

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ที่ดินร่วมกันเพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัย:
กรณีศึกษาชุมชนมหาดไทย 1-4 กรุงเทพมหานคร

COMMUNITY PARTICIPATION IN LAND-SHARING PROJECT FOR
HOUSING SECURITY: A CASE OF MAHAOTHAHAI 1-4 COMMUNITY,
BANGKOK

อรพรรณ ภิรมจิตรพ่อง
ORAWAN PHIROMCHIDPHONG

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม
บัณฑิตวิทยาลัย
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

พ.ศ. 2551

KMITL-2008-AR-M-001-01B

สำนักหอสมุดกลาง พระจอมเกล้าลาดกระบัง

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ที่ดินร่วมกันเพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัย :
กรณีศึกษาชุมชนมหาดไทย 1 – 4 กรุงเทพมหานคร

COMMUNITY PARTICIPATION IN LAND – SHARING PROJECT FOR
HOUSING SECURITY: A CASE OF MAHADTHAI 1 – 4 COMMUNITY,
BANGKOK

อรวรรณ ภิรมจิตรผ่อง

ORAWAN PHIROMCHIDPHONG

เลขหมู่.....
เลขทะเบียน.....
วันเดือนปี.....

79814

18 ส.ย. 2551

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม
บัณฑิตวิทยาลัย
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
พ.ศ. 2551

COMMUNITY PARTICIPATION IN LAND – SHARING PROJECT FOR
HOUSING SECURITY: A CASE OF MAHADTHAI 1 – 4 COMMUNITY,
BANGKOK

ORAWAN PHIROMCHIDPHONG

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENT FOR THE DEGREE OF MASTER OF
URBAN AND REGIONAL PLANNING IN URBAN AND ENVIRONMENTAL PLANNING
SCHOOL OF GRADUATE STUDIES
KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG

2008

KMITL – 2008 – AR – M – 001 – 018

COPYRIGHT 2008

SCHOOL OF GRADUATE STUDIES

KING MONGKUT'S INSTITUTE OF TECHNOLOGY LADKRABANG

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ที่ดินร่วมกันเพื่อความมั่นคง ในที่อยู่อาศัย : กรณีศึกษาชุมชนมหาดไทย 1- 4 กรุงเทพมหานคร
นักศึกษา	นางสาวอรรวรรณ ภิรมจิตรพ่อง
รหัสประจำตัว	46061812
ปริญญา	การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม
พ.ศ.	2551
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ดร.นันทนา ศิริประภาศิริ

บทคัดย่อ

ชุมชนแออัดเป็นปัญหาสำคัญของเมือง ภาครัฐได้ตระหนักถึงปัญหาของชุมชนและได้มีการช่วยเหลือผู้ที่มีรายได้น้อยเพื่อปรับปรุงความมั่นคงในที่อยู่อาศัย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นหน่วยงานหลักในการแก้ไขปัญหของชุมชนแออัด วิธีการพัฒนาที่อยู่อาศัยมีอยู่หลายวิธีซึ่งมีความเหมาะสมสำหรับปัญหาที่แตกต่างกัน วิธีการที่น่าสนใจวิธีหนึ่ง คือ การใช้ที่ดินร่วมกัน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ ศึกษาเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน ประเมินปัจจัยที่จะมีผลต่อโอกาสความสำเร็จของโครงการ อันได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน และศึกษาปัจจัยที่จะมีผลต่อปัจจัยทั้งสามนี้ รวมทั้งศึกษาปัญหาในการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน เพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดข้อเสนอแนะแก่ชุมชนอื่น ๆ ที่จะพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน

กรอบแนวคิดในการศึกษานี้อยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน วิธีการการใช้ที่ดินร่วมกัน และเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน มีคุณลักษณะบางประการทั้งระดับบุคคลและระดับชุมชนที่ส่งผลต่อปัจจัยเหล่านั้น การศึกษานี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์ การสังเกต และการใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่าง 179 ครอบครัวในชุมชนมหาดไทย 1 - 4 ที่กำลังพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน ได้ทำการประมวลผลโดยใช้โปรแกรมทางสถิติ SPSS for Windows สถิติที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ การทดสอบด้วยสถิติไคสแควร์ การทดสอบความเท่ากันของค่าเฉลี่ย การวิเคราะห์ปัจจัย และการวิเคราะห์ความแปรปรวน

ผลจากการวิเคราะห์ปัจจัยของเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันทั้ง 9 เงื่อนไขที่ได้จากชุมชนที่เคยดำเนินโครงการ พบว่า เงื่อนไขที่สำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 คือ ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการ โดยภาพรวมชุมชนทั้งสี่มีระดับความพร้อมของชุมชนในเงื่อนไขต่าง ๆ อยู่ในระดับปานกลาง

ในด้านความเข้มแข็งของชุมชน โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนว่าอยู่ในระดับปานกลาง กลุ่มตัวอย่างได้ประเมินความพึงพอใจต่อชุมชนและลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการไว้ว่ามีความเข้มแข็งมาก ส่วนด้านที่ประเมินว่ามีความเข้มแข็งน้อยคือ ลักษณะของผู้นำ การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความมั่นคงปลอดภัยต่อทรัพย์สินในชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในปัจจุบันระดับบุคคล ได้แก่ ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย และปัจจัยระดับชุมชน ได้แก่ สัดส่วนของการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ สัดส่วนของการเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ความคล้อยคลึงทางภูมิปัญญา ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมของชุมชน และความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่ากลุ่มตัวอย่างต้องการให้กรรมการชุมชนเข้าร่วมดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันมากกว่ากลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานอื่นในทุกขั้นตอน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต้องการการมีส่วนร่วมระดับประชาชนและรัฐร่วมกันทำงาน แต่การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นพบว่ายังต่ำกว่าระดับที่ต้องการ ส่วนวิธีการรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าการชี้แจงให้ประชาชนในที่ประชุมมีความเหมาะสมมากที่สุด วิธีการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมมากที่สุด คือ แบบสอบถาม ส่วนการตั้งคณะที่ปรึกษาเป็นวิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเหมาะสมมากที่สุด และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ เพศ อายุ ระยะเวลาการอยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

ด้านความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยกับข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงเหล่านี้ ได้แก่ ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือน ลักษณะครอบครัวในครัวเรือน ภูมิปัญญา (ภาค) ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

จากผลการศึกษา พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนยังมีไม่เพียงพอซึ่งจะส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ดังนั้นเพื่อสนับสนุนให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นควรสร้างความตระหนักและความเข้าใจต่อบทบาทด้านการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ซึ่งช่วยให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาที่ได้ผลตรงกับความต้องการของชุมชน รวมทั้งควรสนับสนุนให้มีวิธีการมีส่วนร่วมที่ชาวชุมชนเห็นว่าเหมาะสม ขณะเดียวกันควรสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง เช่น สร้างสิ่งจูงใจให้มีการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนเพื่อเพิ่มความสัมพันธ์ในระหว่างชาวชุมชน และเสริมสร้างวิสัยทัศน์ของชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักในความสำคัญของขั้นตอนต่าง ๆ ของการใช้ที่ดินร่วมกัน โดยเฉพาะประโยชน์ของการออมทรัพย์ เมื่อชาวชุมชนมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น จะส่งผลต่อความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในชุมชน และการสนับสนุนด้านอาชีพในชุมชนจะเป็นการยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจแก่คนในชุมชนที่จะส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในด้านอื่น ๆ ต่อไปได้

Thesis	COMMUNITY PARTICIPATION IN LAND-SHARING PROJECT FOR HOUSING SECURITY: A CASE OF MAHADTHAI 1-4 COMMUNITY, BANGKOK
Student	Orawan Phiomchidphong
Student ID.	46061812
Degree	Master of Urban and Regional Planning
Program	Urban and Environmental planning
Year	2008
Thesis Advisor	Dr. Nuntana Siraprapasiri

ABSTRACT

Slums are one of the cities' major problems. With such realization the government has tried to alleviate the problem by helping low-income slum-dwellers in improving their housing security. The Community Organizations Development Institute (CODI), the major public agency to resolve these problems, has developed various methods to cope with different problems of the communities. One of these methods is land-sharing project.

The research's objectives are to study the conditions that lead to the achievement of the project, to assess the factors enhancing the achievement of the project, namely, community's strength, community's participation, and opinions of community members concerning land-sharing principles, and to identify variables influencing these factors. The study also examines the circumstances in the study communities that are obstacles in the land-sharing process. Finally, it offers recommendations to improve chances of success for communities adopting land-sharing project.

The study's conceptual framework is based on a number of theoretical concepts which include concepts on public participation, community's strength, land-sharing concept and the preconditioning factors of land-sharing project. The data used in this research were collected through interviews, field observations and a questionnaire survey conducted with a sample of 179 households from the Mahadthai 1-4 communities that, at the time of the survey, were undergoing the early stages of land-sharing process. The data were compiled and analyzed using SPSS for windows. Used statistical analyses include chi-squares test, one-way analysis of variance, factor analysis and analysis of variance.

The result from the factor analysis of 9 conditions found in previous successful projects using the study communities' data shows that the community committee's working philosophy

and style is the most important preconditioning factor. Overall, the four communities have a medium level of potential to succeed.

Concerning the community's strength, residents assessed theirs as being of medium level. They rated their community satisfaction and the community committee's working process as very strong. On the other hand, characteristics of community leaders, visions, and safety within the community are assessed as community's weaknesses. Factors found to significantly affect the community's strength include, on individual level, cultural relation with other residents', length of residency, house-ownership, and, on the community level, proportion of members in saving group, proportion of house-owners, similarity in place of origin, community's cultural bonds, and proportion of residents sharing housing problems.

According to the residents, community committee should take the leading role in land-sharing project. The preferred level of participation is partnership between government agencies and the community. However, existing community participation is still lower than the desired level. Community meeting is found to be the most effective way of receiving information from government agencies, while questionnaire is selected by most as an appropriate channel through which the residents can express their opinions. For exchanging opinions with other stake holders and government agencies, residents suggest appointing community members as an advisory group. As for factors affecting resident's participation, it is found that gender, age, length of residency and house-ownership have significant influence.

Finally, the analysis of residents' opinions shows that most agree with land-sharing principles. Several factors leading the residents' supportive opinion are identified, namely, the effort to reduce expenses, family-structure (extended or not), place of origin, length of residency and house-ownership.

The research finds that residents' participation is still inadequate, and this has negative impact on community's strength. Therefore, it recommends activities that raise community's awareness and understanding of the role of people's participation in housing development—how it can help them achieve the kind of development that answers to their needs and preferences. Participation's channels are also important and residents should be consulted to determine which are appropriate for the community. Community's strength can be improved and strengthened examples activities that promote stronger relationship among residents, development of visions, and understanding of the importance of the various stages of land-sharing process, specially household saving. The stronger community bond will in turn increase community safety and security. Finally, it recommends activities that promote occupational opportunity and residents' economic livelihood. When residents can raise their standard of living, community's strength is enhanced.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างสูงของ ดร.นันทนา ศิริประภาศิริ อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ให้ทั้งความรู้ คำปรึกษา และการตรวจสอบทุกขั้นตอน ซึ่งความกรุณาในครั้งนี้ได้เป็นประสบการณ์ที่ดีแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ ดร.วันเพ็ญ และ รศ.ดร.สุวรรณา กรรมการผู้ร่วมควบคุมการสอบวิทยานิพนธ์ โดยได้ให้คำแนะนำ และคำปรึกษาแก่ข้าพเจ้าทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ขอขอบคุณนักศึกษาในภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ทั้งเพื่อน พี่และน้อง ทุกคนที่ได้ให้คำแนะนำต่าง ๆ ตลอดจนถามไถ่ความคืบหน้าตลอดมา

สุดท้ายนี้คุณงามความดีอันใดที่เกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ข้าพเจ้าขอมอบให้กับบิดามารดา และครอบครัว ตลอดจนครูอาจารย์ที่เคารพทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์ที่ดีให้แก่ข้าพเจ้า

อรวรรณ ภิรมจิตรผ่อง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	I
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	III
กิตติกรรมประกาศ.....	V
สารบัญ.....	VI
สารบัญตาราง.....	XIII
สารบัญภาพ.....	XVI
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา.....	3
1.3 คำถามการศึกษา.....	3
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	4
1.4.1 ขอบเขตพื้นที่.....	4
1.4.2 ขอบเขตเนื้อหา.....	4
1.5 คำศัพท์ในการศึกษา.....	5
1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา.....	5
1.7 ขั้นตอนการศึกษา.....	6
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง.....	7
2.1 สภาพชุมชนด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนแออัด.....	7
2.1.1 สภาพกายภาพ.....	8
2.1.2 ด้านเศรษฐกิจ.....	9
2.1.3 ด้านสังคม.....	10
2.2 การพัฒนาชุมชน.....	10
2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน.....	12
2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม.....	12
2.3.2 หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วม.....	14
2.3.3 จำแนกผู้ที่มีส่วนร่วม.....	15
2.4 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	20

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.5 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	20
2.6 รูปแบบและเทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	24
2.6.1 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	24
2.6.2 เทคนิคการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลแก่ประชาชน.....	24
2.6.3 เทคนิคการมีส่วนร่วมในการรับฟังความคิดเห็น.....	28
2.6.4 เทคนิคการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ.....	29
2.7 ความเป็นชุมชนเข้มแข็งเพื่อการพัฒนา.....	31
2.7.1 องค์การชุมชน.....	33
2.7.2 องค์ประกอบขององค์การชุมชน.....	33
2.7.3 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.....	35
2.7.4 ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน.....	36
2.8 แนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด.....	39
2.9 การใช้ที่ดินร่วมกันเพิ่มความมั่นคงในการดำรงชีวิต.....	43
2.9.1 แนวความคิดการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	44
2.9.2 เงื่อนไขที่นำมาสู่การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในกรุงเทพฯ โดยการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	46
2.9.3 ขั้นตอนการดำเนินงานการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	48
2.9.4 สภาพการณ์ที่เหมาะสมต่อการแก้ปัญหาโดยการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	49
2.9.5 ตัวอย่างการแก้ปัญหาชุมชนโดยการใช้ที่ดินร่วมกันใน กรุงเทพมหานคร.....	49
2.9.6 ตัวอย่างการแก้ปัญหาชุมชนโดยการปรับผังชุมชนในที่เดิมใน กรุงเทพมหานคร.....	53
2.9.7 สรุปปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของชุมชนในโครงการการใช้ ที่ดินร่วมกัน.....	56
2.9.8 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	57
2.10 กรอบแนวความคิด.....	60
2.10.1 กรอบแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม.....	63

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.10.2 กรอบแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการประเมิน ความเข้มแข็งของชุมชน.....	65
2.10.3 กรอบแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็น ต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	66
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย.....	68
3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	68
3.1.1 หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์.....	68
3.1.2 เทคนิคที่ใช้ในการเก็บข้อมูล.....	68
3.1.3 การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างและวิธีการสุ่มตัวอย่าง.....	69
3.2 การกำหนดตัวแปรและตัวชี้วัด.....	71
3.2.1 การจำแนกตัวแปร.....	71
3.2.2 ตัวแปรปฏิบัติการและกำหนดค่าตัวแปร.....	71
3.3 การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือการศึกษา.....	81
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	82
3.4.1 ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม.....	82
3.4.2 ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต.....	84
บทที่ 4 พื้นที่ศึกษาและประชากร.....	85
4.1 ความเป็นมาของเขตประเทศ.....	85
4.2 ที่ตั้งและอาณาเขตของเขตประเทศ.....	86
4.3 ประชากรของเขตประเทศ.....	88
4.3.1 จำนวนประชากร.....	88
4.3.2 ความหนาแน่นของประชากร.....	88
4.3.3 ชุมชนในเขตประเทศ.....	88
4.3.4 ชุมชนเกษตรกรรม.....	88
4.4 ลักษณะทางวัฒนธรรมของเขตประเทศ.....	89
4.5 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของเขตประเทศ.....	89

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.6 ลักษณะทางกายภาพที่ดินคณะกรรมการจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยที่สงวนไว้ที่ซอยสุขุมวิท 103	90
4.6.1 ความเป็นมา.....	90
4.6.2 ที่ตั้งและอาณาเขต.....	91
4.6.3 การเข้าถึงพื้นที่.....	93
4.6.4 กรรมสิทธิ์ที่ดิน.....	93
4.7 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 1 – 4	93
4.7.1 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 1	93
4.7.2 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 2.....	96
4.7.3 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 3.....	99
4.7.4 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 4.....	102
4.8 คุณลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคมของหัวหน้าครัวเรือน ในชุมชนมหาดไทย 1 – 4	105
4.8.1 คุณลักษณะทางด้านประชากร.....	105
4.8.2 คุณลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและสังคม.....	110
4.9 ลักษณะทางกายภาพด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย 1 – 4	114
4.10 การบริการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการของชุมชนมหาดไทย 1 – 4	122
4.10.1 การบริการสาธารณูปโภค.....	122
4.10.2 การบริการสาธารณูปการ.....	127
4.11 สภาพทางสังคมในชุมชนมหาดไทย 1 - 4.....	128
4.11.1 ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและการปกครอง ในชุมชนมหาดไทย.....	129
4.11.2 การทำกิจกรรมของชุมชนมหาดไทย 1 – 4	131
4.11.3 ปัญหาการดำรงชีวิตของชุมชนมหาดไทย 1 – 4	138
บทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	140
5.1 วิเคราะห์เงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	141
5.1.1 ข้อมูลเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	141

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.1.2 ปัจจัยร่วมเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	141
5.1.3 ระดับความพร้อมของชุมชนในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	143
5.2 วิเคราะห์ปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย.....	145
5.3 วิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย.....	146
5.3.1 ข้อมูลตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน.....	147
5.3.2 ปัจจัยร่วมความเข้มแข็งของชุมชน.....	147
5.3.3 ระดับความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย.....	151
5.3.4 ปัจจัยความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชนมหาดไทย.....	153
5.4 วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนมหาดไทยในการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	154
5.4.1 การมีส่วนร่วมของในขั้นตอนต่าง ๆ ของชุมชนมหาดไทย.....	154
5.4.2 ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนมหาดไทย.....	158
5.4.3 วิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนมหาดไทย.....	160
5.5 วิเคราะห์ความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย.....	162
5.5.1 ข้อมูลความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	163
5.5.2 ปัจจัยร่วมข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	164
5.6 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน.....	166
5.6.1 การวิเคราะห์ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีอิทธิพล ต่อความเข้มแข็งของชุมชน.....	167
5.6.2 การวิเคราะห์ปัจจัยด้านสถานะบุคคล และด้านคุณลักษณะชุมชน ที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน.....	168
5.7 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	176
5.8 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	178
5.8.1 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลง ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย.....	179
5.8.2 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลง ด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย.....	183

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ.....	187
6.1 สรุปเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัยจากชุมชน ที่เคยดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	188
6.2 สรุปสภาพทั่วไปของชุมชน.....	189
6.2.1 สรุปคุณลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม ของกลุ่มตัวอย่างในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	189
6.2.2 สรุปลักษณะทางกายภาพของชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	190
6.2.3 สรุปสภาพทางสังคมในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	191
6.3 สรุประดับความพร้อมในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดิน ร่วมกันในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	192
6.3.1 สรุปความเข้มแข็งของชุมชนของชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	193
6.3.2 สรุปการมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	194
6.3.3 สรุปความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกันของ ชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	196
6.4 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็น ต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	197
6.4.1 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	197
6.4.2 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินร่วมกัน ของชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	199
6.4.3 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน ของชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	199
6.5 ข้อเสนอแนะ.....	201
6.5.1 ข้อเสนอแนะต่อชุมชน.....	201
6.5.2 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง.....	207
6.5.3 ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาครั้งต่อไป.....	208
บรรณานุกรม.....	209

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก ก.....	214
ตัวอย่างแบบสอบถามสำหรับกลุ่มตัวอย่าง.....	215
ตัวอย่างแบบสอบถามสำหรับผู้นำชุมชน.....	224
ตัวอย่างแบบสังเกตชุมชนด้านกายภาพ.....	228
ภาคผนวก ข ค่าประมาณการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนจากการวิเคราะห์จำแนกประเภท.....	229
ประวัติผู้เขียน.....	233

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	23
2.2 แสดงพื้นที่ดินชุมชนแออัดก่อนและหลังโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	59
2.3 แสดงจำนวนครัวเรือนก่อนและหลังโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	60
3.1 แสดงขนาดกลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณค่าร้อยละ.....	70
3.2 แสดงขนาดกลุ่มตัวอย่างที่สามารถเก็บได้.....	71
3.3 แสดงตัวแปรด้านคุณลักษณะของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	72
3.4 แสดงตัวแปรสภาพชุมชนด้านกายภาพ.....	73
3.5 แสดงตัวแปรสภาพชุมชนด้านเศรษฐกิจ.....	73
3.6 แสดงตัวแปรสภาพชุมชนด้านสังคมและการเมือง.....	74
3.7 แสดงตัวแปรด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	74
3.8 แสดงตัวแปรด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	76
3.9 แสดงตัวแปรการวัดความเข้มแข็งของด้านความตระหนักในชุมชน.....	78
3.10 แสดงตัวแปรการวัดความเข้มแข็งของชุมชนมิติทางเศรษฐกิจ.....	79
3.11 แสดงตัวแปรการวัดความเข้มแข็งของชุมชนมิติทางการเมือง.....	80
3.12 แสดงตัวแปรการวัดความเข้มแข็งของชุมชนมิติทางสังคม.....	81
4.1 แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของเขตประเทศ.....	89
4.2 แสดงเพศ และอายุของผู้ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	106
4.3 แสดงภูมิลำเนา ที่อยู่อาศัยก่อนหน้า และระยะเวลาการอยู่อาศัยของครัวเรือน ที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	107
4.4 แสดงจำนวนสมาชิก และโครงสร้างครอบครัวของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถาม ในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	109
4.5 แสดงระดับการศึกษา และอาชีพของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม ในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	110
4.6 แสดงรายได้ ลักษณะกรรมสิทธิ์ และการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ของครัวเรือน ที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	112
4.7 แสดงพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจของผู้ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	113
4.8 แสดงขนาดการถือครองที่ดิน รูปแบบที่อยู่อาศัย และลักษณะการใช้ประโยชน์ ในที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	115

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
4.9 แสดงการแบ่งใช้ประโยชน์ภายในที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถาม ในชุมชนมหาดไทย 1 – 4	117
4.10 แสดงวัสดุที่ใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถาม ในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	119
4.11 แสดงสภาพที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	121
4.12 แสดงการจำแนกกลุ่มตัวอย่างตามที่ตั้งของที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	122
4.13 แสดงระดับความพึงพอใจต่อการจรรยาบรรณตามที่ตั้งของที่อยู่อาศัยของครัวเรือน ที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	123
4.14 แสดงระดับความพึงพอใจต่อการป้องกันอัคคีภัย การจัดเก็บขยะ บริการไฟฟ้า และบริการประปาของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	125
4.15 แสดงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมทางด้านอาชีพ วัฒนธรรม และ ปัญหาที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	130
4.16 แสดงลักษณะการปกครองของผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	131
4.17 แสดงการเข้าร่วมกิจกรรมของครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	132
4.18 แสดงลำดับความสำคัญของปัญหาการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ของครัวเรือนใน ชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	139
5.1 แสดงปัจจัยร่วมเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	143
5.2 แสดงค่าเฉลี่ยของคะแนนเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	145
5.3 แสดงปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย.....	146
5.4 แสดงปัจจัยร่วมความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย.....	149
5.5 แสดงค่าเฉลี่ยของคะแนนปัจจัยความเข้มแข็งของชุมชน.....	152
5.6 แสดงความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชนมหาดไทย.....	154
5.7 แสดงปัจจัยการมีส่วนร่วมโดยรวมของชุมชนมหาดไทย.....	156
5.8 แสดงกลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานที่ชาวชุมชนต้องการให้มีส่วนร่วมใน ขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	158
5.9 แสดงระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการที่ผ่านมา และระดับการมีส่วนร่วมที่ต้องการให้เกิดขึ้น (คำนวณ % จากจำนวนรวมทั้งหมด).....	159
5.10 แสดงวิธีการมีส่วนร่วมที่ต้องการของชุมชนมหาดไทย.....	161

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
5.11 แสดงค่าเฉลี่ยของคะแนนการประเมินความคิดเห็นของผู้ตอบ ตามข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	163
5.12 แสดงปัจจัยร่วมข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	165
5.13 แสดงปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน.....	167
5.14 แสดงจัดกลุ่มของตัวแปรที่มีค่าที่ป้องกันหรือตรงกันข้ามกัน.....	169
5.15 แสดงปัจจัยด้านสถานะบุคคล และด้านคุณลักษณะชุมชนที่มีอิทธิพล ต่อความเข้มแข็งของชุมชน.....	171
5.16 แสดงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	177
5.17 แสดงปัจจัยคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีผลต่อความคิดเห็น ต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย.....	180
5.18 แสดงปัจจัยสถานะของบุคคลในชุมชนที่มีผลต่อความคิดเห็น ต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย.....	181
5.19 แสดงปัจจัยคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีผลต่อความคิดเห็น ต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย.....	184
5.20 แสดงปัจจัยสถานะของบุคคลในชุมชนที่มีผลต่อความคิดเห็น ต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย.....	185
6.1 สรุปสถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน (พ.ศ. 2549) ชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	205
6.2 สรุปสถานการณ์การมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินร่วมกัน (พ.ศ. 2549) ชุมชนมหาดไทย 1 – 4.....	206
ข.1 แสดงการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนความเข้มแข็งของชุมชน (B) เฉพาะผลหลัก ที่มีนัยสำคัญ.....	230
ข.2 แสดงการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ (B) เฉพาะผลหลัก ที่มีนัยสำคัญ.....	231
ข.3 แสดงการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย (B) เฉพาะผลหลักที่มีนัยสำคัญ.....	231
ข.4 แสดงการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย (B) เฉพาะผลหลักที่มีนัยสำคัญ.....	232

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 แสดงขั้นตอนการศึกษา.....	6
2.1 แสดงวงกลมผู้เกี่ยวข้องใน โครงการ.....	16
2.2 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดย Amstein.....	21
2.3 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับประเทศด้อยพัฒนา.....	22
2.4 แสดงความเข้มแข็งของชุมชน.....	38
2.5 แสดงกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	62
2.6 แสดงกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม.....	64
2.7 แสดงกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน.....	65
2.8 แสดงกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการใช้ที่ดินร่วมกัน.....	66
4.1 แสดงแผนที่เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร.....	87
4.2 แสดงอาณาเขตที่ดินจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย ที่สงวนไว้ที่ซอยสุขุมวิท 103.....	92
4.3 แสดงภาพจำลองแปลงที่ดินชุมชนมหาดไทย 1.....	94
4.4 แสดงผังที่อยู่อาศัยชุมชนมหาดไทย 1.....	95
4.5 แสดงภาพจำลองแปลงที่ดินชุมชนมหาดไทย 2.....	97
4.6 แสดงผังที่อยู่อาศัยชุมชนมหาดไทย 2.....	98
4.7 แสดงภาพจำลองแปลงที่ดินชุมชนมหาดไทย 3.....	100
4.8 แสดงผังที่อยู่อาศัยชุมชนมหาดไทย 3.....	101
4.9 แสดงภาพจำลองแปลงที่ดินชุมชนมหาดไทย 4.....	103
4.10 แสดงผังที่อยู่อาศัยชุมชนมหาดไทย 4.....	104
5.1 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยต่อการประเมิน ความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน.....	172
5.2 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยต่อการประเมินความเข้มแข็ง ของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน.....	173
5.3 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรความสัมพันธ์ ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน.....	174

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
5.4 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยต่อการประเมิน ความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน.....	175
5.5 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลง ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน....	182

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ที่อยู่อาศัยเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนทุกคน แต่เมื่อมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะหาที่อยู่อาศัยที่มีมาตรฐาน จึงจำเป็นต้องอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีลักษณะทางด้านกายภาพไม่ดี เช่น การระบายน้ำไม่ดี ถนนคับแคบและคดเคี้ยว และขาดสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เป็นต้น ส่วนใหญ่มีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สาธารณะบริเวณริมคลอง ริมแม่น้ำ ริมทางรถไฟ และได้สะพาน ซึ่งมักเป็นที่ตั้งที่อยู่ใกล้กับแหล่งงานของตน เมื่อมาอยู่กันเป็นจำนวนมากขึ้น จึงกลายเป็นชุมชนแออัด

สาเหตุที่ก่อให้เกิดสภาพชุมชนแออัดมีอยู่ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก การเพิ่มประชากรตามธรรมชาติ ประการที่สอง การเพิ่มของประชากรจากการอพยพเข้าสู่เมืองศูนย์กลาง (Migration to the Central) มีทั้งการอพยพชั่วคราว (เฉพาะฤดูกาล) และการอพยพถาวร เนื่องจากความต้องการหลีกเลี่ยงสภาพขาดแคลน เพื่อความเป็นอยู่สภาพที่ดีกว่าเดิม ซึ่งเป็นลักษณะที่พบได้มากในเมืองที่มีการรวมศูนย์ความเจริญ เพราะมีโอกาสการจ้างงานมากกว่า เมื่อพื้นที่อาศัยมีอยู่เท่าเดิมแต่ประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นจึงเกิดความแออัด และประการสุดท้าย การทะเลาะของเจ้าของที่ดิน ซึ่งมักจะพบเสมอในที่ดินถือครองโดยรัฐและเอกชน ในการปล่อยปละละเลยให้เกิดชุมชนแออัดทีละน้อย จนในที่สุดเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก (เคหะแห่งชาติ, 2531)

ชุมชนแออัดมีสภาพการอยู่อาศัยที่ไม่ดี ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านสุขภาพของผู้อยู่อาศัย ที่ต้องทนกับกลิ่นน้ำเน่าเหม็นและโรคภัยไข้เจ็บที่มากับมลพิษต่าง ๆ และปัญหาทางสังคม เช่น เป็นแหล่งยาเสพติด และอาชญากรรม รัฐบาลได้ให้ความสนใจต่อปัญหาของชุมชนแออัดมากขึ้น เพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมรัฐบาลจึงมีเป้าหมายการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนจนในเมือง โดยกำหนดแนวทางการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ไว้ 4 ประการ คือ

- 1) ให้มีคณะกรรมการประสานการพัฒนาชุมชนเมืองระดับชาติ เพื่อกำหนดนโยบายประสานและกำกับดูแลการดำเนินงานและงบประมาณในการพัฒนาชุมชนแออัดและคนจนในเมือง อย่างเป็นเอกภาพ

- 2) การเพิ่มบทบาทของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาของชุมชนแออัดและคนจนในเมือง เช่น จัดตั้งกองทุนพัฒนาชุมชนเมือง สนับสนุนให้มีการพิจารณาจัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับชุมชนแออัด จัดทำแผนพัฒนาและจัดหาที่อยู่ที่เหมาะสมของชุมชนแออัด แรงงานอุตสาหกรรมและคนจนในเมือง ตลอดจนใช้มาตรการภาษีส่งเสริมการมีที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย

3) การพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนแออัด เพื่อเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนา เช่น ส่งเสริมความรู้ทักษะในการจัดการทางการเงินของชาวชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนให้เข้มแข็ง รวมทั้งส่งเสริมพัฒนาชุมชนในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยพัฒนาฝึกอบรมผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มเยาวชนให้ตระหนักถึงการปรับปรุงพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

4) จัดระบบองค์กรและหน่วยงานที่สามารถเอื้ออำนวยในการเจรจาตกลง เพื่อแก้ไขความขัดแย้งระหว่างเจ้าของที่ดินและชาวชุมชนให้สิ้นสุด และเป็นไปโดยราบรื่นสันติ

การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย มีอยู่หลายวิธี เช่น การปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม (Upgrading) การจัดหาที่อยู่ใหม่ให้ชาวชุมชนและจัดบริการสาธารณะ (Site and Service) และการใช้ที่ดินร่วมกัน (Land Sharing) เป็นต้น การศึกษาในครั้งนี้ได้เลือกศึกษาการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน

การใช้ที่ดินร่วมกันเป็นแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่มีการตกลงกันระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัยที่มีรายได้น้อยในพื้นที่ โดยมีหน่วยงานภาครัฐร่วมกับตัวแทนชุมชนเป็นตัวแทนเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินให้แบ่งที่ดินบางส่วนเพื่อขายหรือให้เช่ากับผู้อยู่อาศัยเดิม แลกกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนที่เหลือ ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงในระยะยาว เป็นกรรมสิทธิ์หรือเช่าในระยะยาว จากนั้นมีการปรับปรุง ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ มีการสร้างที่อยู่อาศัย และให้ผู้อยู่อาศัยผ่อนชำระค่าที่ดินกับหน่วยงานรัฐหรือสถาบันการเงินที่สนับสนุน โครงการเป็นขั้นตอนต่อไป วิธีการนี้ทำให้ผู้มีรายได้น้อยสามารถอาศัยอยู่ที่เดิมได้อย่างมั่นคง มีสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยดีขึ้น ที่อยู่อาศัยมีระเบียบและมีสิ่งอำนวยความสะดวกดีขึ้น สภาพทางสังคมของผู้อาศัยไม่เปลี่ยนแปลง สามารถพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

วิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการดำเนินการเป็นอย่างมาก ผู้อาศัยในชุมชนต้องมีส่วนในการตัดสินใจในขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การจัดการแบ่งแปลงที่ดิน การจัดการด้านการเงิน และการสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่ เป็นต้น ซึ่งการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดความพึงพอใจจากผลที่ได้รับเพื่อให้สามารถดำเนินการต่อไปโดยไม่ต้องเผชิญปัญหาที่ยุงยากในภายหลัง ทำให้ไม่เสียเวลาและค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น และวิธีการนี้ต้องอาศัยการเจรจากันระหว่างผู้อยู่อาศัย เจ้าของที่ดิน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก เพื่อหาจุดร่วมที่จะสามารถจัดการความขัดแย้งและทุกฝ่ายได้รับความพึงพอใจ

สำหรับการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันเป็นการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง การมีความเข้มแข็งของชาวชุมชนจะเป็นฐานที่สำคัญในการช่วยลดผลกระทบของปัญหาและการจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง และสามารถสร้างชุมชนที่มีความยั่งยืนได้ต่อไป

การพัฒนาที่อยู่อาศัยตามหลักของการใช้ที่ดินร่วมกันเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาที่ดีวิธีหนึ่ง มีชุมชนแออัดที่ได้พัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีนี้สำเร็จมาแล้วจำนวน 11 ชุมชน ปัจจุบัน (พ.ศ. 2551) ยัง

มีชุมชนที่อยู่ในระหว่างการก่อสร้างที่อยู่อาศัยจำนวน 8 ชุมชน และอยู่ในระหว่างการเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่การแก้ปัญหาด้วยการใช้ที่ดินร่วมกันอีก 14 ชุมชน (ซึ่งมีบางชุมชนที่อยู่ในระหว่างการเตรียมความพร้อมมาถึง 5 ปี) (Kioe Sheng Yap, 1995 : 269 รวบรวมโดย Alddrich, C. Brian และ Ranvinder, S. Sandhu, 1995: 261-275 และสุจีรา ทองสุทธิ, 2551) ชุมชนต่างๆ เหล่านี้ทั้งที่ดำเนินการไปแล้ว และทั้งที่อยู่ในระหว่างการเตรียมความพร้อมต้องเผชิญปัญหาต่าง ๆ ซึ่งทำให้ชุมชนส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาในการดำเนินโครงการอย่างยาวนานและผลการดำเนินโครงการไม่เป็นไปตามความต้องการของชาวชุมชนในหลาย ๆ ด้าน ผู้ศึกษาจึงต้องการทราบว่าสิ่งใดคือสาเหตุของปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันเพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางแก้ไข และเพื่อให้ชุมชนที่กำลังพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันดำเนินการต่อไปได้อย่างประสบผลสำเร็จ

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. ศึกษาการใช้แนวทางการใช้ที่ดินร่วมกันในการแก้ปัญหาด้านสิทธิการครอบครองที่ดินของชุมชนผู้มีรายได้น้อย
2. ศึกษาคุณลักษณะของชุมชนในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และประชากร
3. ประเมินความพร้อมของชุมชนในการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันให้ประสบผลสำเร็จ ศึกษาปัญหาของชุมชนในการดำเนินโครงการ และประเมินปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน อันได้แก่ ความเข้มแข็ง และการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน
5. เสนอแนวทางที่จะนำไปสู่การเพิ่มโอกาสความสำเร็จในการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

1.3 คำถามการศึกษา

1. เงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกันมีอะไรบ้าง และในชุมชนมหาดไทยมีความพร้อมของชุมชนในเงื่อนไขต่าง ๆ อยู่ในระดับใด
2. สมาชิกชุมชนมีความคิดเห็นอย่างไรต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน และในการดำเนินโครงการมีปัญหาอะไรบ้าง
3. ความเข้มแข็งของชุมชนมีองค์ประกอบอะไรบ้าง
4. ปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมและความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่เพื่อการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในครั้งนี้ คือ ชุมชนมหาดไทย ซึ่งอยู่ในที่ดินของกระทรวงมหาดไทย ชุมชนตั้งอยู่ในซอยเฉลิมพระเกียรติ 28 ถนนเฉลิมพระเกียรติแขวงดอกไม้ เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร โดยชุมชนมหาดไทยเป็นชุมชนบุกรุกที่ดินของทางราชการ และได้ดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันมาบางขั้นตอนแล้ว ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าชุมชนนี้มีลักษณะโดยทั่วไปไม่แตกต่างกับชุมชนแออัดชุมชนอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานคร และคาดว่าใช้เป็นตัวแทนของชุมชนแออัดได้

ชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนมีจำนวนบ้าน 465 หลัง โดยชุมชนมหาดไทย 1 จำนวน 201 หลังคาเรือน ชุมชนมหาดไทย 2 จำนวน 95 หลังคาเรือน ชุมชนมหาดไทย 3 จำนวน 79 หลังคาเรือน และชุมชนมหาดไทย 4 จำนวน 90 หลังคาเรือน

1.4.2 ขอบเขตเนื้อหา

เพื่อตอบคำถามของการศึกษา จึงจะศึกษารอบคอบเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. ศึกษาแนวทางการใช้ที่ดินร่วมกันเพื่อเพิ่มความมั่นคงในการดำรงชีวิต โดยการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องแนวความคิดการใช้ที่ดินร่วมกัน เจอนใจที่นำมาสู่การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยในกรุงเทพฯ โดยการใช้ที่ดินร่วมกัน ขั้นตอนการดำเนินการ และสภาพการณ์ที่เหมาะสมต่อการแก้ปัญหาโดยการใช้ที่ดินร่วมกัน
2. ศึกษาประสบการณ์ของชุมชนที่ได้ดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันในอดีต เพื่อจะได้ทราบถึงเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรค โดยการทบทวนวรรณกรรมและสอบถามผู้เกี่ยวข้องในโครงการที่ได้ดำเนินการมาแล้ว
3. ศึกษาลักษณะของชุมชนในด้านต่าง ๆ ในการสำรวจภาคสนามเพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพด้วยแบบสังเกต และการสำรวจเพื่อรวบรวมข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และประชากร รวมทั้งความคิดเห็นของชาวชุมชนด้วยแบบสอบถาม
4. ศึกษาตัวชี้วัดต่าง ๆ ที่สะท้อนลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน
5. ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในขั้นตอนต่าง ๆ ระดับการมีส่วนร่วม และวิธีการมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินร่วมกัน
6. ศึกษาเปรียบเทียบเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน คุณลักษณะของชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน
7. วิเคราะห์ปัจจัยระดับชุมชนและระดับบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน

8. นำข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์มาเป็นแนวทางในการจัดทำข้อเสนอแนะในการเพิ่มโอกาสความสำเร็จในการดำเนินโครงการของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

1.5 คำศัพท์ในการศึกษา

Land sharing

หน่วยงานต่าง ๆ ให้คำนิยามเป็นภาษาไทยไว้แตกต่างกัน จากที่รวบรวมมามีดังนี้
สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร และ ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยฯ การเคหะแห่งชาติ ใช้คำว่า
“การประสานประโยชน์ทางที่ดิน”

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ใช้คำว่า “การแบ่งปันที่ดิน”

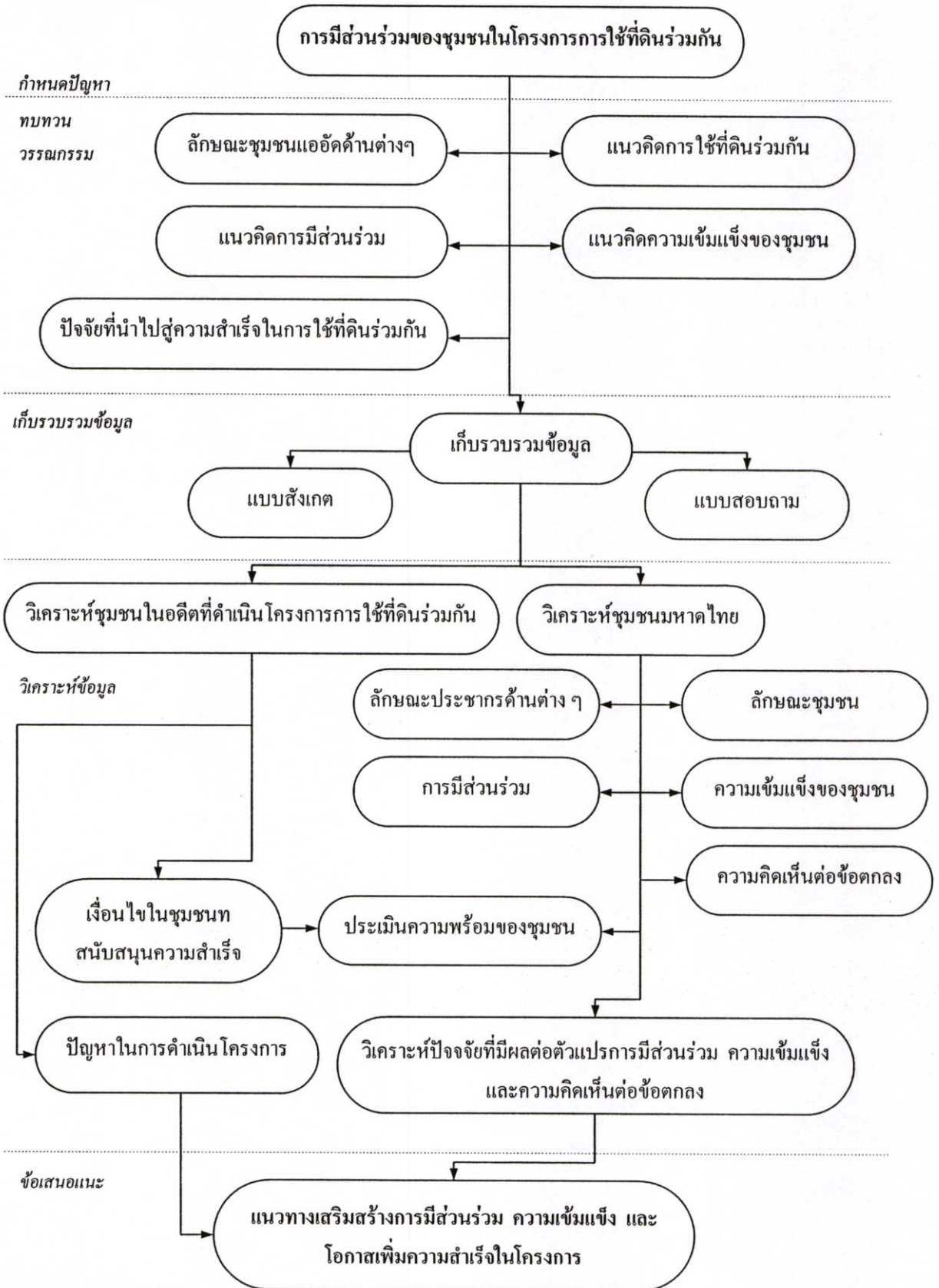
สำนักงานพัฒนาเมือง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ใช้คำว่า “การใช้ที่ดิน
ร่วมกัน”

จากคำนิยามต่าง ๆ มีความหมายว่าเป็นการใช้ที่ดินร่วมกันระหว่างเจ้าของที่ดินและผู้บุกรุก อันเป็นการแก้ไขปัญหาในลักษณะประนีประนอม

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1. เพื่อทราบเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จของการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน
2. เพื่อทราบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ของการใช้ที่ดินร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนที่จะใช้วิธีการเดียวกันในการพัฒนาที่อยู่อาศัย
3. เพื่อเสนอแนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่กำลังมีโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย

1.7 ขั้นตอนการศึกษา

ภาพที่ 1.1 แสดงขั้นตอนการศึกษา

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงผลที่ได้และข้อสังเกตต่าง ๆ ของงานวิจัยที่ผ่านมาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ศึกษาสภาพชุมชนด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนแออัด
2. การพัฒนาชุมชน
3. การมีส่วนร่วมของประชาชน
4. ความเข้มแข็งของชุมชน
5. แนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดในรูปแบบการใช้ที่ดินร่วมกันและตัวอย่างชุมชนแออัดที่ดำเนินโครงการแล้ว

2.1 สภาพชุมชนด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนแออัด

ความหมายของชุมชนแออัดในแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกัน ดังเช่น

จากระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2534 กำหนดว่า ชุมชนหมายความว่า ชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง เคหะชุมชน หมู่บ้านจัดสรร และชุมชนเมืองที่กรุงเทพมหานครกำหนดขึ้น ทั้งนี้โดยทำเป็นประกาศกรุงเทพมหานคร ชุมชนแออัดจึงมีความหมายดังนี้

“ชุมชนแออัด” หมายถึง ชุมชนส่วนใหญ่ที่มีอาคารหนาแน่นไร้ระเบียบ และชำรุดทรุดโทรม ประชาชนอยู่อย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม อันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย โดยให้ถือเกณฑ์ความหนาแน่นของบ้านเรือนอย่างน้อย 15 หลังคาเรือนต่อพื้นที่ 1 ไร่ เป็น 1 ชุมชน (ฝ่ายวิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ, 2547)

จากความหมายของชุมชนแออัดดังกล่าวจึงได้ทบทวนหาลักษณะของชุมชนแออัดในการพิจารณาว่าชุมชนใดเป็นชุมชนแออัดหรือไม่ จะพิจารณาจากสภาพตัวอาคารที่พิกที่มีผลต่อสุขภาพและความปลอดภัยของผู้ที่อาศัยในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 สภาพกายภาพ

1) ที่ตั้งอาคาร

1.1) มีความแออัดหนาแน่น ขนาด 15 หลังคาเรือนต่อไร่หรือ 80 คนต่อไร่ขึ้นไป ตามเกณฑ์การปรับปรุงของการเคหะแห่งชาติ ลักษณะอาคารที่ตั้งอยู่อย่างแออัดในที่ดินผืนหนึ่ง ๆ ย่อมสามารถสังเกตได้ชัดเจนโดยไม่จำเป็นต้องทราบตัวเลขความหนาแน่นที่แน่นอน

1.2) สืบสนไม่มีระเบียบ ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่มีมีการแบ่งที่ดินอย่างชัดเจน การปลูกบ้านเป็นไปตามความพอใจ ไม่มีผังที่เป็นระเบียบแบบแผนที่ดี

2) สภาพอาคาร

2.1) ทรวดโทรง เนื่องจากอายุเก่าแก่ของชุมชน ทำให้อาคารและสิ่งประกอบอื่น ๆ ทรวดโทรง ซึ่งรวมถึงขนาดการดูแลรักษาอย่างเหมาะสมและมีการต่อเติมเองอย่างไม่เป็นระเบียบ

2.2) ไม่ได้สร้างตามแบบแผน เนื่องจากการก่อสร้างอย่างไม่มีรูปทรงตามแบบแผนของการสร้างบ้านมาตรฐานทั่วไป หากมีอาจสร้างตามแบบแผนแต่การก่อสร้างเองอย่างง่าย ๆ วัสดุไม่เหมาะสม วัสดุเก่า วัสดุผุผดประเภท เช่น ไม้ผุผุไม้ค้ำของหรือกระดาดแข็งปะติดปะต่อกันตามมีตามเกิด

3) ด้านสาธารณูปโภค

3.1) ทางเดินเท้าไม่เหมาะสม อาจเล็กหรือแคบเกินไป ทอดตามแนวอย่างไม่เป็นระเบียบตามช่องว่างระหว่างบ้าน ไม่มีทางเดินที่ได้มาตรฐาน เช่น พาดด้วยไม้ที่ทำได้ มีสภาพทรุดโทรม หรือทางเดินเป็นดินซึ่งอาจเปลี่ยนสภาพได้ง่าย

3.2) ทางระบายน้ำไม่เหมาะสม ชื้นแฉะ และเกิดน้ำครำ หรืออาจเป็นท่อระบายน้ำที่ไม่ได้มาตรฐาน

3.3) ขาดที่ว่างสาธารณะ ไม่มีที่ว่างเพียงพอสำหรับกิจกรรมของบุคคลในชุมชน ไม่มีที่เพื่อการนันทนาการ

3.4) การถ่ายเทอากาศไม่ดี ทำให้เกิดสภาพอับชื้น มีดและผิผุผดลักษณะ

3.5) ขาดระบบกำจัดขยะมูลฝอย ทำให้มีขยะมูลฝอยเกลื่อนกลาดอยู่ทั่วไป หรือมีระเบียบการกำจัดขยะมูลฝอยที่ไม่มีประสิทธิภาพ

3.6) ระบบไฟฟ้า น้ำประปา การบริการด้านสาธารณูปโภคจากรัฐบาล ไม่สามารถเข้าถึงบริเวณที่ชุมชนบุกรุกที่ดิน ทั้งนี้เพราะการติดตั้งจะต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้าของที่ดินก่อน (กรรมการพัฒนาชุมชน, 2527 อ้างในสิริลักษณ์ แก้วคงยศ, 2533: 7-11)

สำหรับชุมชนมหาดไทยมีการปรับปรุงด้านสาธารณูปโภคด้วยการสนับสนุนจากภาคเอกชนและโดยชุมชนเอง อาทิเช่น ทางเดินเท้า การจัดเก็บขยะ และระบบไฟฟ้า-ประปา ทำให้ชุมชนมีการเข้าถึงสาธารณูปโภคได้ดีขึ้น แต่สำหรับชุมชนแออัดที่เกิดขึ้นใหม่ยังคงมีปัญหาการเข้าถึงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

2.1.2 ด้านเศรษฐกิจ

ความมุ่งหมายในการศึกษาสภาพเศรษฐกิจของชุมชนแออัดเพื่อให้เข้าใจลักษณะพื้นฐานของวิถีชีวิตเศรษฐกิจของชาวบ้าน จากลักษณะพื้นฐานนี้เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นปัญหาหรือนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมได้ ได้แก่ ปัญหาครอบครัว ปัญหาสังคมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้ โดยจะกล่าวในรายละเอียดของลักษณะอาชีพ วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและการปรับตัว และรายได้ – รายจ่าย ดังนี้

1) ลักษณะอาชีพ จากการศึกษาตัวอย่างในเขตคลองเตยปี 2520 พบอาชีพของชาวชุมชนแออัด มีลักษณะดังนี้

- อาชีพใช้แรงงาน โดยมักจะมียางทำงานเป็นเวลาที่ไม่นาน
- อาชีพที่หลากหลาย เนื่องจากมีการศึกษาค่าจ้างเลือกงานไม่ได้ ทั้งการใช้แรงงาน การผลิต การให้บริการ ซึ่งงานทุกชนิดจัดว่าเป็นงานชั้นต่ำ แต่ก็เป็นส่วนจำเป็นของกระบวนการผลิตและการบริการสังคม
- การว่างงานไม่ชัดเจน เนื่องจากชาวชุมชนแออัดจะมียางทำอยู่เสมอ ทำงานอะไรก็ได้ แม้จะเป็นงานชั่วคราวและได้รายได้เล็กๆ น้อยๆ ดังนั้นสถิติการว่างงานจึงต่ำ แต่ในความจริงเป็นการว่างงานแอบแฝงคือ การทำงานไม่เต็มเวลา

2) วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและผลกระทบของปัญหาเศรษฐกิจต่อพฤติกรรมและจิตใจ จากที่ส่วนใหญ่มีอาชีพที่มักมีลักษณะไม่แน่นอน ผู้ใช้แรงงานมักต้องรองานซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาลและภาวะเศรษฐกิจ เช่น งานก่อสร้าง งานขนถ่ายสินค้าจะชบเซาในหน้าฝน งานรับจ้างทั่วไป ค่าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และอาชีพอื่น ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปตามจำนวนคนและภาวะการฉ้อฉลซึ่งไม่แน่นอน ความไม่แน่นอนของงานและรายได้ต่ำนี้ทำให้ชีวิตในครอบครัวต้องกระทบกระเทือน เด็ก ๆ อาจได้เข้าโรงเรียนบ้าง ออกจากโรงเรียนบ้าง ตามความต้องการของผู้ปกครอง สิ่งกระทบกระเทือนต่อชีวิตและจิตใจของชาวชุมชนแออัดมากที่สุดในปัญหาเศรษฐกิจ คือ ความไม่แน่นอนของงานและรายได้ต่ำไม่พอกับค่าใช้จ่าย ความจำเป็นดังกล่าวทำให้ชาวชุมชนแออัดต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพดังกล่าว การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้กลายเป็นวิถีชีวิตและสภาพจิตใจที่มีลักษณะพิเศษ คือ

2.1) แสวงหารายได้ทุกทาง

2.2) ยืดหยุ่นการใช้จ่าย เมื่อมีรายได้จะใช้จ่ายฟุ่มเฟือย แต่เมื่อขาดแคลนจะลดค่าใช้จ่ายอย่างเต็มกำลังแม้กระทั่งการอดอาหาร

2.3) มีความอดทนทางร่างกายและจิตใจสูงในการทำงาน

2.4) ทำให้สายตาแคบ มองแต่ปัญหาเฉพาะหน้า การดิ้นรนไม่รู้จักหยุดหย่อน ไม่มีวันหยุด ทำให้สมองคิดแต่ปัญหาตลอดเวลา ความคับแคบเห็นแก่ตัวเกิดขึ้น ยากที่จะดึงไปร่วมงานส่วนรวมได้

2.5) ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ผู้อยู่ในชุมชนแออัดส่วนใหญ่จะรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เพราะมีปัญหาคล้าย ๆ กัน ทำให้เข้าอกเข้าใจกัน ความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันก็ไม่ได้หมายความว่าเขาจะสามัคคีและร่วมมือกันในทุกเรื่อง ทักษะในการมองปัญหาเฉพาะหน้า ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่พรรคพวก ยังเป็นลักษณะประจำที่มีอิทธิพลสูง ชาวชุมชนจะขัดแย้งกันทันทีถ้าผลประโยชน์ขัดกัน หรือเกิดไม่ชอบหน้ากันขึ้น หรือถ้าเป็นคนละกลุ่ม แต่ความขัดแย้งนี้จะหายไปถ้าเกิดปัญหาใหญ่ร่วมกัน

3) รายได้ – รายจ่าย โดยทั่วไปชาวชุมชนมักมีรายได้ไม่พอใช้และส่วนใหญ่มีหนี้สิน ซึ่งต้องกู้ในอัตราแพงถึงร้อยละ 20 – 25 ต่อเดือน การใช้จ่ายต้องซื้อของในราคาแพงกว่าคนปกติหลายเท่า เรื่องค่าน้ำ ไฟฟ้า เช่น ค่าน้ำต้องซื้อกันหลายทอดราคาสุดท้ายลูกบาศก์เมตรละ 15 – 20 บาท โดยราคาต้นทุนเพียง 2 – 3 บาท

2.1.3 ด้านสังคม

ด้านสังคมซึ่งจะกล่าวในประเด็นความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนแออัด เนื่องจากจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ในชุมชนแออัดโดยทั่วไปจะมีความสัมพันธ์กันตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากความจำเป็นของอาชีพที่ต้องพึ่งพากัน ความจำเป็นของการมีปัญหาร่วมกัน เป็นเครือญาติกัน หรือมีลักษณะร่วมกันทางประเพณีและความเชื่อถือ เช่น นับถือศาสนาเดียวกัน โดยความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจจะเป็นความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งและมั่นคง อย่างกรณีชุมชนแออัดย่านคลองเตยจะมีกลุ่มแรงงานค่อนข้างมาก ขนาดของกลุ่มมีตั้งแต่ 30 – 40 คนถึงเกือบ 100 คน แต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่มคอยดูแลควบคุมการทำงาน รวมทั้งการจัดสรรค่าแรงงานประจำวันด้วย นอกจากกลุ่มแรงงานแล้วกลุ่มชาวบ้านที่มีสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอื่น ๆ อีก เช่น กลุ่มทำไม้เสียบลูกชิ้น กลุ่มล้างถุงพลาสติก กลุ่มเหล่านี้ไม่ได้มีความสัมพันธ์ในแง่ร่วมกันทำงานโดยตรงเช่นเดียวกับกลุ่มแรงงาน แต่มีลักษณะพึ่งพาช่วยเหลือกันในการผลิตและการขายผลผลิต กลุ่มแชร์ก็มีความผูกพันกันในผลประโยชน์ร่วมเช่นเดียวกับกลุ่มที่ใช้ไฟฟ้า – ประปาจากมิเตอร์เดียวกัน (สมพงษ์ พัดปุย, 2527: 64-75 และ กลุ่มศึกษาปัญหาสลัม อังในสมพงษ์ พัดปุย, 2527: 118-119)

2.2 การพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีการใช้กันมาตั้งแต่ ค.ศ. 1944 ซึ่งในขณะนั้นใช้คำว่า “การศึกษามวลชน” (Mass Education) ที่ประเทศอังกฤษ โดยกำหนดนโยบายการปกครองอาณานิคมในทวีปแอฟริกาด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และคำว่า “การพัฒนาชุมชน” (Community Development) ถูกนำมาใช้แทนเป็น

ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1948 หลังจากนั้นก็ได้รับความนิยมแพร่หลายไปทั่วโลก จึงมีการให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนอย่างหลากหลาย เช่น

องค์การสหประชาชาติ ให้ความหมายว่า

“เป็นขบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการร่วมกำลังระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่”

มินิเคลอร์ (Louis Mimiclier) ให้นิยามว่า

“การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมซึ่งประชาชนในชุมชนนั้น ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและปฏิบัติ การก่อตั้งกลุ่มและวางแผนในการแก้ไขปัญหาของเขา ตลอดจนขอความช่วยเหลือจากองค์การรัฐบาล หรือองค์การอาสาสมัครอื่นๆ”

คูนแฮม (A. Dunham) ให้ความหมายว่า

“การพัฒนาชุมชนคือการร่วมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินงานไปในแนวทางที่ตนต้องการ การทำงานพัฒนาชุมชนในขั้นแรกจะต้องอาศัยความร่วมมือกำลังกันของราษฎรในชุมชนนั้น ในการช่วยตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการด้วยจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่นๆ”

อดีตประธานาธิบดี รามอน แมกไซไซ แห่งประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของการพัฒนาชุมชนในประเทศฟิลิปปินส์หรือแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้กล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาชุมชนไว้ว่า

“...Give a little more roof over his head, a little more cloth on his back and a little more food in his stomach”

จากคำกล่าวนี้จะเห็นว่าการพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินการของรัฐบาลเพื่อการแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนซึ่งเป็นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนนั่นเอง การพัฒนาชุมชนมีแนวความคิดว่า การที่จะสามารถทำให้คนในสังคมมีความสุขได้นั้น สิ่งแรกที่ต้องดำเนินการคือการบำบัดทุกข์จะกระทำได้โดยต้องทราบปัญหาอันแท้จริงของชุมชนเสียก่อน แล้วก็เริ่มบำรุงสุขโดยวิธีการสอบถามความต้องการอันแท้จริงของชุมชน (Felt-Needs) แล้วหาวิธีสนองความต้องการของชุมชน หรือการพัฒนาชุมชนก็คือการค้นหาปัญหาและความต้องการของประชาชน มิใช่ให้คนภายนอกมาบอกถึงปัญหาและความต้องการของชุมชนนั่นเอง

การพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ

- การพัฒนาคนให้มีความสุข เนื่องจากคนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาก เพราะคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเนื่องจากเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้งเป็นผู้ดำเนินงานเป็นผู้ที่ได้รับผลที่เกิดขึ้นและเป็นผู้สืบทอดงานพัฒนาไม่ให้สิ้นสุด คนจึงเป็นเป้าหมายเป้าหมายสูงสุด

- การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน มารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ ให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจุกกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร (Community Organization) และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อยๆ ขึ้น (Community Network) ทำให้เกิดโครงสร้างสังคมแนวใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันในแนวราบที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเมื่อประสานกับโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้งด้วยความสมานฉันท์แล้วก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น (Civil Community) (สนธยา พลศรี, 2533 และ 2547)

จากแนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนทำให้ทราบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินการ รวมทั้งการได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เื่อนใจที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคือ การทำให้คนมีจิตสำนึกร่วมกันแล้วนำไปสู่การเกิดองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งในการทำหน้าที่ดูแลชุมชนเองได้ ซึ่งเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน และความเข้มแข็งของชุมชนจะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน

สถานการณ์ของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงมีทั้งในแง่การพัฒนาแล้วดีขึ้นและที่พัฒนาแล้วแย่ลงและพบกับปัญหา เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านสังคม - เศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนั้นการแก้ปัญหาหรือกระบวนการพัฒนาต้องใช้วิธีการให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ จึงควรให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติในทุก ๆ ขั้นตอน เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการ

2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายไปตามประสบการณ์การทำงาน ตามเป้าหมายและตามความเข้าใจของแต่ละบุคคล การให้ความหมายการมีส่วนร่วมในลักษณะของการพัฒนา เช่น

Erwin (1976) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้

ความคิดสร้างสรรค์ความรู้และความชำนาญร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผล การปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

Shifting กล่าวว่า โดยพื้นฐานแล้วการมีส่วนร่วม หมายถึง การปลดปล่อยประชาชนให้ หลุดพ้นจากการเป็นเพียงผู้รับผลจากการพัฒนา และให้กลายเป็นผู้กระทำในกระบวนการ เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ภาวะทันสมัย (กรุงเทพมหานครร่วมกับภาควิชาวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2543: 90)

ส่วนในประเทศไทยแนวคิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น เป็นแนวคิดหลักที่มีจุดเด่น ในการนำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของ ประชาชน เป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึกและเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนเกิดความ ตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและการคืนอำนาจให้กับประชาชนในระดับฐานราก ได้เข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมพัฒนา ให้มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนการ ตัดสินใจแก้ปัญหาในชุมชน โดยการรวมกลุ่มกันและเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ เป็นเครือข่ายเพื่อแก้ไข ปัญหาในระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้มีพลังในการต่อรองมากยิ่งขึ้น (ภมรรัตน์ สุธรรม, 2546: 71) และ นอกจากการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจ ร่วมค้นหาปัญหาของชุมชนไปจนถึงร่วมกัน ประเมินผลแล้ว ในที่สุดก็ร่วมรับผลประโยชน์จากผลที่เกิดขึ้นต่อไป (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2547: 1)

สำหรับการมีส่วนร่วมทางการเมือง การที่ประชาชนเป็นผู้ได้รับผลจากการพัฒนาจาก ภาครัฐและเอกชน ทำให้รัฐที่มีระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้ออกกฎหมายให้สิทธิ เสรีภาพแก่ประชาชนในการเข้าร่วมรับรู้ข้อมูล ร่วมในกระบวนการพิจารณาของรัฐหากมี ผลกระทบต่อสิทธิของประชาชน อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้เชี่ยวชาญองค์การสหประชาชาติ (1981, อ้าง ในกรุงเทพมหานครร่วมกับภาควิชาวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย. 2543: 90) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ครอบคลุม ประเด็นดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของ สังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนา และเอื้อให้ได้รับประโยชน์ จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

2) การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้าเกี่ยวข้องโดยสมัครใจและเป็นประชาธิปไตย ใน กรณีดังนี้

- เอื้อให้เกิดความพยายามพัฒนา
- การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน
- การตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย กำหนดนโยบาย การวางแผน และการ ดำเนินโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

3) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจไม่ว่าระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและระดับชาติ จะช่วยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับประโยชน์ที่ดิน

4) ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบายและโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจ สังคมของประชากร การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ได้เป็นเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

นรนิติ (อ้างในนรินทร์ชัย พัฒนพงศา.2547 : 1) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งสรุปไว้ 5 ประการดังนี้

- 1) การกระทำนั้นต้องหวังผลในการที่จะมีอิทธิพลต่อการเลือกนโยบายและตัวบุคคลของรัฐบาล ในระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติก็ได้
- 2) การกระทำใดๆ ก็ตาม เกิดขึ้นโดยความสมัครใจและไม่เน้นผลลัพธ์ว่าต้องประสบความสำเร็จเสมอไป
- 3) การกระทำจะจัดองค์การขึ้นอย่างเป็นระบบหรือไม่เป็นระบบก็ได้
- 4) การกระทำนี้จะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องก็ได้
- 5) การกระทำนี้ใช้วิธีการที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ถูกต้องก็ได้

ซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ผ่านมามีเป็นแบบประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน ต่อมาเริ่มมีความนิยมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม นั่นคือ การตัดสินใจใดๆ มักมีลักษณะฉันทานุมัติที่คนเกือบทั้งหมดเห็นพ้องกันมากกว่าการลงคะแนนเสียงชี้ขาด

ความหมายของการมีส่วนร่วมในด้านการพัฒนาและทางการเมืองที่กล่าวถึงนี้น่าจะเป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในเรื่องที่จำเพาะลงไปได้ ในส่วนนี้ขอสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า ประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องที่ได้รับผลกระทบสามารถแสดงความคิดเห็น มีอำนาจตัดสินใจ ร่วมกระบวนการตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นกระบวนการ โดยความสมัครใจในการจัดการร่วมกันระหว่างรัฐ ชุมชนและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องของการปฏิบัติงานที่เหมาะสม ที่จะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

2.3.2 หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีหลักการพื้นฐานที่สำคัญที่ควรคำนึงถึง 10 ประการดังนี้ (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2547 : 14-15)

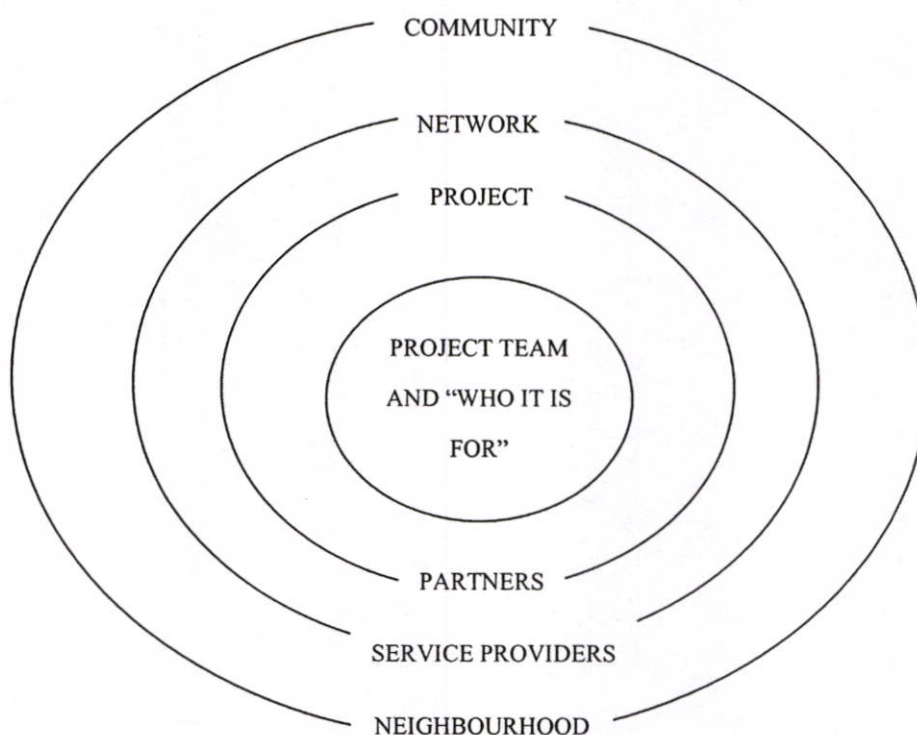
- 1) เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน
- 2) เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วตั้งแต่เกิดและที่ยากจนอยู่ก็ไม่ใช่จากกรรมเก่า
- 3) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้

- 4) เชื่อว่าชาวชุมชนต่าง ๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของ
คนในระดับหนึ่งและบางเรื่องที่ชุมชนยึดถือจะค่อย ๆ ผสมผสานกับวิทยาการภายนอก
- 5) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นได้ถ้า
ได้รับโอกาส
- 6) การมีส่วนร่วมยังมีเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมดังนี้
- ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง
 - ผู้ที่จะเข้าร่วมต้องมีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้
เข้ามีส่วนร่วม
 - ผู้ที่จะเข้าร่วมด้วยต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้
 - มีการสื่อสาร 2 ทางเพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมได้รับข้อมูลอย่างถูกต้องและสมบูรณ์
 - ประชาชนมีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่
เริ่มต้นจะทำให้ต้องการเข้าร่วมกับโครงการมากยิ่งขึ้น
 - ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการและต่อโครงการนั้นๆ และเต็ม
ใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย
 - การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปจนเกินกว่า
ผลตอบแทนที่เขาประเมินว่าจะได้รับ
 - เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การงาน
หรือทางสังคมให้ลดน้อยลง
 - มีกลวิธีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็น
อย่างดี
- 7) เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่ไม่น้อยและชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง ดังนั้น
การจะให้มีส่วนร่วมจะเอาใจเราฝ่ายเดียวไม่ได้
- 8) อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ เช่น
- รูปแบบโดยตรง คือมีส่วนร่วมโดยตัวบุคคลแต่ละคน
 - ประชาชนก่อตั้งองค์กรขึ้นมามีส่วนร่วม
 - ให้ตัวแทนเข้ามีส่วนร่วมซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละพื้นที่
- 9) ไม่มีสิ่งใดได้มาฟรี ต้องแลกเปลี่ยนกัน มีเสียบ้างเพื่อจะได้มา
- 10) การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจของผู้อื่นให้มาก ไม่ใช่เอาแต่ใจเราฝ่ายเดียว

2.3.3 จำแนกผู้ที่มีส่วนร่วม

Richard Munt (2002) กล่าวถึง ผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานหรือโครงการจะเป็นส่วนที่เกี่ยวข้อง
กับการบรรลุเป้าหมายของงาน กล่าวถึงคำถามที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่มีส่วนร่วมดังนี้คือ

- ใครได้รับผลกระทบจากโครงการบ้าง
- ความเกี่ยวข้องของพวกเขากับโครงการตามปกติเป็นอย่างไร
- เหล่าบุคคลที่ให้การสนับสนุน
- ในการปฏิบัติหน้าที่ที่พวกเขาสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องได้คืออะไรบ้าง
- วิธีใดที่ดีที่สุดเพื่อเริ่มต้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
- ขั้นตอนที่จำเป็นจะต้องจัดตั้งมีบุคคลใดบ้างจะต้องเกี่ยวข้องด้วย

ภาพที่ 2.1 แสดงวงกลมผู้เกี่ยวข้องในโครงการ

ที่มา : <http://www.aifs.gov.au/sf/pubs/bull2/rm.html>

คำถามเหล่านี้สามารถสร้างรายชื่อของผู้ที่เกี่ยวข้องดังภาพที่ 2.1 วงกลมมีศูนย์กลางเดียวกัน แสดงระดับชั้นของความเกี่ยวข้อง ศูนย์กลางของแผนภาพคือ ทีมโครงการ (PROJECT TEAM) และผู้ที่ได้รับผลจากโครงการ (WHO IT IS FOR) ถัดไปคือ ผู้ให้ความร่วมมือในโครงการซึ่งเป็น ผู้ที่เกี่ยวข้องบ้างก็อยู่ในรูปแบบข้อตกลง, การร่วมมือทางการเมือง บุคคลดังกล่าวคือ ภาครัฐ กองทุนหรือสถาบันด้านการเงินและองค์กรสนับสนุน (PROJECT PARTNERS) วงกลมถัดไปคือ เครือข่าย, องค์กร, ผู้ให้บริการและสมาชิกชุมชนที่สนใจโครงการแต่อาจจะไม่มีความจำเป็น

โดยตรงกับการเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ (NETWORK SERVICE PROVIDERS) วงกลมสุดท้ายคือ ชุมชนละแวกใกล้เคียง (COMMUNITY NEIGHBOURHOOD)

Cohen and Uphoff (1980 อ้างใน Heike Michelsen, 2002: 2-3) ได้กล่าวถึงมิติของผู้ที่มีส่วนร่วม โดยแบ่งออกเป็น 4 มิติ

- 1) ผู้ซึ่งอยู่ในชุมชน
- 2) ผู้นำชุมชน
- 3) บุคลากรภาครัฐ
- 4) บุคลากรภายนอก

และจำแนกคุณลักษณะของผู้มีส่วนร่วมดังนี้

- 1) อายุ
- 2) เพศ
- 3) สถานะในครอบครัว
- 4) ระดับการศึกษา
- 5) ระดับชั้นทางสังคม
- 6) ทรัพยากรรายได้
- 7) ระยะเวลาของการอยู่อาศัย
- 8) สถานะการครอบครองที่ดิน – ที่อยู่อาศัย

จากปัจจัยคุณลักษณะของผู้มีส่วนร่วมดังกล่าว ได้มีการศึกษาที่พบว่าปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน ดังเช่น (อ้างในกษมพร นวลแสง, 2547: 24-29 และอิสรา สิริทิเดช, 2546: 49-51)

การศึกษาของ กม ทรัพย์เจริญ (2523 : 87-93) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในอำเภอเขื่อนเขาแก้ว จังหวัดยโสธร พบว่า เพศ รายได้ การศึกษาและการเป็นสมาชิกกลุ่มรวมทั้งการรับฟังข่าวสารจากวิทยุหนังสือพิมพ์ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในทางตรงกันข้ามการศึกษาของประสพสุข คีรินทร์ (2531) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ พบว่า อายุ การศึกษา รายได้ การถือครองที่ดิน การใช้เชื้อเพลิง ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนขนาดครอบครัว ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การเข้ารับการอบรมและความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ดวงเดือน พันธุนาวิน (2542) ได้กล่าวเรื่องอายุไว้ว่า การที่บุคคลจะใช้เหตุผลในการเลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น อาศัยการเรียนรู้ทางสังคมที่จะให้ค่าความสำคัญแก่ลักษณะของสถานการณ์ โดยมีต้นเหตุจากอิทธิพลของสังคมหรือสิ่งแวดล้อม และ

นักทฤษฎีการเรียนรู้ก็สามารถพิสูจน์ได้ว่า ความคิดและการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์โดยไม่จำกัดอายุ กล่าวคือ ผู้ที่มีอายุน้อยและอายุมากจะมีการรับสิ่งใหม่ การตัดสินใจ และความคิดเห็นต่างกัน ดังนั้นอายุจึงเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของบุคคลได้อย่างหนึ่ง

Guskin, G. (1969) ได้กล่าวว่า เพศในสังคมไทยมีลักษณะเป็นสองมาตรฐาน (Double Standard) โดยสังคมไทยมีแนวโน้มจะยอมรับเรื่องเพศหญิง ให้มีความอ่อนโยน สุภาพ เรียบร้อย ในขณะที่เพศชายจะได้รับการยอมรับให้มีความเข้มแข็ง และโดยธรรมชาติเพศชายและเพศหญิงมีลักษณะแตกต่างกันทั้งโครงสร้างทางกายและจิตใจ ลักษณะนี้ย่อมมีผลต่อบุคลิกภาพ ทักษะคิด แนวนึก และพฤติกรรมของเพศทั้งสอง ดังนั้นเพศที่แตกต่างกันน่าจะมีบทบาทที่ต่างกันด้วย

ส่วนระดับการศึกษา จรัญ อ่างโดย สมบูรณ์ อัมพนพนารัตน์ (2542) ได้กล่าวว่าการศึกษาก็คือเป็นกิจกรรมที่ทำให้คนเกิดการพัฒนาเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านร่างกายจิตใจ ความคิดเห็นและทักษะคิด การศึกษาเป็นการพัฒนาคนในด้านกายภาพ อารมณ์ และสติปัญญา เพื่อให้มีความมั่นคงในอารมณ์ มีความประพฤติดี มีความรู้ มีความเฉลียวฉลาด มีวิจารณญาณ

การศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ของ วลัยภรณ์ ดาวสุวรรณ (2533: ก) พบว่ารายได้มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยพบว่าประชาชนที่มีรายได้ต่อปีสูงจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มากกว่าประชาชนที่มีรายได้ต่ปีต่ำ เช่นเดียวกับชนชั้น วุฒิศึกษา (2524) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบทไทย” พบว่า ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแรง ออกเงิน วัสดุ และร่วมเป็นกรรมการในปริมาณมากกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจด้อยกว่า

วิไลพร สมบูรณ์ชัย (2534: ก-ข) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ธรรมชาติ พบว่าระยะเวลาที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นที่แตกต่างกันทำให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วม นั่นคือประชากรที่อยู่อาศัยมา 30-40 ปี มีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มอายุ 2-33 ปี เนื่องจากในกลุ่มแรกเป็นกลุ่มวัยทำงานส่วนกลุ่มหลังเป็นกลุ่มวัยกำลังศึกษาจึงไม่สามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ศรีปรีญา อ่างโดยสมบูรณ์ อัมพนพนารัตน์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพัฒนากรในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบท” พบว่า ระยะเวลาในการปฏิบัติงานในชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในชนบทของพัฒนากร

ในการศึกษาเรื่องการแก้ไขปัญหาแม่น้ำเจ้าพระยาน้ำเสียของ สัตย์ชัย สุติพันธ์วิหาร (2539 : ก) พบว่า อาชีพมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยพบว่า แม่บ้าน พ่อบ้านและอาชีพรับราชการ มีส่วนร่วมมากที่สุด เนื่องจากความมั่นคงทางด้านอาชีพและรายได้จึงทำให้สามารถเข้ามีส่วนร่วมได้มากกว่าอันดับรองลงมาคือ ค้าขายและรับจ้างทั่วไป

สกนธ์ จันทักษ์ (2538) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยบางประการที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล จ.ตรัง” พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนมากกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใด ๆ ในชุมชน และ สุจินต์ อ่างโดยสมบูรณ์ อำพนพนารัตน์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน กรณีศึกษาหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดดีเด่นระดับจังหวัดของจังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2527” พบว่า การมีตำแหน่งทางสังคมของประชาชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน สถาพร อ่างโดยสมบูรณ์ อำพนพนารัตน์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์ป่าชายเลน กรณีศึกษาอำเภอท่าใหม่และกิ่งอำเภอนายายอาม จ.จันทบุรี” พบว่า การมีตำแหน่งอื่น ๆ ในชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดความแตกต่างในระดับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

การได้รับข่าวสาร ของอมราวดี อ่างโดยสมบูรณ์ อำพนพนารัตน์ (2542) ในการศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นของราษฎรรอบอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ” พบว่า หัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับข่าวสารมาก จะมีความคิดเห็นที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่ได้รับข่าวสารน้อย

งานศึกษาส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนนอกจากเป็นการศึกษาปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาแต่ยังมีการพิจารณาถึงปัจจัยด้านอิทธิพลจากกลไกของรัฐ ซึ่งเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลอย่างมากต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งกฎหมายในอดีตให้อำนาจแก่ข้าราชการและตัวแทนของรัฐค่อนข้างมาก ทำให้เกิดการจัดโครงสร้างอำนาจที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชน ได้แก่ มีการประชุมหมู่บ้านก็ต่อเมื่อมีคำสั่งจากทางการ ประชุมเฉพาะเรื่องที่จะให้ชาวบ้านปฏิบัติเท่านั้นแต่การประชุมเพื่อหารือหรือขอความเห็นจากประชาชนไม่เคยปรากฏเลย และทำให้ชาวบ้านไม่กล้าแสดงความคิดเห็นขัดแย้งกับผู้นำหรือตัวแทนภาครัฐเนื่องจากเกรงว่าตัวเองและครอบครัวจะเดือดร้อน (ศิริผาสุก, 2528: 20-21 อ้างใน ประกาศิต เสวตธรรม, 2543:10-11)

สรุปได้ว่าปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้าน ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา ระดับชั้นทางสังคม ระดับรายได้ ระยะเวลาการอยู่อาศัย สถานะภาพการครอบครองที่อยู่อาศัย และปัจจัยด้านกลไกการปกครองในชุมชน เป็นต้น ซึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและชุมชนเหล่านี้มีอาจจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนมหาชาติไทยในโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

สำหรับประเด็นการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมจะทำการศึกษาใน 3 ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ระดับของการมีส่วนร่วม และเทคนิคของการมีส่วนร่วม

2.4 ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

ขั้นตอนของการพัฒนามีแนวคิดที่สอดคล้องกันของ ม.ร.ว.อศิน รพีพัฒน์ (2527: 104-111) อ้างในกรุงเทพมหานครร่วมกับภาควิชาวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2543: 91) กับแนวคิดของเดวิท แมทิวส์ ที่แปลโดย จูริวุฒิ เสนาคำ (2541: 15-18 อ้างในปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. 2546: 203-204) สรุปได้ 4 ขั้นตอน ที่เน้นเสริมความเข้มแข็งชุมชนในกระบวนการมีส่วนร่วมดังนี้

1) ขั้นตอนการค้นหาปัญหา โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนขบคิดปัญหา สาเหตุ ปัญหาของทั้งชุมชนที่ไม่ใช่แค่ปัญหาของตนเท่านั้นเพื่อให้ประชาชนมีสำนึกในชะตากรรมร่วมกัน และร่วมแก้ไขปัญหากำลังเกิดขึ้นกับชุมชน

2) ขั้นตอนการตัดสินใจ สร้างแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาโดยการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์

3) ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมพัฒนา ซึ่งต่อเนื่องจากการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ กิจกรรมเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คนในชุมชน

4) ขั้นตอนประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา เปิดโอกาสให้ชุมชนตัดสินใจกิจกรรมหรือการทำงานใดมีประโยชน์ ค้นหาข้อดี - ข้อเสียเพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพของการทำงานขั้นต่อไป

นอกเหนือจากแนวคิดทั้งสองที่กล่าวแล้ว หลักการของเทคนิคการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมีแนวคิดที่คล้ายคลึงเช่นเดียวกัน โดยดำเนินการ 5 ลำดับ ดังนี้ (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2547: 111-112)

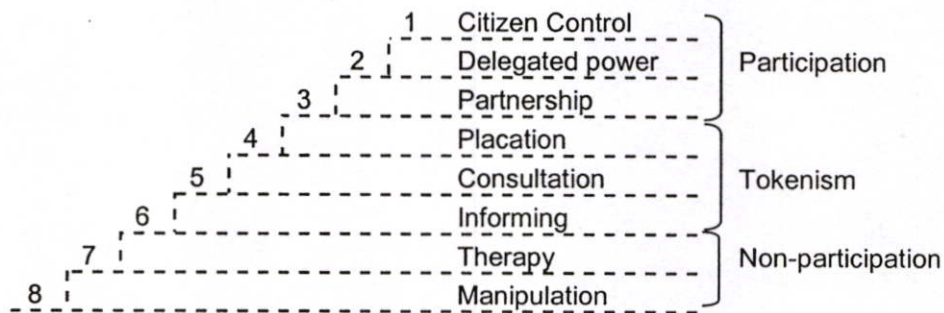
- 1) ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน
- 2) ร่วมวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาที่เกิดในชุมชนพร้อมแนวทางแก้ไข
- 3) ร่วมเลือกวิธีที่เหมาะสมจากแนวทางเลือกต่างๆ แล้ววางแผนแก้ไขปัญหา
- 4) แบ่งความรับผิดชอบดำเนินการตามแผนที่วางไว้ เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน
- 5) ร่วมติดตามและประเมินผลโครงการที่ดำเนินการไป

2.5 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

Choguill (1960: 433-442) อ้างถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนของ Amstein ซึ่งในมุมมองของเขา การมีส่วนร่วมเป็นไปในรูปแบบอำนาจของประชาชน แต่ในปัจจุบันไม่มีการมีส่วนร่วมในรูปแบบอำนาจของประชาชนในกระบวนการทางการเมืองและเศรษฐกิจ จึงควรจะมีในอนาคต ระดับการมีส่วนร่วมของ Amstein มี 8 ระดับ (ภาพที่ 2.2) และได้แบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

เข้ามีส่วนร่วม (Participation), เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมบางส่วน (Tokenism) และไม่มีส่วนร่วม (Non-participation) ซึ่งสุวธนา ธาคานิติ (กรุงเทพมหานครร่วมกับภาควิชาวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเมือง”. 2543: 92) ได้กล่าวถึงแนวคิดของ Arnstein เช่นกัน และแบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ 3 ลำดับขั้นคือ

- 1) ขั้นพื้นฐาน การมีส่วนร่วมเป็นเพียงการให้ความรู้แก่ประชาชนเท่านั้น
- 2) ขั้นกลาง จะมีส่วนร่วมมากขึ้นในการให้ข้อมูลและคำปรึกษา แต่ยังไม่ใช้อำนาจการตัดสินใจ
- 3) ขั้นสุดท้าย เป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจและดำเนินการ

ภาพที่ 2.2 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดย Arnstein

ที่มา : Choguill, 1996: 433

สำหรับประเทศพัฒนา รูปแบบขั้นบันไดของ Arnstein ถูกนิยามว่า พลังอำนาจของประชาชนในการตัดสินใจเป็นผลที่สิ้นสุด ต่อมารูปแบบขั้นบันไดนี้นำไปสู่โลกด้อยพัฒนาได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนมีอยู่ 4 ระดับหลักคือ รัฐสนับสนุนการมีส่วนร่วม รัฐมีส่วนเข้าจัดการ รัฐปฏิเสธให้มีการมีส่วนร่วม และรัฐเพิกเฉย โดยแบ่งเป็นระดับย่อยประกอบด้วย 8 ระดับ (ภาพที่ 2.3) ดังนี้

1) Empowerment (ระดับการสนับสนุนการมีส่วนร่วมหรือการให้อำนาจ) เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงสุด สมาชิกมีอำนาจที่แท้จริงสามารถตัดสินใจเป็นทางการในโครงการที่เกี่ยวข้องกับชุมชนซึ่งอาจได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก เช่น NGO หรือสหพันธ์อื่นๆ

2) Partnership (ระดับการเป็นหุ้นส่วน) คือ สมาชิกของชุมชน ผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจจากภายนอกและผู้วางแผนจะร่วมกันวางแผนและตัดสินใจในการพัฒนาตลอดจนโครงสร้างที่มีนโยบายร่วมกัน

3) Conciliation (ระดับการปรองดอง) ในขั้นนี้มีการแต่งตั้งตัวแทนของชุมชนเป็นกลุ่มให้คำปรึกษาและตัดสินใจซึ่งภาครัฐมีอำนาจมากขึ้น

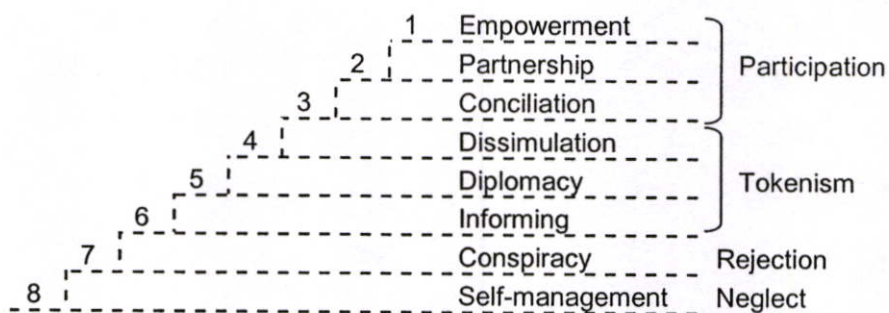
4) Dissimulation (ระดับการปิดบัง) สมาชิกชุมชนถูกตั้งเป็นตรายางหรือไม่มีส่วนออกความเห็นในการประชุมหรือคณะทำงาน

5) Diplomacy (ระดับการทูต) เป็นการดำเนินการแบบการทูตคือ รูปแบบของการปรึกษา การสำรวจความคิดเห็น การฟังประชามติ และการเชื่อมเยื่อซึ่งเป็นเพียงการสำรวจที่ไม่ก่อให้เกิดการปรับปรุงชุมชน

6) Informing (ระดับการให้ความรู้) การให้ข้อมูลทางเดียวจากรัฐไปยังชุมชนปราศจากการโต้ตอบจากชุมชนหรือการเจรจาปรึกษา

7) Conspiracy (ระดับปฏิเสธการมีส่วนร่วมหรือการสมรู้ร่วมคิด) ภาครัฐปฏิเสธความคิดเห็นของคนจน การกระทำต่างๆ จะให้ผลประโยชน์ต่อกลุ่มอื่น

8) Self-management (ระดับรัฐเพิกเฉยหรือชุมชนจัดการกันเอง) ชุมชนแก้ไขปัญหาตนเองเพราะภาครัฐไม่ให้ความสำคัญของปัญหาท้องถิ่น ภาครัฐขาดความสนใจและนำเสนอสิ่งที่ตรงข้ามกับความต้องการของประชาชน ซึ่งการจัดการกันเองมักไม่ประสบความสำเร็จ

ภาพที่ 2.3 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนสำหรับประเทศด้อยพัฒนา

ที่มา : คัดลอกจาก Choguill, 1996: 442

นนท์ (2543: 56 อ้างในนรินทร์ชัย พัฒนพงศา.2547: 18) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วม 3 ระดับและมี 8 ขั้นที่ซึ่งคล้ายกับภาพที่ 2.3 ดังตาราง 2.1

ตารางที่ 2.1 แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ระดับการมีส่วนร่วม	ระดับย่อย
ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น	1. ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ
	2. ประชาชนได้ควบคุมบางส่วน
	3. ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน โดยรัฐถือว่าประชาชนเป็นหุ้นส่วน
ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง	4. รัฐให้ประชาชนเข้าร่วมได้บางส่วน เช่น เป็นที่ปรึกษา, เข้าเป็นกรรมการ
	5. ประชาชนได้รับการปรึกษา (โดยมีการถามความต้องการบ้าง)
	6. รัฐบอกให้ทราบว่ามีอะไรบ้าง
ประชาชนไม่มีส่วนร่วม	7. รัฐคือผู้จัดการให้
	8. รัฐคือผู้กำหนด (คิดแทน)

จากการแบ่งการมีส่วนร่วมที่มีระดับต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาไม่ได้หมายความว่าทุกกิจกรรมต้องมีระดับการมีส่วนร่วมมาก แต่ควรคำนึงถึงความเหมาะสม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2547) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วม 5 ระดับคือ 1) ให้/ รับข่าวสาร 2) การปรึกษาหารือ 3) การร่วมคิดร่วมทำ 4) การเป็นหุ้นส่วนหรือภาคี และ 5) การเสริมพลังอำนาจ บางเรื่องการมีส่วนร่วมในระดับปานกลางอาจเป็นเรื่องที่เหมาะสม บางเรื่องอาจมีส่วนร่วมมากขึ้นอีกก็ได้ ในเรื่องความเหมาะสมของระดับการมีส่วนร่วม การเลือกระดับการมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงการหากเป็นโครงการที่ประชาชนมีส่วนต้องรับภาระต้นทุนโดยตรง เช่น เสียค่าธรรมเนียมการใช้น้ำสำหรับการชลประทาน การทำประปาหมู่บ้าน ในกรณีเช่นนี้ การให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมจนถึงระดับการเสริมพลังคือ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตามต้องการและร่วมกันจัดการ ในกรณีที่ทรัพย์สินที่ชุมชนดูแลเป็นทรัพย์สินที่ชุมชนสร้างขึ้นเอง เช่น ฝาย การเสริมพลังอำนาจเป็นระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม แต่หากทรัพยากรที่ชุมชนดูแลเป็นทรัพยากรส่วนรวมของประเทศหรือโลก ระดับการมีส่วนร่วมอาจจะอยู่ในระดับการร่วมคิดร่วมทำ หรือการหารือเท่านั้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการหารือกับประชาชนนั้นหากไม่ได้นำไปปฏิบัติตามธรรมเนียมทางสากลก็ควรชี้แจงถึงเหตุผลให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับทราบ

2.6 รูปแบบและเทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.6.1 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน

การที่ประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาได้มีส่วนร่วมตามระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับโครงการพัฒนาอาจมีการดำเนินการในรูปแบบ 5 รูปแบบ (กรุงเทพมหานครร่วมกับภาควิชาวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2543: 94) ดังนี้

- 1) การรับรู้ข่าวสาร
- 2) การปรึกษาหารือ
- 3) การประชุมรับฟังความคิดเห็น แบ่งออกเป็น
 - การประชุมในระดับชุมชน
 - การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ
 - การประชุมประชาพิจารณ์
- 4) การร่วมในการตัดสินใจ
- 5) การใช้กลไกทางกฎหมาย

สำหรับแต่ละรูปแบบของการมีส่วนร่วมจะมีการดำเนินการภายใต้เทคนิคต่าง ๆ ที่อยู่ใน 3 รูปแบบคือ เทคนิคการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลแก่ประชาชน เทคนิคการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ และเทคนิคการมีส่วนร่วมในการรับฟังความคิดเห็น ที่ พัชรี สิโรต (2546) ให้รายละเอียดไว้ดังนี้

2.6.2 เทคนิคการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลแก่ประชาชน

เป็นกลุ่มเทคนิคที่มีการสื่อสารทางเดียวเพื่อให้ประชาชนรับทราบข้อมูลประกอบด้วย 13 เทคนิค ได้แก่

1) เอกสารข้อเท็จจริง การออกเอกสารข้อเท็จจริงเป็นการนำเสนอข้อเท็จจริงที่เป็นลักษณะของหลักการ นโยบาย ข้อมูลสถิติ กฎหมาย หรือระเบียบวิธีปฏิบัติ ซึ่งมีการจัดทำหรือกำหนดไว้แล้ว โดยที่ข้อเท็จจริงเหล่านี้ต้องมีการตรวจสอบหรือรับรองโดยหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายให้รับรองข้อเท็จจริงเพื่ออ้างอิง และในการจัดทำเอกสารข้อเท็จจริงจะต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยส่งผู้แทนเข้าร่วมเป็นคณะทำงานในการจัดทำเอกสารข้อเท็จจริง เพื่อสร้างโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและรับทราบข้อเท็จจริงร่วมกัน

นอกเหนือการออกเอกสารข้อเท็จจริงแล้วอาจใช้เทคนิคการออกประกาศชี้แจงหลักการ, จัดนิทรรศการ, แจกแผ่นพับหรือทำจดหมายข่าวทดแทนก็ได้

2) จดหมายข่าว การทำจดหมายข่าวเป็นการนำเสนอข้อมูลข่าวสารการดำเนินงาน ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น บทวิเคราะห์ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรมขององค์กร รวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่อยู่นอกองค์กรแต่เป็นสนใจของสมาชิก จดหมายข่าวนิยมจัดทำเป็นระยะเวลาที่

แน่นอน เช่น ทุกสัปดาห์ ทุก 15 วัน หรือทุกเดือน และการทำจดหมายข่าวควรทำในทุกระยะของการดำเนินงาน เพื่อเสนอข่าวของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาแล้วจัดพิมพ์เพื่อแจกจ่ายแก่ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้สนใจ

นอกเหนือการใช้จดหมายข่าวแล้วยังสามารถใช้วิธีอื่นแทนอีก ได้แก่ จัดทำแผ่นพับหรือโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ และการลงข่าวในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

3) รายงานการศึกษา ในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาต่าง ๆ อาจจะมีประเด็นที่ไม่มีความแน่ชัดหรือเป็นที่ถกเถียงถึงข้อสรุปในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งมักจะนำไปสู่การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อศึกษาข้อเท็จจริงแล้วนำเสนอให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชาชน โดยทั่วไปทราบ โดยการจัดทำรายงานการศึกษา

นอกเหนือจากการทำรายงานการศึกษาแล้วยังสามารถจัดทำประกาศและทำเอกสารข้อเท็จจริงแทนกันก็ได้

4) การจัดทำวิดิทัศน์ ในการดำเนินงานตามโครงการจะต้องมีการบันทึกข้อมูลและจัดเก็บให้เป็นระบบ การจัดทำวิดิทัศน์เป็นวิธีการจัดเก็บข้อมูลเหตุการณ์ที่สามารถนำมาเป็นสื่อประกอบการเรียนรู้แนวทางการดำเนินงานและการบรรยายสรุปเหตุการณ์หรือผลการดำเนินงานได้ ซึ่งการจัดทำวิดิทัศน์หากได้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดเนื้อหาหรือนำเสนอผลงานหรือนำเสนอเหตุการณ์ในพื้นที่จริง จะทำให้เกิดความน่าเชื่อถือในข้อมูลข่าวสารที่นำเสนอ โดยมีสถานการณ์ที่เหมาะสมแก่การใช้เทคนิคนี้ เช่น มีการบรรยายสรุปโครงการแก่ผู้สนใจ การชี้แจงแนวทางการปฏิบัติ การแสดงผลการปฏิบัติงาน และการประชุมนิเทศผู้เกี่ยวข้องับโครงการ

นอกเหนือจากการทำวิดิทัศน์แล้วยังสามารถให้ข้อมูลแก่ประชาชนหรือผู้สนใจได้ในวิธีการอื่นอีก ได้แก่ การจัดทำภาพยนตร์ การจัดทำภาพนิ่งประกอบคำบรรยาย และการจัดทำเว็บเพจ

5) การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร ศูนย์ข้อมูลข่าวสารเป็นแหล่งให้บริการข้อมูลและข่าวสารแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลและข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วม และการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสารนั้นควรจัดตั้งขึ้นเมื่อประชาชนให้ความสนใจในโครงการหรือกิจกรรมเป็นอย่างมากและมีความต้องการแหล่งข้อมูลข่าวสารที่มีความสะดวก ซึ่งข้อมูลข่าวสารในศูนย์ข้อมูลต้องได้ปรับปรุงให้ทันสมัยต่อเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการอย่างสม่ำเสมอโดยอาจปรับปรุงตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้ นอกจากนั้นศูนย์ข้อมูลข่าวสารอาจจัดบริการค้นหาข้อมูลให้แก่ประชาชนที่ต้องการด้วยก็ได้

6) การแถลงข่าว เทคนิควิธีการแถลงข่าวมีไว้เพื่อการสื่อสารข้อมูลไปสู่สาธารณะ โดยผ่านสื่อมวลชน ในกรณีที่องค์กรต้องการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสาธารณชนและต้องการให้สาธารณชนได้รับทราบเรื่องหนึ่ง ๆ อย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงการรายงานความก้าวหน้าในระยะต่าง ๆ เพื่อให้สาธารณชนทราบถึงปัญหา – อุปสรรคของโครงการ และการ

บรรลุลผลของโครงการ หากว่าประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับโครงการมีข้อสงสัยซึ่งจำเป็นต้องให้ข้อมูลที่ความกระจ่างในประเด็นนั้น ๆ ต่อสาธารณะด้วย นอกเหนือจุดประสงค์ของการแถลงข้อมูลต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น หากองค์กรต้องการจัดเวทีสาธารณะหรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่สำคัญต่อโครงการยังสามารถใช้การแถลงข่าวเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบเกี่ยวกับรายละเอียดของกิจกรรมที่จะจัด เช่น เวลา สถานที่ เป็นต้น

7) เวทีนำเสนอข้อมูล เทคนิคเวทีนำเสนอข้อมูลนี้มีไว้เพื่อเตรียมความพร้อมของสื่อมวลชนในการนำเสนอข่าวให้แก่ประชาชน ซึ่งจะเป็นการสื่อสารเพื่อส่งเสริมและกระตุ้นให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการ และการจัดเวทีนำเสนอข้อมูลซึ่งไม่ได้จำกัดเพียงจัดให้แก่สื่อมวลชนเท่านั้นยังเปิดให้แก่กลุ่มที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมกิจกรรมด้วยได้ เช่น กลุ่มนักกฎหมาย กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน นักสิ่งแวดล้อม กลุ่มองค์กรประชาชนและชาวบ้าน เป็นต้น ดังนั้นเทคนิควิธีการใช้เวทีนำเสนอข้อมูลควรใช้ในขั้นตอนแรก ๆ ของโครงการตั้งแต่การอนุญาตจัดทำโครงการเพื่อให้ทราบถึงความเป็นมา ความคิดในการริเริ่มดำเนินโครงการและกระบวนการต่าง ๆ ในการดำเนินการ โดยปกติการจัดเวทีพบนักข่าวจะจัดขึ้นก่อนการสัมมนาทางวิชาการหรือการจัดประชุมที่เป็นทางการของโครงการ หรือการจัดแถลงข่าวภายหลังการให้นำเสนอข้อมูล

นอกเหนือจากการใช้เทคนิควิธีเวทีนำเสนอข้อมูลแล้วยังสามารถใช้เทคนิคอื่นแทนกันได้ ได้แก่ การนำเสนอ เวทีสาธารณะ การแถลงข่าว เอกสารข้อเท็จจริง และการพบปะแบบไม่เป็นทางการ เพื่อทำความเข้าใจหรือเตรียมการก่อนจะจัดเวทีนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นทางการ

8) การสื่อสารผ่านวิทยุกระจายเสียง การใช้เทคนิคการสื่อสารผ่านวิทยุกระจายเสียงก็เพื่อการให้ข้อมูลของโครงการที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ในสังคม และต้องการความมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้างและทั่วถึงได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้จะเป็นการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นได้ตอบโดยการเขียนจดหมายทางไปรษณีย์หรือโทรสารหรือทางเลือกอื่นที่ได้ให้ความสะดวกแก่ประชาชน โดยใช้เวลาแก่สาธารณชนมากพอสมควรหลังจากการสื่อสารผ่านทางวิทยุกระจายเสียงและวิทยุชุมชน ซึ่งข้อมูลที่ต้องการให้ประชาชนรับทราบก็คือข้อมูลทุกระยะของการดำเนินโครงการ รวมทั้งกรณีที่มีประเด็นสำคัญต้องการให้กลุ่มเป้าหมายได้ทราบและควรจัดช่วงเวลาที่จะให้ข้อมูลแก่กลุ่มเป้าหมายตามช่วงเวลาที่เหมาะสมหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถรับข้อมูลได้

นอกเหนือจากเทคนิควิธีการดังกล่าวนี้ยังสามารถใช้เทคนิควิธีการอื่นแทนได้ ได้แก่ หอกระจายข่าว หรือเสียงตามสาย การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร สายด่วนสายตรง(Hot line) และการแถลงข่าว

9) การจัดสัมมนาวิชาการให้แก่สื่อมวลชน เทคนิควิธีการจัดสัมมนาวิชาการให้กับสื่อมวลชนมีความต้องการเช่นเดียวกับการจัดเวทีนำเสนอข้อมูลที่ต้องการนำเสนอข้อมูล

ให้แก่สื่อมวลชนเพื่อให้สามารถสื่อสารกับสาธารณชนได้อย่างถูกต้อง แต่วิธีการการจัดสัมมนาวิชาการต้องให้ข้อมูลด้านวิชาการมากขึ้น มีรายละเอียดมากรวมทั้งเพื่อให้เกิดการถกเถียงด้านวิชาการต่อประเด็นที่สังคมหยิบยกขึ้นมาแต่ทั้งนี้คณะผู้จัดต้องพร้อมด้านบุคลากรและมีสาระวิชาการเพียงพอที่จะนำเสนอต่อสังคม และการจัดสัมมนาวิชาการให้แก่ผู้สื่อข่าวนี้มีความเหมาะสมที่จะจัดทั้งในช่วงก่อนหรือหลังการจัดประชารัฐหรือการจัดเวทีสาธารณะในช่วงการจัดกิจกรรมนี้อาจจะจัดให้มีการแถลงข่าว การแสดงนิทรรศการ การสรุปข่าวหรือการกระจายข้อมูลโดยส่งเอกสารทางไปรษณีย์ให้แก่สาธารณชนและผู้สนใจซึ่งทำให้การจัดสัมมนามีความสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น

10) หอกระจายข่าวชุมชน เป็นเทคนิคเพื่อนำเสนอข้อมูลแก่ชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการและเพื่อให้ชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นกลับสู่องค์กรเพื่อการตัดสินใจก่อนการดำเนินโครงการและในระหว่างดำเนินโครงการในขั้นตอนต่างๆ จนกระทั่งจบสิ้นโครงการ ดังนั้นต้องเลือกช่วงเวลาที่เหมาะสมในการให้ข้อมูล เช่น เวลาเช้าและค่ำ เนื่องจากเป็นเวลาที่บ้านสามารถรับข้อมูลได้ที่บ้าน และควรใช้เทคนิคอื่นรวมด้วย เช่น การประชุมกับชุมชน การสัมมนาด้านวิชาการ เป็นต้น ในการขอความคิดเห็นจากชาวบ้านก็ควรบอกให้ทราบว่า จะนำข้อคิดเห็นไปสู่การปรับเปลี่ยนอย่างไรด้วย

นอกเหนือจากเทคนิคหอกระจายข่าวยังสามารถใช้เทคนิคอื่นแทนกันได้ ได้แก่ ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร การแถลงข่าว วิทยุชุมชน และการนำเสนอ

11) ทัศนศึกษาหรือการเยี่ยมชมโครงการ การจัดทัศนศึกษาเป็นรูปแบบหนึ่งของการเรียนรู้ที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจที่ดี ตลอดจนการมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูล โดยเป็นที่เชื่อกันว่าเป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดรูปแบบหนึ่งเนื่องจากการให้ข้อมูลโดยใช้สถานที่จริงซึ่งประชาชนสามารถสัมผัสและพบเห็นจากความเป็นจริงอันแตกต่างจากการรับรู้โดยการฟัง ซึ่งจะต้องใช้จินตนาการในการทำความเข้าใจ รูปแบบการสื่อความหมายประกอบการจัดทัศนศึกษาที่ถูกนำมาใช้สม่ำเสมอ ได้แก่ การบรรยายโดยใช้วิทยากร และการใช้สื่อทัศนูปกรณ์ การจัดทัศนศึกษาควรจัดเมื่อผู้เกี่ยวข้องมีความสนใจอย่างมากเกี่ยวกับโครงการ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีต่อโครงการซึ่งจะช่วยลดความกังวลใจของผู้ที่เกี่ยวข้องลงได้ เพื่อความเข้าใจต่อโครงการดียิ่งขึ้นควรใช้เทคนิคอื่นร่วมด้วย เช่น การใช้เอกสารข้อเท็จจริง การแสดงและการนำเสนอ เป็นต้น หากผู้เกี่ยวข้องไม่สามารถมาเยี่ยมชมโครงการได้ก็สามารถใช้เทคนิคการฉายวิดีโอแสดงกิจกรรมและการดำเนินการต่างๆ แทนได้

12) การนำเสนอ การนำเสนอเป็นกระบวนการให้ข้อมูลด้วยการพูด การบอก การอธิบายความรู้ในเนื้อหาเพื่อให้ผู้ฟังรับรู้เรื่องต่างๆ โดยในการนำเสนออาจทำได้ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการโดยใช้วิธีการอื่นประกอบด้วย เช่น การใช้เทปหรือวิดีโอ เพื่อให้ผู้ฟังได้มีความเข้าใจที่ดีต่อการดำเนินการต่างๆ ทั้งในด้านการอนุญาตให้มีการดำเนินการและการปรับปรุงแก้ไข

กิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้การนำเสนอยังสามารถดำเนินการในลักษณะที่ไม่เป็นทางการได้ โดยการพบปะพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ โดยในการนำเสนอจะต้องมีสาระสำคัญของเรื่องเป็นองค์ประกอบ

13) การชี้แจงต่อประชาชนในการประชุมของทางราชการ เทคนิคนี้มีความต้องการให้ประชาชนที่ร่วมประชุมได้รับความรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการต่างๆ ของรัฐในแง่มุมต่างๆ เพิ่มขึ้น เป็นเทคนิคที่ต้องอาศัยความร่วมมือ การเข้าร่วมและพัฒนาการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชน โดยเฉพาะกับประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายให้มีทัศนคติในทางบวก สามารถแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่เป็นปัญหาของชุมชน ปัญหาคนได้อย่างดี ซึ่งการประชุมชี้แจงกับประชาชนในลักษณะเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นเทคนิคที่สามารถกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพภายในช่วงเวลาสั้นๆ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลได้อย่างเป็นระบบ โดยบางครั้งอาจต้องจัดเตรียมเอกสาร คู่มือ และรายละเอียดข้อมูลต่างๆ ให้ประชาชนอันเป็นประโยชน์ในการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนได้รับรู้และการยอมรับข้อมูลตั้งแต่ต้น ซึ่งหมายถึงว่าประชาชนได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้ในโครงการต่างๆ ของรัฐ สามารถลดความหวาดหวั่นและการลังเลใจของประชาชนตั้งแต่เนิ่นๆ และประชาชนมีโอกาสดำเนินการติดตามและแสดงความคิดเห็นเพื่อการตัดสินใจในโครงการของรัฐได้ด้วย

2.6.3 เทคนิคการมีส่วนร่วมในการรับฟังความคิดเห็น

สำหรับเทคนิคกลุ่มนี้สามารถสื่อสารได้ 2 ทาง มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นได้ แต่เน้นในการได้ข้อมูลและความคิดเห็นของประชาชนประกอบด้วย 6 เทคนิค คือ

1) การสัมภาษณ์รายบุคคล เทคนิคการสัมภาษณ์เป็นการพูดคุยกันรายบุคคลแบบมีแนวคำถามไว้ล่วงหน้าอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ข้อมูล หรือการพูดคุยกันตามธรรมชาติ บันทึกระหว่างการสัมภาษณ์หรือบันทึกภายหลังอย่างเป็นระบบ การสัมภาษณ์จะทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นความจริงต่อสถานการณ์ในพื้นที่ นอกเหนือจากจะได้รับความรู้ข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์แล้วยังทำให้รับรู้ถึงลักษณะทั่วไปของบุคลิกภาพ ทัศนคติ ค่านิยม เป็นต้น จากการแสดงอารมณ์หรือพฤติกรรมออกมาระหว่างการสัมภาษณ์

2) การสนทนากลุ่มย่อย การสนทนากลุ่มย่อยเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่ 6-12 คน ในเรื่องที่กลุ่มให้ความสนใจ โดยมีการเตรียมคำถามประเด็นต่างๆ ซึ่งสมาชิกในกลุ่มสามารถแสดงความรู้สึกและความคิดเห็นต่อนโยบาย แผนงานกิจกรรมและโครงการต่างๆ ได้อย่างอิสระเท่าที่จะทำได้ด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเอง สำหรับเทคนิคการสนทนากลุ่มย่อยควรนำมาใช้ก่อนดำเนินโครงการเพื่อให้ข้อมูลและทัศนคติจากกลุ่มคนต่างๆ นำไปประกอบการตัดสินใจ

3) การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เทคนิคการแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์เป็นเครื่องมือการรับความคิดเห็นของประชาชนด้วยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตช่วยให้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนแสดงความคิดเห็นมายังหน่วยงาน บุคคลหรือองค์กรและหากหน่วยงานหรือองค์กรสามารถจัดการโต้ตอบหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลกับประชาชนได้ก็จะเป็นการสื่อสารแบบสองทางได้อย่างสมบูรณ์

4) การสำรวจความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็นเป็นการสำรวจความคิดเห็นทั่วไปหรือเจาะจงประเด็นโดยใช้แบบสอบถามโดยการพบปะหรือส่งไปรษณีย์เป็นเทคนิคที่ใช้วัดปริมาณซึ่งทำให้เห็นรูปธรรมที่เทคนิคอื่นไม่สามารถทำได้ กลุ่มเป้าหมายที่สำรวจหากเป็นขนาดใหญ่ก็สามารถใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างได้โดยใช้วิธีการทางสถิติรวมทั้งใช้วิธีการสถิติในการวิเคราะห์ผลเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ยังมีเทคนิคอื่น ๆ ที่มีความคล้ายกันหรือใช้ทดแทนกันได้แต่อาจจะไม่ได้ผลทางสถิติ ได้แก่ การสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์ชุมชน

5) สายด่วนสายตรง สายด่วนสายตรงเป็นเครื่องมือที่ใช้รับฟังความคิดเห็นของประชาชนหรือชุมชนทางโทรศัพท์โดยไม่คิดค่าบริการและโทรสอบถามหรือแสดงความคิดเห็นได้ตลอดเวลาทันทีที่ต้องการ ซึ่งเป็นการสื่อสารได้ทั้งทางเดียวและสองทางขึ้นอยู่กับหน่วยงานเป็นผู้จัดการ สำหรับเทคนิคนี้สามารถใช้ร่วมกับกิจกรรมอื่นได้ทุกกิจกรรมและทุกเทคนิค เช่น ใช้ร่วมกับการแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์

6) ประชาพิจารณ์ เทคนิคการรับฟังความคิดเห็นอย่างเป็นทางการหรือประชาพิจารณ์นั้นเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีการแสดงความคิดเห็นต่อการค้า นโยบายหรือโครงการของรัฐและต้องอยู่ในระหว่างการพิจารณาออกกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นที่อาจมีผลกระทบต่อประโยชน์สาธารณะ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตหรือส่วนได้ส่วนเสียของประชาชนในท้องถิ่น โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานประชาพิจารณ์ตามที่กฎหมายระบุไว้ซึ่งการทำประชาพิจารณ์มีลักษณะเป็นการสื่อสารทางเดียวโดยมีฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้ให้ข้อมูลและผู้จัดรับฟังความคิดเห็นจะนั่งฟังและทำการบันทึกถึงแม้ว่าผลการรับฟังความคิดเห็นจะไม่มีผลผูกพันให้หน่วยงานทางปกครองต้องปฏิบัติตามแต่หน่วยงานจะต้องนำข้อคิดเห็นทั้งด้านบวกและด้านลบ รวมทั้งประเด็นสำคัญไปประกอบการพิจารณา

2.6.4 เทคนิคการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ

เป็นรูปแบบของการสื่อสาร 2 ทาง แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นเทคนิคที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจได้ค่อนข้างมาก มี 5 เทคนิค

1) เวทีสาธารณะ การจัดเวทีสาธารณะมีวัตถุประสงค์เพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างคณะทำงานแลกเปลี่ยนข้อมูลกับประชาชนผู้สนใจเป็นการประชุมที่มีผู้เข้าร่วมจำนวนมากและทุกคนสามารถเข้าร่วมได้โดยคณะทำงานเป็นผู้ตอบข้อซักถามและนำข้อเสนอแนะที่ได้จากการประชุมไปปรับปรุงรายละเอียดการดำเนินโครงการให้มีความเหมาะสมต่อไป ในบางครั้งเวทีสาธารณะเป็นเทคนิคที่ช่วยให้การทำประชาพิจารณ์มีความสมบูรณ์โดยสามารถใช้เวทีสาธารณะเป็นเวทีสำหรับการอภิปรายถกปัญหาก่อนที่จะมีการทำประชาพิจารณ์ เนื่องจากลักษณะของเทคนิคเวทีสาธารณะเป็นแลกเปลี่ยนข้อมูลและอภิปรายในประเด็นซับซ้อนหรือสำคัญโดยไม่มีการตัดสินใจ จึงเป็นการเปิดกว้างและยืดหยุ่น เทคนิคเวทีสาธารณะอาจใช้วิธีการอื่นร่วมด้วยเพื่อเกิดความต่อเนื่องได้ เช่น การใช้แบบสอบถามในประเด็นที่สนใจเพื่อรวบรวมความคิดเห็นในเชิงปริมาณได้และการพบปะอย่างไม่เป็นทางการเป็นกิจกรรมต่อเนื่องเพื่อให้ประชาชนสามารถซักถามในประเด็นที่พวกเขาสนใจ

2) การพบปะแบบไม่เป็นทางการ การพบปะแบบไม่เป็นทางการนี้ทางหน่วยงานที่ดำเนินการหรือเป็นผู้ให้ข้อมูลจะอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปในหน่วยงาน ในเวลาที่ประชาชนสะดวกเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ให้ข้อมูล โดยต้องมีบุคลากรที่เพียงพอตามเวลาและสถานที่ที่กำหนด หากใช้เทคนิคอื่นร่วมด้วยกับการพบปะแบบไม่เป็นทางการซึ่งสามารถให้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับผู้สนใจในประเด็นคำถามที่ต้องการทราบเกี่ยวกับข้อมูลของโครงการได้มากขึ้น เช่น การจัดนิทรรศการ เอกสารข้อเท็จจริง การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร การฉายวิดีโอทัศน์และภาพนิ่ง เป็นต้น

3) การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนแก่ชุมชน การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีคณะทำงานขึ้นมาชุดหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มของผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อมูลและรับฟังความคิดเห็นตลอดจนการนำความคิดเห็นมาประยุกต์หรือพัฒนารายละเอียดโครงการให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการชุมชน ซึ่งคณะทำงานนี้จะทำหน้าที่การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมโดยจะศึกษาชุมชนเป้าหมายในทุกเรื่อง เช่น สภาพทั่วไปของพื้นที่ชุมชน วิถีชีวิต เป็นต้น โดยมุ่งหมายในการทำ ความคุ้นเคยกับสถานที่และกลุ่มชาวบ้านเพื่อการรวบรวมข้อมูลสำหรับการวางแผนการทำงานด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมของชุมชน กิจกรรมที่จัดขึ้นต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่แม้ว่ากิจกรรมหนึ่ง ๆ จะใช้ได้ผลในพื้นที่หนึ่งแต่ก็ได้หมายความว่าประสบความสำเร็จในอีกพื้นที่หนึ่งด้วย

4) การประชุมเชิงปฏิบัติการ การประชุมเชิงปฏิบัติการเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่มตามประเด็นที่กำหนด โดยผู้เข้าร่วมประชุมจะมีปฏิสัมพันธ์กันสูง ควรประกอบด้วยตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับประเด็นหรือเรื่องนั้น ๆ ทุกกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเพื่อให้ได้ข้อสรุปหรือข้อตกลงร่วมกันและนำผลที่ได้ไปเป็นแนวปฏิบัติ ดังนั้นจำนวน

คนที่เข้าร่วมประชุมไม่ควรเกิน 30 คน การประชุมเชิงปฏิบัติการควรจัดขึ้นก่อนทำประชาพิจารณ์
 อย่างเป็นทางการแต่หากมีประเด็นที่ต้องการคำตอบที่ชัดเจนในภายหลังก็สามารถจัดประชุมเชิง
 ปฏิบัติการได้ตามที่จำเป็นทุกขั้นตอน

5) ขณะที่ปรึกษา ขณะที่ปรึกษา คือ เทคนิคการมีส่วนร่วมที่นำตัวแทนกลุ่มผู้มีส่วน
 ได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกองค์กรมาทำงานร่วมกันในรูปของคณะกรรมการ เพื่อให้
 คำปรึกษาที่จำเป็นต่อการดำเนินงานแก่ผู้บริหารขององค์กรทั้งในระดับแผนงาน โครงการหรือ
 สถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ขณะที่ปรึกษาเป็นคณะกรรมการที่จะให้ข้อคิดเห็นต่อเมื่อผู้บริหารของ
 องค์กรนำประเด็นหรือข้อซักถามบรรจุเป็นวาระการประชุมซึ่งมักกำหนดความถี่แน่นอน ขณะที่
 ปรึกษาจึงเหมาะสำหรับกรณีที่ต้องการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนและกลุ่มผู้มีส่วน
 ได้ส่วนเสียอย่างต่อเนื่อง

ซึ่งแต่ละวิธีจะเหมาะกับเหตุการณ์ต่างกันไป เช่น เวทีสาธารณะใช้สำหรับการ
 แลกเปลี่ยนข้อมูลกันคนจำนวนมาก การพบปะไม่เป็นทางการมีความเป็นกันเองมากกว่าเทคนิคอื่น
 ส่วนขณะที่ปรึกษาจะมีความเป็นทางการและบุคคลที่เข้าร่วมคือตัวแทนที่ได้รับการแต่งตั้ง

สำหรับเทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กล่าวมาทั้งการให้ข้อมูลแก่
 ประชาชน เทคนิคการมีส่วนร่วมในการรับฟังความคิดเห็นและเทคนิคการมีส่วนร่วมในการ
 ปรึกษารือ การจะนำเทคนิคใดมาใช้จะขึ้นอยู่กับความพร้อมของความรู้ความเข้าใจ บุคลากร
 ความเหมาะสมกับ โครงการหรือกิจกรรม และอื่นๆของหน่วยงานหรือองค์กรที่ต้องการให้
 ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ

2.7 ความเป็นชุมชนเข้มแข็งเพื่อการพัฒนา

หากชุมชนมีความเข้มแข็งการพัฒนาชุมชนจะทำได้ดี โดยชุมชนที่เข้มแข็งจะมี
 กระบวนการทำงาน โดยให้ทุกคนเข้ามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน กระบวนการทำงานที่ให้ทุกคนเข้ามามี
 ส่วนร่วมจะมีความยั่งยืนและต่อเนื่อง (นิรันด. 2547) การเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาหรือการ
 แก้ปัญหา ที่จริงนั้นเริ่มจากการมีผู้นำ มีกฎกติกาและเงื่อนไขต่าง ๆ ร่วมด้วย เมื่อมีผู้นำที่จัด
 กระบวนการที่ดีก็จะนำไปสู่การบริหารการมีส่วนร่วมที่ดีและจะทำให้มีความเข้มแข็งของชุมชนที่ดี
 ได้ เมื่อมีองค์กรที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาหากได้องค์กรที่เข้มแข็งจะเป็นการคืออย่างแน่นอน
 ชาวบ้านทำงานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการปรึกษารือรู้จักช่วยกันคิด หากชาวบ้านในชุมชน
 ขาดความสามัคคีและมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกก็จะเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการเข้ามามีส่วนร่วม
 ของชาวบ้าน (จินตนา ทองรอด. 2529: 98-100 อ้างในปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ. 2546: 237)
 ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะสามารถปฏิบัติกิจกรรมของชุมชนได้สอดคล้องกับปัญหาและความ
 ต้องการที่แท้จริงของชุมชน ซึ่งหลักการปฏิบัติกิจกรรมของชุมชนจะเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม

จากการรวบรวมความคิดเห็นจากผู้แทนชุมชนทั่วประเทศโดยคณะทำงานเครือข่ายกองทุนชุมชนร่วมใจจังหวัดลพบุรี (2545: 26) ได้สรุปลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้ว่าการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งหนึ่งที่บอกลึกความเป็นชุมชนเข้มแข็ง คือ สมาชิกในชุมชนใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ตามสมควร เช่นเดียวกับผลการศึกษา(นิรนาม. 2547) ในกรณีชุมชนตำบลบ้านใหม่ อ.หนองบุญนาคน จ.นครราชสีมา ชุมชนมีกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนมาหลายปี จนทำให้กิจกรรมต่างๆ ประสบผลสำเร็จ เช่น การออมทรัพย์ ทำโรงสีชุมชน และการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น และกรณีของชุมชนตำบลเสียว กิ่งอ.โพธิ์ศรีสุวรรณ จ.ศรีสะเกษ มีความพยายามพัฒนาความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ กิจกรรมเริ่มแรกคือร่วมกันต่อสู้เพื่อรักษาป่า ทั้งกลุ่มผู้นำและสมาชิกต่างก็ยึดมั่นอุดมการณ์เดียวกันคือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนของตนประกอบกับสมาชิกในชุมชนได้เห็นถึงประโยชน์ของการรวมตัวกันพึ่งตนเอง

แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนตามความหมายของไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม คือ กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน

ความเป็นชุมชนตามความหมายของศาสตราจารย์ นพ. ประเวศ วะสี การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่ากลุ่ม ชุมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่าย หรืออื่นๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย

ซึ่งองค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มหรือชมรมหรือสหกรณ์หรือในชื่ออื่นใด โดยจะมีการจดทะเบียนตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม อันเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวด้วยความสมัครใจของประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์และอุดมคติร่วมกัน มีมิตรภาพและความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้น โดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน โดย

มีผู้นำหลายคนทั้งหญิงและชาย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , 2544: 17 – 21)

2.7.1 องค์การชุมชน

องค์การชุมชน ได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือองค์การชุมชนเชิงวัฒนธรรม และองค์การเฉพาะวัตถุประสงค์ ซึ่งมีลักษณะดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2538: 130-136)

1) องค์การชุมชนเชิงวัฒนธรรม มีลักษณะสำคัญ ได้แก่

- การรวมตัวกันไม่เห็นชัดเจน
- มีพลังในการแก้ปัญหาสูง
- มีการรวมตัวกันเมื่อเกิดปัญหาวิกฤต
- มีผลกระทบกว้างขวาง

ตัวอย่างขององค์การชุมชนเชิงวัฒนธรรม เช่น กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน ซึ่งตามปกติจะไม่รวมตัวกัน แต่เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นที่ส่งผลกระทบต่อคนทั้งชุมชน เช่น มีโรงงานมาตั้งและปล่อยน้ำเสียออกสู่ชุมชน คนในชุมชนก็จะเข้ามารวมกันประท้วงต่อต้าน โรงงาน ในกรณีเช่นนี้ การรวมตัวของคนจะมีพลังในการแก้ปัญหาสูง เพราะมีอำนาจต่อรองมาก และส่งผลกระทบได้กว้างขวาง

2) องค์การชุมชนเฉพาะวัตถุประสงค์ มีลักษณะสำคัญ ได้แก่

- มีโครงสร้างและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการรวมตัว
- มีพลังในการแก้ปัญหาค่อนข้างจำกัด ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกและเครือข่าย
- มีการทำกิจกรรมของสมาชิกร่วมกันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ไม่เพียงเฉพาะเมื่อเกิดปัญหาวิกฤตเท่านั้น
- มีผลกระทบเฉพาะสมาชิกของกลุ่ม

องค์การชุมชนเฉพาะวัตถุประสงค์มักจะเกิดจากการที่นักพัฒนาทั้งในภาครัฐและองค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์ ได้เข้าไปผลักดันให้มีการจัดตั้งขึ้น เช่น กลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งกลุ่มในลักษณะนี้ หากเข้าไปตั้งในชุมชนที่มีการจัดกลุ่มเชิงวัฒนธรรมอยู่แล้ว ก็จะมีโอกาสที่จะพัฒนาความเข้มแข็งได้มาก มีโอกาสประสบความสำเร็จได้มากกว่าชุมชนที่ไม่มีฐานการรวมตัวกันเชิงวัฒนธรรมอยู่แต่เดิม

2.7.2 องค์ประกอบขององค์การชุมชน

ในส่วนนี้วรรณกรรมที่อ้างได้ใช้คำว่าองค์กรชาวบ้านซึ่งมีความหมายไม่ได้แตกต่างกับความหมายขององค์การชุมชนในงานวิจัยนี้ ดังนั้นจึงขอใช้คำว่าองค์การชุมชนแทนเพื่อไม่สับสน

กับคำศัพท์ที่ได้กล่าวมาแล้ว องค์การชุมชนมีระบบย่อยต่าง ๆ รวมกลุ่มกันเป็นองค์ประกอบเพื่อ การดำรงอยู่ขององค์การชุมชนซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ มีดังนี้ (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540: 1-9)

1) มีอุดมการณ์ร่วมกัน คือ การมีทัศนคติต่อโลกต่อสังคมต่อชุมชนร่วมกันมีความ เข้าใจตรงกัน อุดมการณ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้ ยิ่งถ้า สามารถกำหนดเป้าหมายระยะยาวหรือวิสัยทัศน์ได้ ยิ่งทำให้องค์กรชุมชนนั้น ๆ มีอุดมการณ์ใน การรวมตัวกันได้ดียิ่งขึ้น

2) มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน ว่าเป้าหมายที่จะเดินไปข้างหน้าขององค์กร ชุมชนทำไปเพื่ออะไร เช่น การมีเป้าหมายเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ผลประโยชน์ร่วมมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่โดย ธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนก็ต้องการ องค์กรชุมชนทั่วไปจึงต้องสร้างข้อมูลให้เกิดการรับรู้ทั่วไปว่า ผลประโยชน์ของการรวมตัวเป็นองค์กรคืออะไร

4) คน คนเป็นองค์ประกอบสำคัญขององค์กรชุมชนมีส่วนที่เกี่ยวข้องได้แก่

4.1) ผู้นำ ซึ่งผู้นำคนหนึ่งสามารถจัดอยู่ในหลายประเภท โดยมีลักษณะ ของการผสมผสานอยู่ในบุคคลเดียวกัน การจัดประเภทผู้นำสามารถจัดได้ดังต่อไปนี้

- ผู้นำทางความคิด
- ผู้นำทางด้านศีลธรรม
- ผู้นำทางด้านอาชีพ
- ผู้นำทางการพูด
- ผู้นำที่สามารถประยุกต์งานราชการกับเป้าหมายเพื่อชาวบ้านได้
- ผู้นำทางการประสานทรัพยากรภายในและภายนอกชุมชน

ผู้นำที่จะสามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ได้ง่าย ต้องเป็นรูปแบบ ของประชาธิปไตย ที่มีความรับผิดชอบ รู้จักประนีประนอม ไม่ตัดสินใจหาข้อขัดแย้งด้วยวิธีการ รุนแรง อดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์ รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานมีส่วนร่วม ร่วมคิด ปรีกษา แก้ปัญหาทำงานและติดตามผลงาน ซึ่งจะก่อให้เกิดความร่วมมือและร่วมใจจาก ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการทำงาน มีความไว้วางใจ มีสัมพันธภาพ มนุษย์สัมพันธ์ ร่วมมือ ประสานงานกันใกล้ชิด ไม่ปล่อยเสรีเกินควร (สนธยา พลศรี, 2533: 157)

4.2) สมาชิก การที่สมาชิกร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้ง ทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผลตลอดจนมีสิทธิที่จะ ได้รับผลประโยชน์จากองค์กร นับเป็นบทบาทหน้าที่และสิทธิอันพึงมีของสมาชิกในการรวมกลุ่ม เป็นองค์กรชุมชน สมาชิกมีหลายประเภท มีทั้งสมาชิกที่เข้าร่วมคิดร่วมทำงานกับองค์กรโดย อาจจะเข้าร่วมบ้างไม่เข้าร่วมบ้าง และสมาชิกประเภทที่เฝ้าดูอยู่เฉย ๆ

4.3) ชาวบ้านทั่วไป ซึ่งไม่เข้าร่วมอยู่ในองค์กรแต่ก็มีผลต่อการดำรงอยู่และความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เพราะเป็นกลุ่มคนที่เฝ้าติดตามวิพากษ์วิจารณ์และพร้อมจะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกับองค์กร

5) การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องชี้ขาดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ในรายละเอียดดังนี้

- 5.1) การตัดสินใจร่วมกัน
- 5.2) โครงสร้างและบทบาทหน้าที่
- 5.3) สถานที่และวัสดุอุปกรณ์
- 5.4) กฎ กติการ่วมกัน
- 5.5) การสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกองค์กรชุมชน
- 5.6) การควบคุมตรวจสอบ

6) กิจกรรม การเรียนรู้ ฝึกฝนและปฏิบัติจริงที่อยู่ที่กิจกรรมการพัฒนา โดยทั่วไปกิจกรรมในชุมชนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมเป็นหลัก กิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่นิยมทำกันมาก เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มปู้ย เป็นต้น กิจกรรมด้านสังคม วัฒนธรรมมีเรื่องของงานบุญ – งานประเพณีต่าง ๆ กิจกรรมด้านการเมือง มีในเรื่องของการต่อรองให้แก่ไขวญนโยบายรัฐและการตั้งทรัพยากรรัฐเข้าสู่ชุมชน เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและสมาชิกให้ทำงานร่วมกันและเป็นกิจกรรมที่ต้องการความต่อเนื่อง เพื่อแก้ปัญหาหรือช่วยเสริมสร้างชีวิตชาวบ้านให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น

7) งบประมาณ เพื่อที่จะสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี จำเป็นที่จะต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกเพื่อทำกิจกรรมได้ ความคุ้นเคยในการถูกพัฒนาจากภายนอกทั้งรัฐและเอกชน ทำให้ชาวบ้านมักรองบประมาณจากภายนอกถึงจะช่วยกันทำงานพัฒนา แต่ในทางความเป็นจริงที่ดีแล้วควรมีการระดมทุนจากภายในชุมชนก่อนเมื่อขาดเหลือจึงค่อยแสวงหางบประมาณจากภายนอก

2.7.3 การเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของแต่ละชุมชนจะอาศัยอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และใช้ทุนทางสังคมในการจัดการเพื่อเอาชนะปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ เมื่อชุมชนมีปัญหา ก็จะรวมกลุ่มเพื่อระดมทรัพยากรในชุมชนมาใช้ร่วมกัน โดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสังคม มิติทางด้านวัฒนธรรมและมิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่เท่ากัน หรืออาจจะ

พัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น นอกจากนี้เงื่อนไขและกระบวนการนำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติก็มีความแตกต่างกันไป ความเข้มแข็งของชุมชนจะมีมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับชุมชนนั้นมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งเพียงใด องค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งนั้นจะต้องมีการเตรียมคนและชุมชนด้วยการเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็ง เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ปัญหา และการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกๆ ด้าน โดยมีหน่วยงานทั้งของภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีการพัฒนาทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ที่สนใจดำเนินงานการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และมีการเรียนรู้ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีกิจกรรมหลัก ๆ ที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สรุปได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: 18-19)

1) การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกัน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญต่อการปรับวิถีคิดและวิถีการทำงานของบุคลากรภาครัฐ จากการเป็นผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุนชุมชนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง ซึ่งหน่วยงานต่างๆที่มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติของชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของรัฐที่มีกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนในชุมชนต่างๆ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีการพัฒนาต่างๆ

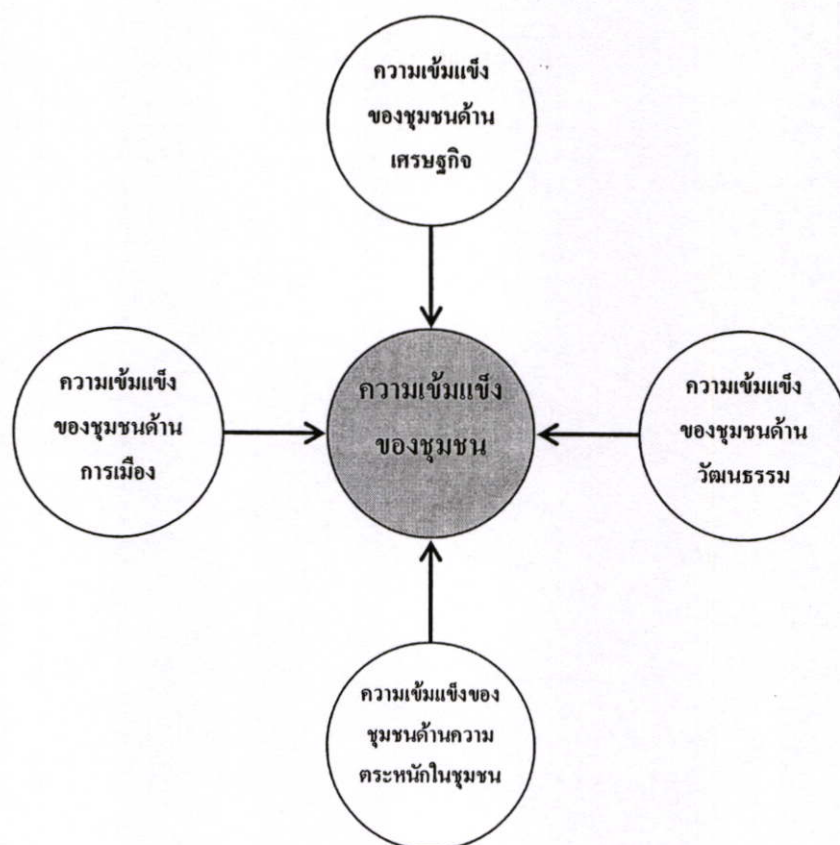
2) การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่ดำเนินการลักษณะนี้ ดังเช่น กิจกรรมของโครงการความร่วมมือไทย – สหประชาชาติ (Thai-UNCAP) โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF)

2.7.4 ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

สำหรับการวัดความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการนั้น มีตัวชี้วัดที่ไว้วัด ได้แก่ ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งของชุมชน

ด้านการเมือง ความเข้มแข็งของชุมชนด้านวัฒนธรรม และความเข้มแข็งของชุมชนด้านความตระหนักในชุมชน (นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ. 2543) (ภาพที่ 2.4) โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1). ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ
 - การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจ
 - ความสามารถในการรวมกลุ่มทางสังคมเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ
 - การสะสมทุนทางเศรษฐกิจของชุมชน
 - ทุนทางสังคมของชุมชน
 - การมีเครือข่ายกับองค์กรทางสังคมนอกชุมชน
- 2). ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง
 - การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
 - การสร้างความเป็นอิสระและพลังต่อรองเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน
 - การสร้างวัฒนธรรมการทำงานในระหว่างผู้นำ
 - ประสิทธิภาพการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 - ทุนทางสังคมของชุมชน
 - ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี
- 3). ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนทางด้านวัฒนธรรม
 - ความเป็นอิสระทางวัฒนธรรมของชุมชน
 - โอกาสในการเข้าถึงและเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่จากภายนอก
- 4). ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนด้านความตระหนักในชุมชน
 - ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน
 - ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตในชุมชน
 - การมีจิตสำนึกสาธารณะ
 - การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน
 - ความรักและหวงแหนชุมชน

ภาพที่ 2.4 แสดงความเข้มแข็งของชุมชน

ที่มา: จากแนวความคิดของนภภรณ์ หะวานนท์ และคณะ. 2543

และการศึกษาชุมชนยังเห็นความสำคัญขององค์กรชุมชนเช่นกัน ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบของชุมชนในการพัฒนาดังมีแนวคิดที่ว่าองค์กรชุมชนเป็นกลไกที่ทำให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ และความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนก็มีผลต่อการพัฒนา เช่นกัน จึงได้มีการสรุปถึงเครื่องชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ดังนี้

- 1). องค์กรมีสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
- 2). สามารถร่วมกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนในการวางแผนงบประมาณและโครงการพัฒนาชุมชนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความเป็นจริงของชุมชน
- 3). สามารถศึกษาเรียนรู้ปัญหาของชุมชนแบบมีส่วนร่วม
- 4). สามารถเรียนรู้และคิดค้นกิจกรรมที่จะใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน
- 5). สามารถวางแผนกิจกรรมแก้ปัญหา
- 6). สามารถรวมกลุ่มปฏิบัติร่วมกัน เช่น การระดมทุนร่วมกัน เป็นต้น
- 7). สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้โดยมีกระบวนการแก้ปัญหา – วิเคราะห์เป็นทีม

8). มีผู้นำที่มีความสามารถ มีความรู้ กล้าตัดสินใจ เป็นที่ยอมรับและที่สำคัญคือ มีการสืบทอดผู้นำสู่คนรุ่นใหม่หรือให้มีผู้นำหลายคนที่ทำให้ได้หลายบทบาท ส่วนจุดอ่อนขององค์กรชุมชนคือ เรื่องผู้นำไม่ซื่อสัตย์ ไม่เสียสละ ไม่ตั้งใจทำงาน ไม่มีความรู้ ไม่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทำตัวเหินห่างจากชุมชน เป็นต้น (อกิน รพีพัฒน์, 2542: 365-366, 379)

ปัจจัยที่ช่วยเสริมสร้างให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง ประสบความสำเร็จ และสามารถดำรงอยู่ได้โดยจะแบ่งพิจารณาเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยปัจจัยภายในจะพิจารณาจากความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ปัจจัยด้านผู้นำหรือคณะกรรมการบริหารองค์กร ปัจจัยด้านสมาชิกและกระบวนการมีส่วนร่วมภายในองค์กร ปัจจัยด้านกระบวนการพัฒนาและกระบวนการเรียนรู้ภายในองค์กร ปัจจัยด้านการสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กร ในส่วนของปัจจัยภายนอกพิจารณาจากการได้รับการสนับสนุนทรัพยากรจากภายนอกชุมชน ทั้งด้านเงินทุน ด้านวิชาการและบุคลากร โดยการเรียนรู้เท่าทันและพึ่งตนเองได้เป็นหลัก (กมรรรัตน์ สุธรรม, 2546: 74-75)

2.8 แนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด

สลัมเริ่มมีมาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 สลัมแห่งแรก ๆ นั่นคือ สลัมเปรมประชา เวลาต่อมาก็มีสลัมวัดลาดบัวขาว – ถนนเจริญกรุง สลัมซอยสายน้ำทิพย์(สุขุมวิท 22) และสลัมสะพานมักกะสัน สลัมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นที่อยู่อาศัยของคนงานในโรงงานทั้งสิ้น(ประเสริฐ เข้มกลิมฟูง, 1973 อ้างในอกิน รพีพัฒน์, 2542: 291) และสลัมก็ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ภาครัฐได้พยายามแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด ทุกรัฐบาลมีนโยบายเคหะสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือด้านที่พักอาศัยแก่ผู้มีรายได้น้อย

- เริ่มตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีได้จัดตั้งกองเคหะสงเคราะห์ขึ้นในกรมประชาสงเคราะห์เมื่อปี พ.ศ. 2483 เพื่อทำหน้าที่ลดการอพยพของประชาชนเข้าสู่เมืองหลวงโดยจัดตั้งนิคมสร้างตัวเองขึ้นที่ชนบท
- ปี พ.ศ. 2493 ได้ทำการก่อสร้างอาคารสงเคราะห์ขึ้นที่ถนนราชวิถีและขอยางน้ำและสร้างที่ถนนดินแดงและห้วยขวางเพื่อให้ประชาชนเช่า โดยผู้มีสิทธิเช่าต้องมีรายได้ครอบครัวไม่เกินเดือนละ 2,650 บาท และจะต้องอยู่ในกรุงเทพ – ธนบุรี มาแล้วไม่น้อยกว่า 6 เดือนก่อนยื่นคำร้อง
- ปี พ.ศ. 2494 – 2495 เพิ่มขีดความสามารถในการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยด้านที่พักอาศัยโดยที่รัฐบาลจัดตั้งสำนักงานอาคารสงเคราะห์ขึ้นในกรมประชาสงเคราะห์เพื่อให้เจ้าของที่ดินกู้ยืมเงินเพื่อปลูกสร้างตัดแปลงอาคารสำหรับขายให้แก่ผู้มีรายได้น้อย รวมทั้งให้ประชาชนกู้เงินเพื่อเช่าซื้อที่ดินและอาคารตลอดจนก่อสร้างที่พักอาศัยให้ประชาชนเช่า

- ปี พ.ศ. 2496 เพื่อส่งเสริมการลงทุนของเอกชนในการก่อสร้างที่พักอาศัยสำหรับขายให้แก่ประชาชนทั่วไปและช่วยให้ประชาชนทั่วไปก่อสร้างซ่อมแซมที่พักอาศัย รัฐบาลได้จัดตั้งธนาคารอาคารสงเคราะห์ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดังนี้

1) หาเงินให้ประชาชนกู้ไปสร้างบ้าน ซ่อมแซมและขยายบ้าน ได้ถอนจากการที่เอาบ้านที่ดินไปจำนองไว้ในอัตราดอกเบี้ยที่สูง

2) ซื้อที่ดินและอาคารมาให้ผู้ต้องการเช่าซื้อ

3) รับจำนำและจำนอง

4) รับฝากเงิน

5) ให้นักลงทุนกู้เงินไปลงทุนด้านธุรกิจที่พักอาศัย

- ปี พ.ศ.2503 ในสมัยที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ปรากฏว่ามีสลัมเพิ่มมากขึ้นในกรุงเทพฯ รัฐบาลจึงได้จัดตั้งสำนักงานปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมขึ้นในเทศบาลนครกรุงเทพมหานครเพื่อทำหน้าที่ดังนี้

1) ปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม

2) รื้อถอนอาคารที่เสื่อมโทรม

3) ป้องกัน อนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งชุมชน

ในสมัยนี้เริ่มมีการก่อสร้างอาคารสงเคราะห์ประเภทแฟลต เพราะเข้าใจว่าทันทานและไม่สามารถต่อเติมเป็นสลัมได้ รวมทั้งเป็นรูปแบบอาคารที่แสดงถึงการพัฒนาประเทศ

- ปี พ.ศ. 2513 สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ได้ตั้งคณะกรรมการศึกษาเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งทำการศึกษาเพื่อคาดประมาณความต้องการที่อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครซึ่งผลการศึกษาปรากฏว่าในระหว่างปี พ.ศ.2510 - 2524 จะขาดแคลนที่อยู่อาศัยประมาณ 170,000 หน่วย ในช่วงนี้ได้พิจารณาเห็นว่า การดำเนินงานแก้ปัญหาที่พักอาศัยไม่บรรลุเป้าหมายที่ต้องการสาเหตุประการหนึ่งคือ การขาดการวางแผนระดับชาติที่ชัดเจนและหน่วยงานในขณะนั้นคือสำนักงานอาคารสงเคราะห์ในกรมประชาสงเคราะห์ก็ยังไม่อยู่ในฐานะที่จะแก้ปัญหาที่พักอาศัยได้ รัฐบาลจึงจัดตั้งการเคหะแห่งชาติขึ้น

- ปี พ.ศ.2516 การเคหะแห่งชาติถูกจัดตั้งโดยเป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจในสังกัดกระทรวงมหาดไทย มีหน้าที่ดังนี้

1) จัดให้มีอาคารสงเคราะห์เพื่อประชาชนเช่าหรือซื้อ

2) ช่วยเหลือเอกชนที่ลงทุนด้านการจัดสร้างที่อยู่อาศัย

3) ดำเนินการก่อสร้างอาคาร ไปจนถึงจัดหาที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย(อัยฎางค์ โปราณนท์, 2542: 46-48)

- ปี พ.ศ.2519 ธนาคารโลกจัดการประชุมเรื่องที่อยู่อาศัยโลกและเสนอแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและให้เงินทุนแก่การเคหะในการปรับปรุงที่อยู่

อาศัยในรูปแบบต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากการไถ่ซื้อและการสร้างอาคารสูง เช่น การทำ site and services การจัดหาที่อยู่ใหม่ให้ชาวชุมชนแออัดและจัดบริการสาธารณะให้ โดยให้ผู้อาศัยผ่อนจ่าย ค่าสิ่งปลูกสร้างให้กับรัฐ การทำ Land Sharing คือ การแบ่งพื้นที่ให้ชาวชุมชนแออัดตั้งชุมชน โดยจ่ายค่าที่ดินให้เจ้าของที่ในราคาถูกและจ่ายค่าปลูกบ้านในราคาต้นทุน เป็นต้น ซึ่งโครงการเหล่านี้จะสำเร็จไม่ได้ถ้าไม่มีการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน รูปธรรมของการมีส่วนร่วมจึงเกิดขึ้นซึ่งได้แก่ การตั้งคณะกรรมการชุมชน (อคิน รพีพัฒน์, 2542: 294-296)

- ปี พ.ศ.2533 คณะอนุกรรมการนโยบายที่อยู่อาศัย สำนักคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้แต่งตั้งคณะทำงานศึกษาเรื่องกองทุนพัฒนาคนจนในเมืองเพื่อนำเสนอขออนุมัติจากคณะรัฐมนตรี

- ปี พ.ศ.2535 คณะรัฐมนตรีอนุมัติ “โครงการพัฒนาคนจนในเมือง” รวมทั้งงบประมาณและการเคหะแห่งชาติได้จัดตั้งสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง เพื่อดำเนินการตามโครงการดังกล่าว สำหรับโครงการพัฒนาคนจนในเมืองนั้นได้มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนชาวชุมชนแออัดและผู้มีรายได้น้อยในเขตเมือง ผ่านกระบวนการสินเชื่อให้มีความสามารถในการเพิ่มรายได้ มีความมั่นคงของรายได้ ที่อยู่อาศัยเหมาะสมและมั่นคง มีชีวิตความเป็นอยู่สภาวะแวดล้อมที่ดีขึ้น ทั้งนี้มีหลักการพื้นฐานอยู่ที่ว่าให้สมาชิกชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชนของตน (ชุมชนคือแก่นหลักในพัฒนา) โดยหน่วยงานภายนอกชุมชนทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนเป็นเพียงเกื้อหนุนให้ชุมชนพัฒนาตนเองได้ดีขึ้น ทั้งนี้โดยมีขอบเขตของงานดังนี้

1) ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์สหกรณ์

2) ส่งเสริมพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ การบริหารงานทั่วไปและการบริหารการเงินและความสามารถในการจัดการของกลุ่มออมทรัพย์

3) ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์และสินเชื่อระหว่างชุมชน

4) ส่งเสริมการพัฒนาอาชีพและรายได้

5) การให้สินเชื่อเพื่อการพัฒนาเมื่อกลุ่มออมทรัพย์มีความต้องการและมีความสามารถในการบริหารสินเชื่อ(อัยยงศักดิ์ โปราณานนท์, 2542: 46-48)

- 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือพอช. ให้เป็นองค์การมหาชน โดยให้ยุบรวมสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองสังกัดการเคหะแห่งชาติและสำนักงานกองทุนพัฒนาชนบท สังกัดสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้งให้โอนทรัพย์สิน หนี้สินและงบประมาณจากทั้ง 2 กองทุนเข้าด้วยกัน เป้าหมายหลักของการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนนั้น เพื่อให้การสนับสนุนและช่วยเหลือแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายขององค์กรชุมชน เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ การเพิ่มรายได้ การพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนทั้งในเมืองและชนบท และเพื่อให้มีการสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรชุมชน

และเครือข่ายองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้เปิดทำการอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2543 (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน), 2548)

- รัฐบาลได้มีนโยบายซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยให้กับผู้มีรายได้น้อยหรือผู้ใช้แรงงานอย่างกว้างขวาง ทั้งในเขตกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ภายในระยะเวลา 2 ปี โดยได้มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2546 อนุมัติโครงการและงบประมาณในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย 2 โครงการนำร่องที่สำคัญ คือ โครงการบ้านเอื้ออาทรที่ดำเนินการโดยการเคหะแห่งชาติ และโครงการบ้านมั่นคงที่ดำเนินการโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (สฤนต์ลา ปัญญากุล. 2548)

ดังนั้น พอช. จึงได้รับมอบหมายให้ดำเนินการ โครงการบ้านมั่นคงซึ่งเน้นการสร้าง ความมั่นคงในการอยู่อาศัย และพัฒนาชุมชนแออัดให้น่าอยู่ มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีความมั่นคงและสวยงาม จะมีรูปแบบที่หลากหลายตามเงื่อนไขความเป็นไปได้ในเรื่องที่ดิน ความสามารถในการจ่าย การจัดการของชุมชนเอง และการยอมรับร่วมกันในท้องถิ่น ทั้งนี้จะต้องครอบคลุมทั้งด้านกายภาพที่ดิน และการพัฒนาด้านอื่นๆ ด้วยดังนี้

1. การพัฒนาความมั่นคงด้านกายภาพอาจเป็นไปได้หลายรูปแบบ ได้แก่

1) การปรับปรุงชุมชนในที่เดิม (On-site improvement) เป็นการปรับปรุงชุมชนเดิมให้มีสภาพดีขึ้น เพื่อคงรูปแบบชุมชนเดิมต่อไป โดยปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค เช่น ทางเดินเท้า เป็นต้น และปรับปรุงสภาพแวดล้อมในชุมชน เป็นการสร้างคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามการปรับปรุงชุมชนก็ยังคงความมั่นคงในที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยระยะยาว

2) การปรับผังชุมชนในที่เดิม (Reblocking) เป็นการปรับปรุงรูปแบบชุมชนเดิมให้มีผังและโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่ดีขึ้น โดยอาจมีการปรับหรือย้ายบ้านเรือนบางส่วน และพัฒนาระบบสาธารณูปโภคให้ดีขึ้น การปรับผังที่ดินถือได้ว่าเป็นการต่อเนื่องจากการพัฒนาแบบเดิม ชุมชนไม่บอบช้ำเท่าไร แต่ต้องเสียค่าที่ดินในกรณีเช่าที่ระยะยาวหรือซื้อที่ชุมชนเดิม แต่ชุมชนได้ความมั่นคงในการอยู่อาศัย และสามารถพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนอย่างค่อยเป็นค่อยไป

3) การใช้ที่ดินร่วมกัน (Land-Sharing) เมื่อเจ้าของที่ดินต้องการนำที่ดินไปใช้ ก็เกิดการประสานประโยชน์ระหว่างชุมชนและเจ้าของที่ดิน โดยเจ้าของที่ให้เช่าหรือขายที่บางส่วนให้ชุมชนในราคาถูก แลกกับการใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนที่เหลือ ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงในระยะยาวหรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เกิดการปรับผัง มีการก่อสร้างและพัฒนาที่อยู่อาศัยร่วมกันของชุมชนใหม่

4) การก่อสร้างใหม่ทั้งชุมชน (Reconstruction) เป็นการรื้อย้ายภายในบริเวณเดิม จากจุดหนึ่งไปอยู่อีกจุดหนึ่ง หรือเรียกว่าการรื้อย้ายไปที่ดินใกล้เคียง (Relocation) แล้วให้สัญญาเช่าระยะยาว เมื่อชุมชนมีโอกาสมีความมั่นคง ชาวชุมชนก็พร้อมที่จะลงทุน ซึ่งการรื้อย้ายและสร้างชุมชนใหม่ที่อยู่ในบริเวณเดิมทำให้ชุมชนยังคงสามารถอยู่ใกล้บริเวณชุมชนเดิมและแหล่งงาน จึงไม่ต้องปรับตัวมาก ส่วนการรื้อย้ายไปที่ดินออกไปอยู่ในที่ใหม่ ซึ่งไกลจากชุมชนเดิม ไกลจากแหล่งงาน สถานศึกษา จะต้องเสียค่าเดินทาง ต้องสร้างชีวิตและสังคมใหม่ เกิดภาระค่าใช้จ่ายสูง ในการซื้อที่ดินและก่อสร้างบ้านด้วย แต่ชาวบ้านจะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและการอยู่อาศัย สามารถพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนใหม่ได้เต็มที่

5) การจัดปรับแลกที่ดินและก่อสร้างใหม่ (Land Exchange หรือ Land Readjustment) หมายถึง การนำแปลงที่ดินหลาย ๆ แปลงมารวมกันเพื่อจัดรูปแบบใหม่ให้มีระเบียบและสวยงาม พร้อมทั้งจัดให้มีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และบริการสาธารณะต่าง ๆ ที่ได้มาตรฐานอย่างครบถ้วนและเพียงพอ เมื่อจัดเสร็จแล้วจะทำให้ที่ดินแปลงเดิมมีรูปแบบใหม่ที่สวยงาม พร้อมมีถนนทางเข้า – ออกสะดวกทุกแปลงและมูลค่าที่ดินจะเพิ่มสูงขึ้นด้วย

นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการพัฒนาแบบอื่น ๆ อีกที่ชาวชุมชนสามารถเลือกใช้ได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและสภาพของแต่ละชุมชน เช่น การย้ายเพื่อสร้างชุมชนเกษตรกรรมชานเมือง การเช่าซื้อโครงการบ้านจัดสรร เป็นต้น

2. การสร้างความมั่นคงในที่ดิน อาจดำเนินการในรูปของการทำสัญญาเช่าระยะยาวในที่ดินเดิมหรือที่ใหม่ หรือการซื้อที่ดินในชุมชนแออัดที่มีอยู่เดิม เพื่อสร้างชุมชนใหม่

3. การพัฒนาชุมชน จะต้องมีการดำเนินการที่แสดงถึงการพัฒนาความมั่นคงของชุมชน ทางด้านสังคม อาชีพ การอยู่ร่วมกัน การจัดการด้านการเงินและการพัฒนาอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2546 และสำนักงานจัดรูปที่ดินเพื่อการพัฒนาพื้นที่, 2547 อ้างในชัยมงคล นิมศรีสุขกุล, 2549 : 3)

2.9 การใช้ที่ดินร่วมกันเพิ่มความมั่นคงในการดำรงชีวิต

บ้านหรือที่อยู่อาศัยของคนที่มีรายได้น้อยมีความหมายต่างจากคนชั้นกลางหรือของคนที่มีฐานะ คือ บ้านในความหมายทางเศรษฐกิจและสังคม คือ สมบัติชิ้นสุดท้ายขึ้นเดียวที่ใช้เวลาหลายปีค่อยๆ สะสมต่อเติมจนกว่าจะเป็นบ้านครบ มีฝ่ามีหน้าตาต่างๆ ครั้นที่ต้องรื้อและนำมาปลูกใหม่บ้านจะมีขนาดเล็กลงเนื่องจากวัสดุที่ใช้คุณภาพต่ำ เมื่อรื้อแต่ละครั้งจึงเสียหายมาก เมื่อบ้านมีความคับแคบและเสื่อมโทรม บ้านจะเป็นเพียงที่ซุกหัวนอน เมื่อการทำมาหากินของชาวชุมชนแออัดมีเวลาไม่แน่นอน บ้านมีความหมายต่อครอบครัวเป็นที่นัดพบกันของสมาชิก เมื่อชีวิตเกิดวิกฤติบ้านเป็นเหมือน “ฟางเส้นสุดท้าย” เป็นที่ยึดเหนี่ยวคนในครอบครัวเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา

ต่อไป บ้านในความหมายปัจจัยการผลิต คือ บ้านเป็นสถานประกอบอาชีพ เช่น ทำดอกไม้จันทน์ พับถุงกระดาษ เป็นต้น (สมพงษ์ พัดบุย, 2527: 16-19)

เมื่อบ้านเป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีความสำคัญสำหรับการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ ดังนั้นความมั่นคงในการอยู่อาศัยจึงเป็นสิ่งสำคัญในการนำมาซึ่งความมั่นคงในการตั้งหลักแหล่ง สร้างถิ่นฐาน สร้างชีวิต สร้างชุมชนและสังคมที่มั่นคง แต่สำหรับคนจนที่อพยพเข้าเมืองไม่สามารถมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เกิดปัญหาการถูกไล่ที่อยู่เสมอ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน , 2546) เมื่อชาวบ้านต่อสู้แทนการยอมจากไปง่าย ๆ โดยการเจรจาขอเช่าหรือซื้อที่ดินซึ่งชุมชนจะเข้าสู่หลักการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบการใช้ที่ดินร่วมกัน

2.9.1 แนวความคิดการใช้ที่ดินร่วมกัน

ตามหลักการแล้วการใช้ที่ดินร่วมกันเป็นแผนการแบ่งแปลงที่ดิน ที่ชาวชุมชนแออัดครอบครองอยู่ ออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนแออัด ส่วนอีกส่วนหนึ่งเพื่อให้เจ้าของที่ดินได้พัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แผนการใช้ที่ดินร่วมกันมีความมุ่งหมายดังนี้

- 1) ขจัดความขัดแย้งระหว่างชาวชุมชนแออัดกับเจ้าของที่ดินโดยสันติวิธี
- 2) ขจัดแนวโน้มที่จะเกิดการเผชิญหน้าซึ่งจะนำไปสู่ความไม่สงบทางสังคม โดยการจัดให้เกิดผลประโยชน์อย่างเต็มที่จากการพัฒนาแปลงที่ดินดังกล่าว

3) ก่อให้เกิดสถานะที่ไม่มีผู้ใดเป็นผู้แพ้

การใช้ที่ดินร่วมกันเป็นการแก้ไขปัญหาลักษณะประนีประนอม โดยการเจรจาต่อรอง ทำความตกลงกัน แต่ละฝ่ายที่มีความขัดแย้งกันจะต้องยอมเสียสละบ้างและเต็มใจที่จะเสียสละที่ดินบางส่วนเพื่อแลกเปลี่ยนกับความตกลงในที่ดินส่วนที่เหลือที่สามารถยอมรับได้ ในแง่ของชาวชุมชนแออัด การตกลงดังกล่าวหมายถึงการขจัดโอกาสที่จะถูกขับไล่ และได้มีสัญญาเช่าที่ดินอย่างเป็นทางการทำให้สามารถปรับปรุงสภาพบ้านที่อยู่อาศัยให้อยู่ในรูปของการลงทุนที่มั่นคง ส่วนในแง่ของเจ้าของที่ดิน ความตกลงดังกล่าวหมายถึงการได้มาซึ่งส่วนหนึ่งของที่ดินซึ่งสามารถที่จะทำการพัฒนาได้ทันที แทนที่จะต้องมึเรื่องขัดแย้งกับผู้ที่อยู่อาศัยบนที่ดินแปลงนั้นและยังเป็นการลดภาวะความกดดันทั้งจากชาวชุมชนแออัดและบุคคลภายนอก ตลอดจนทำให้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการฟ้องขับไล่ซึ่งต้องใช้เวลายืดเยื้อยาวนาน ค่าเรือถอน ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีและค่าใช้จ่ายที่จะต้องจ่ายให้แก่เจ้าหน้าที่ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการฟ้องขับไล่

หากการขับไล่สามารถทำได้ง่ายและเสียค่าใช้จ่ายไม่แพงตลอดจนไม่มีแรงกดดัน เจ้าของที่ดินก็มักจะเลือกใช้วิธีการขับไล่แทนการเจรจาต่อรอง ดังนั้นการทำความตกลงเพื่อใช้ที่ดินร่วมกันจำเป็นต้องอาศัยการรวมตัวกันของชาวชุมชนแออัด และการสนับสนุนอย่างเข้มแข็งจากองค์กรภายนอกในการเจรจาต่อรองเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ โดยปกติแล้วการใช้ที่ดินร่วมกันจำเป็นต้องมี

การจัดเตรียมพื้นที่ส่วนที่มีศักยภาพในการพัฒนาหรือมีความได้เปรียบในแง่ของทำเลสำหรับให้เจ้าของที่ดินทำการพัฒนา ที่ดินที่เหลือจึงใช้เป็นที่อยู่ของชาวชุมชนแออัด หากในพื้นที่แห่งใหม่ ซึ่งมีเนื้อที่เล็กกว่าเดิมความหนาแน่นจะเพิ่มมากขึ้นทำให้ต้องสร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะที่สูงขึ้น ในกรณี ที่ชาวชุมชนแออัดเดิมมีความหนาแน่นอยู่แล้ว ความหนาแน่นที่เพิ่มขึ้นจึงหมายถึงการบูรณะครั้งใหญ่

ซึ่งการบูรณะนี้จะก่อให้เกิดภาระทางการเงินแก่ประชาชนที่มีส่วนร่วมในการบูรณะและ อาจต้องมีการกู้ยืมเงินไม่ว่าในรูปแบบใดก็ตาม อย่างไรก็ตาม การได้รับเงินอุดหนุนจากภายนอก เกือบจะไม่มีทางเลย ดังนั้นโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันจึงต้องจัดทำบนพื้นฐานของการชำระคืน ทุนด้วยตัวเอง โดยไม่ก่อให้เกิดภาระแก่แหล่งเงินกู้ภายนอก เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นี้ ปกติ แล้วจึงจำเป็นต้องใช้รายได้ส่วนหนึ่งจากการพัฒนาที่ดินมาช่วยอุดหนุนโครงการของผู้มีรายได้น้อย

หลักการทั่วไปของการใช้ที่ดินร่วมกัน มีดังนี้ คือ

- 1) ความตกลงระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัย หลักการของการใช้ที่ดินร่วมกัน ได้แก่ ความตกลงที่ได้มาจากการเจรจาต่อรองเพื่อแบ่งแยกที่ดิน ซึ่งปัจจุบันครอบครองโดยชาว ชุมชน ออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งที่มีู่ทางในการพัฒนาที่ดีกว่าจะเป็นของเจ้าของที่ดินเพื่อทำ การพัฒนาขึ้นใหม่ อีกส่วนหนึ่งเป็นของผู้อยู่อาศัยปัจจุบันเพื่อทำการก่อสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่ โดยมีสัญญาเช่าอย่างเป็นทางการ
- 2) การรวมตัวของชุมชน หลักการของการรวมตัวของชุมชนจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากผู้อยู่อาศัยในการต่อสู้การฟ้องขับไล่ การเข้าซื้อกันเพื่อขอรับความสนับสนุนจาก องค์กรภายนอก และเพื่อเลือกตั้งผู้ที่มีความสามารถในการเจรจาต่อรองทำความเข้าใจ ความตกลงในการใช้ ที่ดินร่วมกัน ความร่วมมือของชุมชนยังมีความจำเป็นในการวางแผนสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่ การ จัดสรรแปลงที่ดิน การรื้อถอนที่อยู่อาศัยเดิม และการสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่
- 3) การเพิ่มความหนาแน่น หลักการของการเพิ่มความหนาแน่นได้แก่ การ จัดสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่ เพื่อให้มีที่อยู่อาศัยจำนวนหน่วยมากที่สุดบนเนื้อที่ซึ่งเล็กกว่าเดิม
- 4) การฟื้นฟูบูรณะ การเพิ่มความหนาแน่นของที่อยู่อาศัย และความจำเป็นที่ จะต้องจัดเตรียมพื้นที่พัฒนาดังกล่าว โดยปกติแล้วเป็นการสร้างชุมชนขึ้นมาใหม่ภายใต้โครงสร้าง ใหม่ ในกรณีที่มีความหนาแน่นเดิมต่ำ การเพิ่มความหนาแน่นอาจทำได้โดยการพัฒนามบนเนื้อที่ วางบนพื้นที่ให้เต็ม การฟื้นฟูบูรณะอาจจำเป็นต้องมีการก่อสร้างในรูปแบบใหม่ก็ได้
- 5) การคืนทุน การฟื้นฟูบูรณะจำเป็นต้องใช้เงินทุน และแหล่งเงินกู้ระยะยาวเพื่อ การสร้างบ้าน โครงการการใช้ที่ดินร่วมกันไม่อาจที่จะพึ่งเงินอุดหนุนภายนอกได้ จึงต้องจัดสร้าง ที่อยู่อาศัยในวงเงินที่สามารถรับภาระได้ให้แก่ผู้อาศัยโดยการอุดหนุนภายในโครงการ ดังนั้นจึง

จำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายได้ส่วนหนึ่งจากการพัฒนาโดยการขายที่ดินที่ได้พัฒนาขึ้นใหม่บางส่วน เพื่ออุดหนุนการสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย

หลักการดังกล่าวจะเป็นเครื่องกำหนดความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันในแหล่งที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย นอกจากนี้ในการใช้ที่ดินร่วมกันในโครงการใด ๆ ควรจะพิจารณา

- จำนวนผู้อยู่อาศัยที่เกี่ยวข้อง
- ความหนาแน่นของสิ่งปลูกสร้างสำหรับชาวชุมชนแออัดทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่เสนอให้สร้างขึ้นใหม่
- ค่าก่อสร้าง

ปัจจัยสำคัญที่มีต่อการเจรจาต่อรองทำความเข้าใจความตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกันและการดำเนินงานตามโครงการที่ประสบผลสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับที่การรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งของผู้อาศัยเอง และที่ขาดไม่ได้คือการสนับสนุนจากภายนอกและการเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงขององค์การอาสาสมัคร เช่น สื่อข้อมูลต่าง ๆ และความช่วยเหลือทางการเงินจากองค์กรต่าง ๆ ช่วยทำให้โครงการการใช้ที่ดินร่วมกันประสบความสำเร็จ (สำนักงานพัฒนาเมือง, 2531:147-149)

2.9.2 เงื่อนไขที่นำมาสู่การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในกรุงเทพฯ โดยการใช้ที่ดินร่วมกัน

1) ปัญหาไล่ที่สลัม กรุงเทพมหานครมีการพัฒนาแบบไม่มีการวางผังจึงไม่เป็นระเบียบ เกิดชุมชนแออัดกระจายทั่วกรุงเทพมหานคร เมื่อเมืองพัฒนามากขึ้นการใช้ประโยชน์ที่ดินในเชิงธุรกิจการค้ามากขึ้นจึงเกิดการแย่งชิงที่ดินในเมืองสูงขึ้นและมีกระแสนับไล่ที่ชุมชนแออัดทั้งที่อยู่ในที่ดินของรัฐและเอกชน

2) การปรับปรุงชุมชนแออัด ประเทศไทยเริ่มการปรับปรุงชุมชนแออัดอย่างจริงจังมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 โดยการเคหะแห่งชาติและตามด้วยองค์กรอื่นๆ คือ กรุงเทพมหานคร ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ เป็นต้น โดยมีการจัดตั้ง (Institutionalized) กระบวนการแก้ปัญหาใน 3 ระดับ คือ ระดับชุมชน ระดับองค์กรที่รับผิดชอบ และระดับองค์กรที่เกี่ยวข้อง

3) อิทธิพลของการเมืองยุคประชาธิปไตย ตั้งแต่มีการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2522 และการเลือกตั้งครั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2526 สภาพของการเมืองที่เปิดโอกาสให้กลุ่มบุคคล กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ สามารถแสดงออกและเรียกร้องเพื่อสิทธิของตนเองได้ตามสมควร ทำให้เกิดการปรับกลไกของรัฐ และของสังคมให้มีการรับใช้กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้น สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ได้เกิดตัวกลางของการรักษาผลประโยชน์ (Agents) อยู่ระหว่างกลไกของรัฐและประชาชนทั่วไป คือ นักการเมืองและพรรคการเมืองต่าง ๆ บทบาทของตัวกลางดังกล่าวได้เกิดผลโดยตรงต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนแออัดหลายประการ

4) พลังองค์กรของชาวบ้าน ปัจจุบันนี้ชุมชนแออัดต่าง ๆ มักจะมีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน เพื่อการพัฒนาชุมชนในโครงการต่าง ๆ แทบทั้งสิ้น ความเข้มแข็งของกลุ่มชาวบ้านนับเป็นพลังต่อรองที่มีประสิทธิภาพที่สามารถจะนำมาสู่การปรองดองประสานประโยชน์หรือแก้ไขปัญหาอย่างหนึ่งอย่างใด โดยเฉพาะปัญหาการไล่ที่สลัมที่ผ่านมาในกรุงเทพมหานคร

5) ปัญหามนุษยธรรม แม้ว่าที่จริงปัญหาชุมชนแออัดจะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างและกระบวนการพัฒนาสังคม แต่อิทธิพลที่ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดรวมทั้งแรงสนับสนุนให้เกิดการแก้ไขปัญหา มักเกิดขึ้นเนื่องจากแรงผลักดันเชิงมนุษยธรรมมากกว่าความเข้าใจเชิงโครงสร้าง เพราะมนุษยธรรมเป็นสิ่งที่คนไทยทั่วไปสามารถทำความเข้าใจและยอมรับได้ง่ายกว่า แม้ว่าส่วนใหญ่ของการแก้ปัญหาแบบมนุษยธรรมจะเป็นทัศนคติเชิงสงเคราะห์ กึ่งปกป้อง (Paternalistic) หรือผู้ให้ก็ตาม แต่การมองเชิงมนุษยธรรมก็สามารถทำให้เกิดการสนับสนุนการแก้ปัญหาต่าง ๆ และนำไปสู่การแก้ไขได้มากตามสมควร (ชัชศรี บุญนาคและสมสุข บุญญะบัญชา, 2528: 55-67 อ้างในปริญา มรรคศิริสุข, 2544: 17-18)

นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอีกสองประการที่สนับสนุนให้เกิดความชอบธรรมแก่การใช้ที่ดินร่วมกัน ประการแรก สิทธิของชาวชุมชนแออัดที่จะได้มีที่อยู่อาศัยในเมือง ตามประเพณีในบางสังคมที่ดินที่ว่างเปล่าเป็นของชุมชนและผู้ใดที่มีความจำเป็นที่ต้องใช้ที่ดินนั้นก็มาใช้ได้ การสร้างเรือนสำหรับอยู่อาศัยในที่ดินผืนใด ให้สิทธิครอบครองชั่วคราวแก่ผู้นั้น (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2530: 73 และ Anan Ganjanapan, 1994: 609-622 อ้างในอकिन รพีพัฒน์, 2542: 406) ในโครงการจัดระเบียบชุมชนผู้บุกรุกในหลายสังคมสิทธิเช่นนี้ได้รับการยอมรับ ครอบครัวยุคใหม่ที่อยู่อาศัยและไม่มีเงินพอที่จะซื้อหรือเช่าบ้านได้และได้บุกรุกเข้าไปสร้างเรือนอยู่ในที่ดินที่ว่างเปล่าจะได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่เขาไปสร้างเรือนอยู่ในราคาที่เหมาะสมกับรายได้ของเขาซึ่งไม่ใช่ราคาตลาด ประการที่สอง หลักการที่ว่าคนยากไร้ในเมืองมีสิทธิที่จะได้รับส่วนแบ่งจากการที่ราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการที่ที่ดินมีราคาสูงขึ้นก็เพราะการลงทุนของรัฐ (เช่น การสร้างถนน) ซึ่งเป็นการลงทุนโดยสังคมทั้งสังคม ไม่ใช่การลงทุนโดยเจ้าของที่ดิน ดังนั้นสังคมสามารถที่จะเรียกร้องส่วนแบ่งจากการที่ที่ดินมีราคาสูงขึ้น โดยรัฐอาจเรียกเอาในรูปของภาษีที่ดินที่เพิ่มขึ้นหรืออาจทำโดยการจัดให้มีการใช้ที่ดินร่วมกัน เงินส่วนหนึ่งที่ได้จากการที่มูลค่าที่ดินเพิ่มมากขึ้น อาจนำมาใช้ในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในที่ดินผืนนั้นหรืออาจนำมาใช้เป็นค่าชดเชยแก่ครอบครัวผู้มีรายได้น้อย สำหรับการสูญเสียบ้านเรือนของเขาไปในการถูกบังคับให้โยกย้ายตั้งถิ่นฐานใหม่ (อकिन รพีพัฒน์, 2542: 406-407)

รูปแบบของการคุกคามการไล่ที่ในกรุงเทพมหานคร

มีรูปแบบดังนี้ (ช โล โมและคณะ แปลโดยวิยะดา ทัศนกร, 2528. 18-20)

- 1) ถูกไล่ที่แล้ว
- 2) รื้อแล้วบางส่วน

- 3) วางเพลิง
- 4) ฟ้องร้องดำเนินคดี
- 5) หมายไล่ที่ระบุวันแน่นอน
- 6) ไล่ที่โดยวาจาไม่กำหนดวันที่แน่นอน
- 7) ปล่อย่าวลือ
- 8) อยู่ระหว่างการเจรจา

2.9.3 ขั้นตอนการดำเนินงานการใช้ที่ดินร่วมกัน

- 1) สํารวจชุมชน จำนวนครัวเรือนและรายชื่อของผู้อยู่อาศัย
- 2) พิจารณาสีทธิของผู้ที่จะได้อยู่ในโครงการหลังการพัฒนาจากสภาพและระยะเวลาในการอยู่จริง ตลอดจนความจำเป็นของแต่ละครอบครัว
- 3) ตกลงขนาด ราคาและรายละเอียดการซื้อขายที่ดินหรือการเช่าระยะยาว วางผังการใช้ที่ดินใหม่ พร้อมกำหนดราคาขายหรือเช่า
- 4) ชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งสหกรณ์เคหะสถาน เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนจัดการในเรื่องต่าง ๆ ทางด้านนิติกรรมรวบรวมเงินจากสมาชิกทุกราย จ่ายให้เจ้าของที่ดินทุกเดือนจนครบกำหนดเวลา รวมไปถึงการจัดหาแหล่งเงินกู้
- 5) กำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่ พร้อมพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ
- 6) ชาวชุมชนเข้าใช้พื้นที่ และเป็นผู้บำรุงรักษา สิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการในโครงการ (สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร , 2547)

จากขั้นตอนการดำเนินงานของสำนักผังเมืองดังกล่าว ในการดำเนินงานจริงอาจจะไม่ได้เรียงลำดับเช่นนี้เสมอไป ดังตัวอย่างของขั้นตอนที่จำแนกลงในรายละเอียดต่าง ๆ ในการดำเนินการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนเชิงกึ่ง (ศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ: 12-20) ซึ่งมีลำดับขั้นตอน ดังนี้

- 1) การสำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชน
- 2) การพิจารณาสีทธิตามความจำเป็นของผู้ที่จะได้อยู่อาศัยในโครงการ
- 3) ขนาดและจำนวนสิทธิของผู้อยู่อาศัย กำหนดขนาดแปลงที่ดิน
- 4) ตกลงขนาดราคาและรายละเอียดการซื้อขายที่ดิน
- 5) การวางผังแบ่งแปลงกำหนดราคาต่อแปลงและการเลือกแปลงที่ดิน
- 6) การจัดตั้งสหกรณ์
- 7) การซื้อขายที่ดิน
- 8) ขอกู้เงินจากกองทุนค้ำประกันมาจ่ายค่าที่ดิน

- 9) การเก็บเงินผ่อนส่งและการจัดการอื่นๆ
- 10) รูปแบบของที่อยู่อาศัยใหม่
- 11) การก่อสร้างที่อยู่อาศัย
- 12) การก่อสร้างศูนย์ชุมชน
- 13) การก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค

2.9.4 สภาพการณ์ที่เหมาะสมต่อการแก้ปัญหาโดยการใช้ที่ดินร่วมกัน

รูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยโดยการใช้ที่ดินร่วมกันจะสามารถใช้งานได้ตามสถานการณ์ดังนี้ (Shlomo Angel and Somsook Boonyabancha, 1988)

- 1) ความกดดันในการพัฒนายังอยู่ในระดับต่ำ
- 2) เจ้าของที่ดินให้ความร่วมมือดี
- 3) การครอบครองที่ดินของผู้ที่อาศัยในสลับชอบตามกฎหมาย
- 4) อยู่ขั้นเริ่มในกระบวนการขั้วได้หรือก่อนจะขั้วได้
- 5) ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง
- 6) มีความสนับสนุนที่เข้มแข็งจากองค์กรภายนอก
- 7) ความหนาแน่นของที่อยู่อาศัยเดิมมีระดับต่ำ
- 8) ที่อยู่อาศัยเดิมมีขนาดเล็ก
- 9) ที่อยู่อาศัยเดิมมีมูลค่าต่ำ
- 10) มีความสามารถสูงต่อการจ่ายค่าที่อยู่อาศัย
- 11) มีการเข้าถึงสินเชื่ที่อยู่อาศัยได้ดี

ซึ่งในพื้นที่ที่เกิดปัญหาจริงอาจจะไม่ได้อยู่ในสถานการณ์ดังกล่าวครบทั้งหมด แต่โครงการจะประสบความสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของผู้อาศัยดังที่กล่าวมาแล้วในการทบทวนเรื่องการพัฒนาชุมชนและในกรณีตัวอย่างที่จะกล่าวต่อไป

2.9.5 ตัวอย่างการแก้ปัญหาชุมชนโดยการใช้ที่ดินร่วมกันในกรุงเทพมหานคร

2.9.5.1 ชุมชนเซ่งกี้

ชุมชนเซ่งกี้ตั้งอยู่ในซอยเซ่งกี้ แขวงบางค้อแหลม เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันชุมชนเซ่งกี้มีจำนวนที่อยู่อาศัย 117 หลังคาเรือน 141 ครอบครัว และมีประชากรประมาณ 521 คน (ปริญญา มรรคศิริสุข, 2544: 119) จากเหตุการณ์ข่าวการไล่รื้อในปี พ.ศ. 2521 ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกันและเลือกผู้นำ 9 คน ไปเจรจากับสำนักงานทรัพย์สินฯ แต่ไม่ได้คำตอบที่พอใจ จนกระทั่ง พ.ศ. 2527 สำนักงานทรัพย์สินฯ เสนอผ่านการเคหะแห่งชาติขายที่ดิน 100 ตารางวา ให้ชาวชุมชนแออัดอยู่อาศัยเริ่มแรกอนุญาตให้อยู่อาศัยได้ 85 รายและเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในชุมชนมีกรรมการชุมชนอยู่แล้ว 16 คน การเคหะแห่งชาติเห็นว่ากรรมการชุดนี้เป็นคณะทำงานที่ใหญ่

เกินไป ชาวชุมชนได้มีการเลือกตั้ง “กรรมการพิจารณาสิทธิของชุมชน” จำนวน 3 คน เพื่อทำหน้าที่พิจารณาเกณฑ์ในการให้สิทธิและจัดการเรื่องที่ดินโดยเฉพาะ ปี พ.ศ. 2529 กรรมการพิจารณาสิทธิเสนอรายชื่อผู้มีสิทธิทำให้เกิดการขัดแย้งในชุมชน การเคหะฯ ได้เข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยจนหมดปัญหาไป จากนั้นมีการตั้งสหกรณ์เคหสถานชุมชนโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ จากกิจกรรมนี้ได้ขยายไปสู่กิจกรรมอื่น เช่น การออมทรัพย์วันละ 1 บาทและได้จัดตั้งกองทุนการศึกษาขึ้นด้วย เมื่อสหกรณ์ดำเนินการเองได้แล้วคณะกรรมการเคหะแห่งชาติจึงเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นผู้กระตุ้นมาเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น สำหรับปัญหาด้านการจ่ายเงินค่าที่ดินก็มีปัญหาที่สมาชิกบางคนไม่สามารถส่งค่างวดได้ครบ ชุมชนจึงผ่อนผันเรื่องระยะเวลา ทำให้ผู้ที่ต้องการซื้อที่ดินไปหาเงินกู้จากทางอื่นมาส่งค่างวด

จากผลสรุปการจัดตั้งองค์กรชุมชนโดยคณะปฏิบัติงานโครงการแข่งก็กล่าวว่า ผู้ปฏิบัติงานชุมชนมีความสำคัญในการช่วยกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกัน เนื่องจากชุมชนสลับขาดการจัดตั้งถึงแม้จะมีคณะกรรมการในรูปแบบต่าง ๆ อยู่แล้วก็ตาม ผู้ปฏิบัติงานต้องพยายามปลดเปลื้องความคิดที่คนจนมีต่อตัวเอง ให้เห็นความสำคัญและศักยภาพของตนเองและต้องพยายามเปลี่ยนทัศนคติของคนฐานะดีที่มีต่อคนจน นอกจากการรวมกลุ่มในเรื่องที่กล่าวมาแล้วยังมีการรวมกลุ่มอื่น ๆ อีก กลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจ กลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน กลุ่มแชร์และห่วยใต้ดิน กลุ่มนายหน้าหางานและอื่น ๆ เมื่อมีกลุ่มหลากหลายเช่นนี้สิ่งที่ไม่พินคือความขัดแย้ง กระบวนการที่ชุมชนใช้ในการจัดการกับความขัดแย้งของชุมชนคือ ให้ประธานชุมชนพยายามไกล่เกลี่ย ชาวชุมชนจึงสามารถร่วมกิจกรรมของชุมชนได้ต่อไป เช่น การร่วมกันทำพิธีบวงสรวงและฉลองเจ้าพ่อสัตบรรณ ศาลเจ้าเก่าแก่อายุกว่า 100 ปี งานทอดกฐินผ้าป่า งานปีใหม่และสงกรานต์ เป็นต้น (อकिन รพีพัฒน์, 2542: 354 – 356)

2.9.5.2 ชุมชนวัดลาดบัวขาว

ชุมชนวัดลาดบัวขาวตั้งอยู่ในชอยวัดลาดบัวขาว ถนนเจริญกรุง เขตยานนาวา ปัจจุบันมี 67 ครอบครัว แต่เดิมก่อนเหตุเพลิงไหม้มีบ้านเรือนกว่า 500 หลังคาเรือน ชุมชนมีความหนาแน่นมากจนชาวบ้านกล่าวว่า “หากโยนไม้ขึ้นไปบนหลังคาบ้านแล้วไม้จะไม่มีโอกาสบินตกถึงพื้น” เมื่อเกิดการไล่รื้อทำให้ชาวบ้านย้ายไปบริเวณข้างเคียงเป็นส่วนใหญ่ ต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2525 ชาวชุมชนรวมตัวกันหลายร้อยคนไปร้องเรียนต่อพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก (ผู้อำนวยการกองกำลังรักษาพระนครในขณะนั้น) เพื่อขอให้เจรจาซื้อที่ดินกับเจ้าของที่ดินและได้ที่ดินมา 2 ไร่ ราคาตารางวาละ 2,000 บาท กองกำลังรักษาพระนครและเขตยานนาวาได้ร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการและคณะกรรมการก็ได้แต่งตั้งกรรมการตรวจสอบสิทธิ์เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และพิจารณาสิทธิ การเคหะแห่งชาติจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนอย่างเป็นทางการ ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเกือบทั้งหมดเป็นกรรมการที่มีอยู่เดิม ทางเขตยานนาวาและกรมที่ดินร่วมกันทำการรังวัด ส่วนการเคหะฯ ได้ดำเนินการวางผังแบ่งเป็นแปลงย่อย เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2525 เจ้าของที่ดินและชาวชุมชนได้

ทำสัญญาซื้อขายที่ดินกัน โดยผู้ว่าการเคหะแห่งชาติได้รับมอบอำนาจจากผู้ซื้อ ชาวบ้านที่ได้สิทธิ์ ได้ย้ายเข้าไปอยู่ในชุมชน ในการผ่อนชำระหนี้เงินกู้จากธนาคารอาคารสงเคราะห์ ภายใต้การดำเนินการของการเคหะฯ ชาวบ้านผ่อนจ่ายหนี้โดยมีระยะเวลา 5 ปี (วิมลสิทธิ์และคณะ, 2528: 138-141)

ซึ่งพื้นที่ 2 ไร่ดังกล่าวนี้ยังอยู่ในบริเวณเดิม แต่มีใช้พื้นที่เดียวกับที่ชุมชนอาศัย อยู่เดิม แม้ว่าจะเป็นการ โยกย้าย (Relocation) แต่ผู้อยู่อาศัยไม่ได้รับผลกระทบในด้านแหล่งทำมาหากิน แหล่งการศึกษาของบุตรหลาน รวมทั้งไม่ได้รับผลกระทบทางด้านคมนาคม การที่ชุมชน วัตถุประสงค์สามารถอยู่ในย่านชุมชนเดิม ย่อมเป็นการสอดคล้องกับหลักการปรับปรุงชุมชน แออัดที่พยายามให้มีการคงสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจเดิมของชาวชุมชน แต่สร้างโอกาสให้มีการพัฒนาตัวเองได้ (วิมลสิทธิ์และคณะ, 2528: 5 – 6)

ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนแข่งกีและชุมชนวัดลาดบัวขาว

จากตัวอย่างชุมชนที่ได้ทำการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบการใช้ที่ดินร่วมกัน ซึ่งโครงการจะสำเร็จได้เพราะมีความร่วมมือร่วมใจของชาวชุมชน จากทั้งสองกรณีนี้เริ่มแรกชาวบ้าน จะรวมตัวกันเพื่อเจรจาขออยู่อาศัยต่อไป แม้ว่าในความพยายามครั้งแรกจะไม่ประสบความสำเร็จ ชาวบ้านจะพยายามในครั้งต่อ ๆ ไป จนสามารถขอใช้ที่ดินร่วมกับเจ้าของที่ดินได้ แม้ว่าจะเกิดการ จัดแย้งในขั้นตอนของการแบ่งสิทธิ์ในชุมชนแข่งกี ชุมชนซึ่งมีผู้นำที่ดีก็จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ จากการศึกษาเรื่องกระบวนการประสานประโยชน์ทางที่ดินของชุมชนแข่งกีได้พบปัจจัยสำคัญที่ทำให้การดำเนินการได้รับความสำเร็จ ได้แก่

1) ความเสียสละของเจ้าของที่ดินโดยยอมขายที่ดินบางส่วนให้ชาวชุมชนในราคา ที่ต่ำกว่าท้องตลาด

2) ความร่วมมือกันของทุกฝ่ายโดยมีชาวชุมชน และตัวแทนของชุมชน คือ สหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งกีเป็นผู้ตัดสินใจ รวมทั้งดำเนินการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอน

3) การได้รับความสนับสนุน และช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.9.5.3 ชุมชนคลองลำนูน

ชุมชนคลองลำนูนเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยบนที่ดินเอกชน ตั้งอยู่บริเวณถนนวงแหวนตะวันออก ตรงข้ามห้างแฟชั่นไอแลนด์ ถนนรามอินทรา เขตคันนายาว ประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยตั้งแต่ประมาณปี 2526 ปัจจุบันมีทั้งหมด 49 ครัวเรือน มีประชากร 197 คน

ในช่วงปีแรกยังมีการอยู่อาศัยเพียงไม่กี่หลังคาเรือน หลังจากมีการชักชวนกันเข้าอยู่อาศัย ส่วนใหญ่จะเป็นการชักชวนในเครือญาติจึงกลายเป็นชุมชนร่วม 100 หลังคาเรือน คนในชุมชนมีอาชีพต่าง ๆ กัน ทั้งอาชีพรับจ้าง กรรมกร ราชการ และค้าขายทั่วไป ในช่วงแรกที่ชาวชุมชนเข้ามาอยู่จะพุดคุยกันเฉพาะกับเครือญาติและเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกัน และด้วยเหตุที่บ้าน

แต่ละหลังมีทางเข้าออกเป็นสะพานข้ามคลองไปยังหมู่บ้านจัดสรร(หมู่บ้านรังสิต) จึงทำให้มีโอกาสนพบปะพูดคุยกันมีน้อย จนเมื่อเกิดเหตุการณ์หลาย ๆ อย่าง เช่น เหตุการณ์การไล่ที่ เป็นต้น ชาวชุมชนจึงเริ่มมีการรวมกลุ่มพูดคุยกัน เหตุการณ์ไล่ที่เกิดขึ้นในปี 2540 เจ้าของที่ดินต้องการให้ชาวชุมชนย้ายออกจากพื้นที่แต่เดิมคนในชุมชนต่างเข้าใจว่าพื้นที่ที่พวกตนอาศัยอยู่เป็นที่หลวง เพราะมีการปล่อยที่ดินให้มีหญ้าขึ้นรก อย่างไรก็ตาม ชาวชุมชนก็ยังไม่มีความตั้งใจที่จะย้ายออก จึงมีการจับกุมชาวบ้านไปและต่อสู้กันทางคดีความ จากจุดนี้ส่งผลให้ประชาชนเริ่มรวมกันหาแนวทางในการป้องกันเหตุการณ์ถูกจับกุมซ้ำซ้อนที่จะเกิดขึ้น ชาวบ้านจึงเจรจากับเจ้าของที่ดิน จึงมีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ถ่าทุนพัฒนาเพื่อระดมเงินทุนหากเจ้าของที่ดินตกลงขายที่ดิน แต่อย่างไรก็ตาม มีการขัดแย้งกันเองของชาวชุมชนเรื่องขนาดที่ดินของครัวเรือน เมื่อชาวชุมชนส่วนใหญ่เห็นตรงกัน คือ ขนาด 14 ตารางวา (ที่ดินทั้งหมด 2 ไร่ 2 งาน 80 ตารางวา) ตารางวาละ 3,000 บาท 100 กว่าครัวเรือนจึงเหลือเพียง 49 ครัวเรือน เมื่อเจ้าของที่ดินยอมขายแต่มีเงื่อนไขว่าต้องจ่ายเงินสด ชาวชุมชนจึงใช้เงินออมที่มีอยู่ในสหกรณ์และขอใช้สินเชื่อเพิ่มจากพอช. (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) ทำให้ชาวชุมชนมีที่ดินอยู่อาศัยเป็นของตัวเองอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (พรหมทิพย์ เพชรมากและคณะ, 2544)

ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนคลองถ่าทุน
(รวบรวมจากพรหมทิพย์ เพชรมากและคณะ, 2544)

- 1) จากเดิมที่ชาวชุมชนไม่มีโอกาสพูดคุยกันแต่เมื่อมีเหตุการณ์หลาย ๆ อย่างเกิดขึ้น เช่น การไล่ที่ เป็นต้น ทำให้ชาวชุมชนเริ่มมีการรวมกลุ่มพูดคุยกันรู้จักกันมากขึ้น และปรึกษาหารือกันเสมอ
- 2) มีประเพณีที่ทำร่วมกันเป็นประจำทุก ๆ ปี หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วประมาณเดือนธันวาคม จะมีการทำบุญข้าวใหม่ ซึ่งชาวชุมชนทุกคน รวมทั้งเพื่อนชุมชนอื่น ๆ จะมาร่วมกันทำบุญ
- 3) ความเอื้ออาทรของเจ้าของที่ดินในการแบ่งพื้นที่ให้แก่ชุมชนบางส่วนและอนุญาตให้ชาวชุมชนสามารถสร้างเพิงพักในบริเวณข้างๆชุมชนได้ระหว่างการสร้างบ้านและช่วยค่ารถถอนหลังคาเรือน หลังละ 7,000 – 10,000 บาท
- 4) ประชุมร่วมกันเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจให้ตรงกันและมีเป้าหมายเดียวกัน
- 5) ไปศึกษาดูงานจากที่อื่นเพื่อให้ภาพการทำงานที่ชัดเจนมากขึ้นและทำให้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความรู้ด้านการพัฒนากับชุมชนอื่น โดยได้รับการสนับสนุนจาก พอช.
- 6) มีการแบ่งบทบาทและหน้าที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันโดยมีการแบ่งกลุ่มย่อย ๆ ในการรับหน้าที่ต่าง ๆ กัน โดยไม่มีคณะกรรมการชุมชนโดยตรงซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนคลองถ่าทุนมีความแตกต่างกับชุมชนอื่น แต่บริหารจัดการชุมชนโดยสหกรณ์เคหสถานซึ่ง

จะดูแลครอบครัวทุกอย่าง โดยมีคณะกรรมการสหกรณ์เพื่อบริหารจัดการสหกรณ์ให้เป็นไปตามแผนงานที่ตั้งไว้

7) ชาวชุมชนมีความสามัคคี ผูกพันกันและเอาใจใส่กันและกัน

8) มีความตั้งใจจริงในการแก้ไขปัญหาของตนเองตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยการต่อสู้อย่างอดทนและไม่ย่อท้อ

9) มีการสนับสนุนจากหน่วยงานและภาคีต่าง ๆ โดยเข้ามาช่วยเหลือและการให้คำปรึกษาในกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

10) ชาวชุมชนปฏิบัติการออมเงินสำหรับพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างสม่ำเสมอ จนในที่สุดกลุ่มออมทรัพย์ล้านพัฒนาได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล โดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์เคหสถานคลองล้านพัฒนา จำกัด”

2.9.6 ตัวอย่างการแก้ปัญหามุมชนโดยการปรับผังชุมชนในที่เดิมในกรุงเทพมหานคร

สำหรับการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดโดยการปรับผังชุมชนในที่เดิม แม้ว่าจะ เป็นวิธีการที่ต่างไปจากวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันบ้าง โดยไม่มีการแบ่งปันที่ดินบางส่วนคืนแก่เจ้าของ ที่ดินแต่จะซื้อหรือเช่าที่ดินทั้งหมด ส่วนชั้นตอนสำคัญอื่น ๆ อีกหลายชั้นตอนจะคล้ายกันกับ วิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน เช่น ต้องมีการเจรจากับเจ้าของที่ดินเพื่อหาข้อยุติในการใช้ที่ดินของผู้มี รายได้น้อย เป็นต้น ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมตัวอย่างวิธีการปรับผังชุมชนในที่เดิมมา 2 ตัวอย่าง โดยจะทราบปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในวิธีการนี้และนำมาปรับใช้เพื่อประโยชน์ ต่อการศึกษาวิธีการการใช้ที่ดินร่วมกัน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.9.6.1 ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่

ชุมชนพัฒนาบ่อนไกตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ บริเวณซอยปลูกจิต ถนนพระราม 4 มาประมาณ 30 ปี โดยไม่มีสัญญาเช่า มีชาวบ้านที่ถูกไล่ที่ และถูกเพลิงไหม้มาจากที่อื่น ๆ พบที่ดินรกร้างว่างเปล่าไม่รู้ว่าเป็นเจ้าของจึงเข้ามาอยู่กัน เริ่มแรก 70-80 ครอบครัว ต่อมามีคนมาอยู่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บ้างอพยพมาจากชนบท บ้างอพยพ มาจากถูกเพลิงไหม้ บ้างก็มาอยู่ตามญาติ บ้านที่อาศัยมีลักษณะเป็นเพิงหลังคาตึกกะสีเกิดขึ้น เหมือนดอกเห็ด จนมีประชากรรวม 220 หลังคาเรือน

ต่อมามีผู้แจ้งว่าเป็นเจ้าของที่ดิน และบอกให้ชาวบ้านโยกย้ายออกไป เพราะเข้า มาก่อสร้างศูนย์การค้าและสร้างคอมเพล็กซ์ ถ้าไม่รู้เรื่องจะจับกุมดำเนินคดีกับทุกคน หลังจากนั้นจึงทำให้ชาวชุมชนมีการจับกลุ่มพูดคุยกัน เสนอให้มีผู้นำและคณะทำงานขึ้นเพื่อประสานงาน กับชาวชุมชน เหตุการณ์การไล่ที่ก็รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีการขอความช่วยเหลือไปยังการเคหะ แห่งชาติและพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก (ผู้บัญชาการทหารบก) หลังจากที่ชาวบ้านเดินทางไปดูที่ดินที่ การเคหะเสนอให้ทั้ง 3 แห่ง คือ ที่ดินทุ่งสองห้อง ที่ดินร่มเกล้าลาดกระบัง และบริเวณ ก.ม.9

ธนบุรีปากท่อ จึงประชุมชาวบ้านได้ความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่าไม่มีใครต้องการออกไปอยู่ในที่ดินทั้ง 3 แห่งนั้น ซึ่งเมื่อเดินทางไปพบพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก จึงได้ผลว่าเจรจากับเจ้าของที่แล้วจะให้ชาวบ้านอยู่ต่อไปเรื่อย ๆ ก่อน ต่อมาจึงมีการจัดตั้งกรรมการชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง โดยวิธีการเลือกตั้งใช้คะแนนนิยมจากประชาชน โดยงานชิ้นแรกคือ การจัดหาสิ่งจำเป็นพื้นฐานของชุมชน ได้แก่ น้ำประปา ทะเบียนบ้าน ไฟฟ้า การพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก ซึ่งเรื่องสำคัญเหล่านี้ในอดีตไม่มีการจัดทำเพราะต่างกลัวจากการถูกไล่ที่ สำหรับชุมชนการตั้งกลุ่มออมทรัพย์มีความสำคัญและเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก จากการดูงานจากสหกรณ์อื่น ๆ และจากการได้รับความรู้จากวิทยากรของมหาวิทยาลัยและจากสมาคมร่วมกันสร้าง เมื่อชุมชนมีความเข้าใจและทราบว่าการออมทรัพย์มีประโยชน์ ประชาชนจึงสมัครเข้าเป็นสมาชิกและได้จดทะเบียนเป็นสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อ จำกัด ชาวชุมชนต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยโดยการขอเช่าที่ดินจากเจ้าของที่ดินคือ สำนักงานทรัพย์สินฯ ในพื้นที่ประมาณ 12 ไร่ โดยขอเช่าในราคาตารางวาละ 5 บาทต่อเดือน หรือประมาณ 300,000 บาทต่อปี ซึ่งขอเช่าในนามของสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อ จำกัด โดยการสนับสนุนของการเคหะแห่งชาติ และสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม. หรือ พอช. (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) ปัจจุบัน) โดยมีกรมส่งเสริมสหกรณ์และชุมชนสหกรณ์เคหะสถานแห่งประเทศไทย จำกัด เป็นผู้รับรองและให้ความร่วมมือในการส่งเจ้าหน้าที่ร่วมเป็นคณะกรรมการที่อยู่อาศัยของชุมชน ในวันที่ 3 ธันวาคม 2544 สำนักงานทรัพย์สินฯ อนุญาตให้ชาวชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อ สามารถอยู่อาศัยบนที่ดินเดิมได้ โดยให้ทำการปรับปรุงสภาพทางกายภาพให้เหมาะต่อการอยู่อาศัย ไม่ให้มีสภาพเป็นชุมชนแออัดอย่างที่เคยเป็นรูปแบบที่พักอาศัยจึงมีการเปลี่ยนแปลงทาวเฮ้า 2 ชั้นครึ่ง (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2547)

ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อ (รวบรวมจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2547)

- 1) มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น ทำประปาชุมชน ศูนย์เด็กเล็ก ตั้งสหกรณ์ เป็นต้น
- 2) ในช่วงที่เกิดการไล่รื้อกับชุมชนอื่น ๆ ทำให้ชาวชุมชนเกิดการรวมกลุ่มพูดคุยกันจนเสนอให้มีคณะกรรมการชุมชน
- 3) ไปศึกษาดูงาน สหกรณ์อื่น ๆ และประสานงานกับทางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เชิญอาจารย์มาเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับธนาคารคนจนและบุคลากรจากสมาคมร่วมกันสร้างเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการออมทรัพย์จนสามารถตั้งกลุ่มจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อ จำกัด
- 4) การจัดทำโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยได้รับการสนับสนุนทั้งด้านความรู้ เทคนิค การวางแผน และการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากหลายหน่วยงาน

2.9.6.2 ชุมชนเจริญชัยนิมิตรใหม่

ชุมชนเจริญชัยนิมิตรใหม่ ตั้งอยู่บริเวณริมทางรถไฟ ถนนกำแพงเพชร 2 เขต จตุจักร กรุงเทพมหานคร เดิมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนสวนผักซึ่งตั้งอยู่บนที่ดินของเอกชนมา ประมาณ 50 กว่าปี ต่อมาได้แยกตัวออกมาตั้งเป็นชุมชนเจริญชัยนิมิตรใหม่เพื่อความสะดวกในการพัฒนา ปัจจุบันมีจำนวนบ้านทั้งหมด 82 หลังคาเรือน ประชากร 201 คน มีเนื้อที่ทั้งหมด 5 ไร่ 35 ตารางวา

ในช่วงแรกเจ้าของที่ดินให้อยู่โดยไม่คิดค่าเช่าแต่ต่อมามีการขยายครอบครัวเพิ่มขึ้น ชาวบ้านจึงไปขอเช่าในอัตราเดือนละ 5 บาทต่อหลังคาเรือน ต่อมาค่าเช่าก็เพิ่มขึ้น 5 – 100 บาท ตามขนาดของพื้นที่ ทางเขตจตุจักรจึงจัดตั้งชุมชนสวนผักขึ้นอย่างเป็นทางการ ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนมีการช่วยเหลือกันดีในกิจกรรมต่าง ๆ การจัดงานบุญ งาน ประเพณี เนื่องจากชาวชุมชนส่วนใหญ่มีพื้นเพมาจากต่างจังหวัดและอาศัยอยู่ร่วมกันมานานจึงให้ความเอื้ออาทรต่อกัน ชุมชนสวนผักมีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากมีชาวบ้านที่ถูกทางการพิเศษ แห่งประเทศไทยไล่ออกเพื่อสร้างทางด่วน มาอาศัยด้วยจึงทำให้ที่อยู่อาศัยแออัดขึ้น มีปัญหาด้าน สิ่งจำเป็นพื้นฐานไม่เพียงพอกับความต้องการ เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า ถึงแม้ว่าจะมีการติดตั้งระบบ สาธารณูปโภคแล้วก็ตามและยังไม่สามารถทำให้คุณภาพชีวิตของชาวชุมชนดีขึ้นจึงทำให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การช่วยกันแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและปัญหา ต่าง ๆ ของชุมชน ชาวชุมชนจึงติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เข้ามาช่วยเหลือและ แก้ไขปัญหาของชุมชนแต่เมื่อไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาดูแล ทำให้ชาวชุมชนพึ่งพาตนเอง เช่น ทำ ถนนภายในชุมชน เป็นต้น

ต่อมาปลายปี 2536 มูลนิธิศุภนิมิตรได้เข้ามาทำงานในชุมชนและสอบถามความต้องการของชุมชน เมื่อทราบว่าชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาระยะที่อยู่อาศัย จึงติดต่อไปยังพชม. หรือพอช.(สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) ในปัจจุบัน เจ้าหน้าที่พชม. ให้คำแนะนำแก่ชาวบ้านจึงมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมออมทรัพย์ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เจริญชัยขึ้นเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาที่อยู่อาศัย เป็นเงินทุนในการประกอบอาชีพ ค่าเล่าเรียนบุตร หรือในยามเจ็บป่วย เป็นต้น ต่อมาปี 2541 เจ้าของที่ดินเดิมต้องการจะขายที่ดิน ชาวชุมชนจึงเลือกตัวแทนไปเจรจากับเจ้าของที่ดินและตกลงขายที่ดินจำนวน 5 ไร่ 35 ตารางวา ตารางวาละ 7,500 บาท (ราคาประเมินตารางวา ละ 30,000 บาท) เงินออมของชุมชนยังมีไม่เพียงพอทางกลุ่มจึงต้องการเวลาในการระดมเงินออมเพิ่มและต้องขอเสนอสินเชื่อจาก พชม. ด้วย หลังจากตกลงเรื่องที่ดินเรียบร้อยแล้ว ชาวชุมชนได้ขอแยกตัวออกจากชุมชนสวนผักเพื่อความคล่องตัวในการพัฒนาชุมชนและได้ตั้งชื่อชุมชนว่า ชุมชนเจริญชัยนิมิตรใหม่ และจดทะเบียนกลุ่มออมทรัพย์เป็นสหกรณ์เคหสถานเจริญชัยนิมิตรใหม่ จำกัด การผ่อนชำระแต่ละคนจะชำระค่าที่ดินในอัตราที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับขนาดของที่ดินที่ตนซื้อและศักยภาพในการชำระผ่อนส่ง (อภขนิช ศรีคาร์ตัน, 2548)

ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนเจริญชัย
นิมิตรใหม่ (รวบรวมจากอักษนิช ศรีคาร์ตัน, 2548)

- 1) ชาวชุมชนมีความเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน
- 2) มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดงานบุญ งานประเพณีและ
กิจกรรมพัฒนาชุมชน
- 3) เมื่อเกิดปัญหาชาวชุมชนเกิดการรวมตัวกัน โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การช่วยกัน
แก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและปัญหาต่างๆ ของชุมชน
- 4) ชาวบ้านมีการตื่นตัวในการออมเงินเพื่อเตรียมการในเรื่องที่อยู่อาศัย
- 5) เจ้าของที่ดินมีความเอื้ออาทรและผูกพันต่อชุมชนในการให้อาศัยอยู่ในช่วงแรก
และเมื่อเจ้าของที่ดินขายที่ก็ขายให้ในราคาถูกลงกว่าราคาประเมิน
- 6) การไปศึกษาดูงานจากที่อื่น โดยไปรับการสนับสนุนการไปสัมมนาและดูงาน
จากพอช. ทำให้ชุมชนเห็นภาพการทำงานที่ชัดเจนมากขึ้น
- 7) มีการประชุมร่วมกันเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจให้ตรงกันและพูดคุยแลกเปลี่ยน
ความคิดเห็นกันในแนวทางการดำเนินงาน
- 8) ชาวชุมชนได้ร่วมกันกำหนดคกติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่างสมาชิก
- 9) แกนนำชุมชนมีความรู้ ความสามารถ มีความมุ่งมั่นตั้งใจ เข้าใจงานและมีความ
เสียสละในการทำงานเพื่อชุมชน โดยทุกคนมีความเป็นผู้นำแบบธรรมชาติจะทำงานกันเป็นทีม ร่วม
ด้วยช่วยกันทุกคนไม่มีใครเด่นกว่าใคร เอามติของชาวชุมชนเป็นหลักในการทำงาน ไม่มีการผูกขาด
การเป็นผู้นำ
- 10) การสนับสนุนของหน่วยงานภายนอกทั้งพชม. และหน่วยงานอื่นๆ เช่น
มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและ
สหกรณ์การเกษตรและสำนักงานเขตจตุจักร เป็นต้น

2.9.7 สรุปปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของชุมชนในโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

จากการรวบรวมงานวิจัยของชุมชนต่างๆ ทั้งชุมชนชอยเซ่งกี ชุมชนวัดลาดบัวขาว ชุมชน
คลองลำนูน ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อและชุมชนเจริญชัยนิมิตรใหม่ โดยแต่ละชุมชนมีปัจจัยที่นำไปสู่
ความสำเร็จที่คล้ายและแตกต่างกัน มีดังนี้

- 1) ความเอื้ออาทรและความเสียสละของเจ้าของที่ดิน โดยยอมให้ชาวชุมชน
สามารถอาศัยอยู่ได้โดยการเช่าหรือซื้อในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด
- 2) ประชาชนในชุมชนมีการแบ่งหน้าที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมโดยไม่ถูกปิดกั้น
- 3) ภายในชุมชนมีความปรองดองและเอื้ออาทรต่อกัน

- 4) มีความตั้งใจจริงในการแก้ไขปัญหาของตนเองตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยการต่อสู้อย่างอดทนและไม่ย่อท้อ
- 5) มีการประชุมร่วมกันเพื่อกำหนดเป้าหมายและพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในแนวทางการดำเนินงาน
- 6) การไปศึกษาดูงานจากชุมชนอื่นและเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ โดยมีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยและได้รับความเข้าใจและการจัดการเกี่ยวกับการออมทรัพย์
- 7) ประชาชนต้องการความมั่นคงในที่อยู่อาศัยจึงมีความใส่ใจการออมทรัพย์เพื่อการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของตน
- 8) มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมชุมชนและงานประเพณีวัฒนธรรมกันอย่างต่อเนื่อง
- 9) ชาวชุมชนได้ร่วมกันกำหนดกติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่างสมาชิก
- 10) แกนนำชุมชนมีความรู้ ความสามารถ มีความมุ่งมั่นตั้งใจ เข้าใจงานและมีความเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชน นำมาคิดของชุมชนเป็นหลักในการทำงาน
- 11) มีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกทั้งด้านความรู้ เทคนิค การวางแผน และการจัดทำโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย

2.9.8 ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการใช้ที่ดินร่วมกัน

ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานกระบวนการประสานประโยชน์ทางที่ดินของชุมชนเชิงกึ่ง (ปริญญา มรรคศิริสุข, 2544: ง) ในลักษณะที่ให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมเป็นแกนหลักในการตัดสินใจ และดำเนินงานในทุกขั้นตอน โดยหน่วยงานของรัฐมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนตลอดจนลักษณะของการทำงานร่วมกันระหว่างชาวชุมชน เจ้าของที่ดินและหน่วยงานต่าง ๆ ในลักษณะนี้ยังไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนทำให้ไม่สามารถคาดเดาสถานการณ์ปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการได้

- 1) ถึงแม้ว่าเจ้าของที่ดินจะให้ราคาที่ดินต่ำกว่าท้องตลาดแล้วแต่ก็ยังแพงสำหรับชาวชุมชน
- 2) ชาวบ้านยังไม่เข้าใจขั้นตอนและรายละเอียดของโครงการทำให้บางขั้นตอนเกิดความล่าช้า เช่น ไม่มาทำสัญญารับรองสิทธิ์และการรื้อถอน
- 3) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในขั้นตอนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ เช่น การพิจารณาสิทธิ์การเลือกแปลงที่ดิน บ้างก็ยึดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเดิม บ้างก็แบ่งกลุ่มตามฐานะ และการกำหนดราคาที่ดินในแต่ละแปลง เป็นผลให้ระยะเวลาในการดำเนินโครงการนานกว่าการดำเนินโครงการในลักษณะอื่น

4) ในการจัดตั้งสหกรณ์ ชาวบ้านไม่เข้าใจการอธิบายของเจ้าหน้าที่เนื่องจากการอธิบายเป็นคำทางวิชาการ

5) การก่อสร้างที่อยู่อาศัยเรื่องการขออนุญาตปลูกสร้าง นำแบบที่ทางการเคหะฯ ไปขออนุญาตก็ไม่ผ่าน

6) เรื่องภาษีการค้า ทางกรมสรรพากรไม่ยอมยกเว้นให้โดยให้เหตุผลว่าไม่ยุติธรรมกับสหกรณ์อื่น ๆ ต้องเสีย 3.85% (ปัจจุบันได้รับการยกเว้นตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 คู่มือหมวด 1 บททั่วไป มาตรา 6)

“ถ้าสหกรณ์เกี่ยวข้องกับกิจการใดที่กฎหมายกำหนดให้จดทะเบียนสำหรับการได้มา การจำหน่าย การยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ หรือการยึดหน่วงซึ่งกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ หรือทรัพย์สิน อันเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ การจดทะเบียนเช่นนั้น ให้ได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม”

ส่วนชุมชนวัดลาดบัวขาวจากรายงานการประเมินผล โครงการชุมชนวัดลาดบัวขาว พบว่าชาวชุมชนส่วนหนึ่งมีความพอใจในการดำรงชีวิตน้อยกว่าเดิมโดยมีสาเหตุสำคัญดังนี้

1) ปัญหาเศรษฐกิจ เนื่องจากใช้หลักการต้นทุนเสมอภาค โดยไม่ได้พิจารณาถึงขนาดแปลงที่ดินและความแตกต่างของรายได้ภายในกลุ่มผู้มีรายได้น้อย

2) ชาวชุมชนเห็นว่าสภาพการรวมกลุ่มของชาวชุมชนอ่อนตัวลงเกิดจากการมีส่วนร่วมในโครงการน้อยลง โดยเฉพาะในระดับการตัดสินใจ เพราะหน่วยงานต่าง ๆ มีบทบาทในโครงการมากขึ้น

ดังนั้นในการทำโครงการแบ่งปันการใช้ประโยชน์ที่ดิน ควรจะพิจารณาถึงความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของผู้อาศัยทั้งหมดในแต่ละชุมชน เพื่อจัดให้มีการอุดหนุนทางการเงินระหว่างกัน (Cross subsidy) และให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองและลดภาระของการเคหะแห่งชาติลงด้วย (วิมลสิทธิ์และคณะ, 2528: ข-ค, 63-66)

การใช้ที่ดินร่วมกันไม่ใช่คำตอบสำหรับปัญหาทั้งหมดของการไล่รื้อสลัม บ้านสลัมที่อยู่บนส่วนของเจ้าของที่ดินก็ต้องรื้อและไปสร้างใหม่บนที่ดินของชุมชนระหว่างบ้านที่มีอยู่แล้ว ถ้าหากชุมชนมีจำนวนบ้านที่หนาแน่นสูงอยู่แล้วก็อาจจะสร้างเพิ่มไม่ได้ สุดท้ายก็ต้องรื้อและสร้างใหม่ทั้งหมด (ตารางที่ 2.2) สำหรับพื้นที่ขนาดเล็กก็ต้องปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบอพาร์ทเมนต์ที่สามารถเดินขึ้นได้ แต่ชาวชุมชนแออัดอาจจะไม่ชอบที่ต้องอยู่ในอพาร์ทเมนต์ ซึ่งมีข้อจำกัดต่ออาชีพที่ทำอยู่ อย่างไรก็ตาม การสร้างบ้านก็ไม่สามารถทำได้ยู่ดีเพราะพื้นที่มีขนาดเล็ก ก่อนการทำโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันอาจต้องมีบางครอบครัวย้ายออกไป ซึ่งอาจจะได้รับเงินชดเชยหรือไม่มีเงินชดเชยให้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ที่ยังอยู่อาจจะไม่มีความสุขเพราะต้องมีบางครอบครัวย้ายออกไป เพื่อแลกกับที่ดินที่มากขึ้น และหากครอบครัวที่ย้ายไปเป็นครอบครัวที่ยากจน การขอลินเชื่อก็น่าจะเป็นไปได้มากกว่าด้วย ชาวชุมชนแออัดบางคนถึงเลในการต่อสู้กับการไล่รื้อ ผู้ที่อยู่

ในชุมชนมาเป็นเวลานานจะร่วมมือในการต่อสู้มากกว่าผู้เช่าและครอบครัวที่เพิ่งมาอยู่ไม่นาน (Panroj, 1987: 7-28 รวบรวมโดย Alddrich, C. Brian และ Ranvinder, S. Sandhu, 1995: 261-275)

ตารางที่ 2.2 แสดงพื้นที่ดินชุมชนแออัดก่อนและหลังโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

ชุมชนแออัด	ขนาดพื้นที่เดิม (เฮกตาร์)	ขนาดพื้นที่หลังจากทำ Land sharing (เฮกตาร์)	% พื้นที่ ของชุมชน
วัดลาดบัวขาว	1.60	0.32	20
มนังคศิลา	1.75	0.67	38
พระราม 4	8.50	2.4	28
สามยอด	0.95	0.65	68
ชอยเซ่งกี	1.10	0.60	55
อินทามระ 10	0.30	0.10	65

ที่มา: Kioe Sheng Yap, 1995 : 269 รวบรวมโดย Alddrich, C. Brian และ Ranvinder, S. Sandhu, 1995: 261-275

เมื่อเจ้าของที่ดินเจรจาได้หรือไม่สำเร็จ ชุมชนก็จะเสี่ยงกับความรุนแรงต่าง ๆ อาทิ การลอบวางเพลิง การเข้าจับกุมโดยเจ้าหน้าที่และค่าปรับ ดังนั้นการก่อตั้งองค์กรชุมชนจึงมีความจำเป็นเพื่อทำหน้าที่เจรจา แต่มีไม่กี่ชุมชนที่สามารถตั้งองค์กรชุมชนโดยปราศจากการสนับสนุนจากภายนอก โครงการการใช้ที่ดินร่วมกันที่ไม่ใส่ใจต่อความแตกต่างของคนในชุมชนที่ประกอบด้วย ผู้เช่าบ้านและที่ดิน ผู้เช่าบ้าน และผู้บุกรุก ซึ่งมีระดับรายได้ต่างกัน ความสามารถในการจ่ายจะแตกต่างกันไปกับประเภทของบ้าน บางครอบครัวอาจจะสามารถซื้อที่ดินในโครงการหรือแม้แต่เป็นเจ้าของที่ดินหรือบ้านในชานเมืองได้ ขณะที่คนอื่นๆ ที่ยากจนกว่าจ่ายได้เพียงที่ดินบางส่วนในโครงการ มีหลายครอบครัวที่ต้องย้ายออกจากชุมชนหลังจากแบ่งปันที่ดินกับเจ้าของที่ดินได้แล้ว (ดูตาราง 2.3) พวกเขาย้ายไปสู่สลัมอื่น ดังนั้นจึงเป็นการช่วยเพิ่มความหนาแน่นของสลัมที่มีความหนาแน่นอยู่แล้วในกรุงเทพ หรือพวกเขาอาจจะถูกบังคับให้ย้ายออกไปอยู่ชานเมือง (Kioe Sheng Yap, 1995: 270 รวบรวมโดย Alddrich, C. Brian และ Ranvinder, S. Sandhu, 1995: 261-275)

ตารางที่ 2.3 แสดงจำนวนครัวเรือนก่อนและหลังโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

ชุมชนแออัด	จำนวนครัวเรือนเดิม	จำนวนครัวเรือนหลังจาก ทำ Land sharing	% ครัวเรือนที่ยังอยู่ที่เดิม
วัดลาดบัวขาว	300	67	22
คลองเตย	1780	1080	61
มนังคศิลา	500	198	40
พระราม 4	1000	850	85
สามยอด	210	192	91
ซอยเซ่งกี่	216	198	92
อินทามระ 10	85	70	82

ที่มา: Kioe Sheng Yap, 1995 : 270 รวบรวมโดย Alddrich, C. Brian และ Ranvinder, S. Sandhu, 1995: 261-275

ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่ทางสำนักผังเมืองได้กล่าวไว้ มีดังนี้ (สำนักผังเมือง <http://www.bma.go.th/dcp/>)

- 1) เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายของชาวบ้าน จากการพัฒนาและจัดระบบที่อยู่อาศัยใหม่ ในขณะที่รายได้อาศัยครัวเรือนไม่ได้เพิ่มขึ้น
- 2) ขาดแหล่งเงินกู้เพื่อลงทุนก่อสร้างที่อยู่อาศัยถึงแม้ว่าชาวบ้านจะซื้อที่ดินราคาต่ำกว่าราคาตลาด แต่การก่อสร้างที่อยู่อาศัยจำเป็นต้องมีเงินทุนดอกเบี้ยต่ำให้ชาวบ้านกู้ยืม
- 3) ที่อยู่อาศัยและการแบ่งแปลงที่ดินอาจต่ำกว่ามาตรฐานส่งผลให้การขออนุญาตก่อสร้างและการแบ่งแปลงที่ดินของโครงการล่าช้า
- 4) ข้อขัดแย้งที่เกิดจากการพิจารณาผลประโยชน์ต่างๆ อาทิ การแบ่งแปลงที่ดิน การพิจารณาสิทธิ เป็นต้น
- 5) ขาดความรู้ความเข้าใจและการสนับสนุนที่เพียงพอจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.10 กรอบแนวความคิด

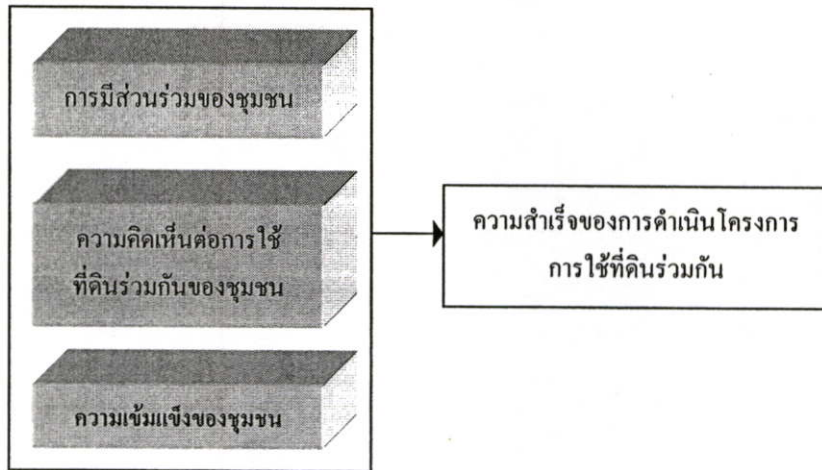
ในการศึกษานี้ผู้ศึกษามีความสนใจเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชน ซึ่งมีรูปแบบแบบหนึ่งในการพัฒนาที่สามารถเพิ่มความมั่นคงในที่ดินและที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย คือ การใช้ที่ดินร่วมกัน (Land sharing) การพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยในปัจจุบันแตกต่างไปจากอดีต โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชาวชุมชนจึงมีบทบาทจัดการกับปัญหาเองโดยการสนับสนุนด้านความรู้และเทคนิคต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น สถาบันพัฒนา

องค์กรชุมชนที่รับผิดชอบในการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยของชุมชน เป็นต้น จากการทบทวนวรรณกรรมผู้ศึกษาพบว่าประเด็นในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนในทุก ๆ ด้าน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนรวมทั้งกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของชุมชนได้ด้วยตนเอง

จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องการใช้ที่ดินร่วมกัน ซึ่งมีชุมชนที่ดำเนินโครงการแล้วอยู่หลายชุมชน เช่น ชุมชนซอยช่างี ชุมชนวัดลาดบัวขาว ชุมชนคลองลำนูน ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ และชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่ เป็นต้น เพื่อความสำเร็จของโครงการที่ผู้ศึกษากำลังศึกษานี้ จึงได้รวบรวมปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการจากชุมชนเหล่านี้ โดยนำมาเป็นเงื่อนไขเพื่อประเมินความพร้อมของชุมชนต่อความสำเร็จในการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ 1). ความเอื้ออาทรและความเสียสละของเจ้าของที่ดิน 2). การแบ่งหน้าที่กันภายในชุมชนโดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมโดยไม่ถูกปิดกั้น 3). มีการประชุมร่วมกันเพื่อกำหนดเป้าหมายและพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในแนวทางการดำเนินงาน 4). มีโอกาสศึกษาดูงานจากชุมชนอื่น รวมทั้งได้รับความรู้ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย 5). ผู้อาศัยในชุมชนใส่ใจการออมทรัพย์เพื่อการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของตนเอง 6). ผู้อาศัยในชุมชนรวมทำกิจกรรมชุมชนและงานประเพณีอย่างต่อเนื่อง 7). ผู้อาศัยในชุมชนร่วมกันกำหนดกติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่างสมาชิก และ 8). คณะทำงานชุมชนมีความรู้ ความสามารถ มีความมุ่งมั่นตั้งใจ เข้าใจงาน มีความเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชน และนำมติของชุมชนเป็นหลักในการทำงาน

ผู้ศึกษาได้นำปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันจากชุมชนต่างๆ มาศึกษาเปรียบเทียบกับสิ่งที่พบในชุมชนมหาดไทย เพื่อให้ทราบว่าชุมชนมหาดไทยมีหรือไม่มีปัจจัยอะไรบ้าง ในการศึกษาครั้งนี้ระดับความพร้อมของชุมชนในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้มาจากการประเมินชุมชนในเงื่อนไขต่าง ๆ ข้างต้นของสมาชิกภายในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งจะช่วยให้สามารถเสนอแนวทางเสริมสร้างความสำเร็จแก่โครงการนี้

จากการทบทวนวรรณกรรมและการพิจารณาเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน สามารถแยกปัจจัยที่จะส่งผลต่อโอกาสแห่งความสำเร็จแก่โครงการการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย 1-4 ได้ 3 ปัจจัยสำคัญ ดังนี้คือ ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน และความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน (ดังภาพที่ 2.5)

ภาพที่ 2.5 แสดงกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

ดังนั้นตัวแปรที่ผู้ศึกษาสนใจมี 3 ตัวแปร ได้แก่ ตัวแปรตัวที่หนึ่ง คือ ความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน การเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และหากจัดการด้านการมีส่วนร่วมที่ดีได้ก็จะนำไปสู่ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้เช่นกัน ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงนำตัวชี้วัดเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ ตัวชี้วัดด้านความตระหนักในชุมชน ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและการเมือง โดยนำตัวชี้วัดดังกล่าวนี้มาจากการทบทวนวรรณกรรม เพื่อใช้ศึกษาสถานการณ์ของชุมชนว่ามีความเข้มแข็งมากหรือน้อย หากเกิดความเข้มแข็งน้อยอาจเป็นปัญหาต่อชุมชนได้ จึงต้องเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งต่อไป

ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนด้านความตระหนักในชุมชน นำมาใช้วัดเพื่อสะท้อนภาพรวมทางสังคมของชุมชนเพื่อทราบถึงความมั่นคงปลอดภัยของคนในชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและผูกพันกับชุมชน ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ นำมาใช้วัดเพื่อทราบถึงความเพียงพอทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน การใส่ใจการออมทรัพย์ของคนในชุมชน และตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนด้านการสังคมและการเมือง นำมาใช้วัดเพื่อทราบถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม การพึ่งตนเองทางการเมือง พลังต่อรองเพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน การสร้างวัฒนธรรมการทำงานระหว่างผู้นำ และประสิทธิภาพการทำงานขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

ในการศึกษานี้ค่าระดับความเข้มแข็งของชุมชนได้มาจากการประเมินชุมชนในตัวชี้วัดต่าง ๆ ข้างต้นของสมาชิกภายในชุมชนนั้น ๆ

ตัวแปรตัวที่สอง คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ศึกษาได้ศึกษาใน 3 เรื่อง คือ เรื่องการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้ทราบว่าปัจจุบันชุมชนดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันโดย

ใช้การมีส่วนร่วมในขั้นตอนใดบ้างแล้ว เรื่องระดับการมีส่วนร่วม เพื่อให้ทราบว่าชุมชนให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมได้ในระดับใดและชาวชุมชนต้องการการมีส่วนร่วมในระดับใด และเรื่องวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อทราบความต้องการของชาวชุมชนในการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ทั้งการรับทราบข้อมูล การให้ข้อมูล และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ได้อย่างเหมาะสมกับตนเองและชุมชนของตน

ตัวแปรตัวที่สาม คือ ความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน เพื่อทราบถึงการยอมรับได้หรือไม่ได้กับข้อตกลงหรือสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นตามวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน

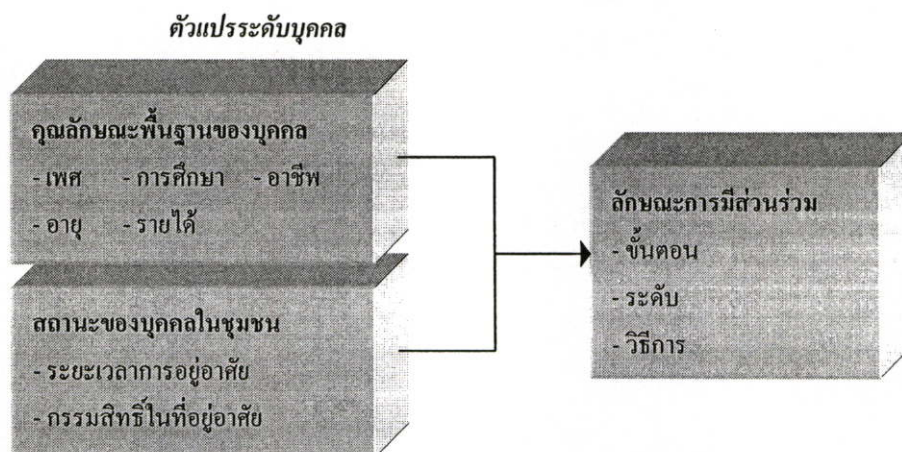
เนื่องจากปัจจัยทั้ง 3 มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินโครงการ จำเป็นต้องมีการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนที่ดี มีความเข้มแข็งของชุมชน และความคิดเห็นต่อข้อตกลงที่ดีที่เอื้อให้เกิดความสำเร็จต่อโครงการ จึงสนใจว่าจะมีปัจจัยอะไรที่มีผลต่อตัวแปรเหล่านี้ จากการทบทวนวรรณกรรมปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อตัวแปรตามเหล่านี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม และด้านกายภาพของที่อยู่อาศัยในชุมชน อันประกอบด้วยตัวแปรต่าง ๆ ทั้งที่เป็นตัวแปรระดับบุคคล และตัวแปรระดับชุมชน

ในปัจจัยด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคม ผู้ศึกษาได้แบ่งปัจจัยตามลักษณะของตัวแปรได้ดังนี้ ปัจจัยคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคล มี 5 ตัวแปร ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และอาชีพ ปัจจัยสถานะของบุคคลในชุมชนมี 8 ตัวแปร ได้แก่ ระยะเวลาการอยู่อาศัย กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ด้านปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน ภูมิฐานะ (ภาค) พฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจ และการมีครอบครัวขยายในครัวเรือน

ส่วนปัจจัยด้านกายภาพของที่อยู่อาศัย มี 2 ตัวแปร ได้แก่ ขนาดการถือครองที่ดิน และสภาพที่อยู่อาศัย โดยมีกรอบแนวความคิดในรายละเอียดดังนี้

2.10.1 กรอบแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลทั้ง 5 ตัวแปร และปัจจัยด้านสถานะของบุคคลในชุมชน ได้แก่ ตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย โดยตัวแปรเหล่านี้ได้ทบทวนมาจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาเห็นว่าปัจจัยเหล่านี้อาจมีอิทธิพลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกันได้ (ดังภาพที่ 2.6)

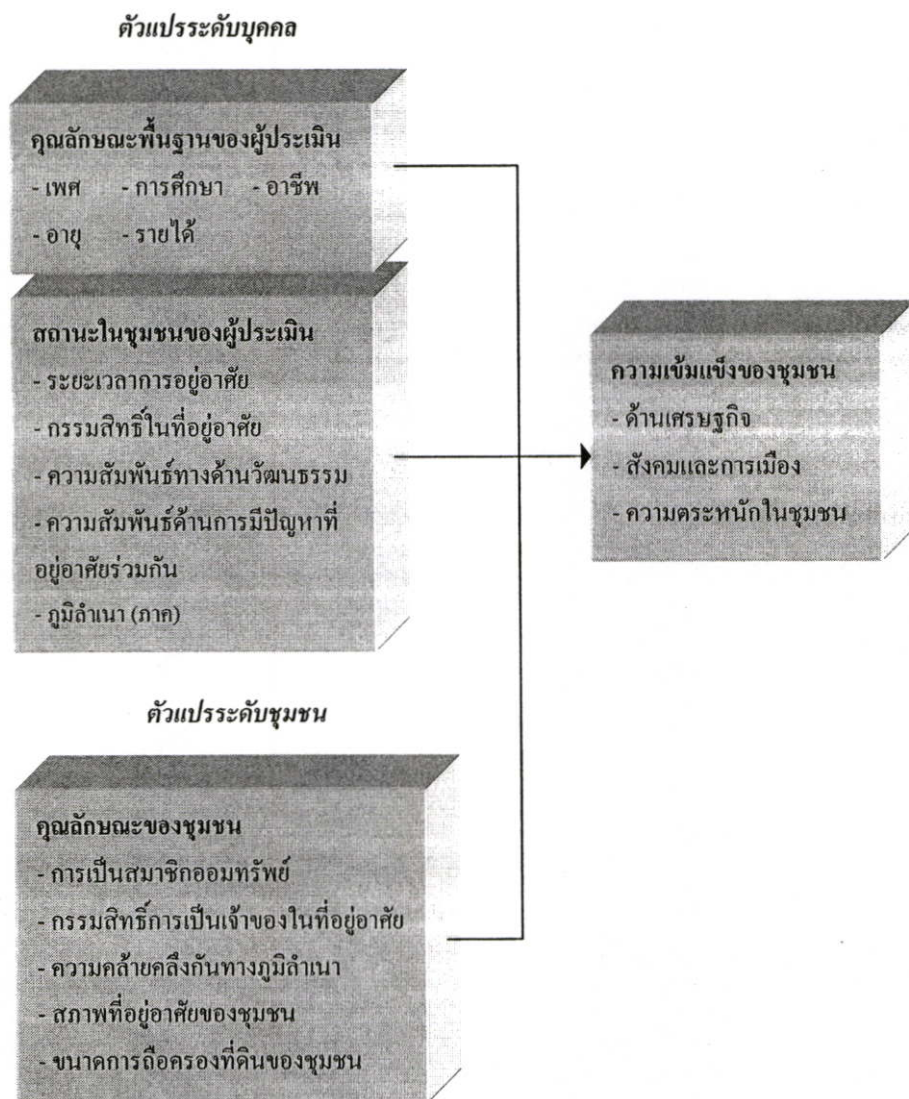

ภาพที่ 2.6 แสดงกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องการมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้สรุปผลที่อาจมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่าตัวแปรเพศในงานวิจัยที่ได้ทบทวนมากกล่าวถึงว่าสังคมไทยมีอบรมเลี้ยงดูเพศหญิงให้มีความสุภาพอ่อนโยน มีหน้าที่ดูแลครอบครัวเป็นหลัก และเลี้ยงดูเพศชายให้มีความเข้มแข็งเป็นผู้นำครอบครัว ผู้ศึกษาจึงคาดว่าเพศชายจะแสดงออกในการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงกว่าเพศหญิง ดังนั้นเพศจึงอาจมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในชุมชนมหาดไทย อายุ เป็นสิ่งที่สะท้อนสมรรถภาพทางกายและประสบการณ์ที่สั่งสมมา ส่งผลให้เลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อายุจึงเป็นตัวกำหนดความแตกต่างของบุคคลได้อย่างหนึ่ง ระดับการศึกษาจะช่วยให้คนมีการพัฒนาทั้งสติปัญญา อารมณ์ ความประพฤติ ผู้ศึกษาคาดว่ากลุ่มที่มีระดับการศึกษาที่สูงกว่าจะเข้ามีส่วนร่วมมากกว่า จึงเห็นว่าระดับการศึกษาอาจมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม อาชีพ ผู้ศึกษาเห็นด้วยกับงานวิจัยที่ทบทวนมาว่าอาชีพรับราชการ พ่อบ้าน แม่บ้าน จะมีส่วนร่วมมากกว่าอาชีพค้าขายและรับจ้าง เนื่องจากมีความมั่นคงทางอาชีพจึงทำให้มีเวลาในการเข้ามีส่วนร่วมพัฒนาที่อยู่อาศัยของตนได้ ดังนั้นอาชีพจึงอาจมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมระดับรายได้ ผู้ศึกษาเห็นด้วยกับงานวิจัยที่ทบทวนมาว่ากลุ่มที่มีระดับรายได้สูงจะมีส่วนร่วมที่มากกว่า และเช่นเดียวกับระยะเวลาการอยู่อาศัยที่ผู้อยู่อาศัยมีระยะเวลาในการอาศัยอยู่นานกว่าจะมีส่วนร่วมมากกว่า ซึ่งทั้งระดับรายได้และระยะเวลาการอยู่อาศัยอาจมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม ธรรมเนียมปฏิบัติที่อยู่อาศัย เนื่องจากชุมชนมหาดไทยเป็นชุมชนบุกรุกที่ดินของราชการจึงไม่มีครัวเรือนใดมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน โดยกลุ่มหนึ่งครอบครองบ้านที่ได้ลงทุนก่อสร้างและต่อเติมเอง ซึ่งมักจะเป็นผู้อยู่อาศัยมานาน ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ที่เช่าที่อยู่อาศัยจากผู้อื่น โดยความผูกพันและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของผู้อยู่อาศัยในชุมชนทั้งสองกลุ่มน่าจะแตกต่างกัน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงคาดว่ากรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยอาจมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมได้

2.10.2 กรอบแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน

ส่วนปัจจัยที่อาจมีอิทธิพลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน นอกเหนือจากปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่จะนำมาพิจารณา ได้แก่ ภูมิลำเนา (ภาค) ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้านวัฒนธรรม และด้านปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน (ดังภาพที่ 2.7)

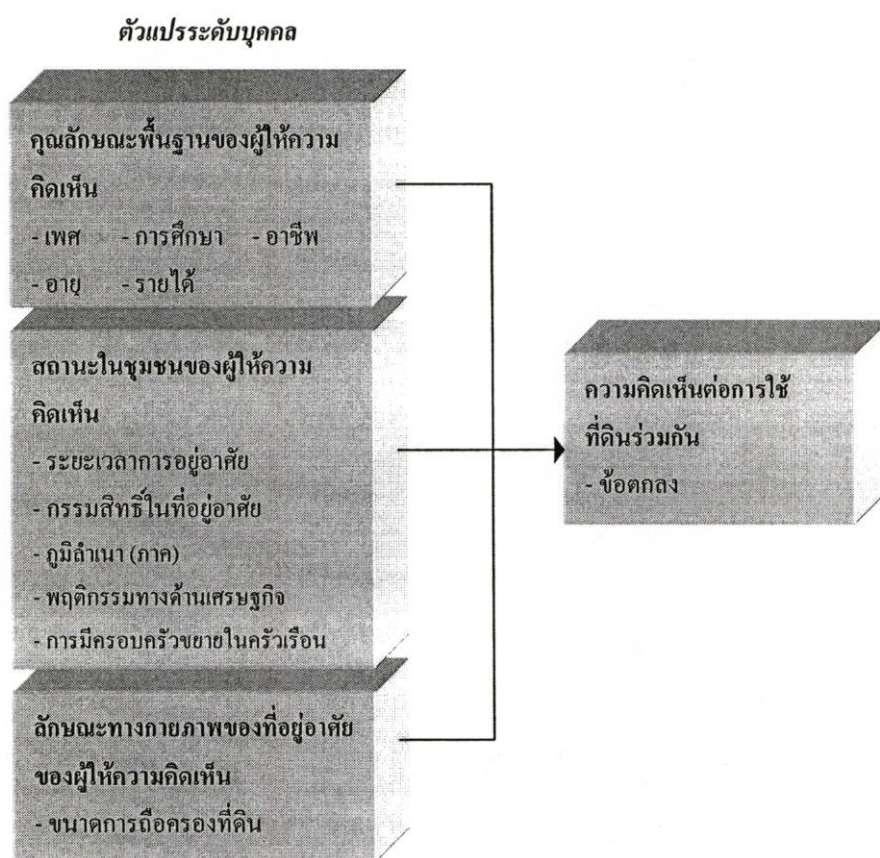
ภาพที่ 2.7 แสดงกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

เนื่องจากคนในชุมชนมีภูมิหลังที่แตกต่างกัน เมื่อได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันที่มีปัญหาที่อยู่อาศัย การรับรู้ถึงปัญหาอาจเหมือนกัน แต่จากภูมิหลังที่ต่างกันอาจประเมินความเข้มแข็งของชุมชนแตกต่างกันได้ และปัจจัยอีกกลุ่มคือ คุณลักษณะของชุมชน ประกอบด้วย โครงสร้างการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ กรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ความคล้ายคลึงกันทางภูมิลำเนา

ความสัมพันธ์ทางสังคมด้านวัฒนธรรม และด้านปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชน สภาพที่อยู่อาศัย และขนาดการถือครองที่ดิน ซึ่งมีความแตกต่างกันของตัวแปรเหล่านี้ภายในชุมชนของแต่ละชุมชน ผู้ศึกษาจึงคาดว่าอาจมีอิทธิพลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนได้

2.10.3 กรอบแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน

ปัจจัยที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมของชาวชุมชน ได้แก่ ภูมิลำเนา (ภาค) พฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจ การมีครอบครัวขยายในครัวเรือน และขนาดการถือครองที่ดิน

ภาพที่ 2.8 แสดงกรอบแนวคิดปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการใช้ที่ดินร่วมกัน

ในการตัดสินใจว่าจะเห็นด้วยกับข้อตกลงหรือไม่ ผู้ศึกษาเห็นว่าพฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งความพยายามแสวงหารายได้ ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือน และความอดทนในการทำงาน อาจมีผลต่อความคิดเห็นได้เนื่องจากโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันทำให้ชาวชุมชนอาจรับภาระทางการเงินเพิ่มขึ้นกว่าเดิม ส่วนลักษณะของ

ครอบครัวอาจเป็นผลต่อการตัดสินใจในทิศทางที่แตกต่างกันได้ และผู้ตอบที่มีการถือครอง
ขนาดที่ดินแตกต่างกัน อาจส่งผลต่อความคิดเห็นได้เช่นเดียวกัน (ดังภาพที่ 2.8)

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1.1 หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์

หน่วยพื้นฐานที่ใช้ในการศึกษาเป็นหน่วยระดับกลุ่มคือ หน่วยหลังคาเรือน ผู้ที่จะให้ข้อมูลได้เป็นหัวหน้าครัวเรือน หรือผู้ที่ได้รับการไว้วางใจจากครอบครัว ข้อมูลที่ได้จะนำมาวิเคราะห์ในระดับบุคคล และนำไปประมวลเพื่อใช้วิเคราะห์ในระดับชุมชนด้วย

3.1.2 เทคนิคที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

ในการศึกษาแบ่งประเภทของแหล่งที่มาของข้อมูลเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นข้อมูลที่มีการรวบรวมไว้ และข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เป็นข้อมูลที่ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมด้วยตนเองเพื่อใช้ในการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.2.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร วารสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการศึกษาจากชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และแหล่งค้นคว้า เป็นต้น

3.1.2.2 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ในส่วนนี้เป็นข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา มีวิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสังเกต และแบบสอบถาม

1) แบบสังเกต ใช้การสังเกตเพื่อศึกษาในเรื่องลักษณะต่าง ๆ ของที่อยู่อาศัย โดยกำหนดตัวแปรที่ต้องการศึกษาไว้ในตารางที่ 3.4 และใช้แผนที่ประกอบในการศึกษา

2) แบบสอบถาม ชุดแบบสอบถามที่ผู้ศึกษาใช้สำรวจครัวเรือน มีลักษณะเป็นคำถามปลายปิดเป็นส่วนใหญ่ เพื่อความสะดวกของผู้ตอบ มีประเด็นการถามต่าง ๆ ได้แก่ คุณลักษณะของบุคคล (ตารางที่ 3.3) ด้านสภาพชุมชน (ตารางที่ 3.4 – 3.6) ด้านการมีส่วนร่วม (ตารางที่ 3.7) ข้อมูลด้านการใช้ที่ดินร่วมกันและปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน (ตารางที่ 3.8) และความเข้มแข็งของชุมชน (ตารางที่ 3.9 – 3.12) ทั้งนี้เพื่อทราบความคิดเห็นของคนในชุมชนโดยเฉพาะ

3) การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อขอทราบข้อมูลภาพรวมกับผู้นำชุมชน สำนักงานบ้านมั่นคง และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เพื่อเป็นข้อมูลความรู้เบื้องต้นของผู้ศึกษา เช่น ความเป็นมาของชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน ความคืบหน้าของการดำเนินงานโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันจากชุมชนและหน่วยงานบ้านมั่นคง เป็นต้น

3.1.3 การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างและวิธีการสุ่มตัวอย่าง

3.1.3.1 ขนาดกลุ่มตัวอย่าง

ชุมชนมหาดไทยมีทั้งหมด 4 ชุมชน ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีเจ้าของเดียวกันคือ กระทรวงมหาดไทย ในการศึกษาจึงต้องรวบรวมข้อมูลจากทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งมี 465 หลังคาเรือน เฉพาะที่อยู่อาศัยบนที่ดินจัดสรรของกระทรวงมหาดไทย เนื่องจากตัวแปรส่วนใหญ่ที่ศึกษาเป็นตัวแปรเชิงคุณภาพที่มีระดับการวัดเป็นระดับกลุ่มหรืออันดับเป็นส่วนใหญ่ ในการพิจารณาหาขนาดกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม ผู้ศึกษาจึงกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยสูตร

$$n > \frac{Z^2 p(1-p)}{d^2}$$

และเนื่องจากเมื่อทราบขนาดของกลุ่มประชากร N จึงจะปรับค่า n ด้วยสูตร

$$n_p = \frac{n}{1+n/N}$$

โดยที่	N	=	ขนาดประชากร 465 หลังคาเรือน
	n_p	=	ขนาดกลุ่มตัวอย่าง
	Z	=	ค่าที่ได้จากตารางการแจกแจงแบบปกติ (Standardized Normal Distribution) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95%
ดังนั้น	Z	=	1.96
	$p(1-p)$	=	ค่าความผันแปรของตัวแปร ในที่นี้จะพิจารณาตัวแปรเชิงคุณภาพเป็นหลัก และกำหนดให้มีค่าความผันแปรสูงสุด เพื่อให้ค่า n ที่คำนวณได้มีค่าในทางสูงเข้าไว้ จึงกำหนดให้ $p = 0.5$
ดังนั้น	$p(1-p)$	=	$0.5(1-0.5)$
	d	=	ค่าความคาดเคลื่อนของการประมาณค่าสัดส่วนที่ยอมรับได้ ในศึกษานี้ยอมให้คลาดเคลื่อนได้ + 0.05
ดังนั้น	d	=	0.05

$$\text{แทนค่า } n > \frac{1.96^2 0.5(1-0.5)}{0.05^2}$$

$$n > 384.16 \text{ ตัวอย่าง}$$

เมื่อทราบขนาดของกลุ่มประชากร N จึงปรับค่า n ด้วยสูตร

$$n_p = \frac{384.16}{1 + (384.16/465)}$$

$$n_p = 209.92 \text{ ตัวอย่าง}$$

ดังนั้นเมื่อแทนค่าในสูตรแล้วจะได้ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 210 หลังคาเรือน คิดเทียบสัดส่วนจากจำนวนหลังคาเรือนในชุมชนมหาดไทยต่าง ๆ ดังตาราง 3.1

ตารางที่ 3.1 แสดงขนาดกลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณค่าร้อยละ

ชุมชนมหาดไทย	ที่อยู่อาศัย (หลัง)	ขนาดกลุ่มตัวอย่าง
1	201	91
2	95	43
3	79	36
4	90	40
รวม	465	210

3.1.3.2 วิธีการสุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเป็นระบบ(Systematic random sampling) ซึ่งสุ่มจากบ้านเลขที่โดยสุ่มเป็นช่วง โดยเก็บตัวอย่าง 3 หลังเว้นถัดไป 4 หลัง จะสุ่มแบบนี้ทั้ง 4 ชุมชน จะได้บ้านเลขที่ที่เป็นตัวอย่าง เช่น 1, 2, 3, 8, 9, 10, 15, 16, 17... เป็นต้น จนครบตามจำนวนประชากรในชุมชน หากเกิดปัญหาบ้านหลังที่สุ่มไม่สามารถให้ความร่วมมือได้ก็จะใช้บ้านหลังถัดไปแทน

3.1.3.3 ข้อจำกัดต่อการเก็บตัวอย่าง

จากการสำรวจภาคสนามแล้วพบว่าไม่สามารถเก็บตัวอย่างได้ครบตามที่ได้กำหนดไว้ด้วยข้อจำกัดที่มีอยู่ดังนี้ 1) กลุ่มบ้านร้าง เป็นบ้านที่เจ้าของไม่อยู่เป็นเวลานานแล้วจนสภาพบ้านมีลักษณะรกร้าง 2) กลุ่มเจ้าของบ้านมักไม่อยู่ไปทำงานและช่วงวันหยุดเดินทางออกต่างจังหวัด 3) กลุ่มวิกลจริตหรือเมาสุรา 4) กลุ่มคนต่างด้าวมาเช่าอาศัยอยู่ และ 5) กลุ่มที่ไม่ให้ความร่วมมือ มักได้แก่ ผู้อาศัยในห้องเช่าหรือบ้านเช่า และผู้ค้าขายในชุมชน ดังนั้นจึงสามารถเก็บตัวอย่างได้ดังนี้

ตารางที่ 3.2 แสดงขนาดกลุ่มตัวอย่างที่สามารถเก็บได้

ชุมชนมหาดไทย	ที่อยู่อาศัย (หลัง)	ขนาดกลุ่มตัวอย่างที่เก็บได้
1	201	83
2	95	30
3	79	36
4	90	30
รวม	465	179

3.2 การกำหนดตัวแปรและตัวชี้วัด

3.2.1 การจำแนกตัวแปร ในการศึกษานี้ได้กำหนดตัวแปรออกเป็น 2 ประเภท คือ ตัวแปรตามและตัวแปรอิสระ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1.1 ตัวแปรตาม เป็นตัวแปรปฏิบัติการของปรากฏการณ์ที่ผู้ศึกษามีความสนใจ และมีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์ห่าว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว ตัวแปรตามสำหรับการศึกษานี้ ประกอบด้วย ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ และความคิดเห็นต่อความเห็นชอบกับข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน

3.2.1.2 ตัวแปรอิสระ เป็นตัวแปรที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้นมาเพื่อจะศึกษาว่ามีอิทธิพลต่อตัวแปรตามอย่างไรบ้าง โดยตัวแปรอิสระเหล่านี้ผู้ศึกษาได้กำหนดขึ้นมาจากรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและตัวแปรที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อตัวแปรตาม สำหรับกรณีศึกษานี้ ประกอบด้วย คุณลักษณะประชากร ภูมิลำเนา (ภาค) ที่อยู่อาศัยก่อนหน้า ขนาดถือครองที่ดิน ครอบครัวขยายในครัวเรือน พฤติกรรมด้านเศรษฐกิจ และลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม

3.2.2 ตัวแปรปฏิบัติการและการวัดค่าตัวแปร

ตัวแปรในการศึกษาจะนำไปใช้วัดในระดับชุมชนและระดับบุคคล ตัวแปรที่ใช้วัดในระดับชุมชนนั้นส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามของผู้นำชุมชน อีกส่วนหนึ่งมาจากการประมวลข้อมูลระดับครัวเรือน ส่วนตัวแปรที่ใช้วัดข้อมูลระดับบุคคลเป็นข้อมูลสอบถามความคิดเห็น โดยการตอบแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือ แบบสอบถาม 2 ชุด คือ

- 1). แบบสอบถามสำหรับผู้นำ (ผ)
- 2). แบบสอบถามสำหรับกลุ่มตัวอย่าง (ก)

ตารางที่ 3.3 แสดงตัวแปรด้านคุณลักษณะของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการและการวัดค่า	มาตราวัด	เครื่องมือ
ปัจจัยทางด้านประชากร เศรษฐกิจ และสังคม	อายุ : วัดเป็น จำนวนปี	interval	(ก)
	เพศ - ชาย - หญิง	nominal	(ก)
	ระดับการศึกษา - ประถมต้น - ประถมปลาย - มัธยมต้น - มัธยมปลาย - อาชีวะ (ปวช.,ปวส.) - ปริญญาตรี - สูงกว่าปริญญาตรี	ordinal	(ก)
	ระดับชั้นทางสังคม - สมาชิกออมทรัพย์ชุมชน - ไม่เป็นสมาชิกออมทรัพย์ชุมชน	nominal	(ก)
	ระดับรายได้ : วัดเป็น จำนวนรายได้ของครัวเรือน /เดือน	interval	(ก)
	ระยะเวลาในการอยู่อาศัย : วัดเป็น จำนวนปี	interval	(ก)
	สถานะการครอบครองที่อยู่อาศัย - เจ้าของ - ผู้เช่า - ผู้อาศัย	nominal	(ก)

ตารางที่ 3.4 แสดงตัวแปรสภาพชุมชนด้านกายภาพ

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
ปัจจัยทางกายภาพ	สภาพอาคาร : วัดเป็น ใช่/ ไม่ใช่ ในประเด็นดังนี้ - เก้าแก่ตามอายุชุมชน - ขาดการดูแลรักษา - การต่อเติมเอง - ใช้วัสดุเก่าหรือใช้วัสดุผิดประเภท	nominal	(ก)
	- ความหนาแน่นของชุมชน : วัดเป็น หลังคาเรือน/ไร่ หรือ คน/ไร่	ratio	(ข)
	ความพึงพอใจต่อสาธารณูปโภค : วัดเป็น มาก / ปานกลาง / น้อย ในประเด็นดังนี้ - ทางเดินเท้าหรือถนน - ระบบป้องกันอัคคีภัย - ระบบกำจัดขยะมูลฝอย - การเข้าถึงระบบไฟฟ้า, ประปา	ordinal	(ก)

ตารางที่ 3.5 แสดงตัวแปรสภาพชุมชนด้านเศรษฐกิจ

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
	อาชีพ - รับราชการ - รัฐวิสาหกิจ - ลูกจ้างเอกชน - ธุรกิจส่วนตัว/ ค้าขาย - รับจ้าง - แม่บ้าน - นักเรียน, นักศึกษา - ว่างงาน - อื่นๆ	nominal	(ก)
วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและผลกระทบของปัญหาเศรษฐกิจต่อพฤติกรรมและจิตใจ	- แสวงหารายได้ทุกทาง - ชีตหุ่นการใช้จ่ายได้ดี - มีความอดทนในการทำงานสูง : วัดเป็น มี/ ไม่มี	nominal	(ก)

ตารางที่ 3.6 แสดงตัวแปรสภาพชุมชนด้านสังคมและการเมือง

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
ความสัมพันธ์ของคนในสังคม	- มีความสัมพันธ์กันเพราะอาชีพที่ต้องพึ่งพากัน - มีความสัมพันธ์กันเพราะการมีปัญหาร่วมกัน - มีความสัมพันธ์กันทางวัฒนธรรม : วัดเป็น มาก/ ปานกลาง/ น้อย	ordinal	(ก)
ลักษณะการเมือง – ปกครองของชุมชน (ประเด็นการยอมรับความคิดเห็นของประชาชนกับผู้นำภาครัฐ)	- การประชุมเพื่อหารือหรือขอความเห็นจากชาวบ้าน - ชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นได้ : วัดเป็น มาก/ ปานกลาง/ น้อย	ordinal	(ก)

ตารางที่ 3.7 แสดงตัวแปรด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
การมีส่วนร่วมของชุมชน 1). ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน	- ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน - ร่วมวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินพร้อมแนวทางแก้ไข - ร่วมเลือกวิธีที่เหมาะสมจากแนวทางเลือกต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหา - แบ่งความรับผิดชอบเพื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้ - ร่วมติดตามและประเมินผลโครงการที่ดำเนินการไป : วัดเป็น ใช่/ ไม่ใช่	nominal	(ก)
2). ระดับการมีส่วนร่วมในโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน	- ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่จะต้องและร่วมกันจัดการ - ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน - ประชาชนให้ข้อมูลและคำปรึกษาแก่ภาครัฐ แต่ยังไม่มียอำนาจการตัดสินใจ - ภาครัฐคือ ผู้คิดและจัดการให้ : วัดเป็น ใช่/ ไม่ใช่	nominal	(ก)

ตารางที่ 3.7 (ต่อ)

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
3). เทคนิคการมีส่วนร่วม ของประชาชน - การรับทราบข้อมูลจาก ชุมชนและหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง	- เอกสารข้อเท็จจริง - จดหมายข่าว - รายงานการศึกษา - จัดทำวิดิทัศน์ - จัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร - เวทีนำเสนอข้อมูล - สื่อสารผ่านวิทยุกระจายเสียง - จัดสัมมนาวิชาการ - หอกระจายข่าวชุมชน - ทักษศึกษา / เชื่อมชมโครงการ - การชี้แจงต่อประชาชน ในที่ประชุม : วัดเป็น ใช่/ ไม่ใช่	nominal	(ก)
- การให้ข้อมูลและแสดง ความคิดเห็นแก่ชุมชนและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	- การสัมภาษณ์รายบุคคล - สทนากลุ่มย่อย - แสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ - แบบสอบถาม - สายด่วนสายตรง - ประชาพิจารณ์ : วัดเป็น ใช่/ ไม่ใช่	nominal	(ก)
- การแลกเปลี่ยนความ คิดเห็นระหว่างประชาชน กับชุมชนและหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง	- เวทีสาธารณะ - ประชุมเชิงปฏิบัติการ - การพบปะแบบไม่เป็นทางการ - จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมโดยเน้นการให้และรับ ข้อมูล - ตั้งคณะที่ปรึกษาเพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อการดำเนิน โครงการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง : วัดเป็น ใช่/ ไม่ใช่	nominal	(ก)

ตารางที่ 3.8 แสดงตัวแปรด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยการใช้ที่ดินร่วมกัน

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
<p>ความเห็นชอบของประชาชนกับข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน</p>	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่กำลังดำเนินการอยู่ในชุมชนนี้ หากสามารถดำเนินการได้สำเร็จชาวชุมชนจะสามารถมีความมั่นคงในที่ดินที่อยู่อาศัย - การมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและการดำรงชีวิตดีขึ้น บางครั้งอาจต้องแลกด้วยความมุ่งมั่นและอดทน - การมีส่วนร่วมของทุกครัวเรือนจะส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างมาก - การพัฒนาและจัดระบบที่อยู่อาศัยใหม่จำเป็นต้องหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อการกู้ยืมใช้ในการพัฒนา - ในบางครั้งแปลงที่ดินที่ต่อรองได้จากเจ้าของที่ดิน อาจไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่ยังอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับบริเวณที่เคยอยู่เดิม - ในบางครั้งแปลงที่ดินที่ต่อรองมาได้ อาจมีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่เดิม - ในบางครั้งที่ต่อรองได้สามารถอาศัยอยู่บนที่ดินเดิม เมื่อบ้านเรือนยังไม่หนาแน่น บ้านบางหลังจะถูกแทรกไปอยู่ในตำแหน่งที่ว่าง - ในบางครั้งอาจต้องมีการรื้อถอนบ้านและสร้างขึ้นมาใหม่ - การสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่บางกรณีอาจมีความหนาแน่นของบ้านเรือนเพิ่มขึ้น - ในบางครั้งที่ดินที่ต่อรองมาได้มีขนาดเล็กไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชน อาจต้องเตรียมสถานที่อื่น และต้องจ่ายเงินชดเชยอย่างเพียงพอให้แก่ครอบครัวที่ต้องย้ายออกไปด้วยความสมัครใจ <p>: วัดเป็น เห็นชอบ/ ไม่เห็นชอบ</p>	nominal	(ก)

ตารางที่ 3.8 (ต่อ)

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ ในโครงการการใช้ที่ดิน ร่วมกัน	<ul style="list-style-type: none"> - ในชุมชนมีการประชุมร่วมกันเพื่อกำหนดเป้าหมายและพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในแนวทางการดำเนินงาน - ในชุมชนมีการแบ่งหน้าที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมโดยไม่ถูกปิดกั้น - ในชุมชนมีการจัดคนไปศึกษาดูงานจากชุมชนอื่นและเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย การจัดการด้านออมทรัพย์ - ท่านใส่ใจการออมทรัพย์เพื่อการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของตนเอง - ท่านร่วมทำกิจกรรมชุมชนและงานประเพณีอย่างต่อเนื่อง - คนในชุมชนร่วมกันกำหนดกติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่างสมาชิก - คณะทำงานชุมชนมีความรู้ ความสามารถ มีความมุ่งมั่นตั้งใจ เข้าใจงานและมีความเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชน - คณะทำงานชุมชนนำมติของชุมชนเป็นหลักในการทำงาน <p>: วัดเป็น มาก / ปานกลาง / น้อย</p>	ordinal	(ก)

ตารางที่ 3.9 แสดงตัวแปรการวัดความเข้มแข็งของด้านความตระหนักในชุมชน

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน	- กิจกรรมส่วนรวมที่ชุมชนร่วมมือทำกันเองโดยไม่ต้องพึ่งพิงภายนอกและกิจกรรมส่วนรวมที่ชุมชนต้องร่วมมือกับภายนอกชุมชน : วัดเป็น - จำนวนกิจกรรม - ประเภทของกิจกรรม	ratio nominal	(ผ)
	- ประสิทธิภาพของความสำเร็จของชุมชนในการต่อรองหรือปฏิเสธข้อเสนอของกิจกรรมหรือโครงการที่ไม่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชุมชน : วัดเป็นประเภทกิจกรรม	nominal	(ผ)
ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตในชุมชน	- คนในชุมชนมีความใกล้ชิด ไว้วางใจ และไม่รู้สึกว่าเป็นคนแปลกหน้าต่อกัน - มีความปลอดภัยของสมบัติสาธารณะ - มีระบบความช่วยเหลือให้คนในชุมชนดำรงอยู่ได้ : วัดเป็น มาก / ปานกลาง / น้อย	ordinal	(ก)
การมีจิตสำนึกสาธารณะ	- สัดส่วนของคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะของชุมชน : วัดเป็นคนที่เข้าร่วมกิจกรรม ต่อ คนในชุมชนทั้งหมด	ratio	(ผ)
	- ประสิทธิภาพของความสำเร็จในการระดมทุนนำมาใช้เพื่อประโยชน์ของชุมชน : วัดเป็นประเภทกิจกรรม	nominal	(ผ)
	- ประสิทธิภาพของการรวมตัวเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน : วัดเป็น มี/ ไม่มี	nominal	(ผ)

ตารางที่ 3.9 (ต่อ)

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน	- ชุมชนมีการประชุมหารือเกี่ยวกับสภาพการณ์ทั่วไป และปัญหาของชุมชน รวมทั้งกำหนดเป้าหมายในอนาคต และแนวทางเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย : วัดเป็น มาก/ ปานกลาง/ น้อย	ordinal	(ก)
	- ชุมชนสามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและมองเห็นแนวทางที่จะแก้ปัญหาได้ : วัดเป็น มาก/ ปานกลาง/ น้อย	ordinal	(ก)
	- ผู้นำชุมชนสามารถระบุศักยภาพที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนของชุมชนในด้านต่างๆ ได้ : วัดเป็น ได้/ ไม่ได้	nominal	(ก)
ความรักและผูกพันกับชุมชน	- คนในชุมชนมีความรักและผูกพันกับชุมชน - คนในชุมชนมีความภูมิใจ รู้สึกว่าชุมชนของตนเองไม่ด้อยกว่าชุมชนอื่นๆ - คนในชุมชนรู้สึกว่าคุณชุมชนเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่นๆ : วัดเป็น มาก/ ปานกลาง/ น้อย	ordinal	(ก)

ตารางที่ 3.10 แสดงตัวแปรการวัดความเข้มแข็งของชุมชนมิติทางเศรษฐกิจ

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน	- ครีวเรือนที่มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตประจำวัน : วัดเป็น พอเพียง/ ไม่พอเพียง	nominal	(ก)
เงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน	- จำนวนกลุ่มเพื่อการสะสมทุน	ratio	(ค)
	- เงินทุนสะสมเฉลี่ยต่อครัวเรือน	ratio	(ก)

ตารางที่ 3.11 แสดงตัวแปรการวัดความเข้มแข็งของชุมชนมิติทางการเมือง

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
การพึ่งตนเองทางด้านการเมือง	- ประสิทธิภาพความสำเร็จของชุมชนในการส่งปัญหาของชุมชนผ่านหน่วยงานรัฐ : วัดเป็นประเภทกิจกรรม	nominal	(ผ)
	- ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน : วัดเป็น มี/ ไม่มี	nominal	(ก)
	- การมีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนว่าเป็นคนดีและมีความสามารถ - การมีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับของเจ้าหน้าที่ของรัฐและหน่วยงานภายนอก : วัดเป็น ใช่/ ไม่ใช่	nominal	(ก)
การสร้างความเป็นอิสระและพลังต่อรองเพื่อแก้ไขปัญหของชุมชน	- ความสามารถในการมองเห็นปัญหาและมีความเข้าใจในปัญหาของชุมชนร่วมกัน - ความสามารถของชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง : วัดเป็น มาก / ปานกลาง / น้อย	ordinal	(ก)
การสร้างวัฒนธรรมการทำงานในระหว่างผู้นำ	- ผู้นำมีความสามัคคีกัน ไม่แบ่งเป็นพรรคเป็นพวก - ผู้นำรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มและคนในชุมชน - ผู้นำทำงานอย่างเสียสละ - ผู้นำกล้าเลือก/ ตัดสินใจโดยยึดผลประโยชน์ของชุมชนเป็นที่ตั้ง ไม่กลัวอิทธิพลและอำนาจที่ไม่เป็นธรรม : วัดเป็น มาก / ปานกลาง / น้อย	ordinal	(ก)
ประสิทธิภาพการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	- เจ้าหน้าที่เขตที่ประสานงานกับชุมชนมีความสามารถและมีประสิทธิภาพ - ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่เขตต่อชุมชน : วัดเป็น มาก / ปานกลาง / น้อย	ordinal	(ก)

ตารางที่ 3.12 แสดงตัวแปรการวัดความเข้มแข็งของชุมชนมิติทางสังคม

ตัวแปรแนวความคิด	ตัวแปรปฏิบัติการ	มาตราวัด	เครื่องมือ
ทุนทางสังคม	- มีการรวมกลุ่มทางสังคมเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มอาชีพ : วัดเป็น มี/ ไม่มี	nominal	(ผ)
การมีเครือข่ายกับองค์กรทางสังคมนอกชุมชน	- มีประสบการณ์ของการทำกิจกรรมร่วมกับองค์กรเอกชน - มีเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ : วัดเป็น มี/ ไม่มี	nominal	(ผ)
ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี	- คนในชุมชนสามารถไปมาหาสู่กับผู้นำเพื่อปรึกษาและพูดคุยได้เหมือนไปเยี่ยมเยือนเพื่อนบ้าน : วัดเป็น ใช่/ ไม่ใช่	nominal	(ก)
โอกาสในการเข้าถึงและเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่จากภายนอก	- ชุมชนมีโอกาสได้เรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนอื่น : วัดเป็น มี/ ไม่มี	nominal	(ผ)

3.3 การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือการวิจัย

เมื่อผู้ศึกษาสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณขึ้นมาจะต้องมีการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือด้านความเที่ยง (Reliability) และความตรง (Validity) ก่อนจะนำเครื่องมือไปใช้กับกลุ่มประชากรของการวิจัย (สุวิมล ติรภานันท์, 2542: 127-143) วิธีการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยมีดังนี้

1) ความเที่ยง

- ผู้ศึกษาจะนำเครื่องมือไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งก็เป็นชุมชนบุกรุกที่ดินของกระทรวงมหาดไทยเช่นเดียวกัน และตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับชุมชนมหาดไทย แต่ยังไม่มีการจัดตั้งเป็นชุมชน

- ดำเนินการแก้ไขในความสับสนของคำถามที่นำมาซึ่งความยากลำบากในการตอบคำถามก่อนนำไปใช้ในพื้นที่ศึกษาจริง

2) ความตรง ในการวัดนี้ผู้ศึกษาจะนำเครื่องมือขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ซึ่ง

ผู้ศึกษาจะนำแบบสอบถามไปขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบแบบสอบถามว่ามีความครบถ้วนครอบคลุมเนื้อเรื่องทั้งหมดหรือไม่

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามแล้วจึงจะนำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์ทางสถิติ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ SPSS for Windows โดยอธิบายตามวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.4.1 ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 บท ดังนี้

บทที่ 4 พื้นที่ศึกษาและประชากร สำหรับส่วนของการวิเคราะห์ ได้ใช้การวิเคราะห์เชิงอนุมานด้วยสถิติ χ^2 - test เพื่อทดสอบสัดส่วนลักษณะของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชุมชน โดยกำหนด H_0 คือ ไม่มีความแตกต่างกันของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชุมชน กำหนดค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ($\alpha = 0.05$) เมื่อคำนวณได้ค่า χ^2 แล้ว นำมาเปรียบเทียบกับค่าระดับนัยสำคัญ หากค่าที่คำนวณได้มีค่าน้อยกว่า 0.05 จะไม่ยอมรับ H_0 และสรุปว่ามีความแตกต่างกันของกลุ่ม

บทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ในบทนี้ได้ใช้สถิติในการวิเคราะห์ ประกอบด้วย

1. การวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) เป็นการวิเคราะห์เพื่อสร้างตัวแปรที่เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถวัดได้ตรง ๆ ขึ้นจากตัวแปรย่อย ๆ ที่สามารถวัดได้หลาย ๆ ตัว โดยพิจารณาความสัมพันธ์ที่ตัวแปรย่อย ๆ เหล่านี้มีต่อกัน และจัดเป็นกลุ่มตัวแปรกลุ่มใหม่ ซึ่งเรียกเป็นปัจจัยร่วม นั่นคือการวิเคราะห์ปัจจัยช่วยลดข้อมูลจากเดิมที่มีหลายตัวแปรให้กลายเป็นปัจจัยร่วมเพียงไม่กี่ปัจจัย อันจะทำให้สามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไปได้อย่างกระชับขึ้น ผู้ศึกษาได้ตั้งชื่อปัจจัยร่วมให้สอดคล้องตามน้ำหนักการจัดกลุ่มของตัวแปร ในการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การสกัดปัจจัยด้วยวิธีองค์ประกอบหลัก (Principal Component Method) และคำนวณค่าคะแนนปัจจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์ถดถอย (Regression) มีขั้นตอนดังนี้

1.1. การตรวจสอบความเหมาะสมของตัวแปรเพื่อการวิเคราะห์ปัจจัย ด้วยวิธี KMO (Kaiser – Meyer – Olkin) โดยการวัดจำนวนการผันแปรร่วมกัน หากค่าที่วัดได้มีค่าใกล้ 1 แสดงว่ามีการผันแปรร่วมกันในระดับสูงจึงเหมาะสมกับการใช้วิธีการวิเคราะห์ปัจจัยในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยกำหนดการตีความ KMO ไว้ว่า

ค่าในช่วง 0.90 ขึ้นไป มีความเหมาะสมยอดเยี่ยม

ค่าในช่วง 0.80 – 0.89 มีความเหมาะสมดี

ค่าในช่วง 0.70 – 0.79 มีความเหมาะสมปานกลาง

ค่าในช่วง 0.60 – 0.69 มีความเหมาะสมพอใช้ได้

ค่าในช่วง 0.50 – 0.59 ไม่ดี และ ค่าที่ต่ำกว่า 0.50 ใช้ไม่ได้

และใช้ Bartlett's test of sphericity ในการทดสอบสมมุติฐานที่ว่า correlation matrix เป็น identity matrix นั่นคือ ทุก ๆ ค่าบนแนวทแยงมุมใน matrix มีค่าเท่ากับ 1 ส่วนค่าอื่น ๆ ที่อยู่นอกแนวทแยงมุมมีค่าเท่ากับ 0 (ซึ่งก็คือ การทดสอบว่าตัวแปรทั้งหมดไม่สัมพันธ์กันเลย = H_0)

1.2. การวิเคราะห์ปัจจัยหลัก (Principal Component Analysis) โดยการหมุนแกนปัจจัยแบบมูมาจก (Varimax Rotation) เพื่อให้ปัจจัยที่สกัดได้มีความเป็นอิสระจากกัน จึงจะได้จำนวนปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลในการอธิบายตัวแปรได้ดีและมีความหมาย เกณฑ์การพิจารณามีดังนี้

- ความผันแปรของตัวแปร พิจารณาจากจำนวนร้อยละของการผันแปรที่สามารถอธิบายได้ (Total Variance Explained) ด้วยจำนวนปัจจัยที่สกัดได้ ค่าร้อยละการผันแปรที่ได้จากปัจจัยยังมีค่าสูง ย่อมแสดงถึงความสามารถของปัจจัยทั้งหมดในการอธิบายการผันแปรของตัวแปรทั้งหมด และแสดงถึงความสามารถของปัจจัยทั้งหมดในการอธิบายข้อมูล โดยที่ปัจจัยในอันดับแรกจะสามารถอธิบายการผันแปรได้มากกว่าปัจจัยในอันดับต่อมา การกำหนดจำนวนปัจจัยนั้นจะคงปัจจัยที่มีค่า Eigenvalue มากกว่า 1 ขึ้นไป

- การทดสอบความน่าเชื่อถือ (Reliability) หรือทดสอบความสอดคล้องของข้อมูลในแต่ละปัจจัย โดยพิจารณาได้จากค่า Cronbach's Alpha หากเท่ากับ 0.9 – 0.8 มีความสอดคล้องระดับที่ดี 0.7 – 0.6 มีความสอดคล้องระดับปานกลาง และ 0.5 มีความสอดคล้องระดับน้อย หากพบตัวแปรใดที่อยู่ในกลุ่มปัจจัยแล้วทำให้ค่าความสอดคล้องภายในมีค่าน้อยลงควรที่จะตัดตัวแปรนั้นออกจากกลุ่มปัจจัยด้วย

1.3. การคำนวณค่าคะแนนปัจจัย (Factor Score) ด้วยวิธีการถดถอย (Regression) เพื่อสร้างคะแนนปัจจัยที่เป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่ม ซึ่งได้จากการคูณค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปร (Component Score Coefficient) กับค่าของตัวแปรในรูปคะแนนมาตรฐาน

สำหรับการวิเคราะห์ปัจจัยนี้ได้ใช้วิเคราะห์ในเรื่องเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ และความคิดเห็นต่อความเห็นชอบในการใช้ที่ดินร่วมกัน จึงได้ค่าคะแนนปัจจัยเพื่อนำไปวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับตัวแปรอิสระตามวัตถุประสงค์ต่อไป ในส่วนของความเข้มแข็งของชุมชน หลังจากวิเคราะห์ปัจจัย สกัดได้ปัจจัยที่เป็นมิติต่าง ๆ แล้ว ได้นำค่าคะแนนปัจจัยของมิติต่าง ๆ ไปทำการวิเคราะห์ปัจจัยอีกครั้งเพื่อคิดคะแนนดัชนีความเข้มแข็งโดยรวมและนำไปทดสอบอิทธิพลจากตัวแปรอิสระต่อไป

2. การวิเคราะห์ความแปรปรวน (Analysis of Variance : ANOVA) เป็นวิธีการวิเคราะห์ความสัมพันธ์วิธีการหนึ่ง สำหรับการศึกษานี้ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนหลายทาง ตามจำนวนตัวแปรที่นำมาศึกษา โดยเลือกชนิดของ Sums of Square เป็นชนิด Type III (เป็นการคำนวณแบบจำลองการวิเคราะห์ความแปรปรวนที่จำนวนตัวอย่างไม่จำเป็นต้องเท่ากันในแต่ละกลุ่ม

และจะต้องไม่มีเซลล์ใด ๆ ว่าง มีการวิเคราะห์ nested model และวิเคราะห์ regression model ทุกรูปแบบ) การวิเคราะห์ความแปรปรวน เพื่อวิเคราะห์ตัวแปรอิสระต่าง ๆ ว่ามีผลต่อตัวแปรตามหรือไม่ โดยผลที่ได้จากการวิเคราะห์ตัวแปรอิสระต่าง ๆ แต่ละตัว เรียกว่า ผลหลัก (main effect) ส่วนผลที่ได้จากการวิเคราะห์ตัวแปรอิสระเป็นคู่ เรียกว่า ผลปฏิสัมพันธ์ (interaction effect)

2.1. การวิเคราะห์ผลหลัก โดยกำหนด H_0 คือ ตัวแปรอิสระไม่มีอิทธิพลต่อตัวแปรตาม กำหนดค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 ($\alpha = 0.1$) เมื่อคำนวณได้ค่า F แล้ว นำมาเปรียบเทียบกับค่าระดับนัยสำคัญ หากค่าที่คำนวณได้น้อยกว่า 0.1 จะไม่ยอมรับ H_0 และสรุปว่าตัวแปรอิสระมีอิทธิพลต่อตัวแปรตาม

2.2. การวิเคราะห์ผลปฏิสัมพันธ์ ซึ่งทดสอบตัวแปรอิสระเป็นคู่ว่ามีผลร่วมกันหรือปฏิสัมพันธ์กันต่อตัวแปรตามหรือไม่ โดยกำหนด H_0 คือ ตัวแปรอิสระทั้งสองตัวไม่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันต่อตัวแปรตาม กำหนดค่าระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 ($\alpha = 0.1$) เมื่อคำนวณได้ค่า F แล้ว นำมาเปรียบเทียบกับค่าระดับนัยสำคัญ หากค่าที่คำนวณได้น้อยกว่า 0.1 จะไม่ยอมรับ H_0 และสรุปว่าตัวแปรอิสระทั้งสองตัวมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันต่อตัวแปรตาม

3. การทดสอบความเท่ากันของค่าเฉลี่ย (One – way Anova) ใช้ทดสอบในระดับความพร้อมในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน และในระดับความเข้มแข็งของชุมชน และใช้ทดสอบในเรื่องความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน เพื่อทราบว่าชุมชนมีความแตกต่างกันในตัวแปรสำคัญเหล่านั้นหรือไม่

4. ตารางไขว้ (Cross – tabulation) ได้ใช้วิเคราะห์ในเรื่องระดับการมีส่วนร่วม เพื่อทราบระดับการมีส่วนร่วมที่ประชาชนต้องการให้เกิดขึ้นและระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานมีลักษณะเป็นอย่างไร

3.4.2 ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต ได้แก่ ข้อมูลสภาพชุมชนด้านกายภาพ โดยจะใช้สถิติวิเคราะห์เชิงอนุมานด้วย χ^2 - test ใช้อธิบายถึงสภาพชุมชนเพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมในทุกชุมชนและความแตกต่างกันระหว่างชุมชน โดยกำหนดสมมติฐานเช่นเดียวกับการวิเคราะห์ในหัวข้อ 3.4.1

บทที่ 4

พื้นที่ศึกษาและประชากร

ในบทนี้จะบรรยายถึงลักษณะของพื้นที่ศึกษาซึ่งอยู่ในเขตประเวศ กรุงเทพมหานคร เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพื้นที่มากขึ้นจะกล่าวถึงสภาพทั่วไปของเขตประเวศ ได้แก่ ความเป็นมาที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะประชากร ลักษณะทางวัฒนธรรม และลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งเขตประเวศมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะชุมชนชนบทและพื้นที่เกษตรกรรมไปเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานครทางทิศตะวันออก โดยเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมและส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย

เมื่อได้บรรยายลักษณะสภาพทั่วไปของเขตประเวศแล้ว สำหรับพื้นที่ศึกษาชุมชนมหาดไทย 1-4 จะบรรยายถึงความเป็นมาของชุมชนและวิเคราะห์ลักษณะด้านกายภาพ ลักษณะประชากร และสภาพเศรษฐกิจ - สังคมของชุมชน ซึ่งเป็นตัวแปรที่จะนำไปวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาในบทต่อไป

4.1 ความเป็นมาของเขตประเวศ

เขตประเวศเดิมมีฐานะเป็นตำบลประเวศ เป็นเขตการปกครองของอำเภอพระโขนง จังหวัดพระประแดง ต่อมาอำเภอพระโขนงได้ย้ายมาขึ้นกับจังหวัดพระนคร ได้มีการยุบรวมจังหวัดธนบุรีกับจังหวัดพระนครเปลี่ยนฐานะเป็นนครหลวงกรุงเทพธนบุรี และต่อมาเป็นกรุงเทพมหานครซึ่งได้เปลี่ยนการเรียกหน่วยการปกครองใหม่ ดังนั้นตำบลประเวศจึงเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นแขวงประเวศเป็นพื้นที่การปกครองของสำนักงานเขตพระโขนง

ภายหลังเขตพระโขนงมีความเจริญและมีประชากรหนาแน่นขึ้น พื้นที่บางแห่งอยู่ไกลจากสำนักงานเขต ในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2531 กรุงเทพมหานครจึงได้จัดตั้ง เขตพระโขนง สาขา 2 (ประเวศ) คูแถมแขวงประเวศ แขวงหนองบอน แขวงดอกไม้ และแขวงสวนหลวง (ต่อมาแขวงสวนหลวงได้จัดตั้งเป็นเขตพระโขนง สาขา 3) และในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532 กระทรวงมหาดไทยได้แบ่งพื้นที่ทางทิศตะวันออกของเขตพระโขนงตั้งเป็นเขตประเวศ กรุงเทพมหานคร แบ่งเป็น 4 แขวง คือ แขวงประเวศ แขวงหนองบอน แขวงดอกไม้ ซึ่งรวมแขวงสวนหลวงไว้ด้วยและคงฐานะเป็นเขตประเวศ สาขาสวนหลวง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2536 จึงแยกออกไปเป็นเขตสวนหลวง

ต่อมาในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ประกาศกระทรวงมหาดไทยเปลี่ยนแปลงพื้นที่เขตการปกครองใหม่ โดยรวมพื้นที่แขวงสะพานสูง เขตบึงกุ่ม และแขวงประเวศ (เฉพาะส่วนที่อยู่

ฟากเหนือของถนนกรุงเทพ ฯ – ชลบุรี) ไปจัดตั้งเป็นเขตสะพานสูง (วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี, 2006) จนกระทั่งปัจจุบันเขตประเวศมีพื้นที่ 52.49 ตารางกิโลเมตร หรือ 32,806.25 ไร่ มีหน่วยการปกครองย่อย 3 แขวง คือ แขวงประเวศ แขวงหนองบอน และแขวงคอกไม้

4.2 ที่ตั้งและอาณาเขตของเขตประเวศ

เขตประเวศตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของฝั่งพระนคร มีอาณาเขตติดต่อกับเขตต่างๆ เรียงตามเข็มนาฬิกา ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตสะพานสูง มีถนนกรุงเทพฯ – ชลบุรี (มอเตอร์เวย์) ฟากเหนือเป็นเส้นแบ่งเขต
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับเขตลาดกระบังและอำเภอบางพลี (จังหวัดสมุทรปราการ) มีคลองแม่จัน คลองตาพูน คลองสิงห์โต และคลองสลุด เป็นเส้นแบ่งเขต
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอบางพลีและเขตบางนา มีคลองต้นตาล คลองปลัดเปรียง คลองวัด และคลองเกลือ เป็นเส้นแบ่งเขต
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเขตบางนา เขตพระโขนง และเขตสวนหลวง มีคลองเกลือ คลองตาสาด คลองหนองบอน คลองประเวศบุรีรมย์ ลำรางหลังหมู่บ้านเอื้อสุข และคลองบึงบ้านม้า เป็นเส้นแบ่งเขต

ภาพที่ 4.1 แสดงแผนที่เขตพระเวศ กรุงเทพมหานคร

ที่มา : สำนักงานเขตพระเวศ, 2549

4.3 ประชากรของเขตประเวศ

4.3.1 จำนวนประชากร

ประชากรในเขตประเวศมีการเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยในปี พ.ศ. 2544 มีประชากรจำนวน 125,836 คน เพิ่มขึ้นเป็น 142,633 คน ในปี พ.ศ. 2548 คิดเป็นการเปลี่ยนแปลงเฉลี่ยปีละ 4,199.25 คน มีจำนวนบ้านทั้งสิ้น 54,224 หลัง แขวงที่มีประชากรอาศัยอยู่มากที่สุดคือ แขวงประเวศ มีประชากรจำนวน 66,601 คน แขวงหนองบอนมีประชากรอาศัยอยู่จำนวน 42,103 คน และแขวงดอกไม้มีประชากรอาศัยอยู่จำนวน 33,929 คน

4.3.2 ความหนาแน่นของประชากร

ปี พ.ศ. 2548 ความหนาแน่นของประชากรในเขตประเวศโดยรวม คือ 2,717 คน/ตร.กม. แขวงที่มีประชากรอยู่อาศัยในพื้นที่หนาแน่นมากที่สุด คือ แขวงประเวศ 2,920 คน/ตร.กม ส่วนแขวงหนองบอนมีประชากรอยู่อาศัยในพื้นที่ 2,901 คน/ตร.กม และแขวงดอกไม้มีประชากรอยู่อาศัยในพื้นที่ 2,236 คน/ตร.กม

4.3.3 ชุมชนในเขตประเวศ

ชุมชนที่ได้รับประกาศเป็นชุมชนในเขตประเวศมีทั้งสิ้น 35 ชุมชน โดยแบ่งประเภทของชุมชนเป็นชุมชนชานเมือง แออัด หมู่บ้านจัดสรร และเคหะชุมชน ทางกรุงเทพมหานครจะพิจารณาถึงความต้องการของประชาชนและความเหมาะสมในการที่จะเข้าไปดำเนินการพัฒนา (ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตประเวศ, 2549) ซึ่งยังมีอีกหลายชุมชนที่ยังรอการพัฒนาจากสำนักงานเขตแต่ที่ยังไม่สามารถประกาศเป็นชุมชนได้นั้น เนื่องจากเป็นชุมชนบุกรุกที่ดิน เช่น บัวหลวง ปรัดเปรียงพัฒนา เฟื่องฟ้าพัฒนา รวมทั้งชุมชนมหาดไทย 1-4 เป็นต้น

4.3.4 ชุมชนเกษตรกรรม

พื้นที่การเกษตรของกรุงเทพมหานครที่อยู่ในเขตประเวศ มีจำนวน 3,384.69 ไร่ ร้อยละ 1.57 ของพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีครัวเรือนเกษตรกร 413 ครัวเรือน ร้อยละ 2.99 ของครัวเรือนเกษตรกรกรุงเทพมหานคร ดังนั้นจึงมีส่วนเนื้อที่และครัวเรือนเกษตร คือ 8 ไร่/ครัวเรือน จากพื้นที่การเกษตรทั้งหมดของเขตประเวศนั้นแบ่งเป็นการเกษตรประเภทต่างๆ เรียงตามพื้นที่จากมากไปน้อย ดังนี้ ประมง 2,606.73 ไร่, นาข้าว 367 ไร่, สวนผลไม้ 347.81 ไร่, เลี้ยงสัตว์ 35.41 ไร่, ไร่หญ้า 25.5 ไร่ และสวนผัก 2.24 ไร่ (กองยุทธศาสตร์บริหารจัดการ สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล, 2549)

4.4 ลักษณะทางวัฒนธรรมของเขตประเวศ

ศาสนสถานในเขตประเวศ มีทั้งหมดจำนวน 17 แห่ง โดยแบ่งเป็นวัด 6 แห่ง ส่วนใหญ่อยู่ในแขวงประเวศจำนวน 3 แห่ง อยู่ในพื้นที่แขวงดอกไม้จำนวน 2 แห่ง และอยู่ในพื้นที่แขวงหนองบอนจำนวน 1 แห่ง มีมัสยิด 11 แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในแขวงประเวศจำนวน 8 แห่ง อยู่ในแขวงดอกไม้จำนวน 2 แห่ง และอยู่ในแขวงหนองบอนจำนวน 1 แห่ง (สำนักงานเขตประเวศ , 2549)

4.5 ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของเขตประเวศ

เขตประเวศมีพื้นที่ทั้งหมด 52.49 ตารางกิโลเมตร หรือ 32,806.25 ไร่ โดยมีการใช้ประโยชน์ที่ดินจำนวนมากใน 3 ประเภทดังนี้ คือ ที่ว่าง ร้อยละ 30.331 ที่อยู่อาศัย ร้อยละ 26.868 แล และแหล่งน้ำ ร้อยละ 11.848 (กองยุทธศาสตร์บริหารจัดการ สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล, 2549) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอื่น ๆ ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินของเขตประเวศ

ลักษณะการใช้ประโยชน์	ร้อยละ
ที่ว่าง	30.331
ที่อยู่อาศัย	26.868
แหล่งน้ำ	11.848
ถนน	11.128
พื้นที่นันทนาการ	6.752
เกษตรกรรม	6.304
พาณิชยกรรม	3.195
อุตสาหกรรม	1.372
คลังสินค้า	0.756
สถาบันราชการ	0.684
สถานบันการศึกษา	0.434
สถาบันศาสนา	0.328
รวมพื้นที่ (32,806.25 ไร่)	100 .00

ดังนั้นจากภาพรวมของเขตประเทศดังกล่าวมาข้างต้น เขตประเทศเองถูกจัดว่าอยู่ในเขตกรุงเทพชั้นกลางจัดตามที่ตั้งของพื้นที่ซึ่งความกดดันในการพัฒนายังอยู่ในระดับต่ำกว่าเขตอื่น ๆ ในเขตชั้นเดียวกันและมีบทบาทหลักเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยรองรับแหล่งงาน ตามประกาศนโยบายพัฒนาเมืองตามศักยภาพหรือลักษณะเฉพาะของพื้นที่ และจากลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าว พบว่าพื้นที่ว่างเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของพื้นที่ทั้งหมด ชุมชนแออัดในเขตประเทศก็มีจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการรองรับตามกฎหมาย จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 เกี่ยวกับสภาพการณ์ที่เหมาะสมต่อการแก้ปัญหาโดยการใช้ที่ดินร่วมกันนั้น สภาพการณ์แบบนี้ถือว่าเหมาะสมที่จะใช้วิธีการแก้ไขปัญหาคือที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยโดยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันได้สำหรับทั้งชุมชนมหาดไทยในเขตประเทศ ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของการศึกษานี้ มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของหน่วยงานรัฐ ซึ่งหน่วยงานสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนที่รับผิดชอบการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยได้เตรียมความพร้อมร่วมกับชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันมาก่อนการศึกษาฉบับนี้จะเริ่มขึ้น

4.6 ลักษณะทางกายภาพของที่ดินคณะกรรมการจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยที่สงวนไว้ที่ซอยสุขุมวิท 103

4.6.1 ความเป็นมา

ในอดีตก่อนที่จะเริ่มมีการจัดสรรที่ดิน บริเวณที่ชุมชนตั้งอยู่ในปัจจุบันเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของ “นาหลวง” พื้นที่ที่เรียกว่านาหลวงนี้มีพื้นที่ประมาณ 5 ไร่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานที่ดินไว้เป็นที่ทำมาหากินของชาวบ้านที่ทรงปลดปล่อยจากการเป็นทาส ต่อมามีการจัดสรรที่ดินกันอย่างมาก กล่าวคือ มีผู้สนใจโครงการจัดสรรมากขึ้น (หลังจากมีข้อกำหนดการจัดสรรที่ดินตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 286 พ.ศ. 2515) โดยเฉพาะข้าราชการในรัฐบาลขณะนั้นที่คิดจะทำบ้างเพราะเห็นว่าเป็นรายได้ดีและอีกทางหนึ่งเพื่อช่วยเหลือข้าราชการชั้นผู้น้อยให้มีบ้านและที่ดิน แต่ติดขัดตรงงบประมาณที่จะซื้อที่ดินจึงสนใจพื้นที่บริเวณตะเข็บ - ดอกไม้ที่ไม่มีเจ้าของ (นาหลวงที่ ร.5 พระราชทานไว้ไม่มีกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของ) จึงปรึกษาหารือเพื่อจัดสรรที่ดินให้กับข้าราชการ โดยวิธีการผ่อนส่งเป็นรายเดือน ข้าราชการทหารอากาศจัดที่บริเวณดอนเมือง ข้าราชการทหารบกจัดที่บริเวณหลักสี่ ข้าราชการทหารเรือจัดที่บริเวณจระเข้บ ส่วนของกระทรวงมหาดไทยจัดบริเวณดอกไม้หรือแขวงดอกไม้ในปัจจุบัน

จากบริเวณพื้นที่จัดสรรของกระทรวงมหาดไทยก็ได้จัดสรรแก่ข้าราชการและมีแปลงที่ยังไม่ได้รับการจัดสรรจึงมีคนเข้ามาปลูกบ้านอยู่กัน และก่อนจะมีชุมชนมหาดไทยแบบปัจจุบันเริ่มแรกมีนาย ก (เป็นลูกน้องของอดีตข้าราชการกระทรวงมหาดไทยซึ่งเคยเป็นกรรมการจัดสรร

ที่ดินของกระทรวงมหาดไทยด้วย นาย ก จึงเป็นคนที่รู้ข้อมูลและได้รับมอบหมายให้ดูแลที่ดินผืนนี้อยู่ด้วย) มาปลูกบ้านอยู่นำร่องหลังแรกและจัดวัดที่เป็นแปลง ๆ ทำเป็นแผนผังแบบที่จัดสรรแต่ไม่มีการรังวัดที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย คนที่เข้ามาอยู่ได้เพราะได้รับข่าวที่ถูกปล่อยออกมาว่าทางราชการได้จัดที่ให้ผู้ที่ถูกไล่ออกจากที่อื่น ๆ โดยคิดค่าที่ดินตารางวาละ 1,000 บาทและเก็บเงินเป็นรายแปลง แปลงละ 40 ตารางวา แต่ราคาต่อแปลงจะแตกต่างกันไปเป็น 20,000- 60,000 บาท ตามทำเลของที่ดินและความสนใจของคนที่จะมาอาศัย หากมีคนสนใจมากราคาจะแพงขึ้นโดยทำสัญญาเพื่อความน่าเชื่อถือเป็นกระดาษธรรมดาไม่มีข้อความดังตัวอย่างว่า

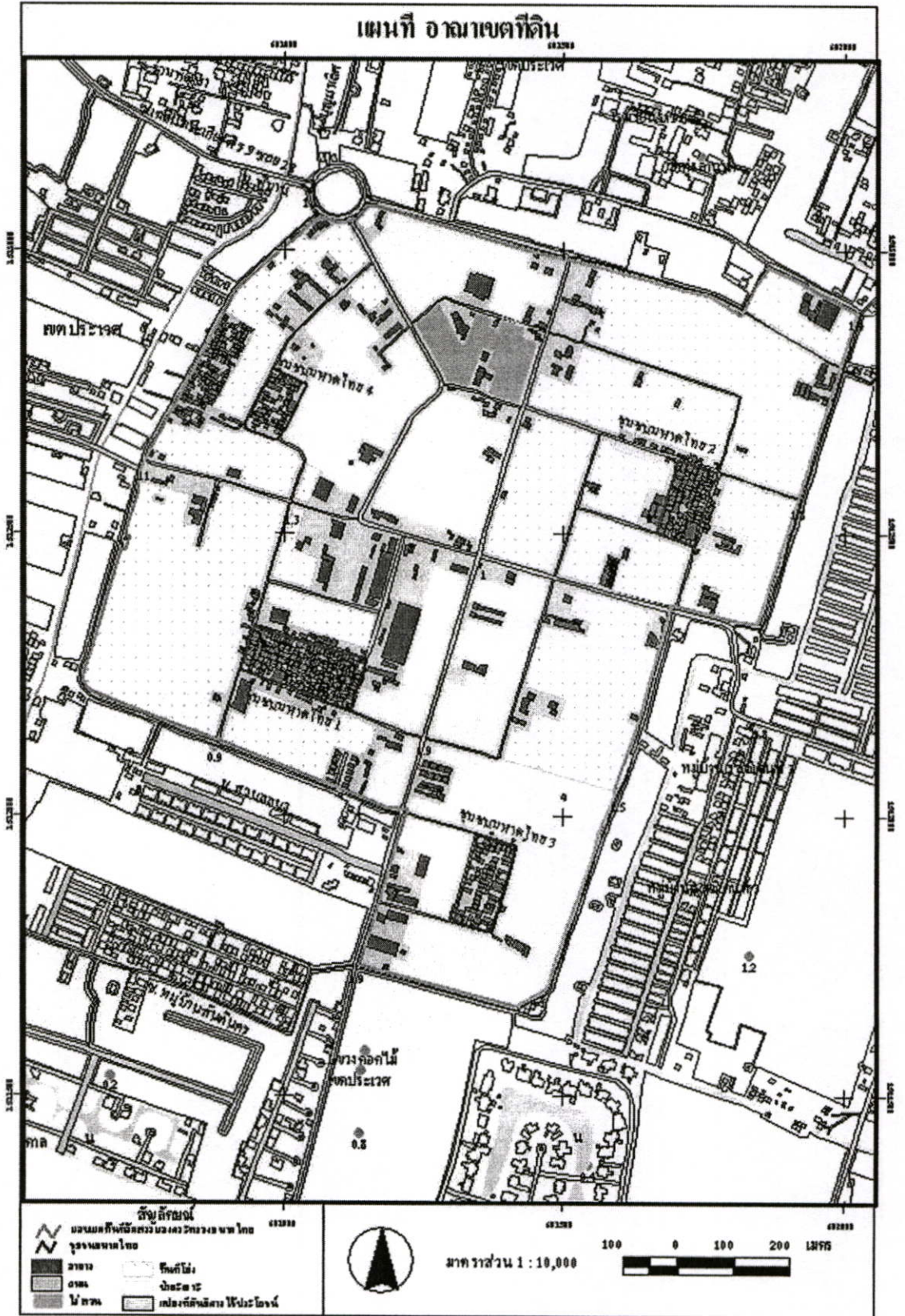
“ข้าพเจ้านาย ข ได้ขอมาอาศัยปลูกบ้านอยู่ในที่ดินนี้เป็นการชั่วคราวก่อน ถ้าทางราชการกระทรวงมหาดไทยจะทำอะไรในที่ดินผืนนี้หรือทางราชการต้องการที่ดิน ก็จะไปแต่โดยดีไม่มีข้อแม้อะไรทั้งสิ้นจึงทำหนังสือสัญญาฉบับนี้ไว้ให้เป็นหลักฐาน ลงลายมือชื่อผู้ขออาศัย”

เมื่อมีคนมาอยู่กันจนเต็มพื้นที่แล้ว นาย ก ก็ขายบ้านย้ายไปปลูกบ้านนำร่องแบบเดียวกับที่กล่าวมาจนครบทั้ง 4 ชุมชน ต่อมาจึงตั้งชื่อชุมชนว่า “ชุมชนมหาดไทย” ตามพื้นที่จัดสรรของกระทรวงมหาดไทยโดยกำหนดหมายเลขตามลำดับที่เข้ามาอยู่ ชุมชนมหาดไทย 1 เข้ามาอยู่ประมาณปี พ.ศ. 2532 ชุมชนมหาดไทย 2 มาอยู่ประมาณปี พ.ศ. 2533 ชุมชนมหาดไทย 3 เข้ามาอยู่ประมาณปี พ.ศ. 2535 และชุมชนมหาดไทย 4 เข้ามาอยู่ประมาณปี พ.ศ. 2535 และในตอนนี้ชาวชุมชนได้ทราบข่าวการนำพื้นที่บริเวณที่พวกเขาอาศัยไปใช้เป็นที่พักข้าราชการ จึงทำให้ชาวชุมชนรวมตัวกันต่อรองขออยู่อาศัยต่อไป และกำลังนำชุมชนเข้าสู่โครงการบ้านมั่นคงเพื่อแก้ไขปัญหาในรูปแบบการใช้ที่ดินร่วมกัน (คณะทำงานชุมชนมหาดไทย 3, 2544 และการสัมภาษณ์คุณสมบูรณ์ เนียมจันทร์, 11 มิ.ย.48.)

4.6.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนมหาดไทยตั้งอยู่ที่ซอยเฉลิมพระเกียรติ 28 ถนนเฉลิมพระเกียรติ แขวงคอกไม้ เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร อยู่ด้านทิศใต้ของเขตประเวศ ที่ดินจัดสรรนี้มีรูปร่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสด้านไม่เท่า โดยมีขอบเขตติดต่อเรียงตามเข็มนาฬิกาดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับหมู่บ้านแสงอรุณ , วัดทุ่งลานนา , โรงเรียนราชดำริ แขวงคอกไม้
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับสถานีตำรวจอูมสุข , หมู่บ้านนิรันดร์เรชิตินซ์ 3 , โรงเรียนกรุงเทพพิทย และมหาวิทยาลัยราม 2 แขวงคอกไม้
ทิศใต้	ติดต่อกับหมู่บ้านรื่นรมย์ , หมู่บ้านสวนลลนา , หมู่บ้านสันตินคร แขวงคอกไม้ และถัดไปเข้าเขตตำบลบางแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับหมู่บ้านพิมาน , หมู่บ้านมณฑนา , หมู่บ้านเคหะนคร , หมู่บ้านสันตินคร และวัดตากกล้า แขวงหนองบอน

ภาพที่ 4.2 แสดงอาณาเขตที่ดินจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยที่สวนไผ่ที่ซอยสุขุมวิท 103

4.6.3 การเข้าถึงพื้นที่

การเข้าถึงชุมชนมี 2 เส้นทางหลัก ได้แก่ 1) เส้นทางถนนเฉลิมพระเกียรติ ร.9 เข้าซอยที่ 28 2) เส้นทางถนนบางนา-ตราด แยกเข้าถนนรามคำแหง 2

4.6.4 กรรมสิทธิ์ที่ดิน

ที่ดินบริเวณที่ชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนตั้งอยู่นี้มีเจ้าของ คือ กระทรวงมหาดไทย โดยต้องการทำประโยชน์เพื่อการจัดสรรที่ดินให้แก่ข้าราชการ ซึ่งถือครองที่ดินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510-2511 ดังนั้นสถานภาพของชาวชุมชนจึงเป็นผู้บุกรุกที่ดินของทางราชการ

ส่วนสภาพชุมชนที่จะกล่าวต่อไปตั้งแต่การเริ่มเข้ามาอาศัยของคนในชุมชน การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ลักษณะการบริหารจัดการชุมชน และขนาดและที่ตั้งของชุมชนทั้ง 4 ชุมชน มีดังนี้

4.7 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 1-4

4.7.1 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 1

ที่ตั้งของชุมชนเป็นพื้นที่ลุ่มมีน้ำขังภายในชุมชนอยู่ตลอด และชุมชนอื่น ๆ มีลักษณะทางที่ตั้งแบบเดียวกัน ทำให้เด็ก ๆ ที่วิ่งเล่นในชุมชนตกน้ำอยู่เป็นประจำ ในช่วงที่ฝนตกน้ำจะท่วมบริเวณทางเข้าออกชุมชน จึงต้องนำไม้หรือวัสดุที่พอหาได้มาเรียงต่อกันเพื่อให้เดินได้สะดวกขึ้น เริ่มมีคนเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ของชุมชนมหาดไทย 1 เมื่อปี พ.ศ. 2532 โดยมีประชากรอยู่ประมาณ 50 คน ใน 20 หลังคาเรือน ในเวลานั้นยังไม่มีกรรวมตัวกันเป็นชุมชน ยังไม่มีผู้นำ คนเข้ามาอยู่มากขึ้น ๆ จากการชักชวนของญาติบ้าง คนรู้จักบ้าง ย้ายเข้ามาอยู่เพราะหางานทำบ้าง ในปี พ.ศ. 2534 เพิ่มจำนวนเป็น 160 หลังคาเรือน จนในปัจจุบันปี พ.ศ. 2549 มีที่อยู่อาศัยประมาณ 201 หลังคาเรือน

การจัดตั้งผู้นำของชุมชนเริ่มในปี พ.ศ. 2535 ในขณะนั้นผู้นำมาจากความไว้วางใจของชาวบ้านโดยยังไม่มีคณะกรรมการ ชุมชนเริ่มมีศูนย์เด็กเล็กโดยผู้นำและชาวบ้านขอจัดตั้งไปยังมูลนิธิดวงประทีป หลังจากนั้นก็ได้รับความช่วยเหลือต่างๆ จากหน่วยงานองค์กรอิสระ เช่น ให้คำแนะนำการขออน้ำประปาและไฟฟ้า แต่เดิมชาวชุมชนต้องขอซื้อน้ำประปาและไฟฟ้าต่อจากโรงงานที่อยู่ใกล้เคียง ขณะนี้ได้มีน้ำประปาและไฟฟ้าใช้จากทางการ แต่ต้องมีการประกันมิเตอร์ ซึ่งต้องจ่ายทุก 6 เดือน ราคาประกันประมาณ 10,000 บาทต่อมิเตอร์ และมีทะเบียนบ้านชั่วคราวแล้ว ซึ่งเป็นลักษณะเช่นเดียวกันนี้ในชุมชนมหาดไทยอื่น ๆ ด้วย

4.7.1.1 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย 1

ชุมชนมีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2547 มีสมาชิกเริ่มแรก 80 ราย ต่อมาสมาชิกเพิ่มจำนวนเป็น 204 ราย ในปัจจุบันมีสมาชิก 195 ราย เนื่องจากมีสมาชิกบางรายถอนเงินคืน ชุมชนมีการเก็บเงินออมทรัพย์เป็นรายเดือน โดยกำหนดการจ่ายขั้นต่ำเป็นจำนวน

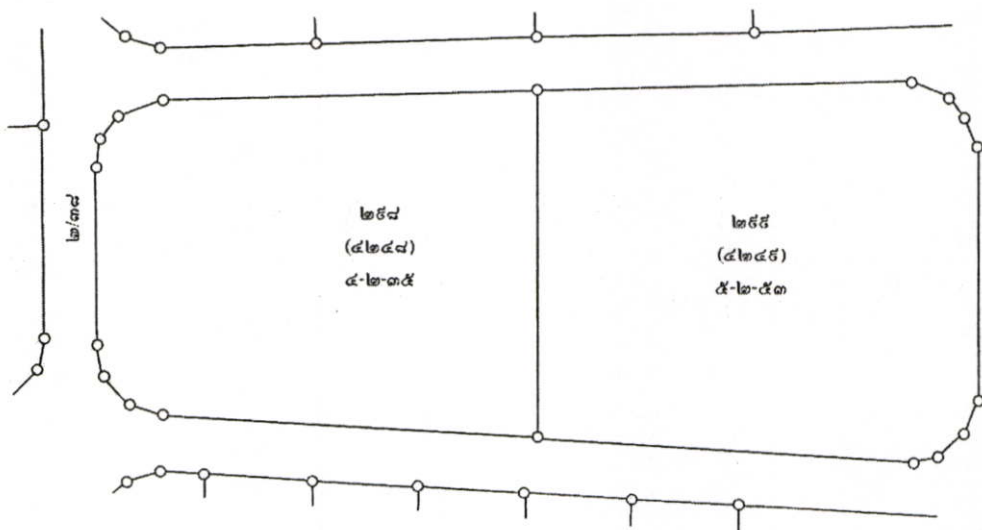
100 บาท/เดือน ในการจัดเก็บเงินออมทรัพย์ชาวบ้านดูแลกันเองโดยแบ่งเป็นกลุ่ม 12 กลุ่ม มีหัวหน้าแต่ละกลุ่มซึ่งทำหน้าที่รวบรวมเงินไปให้กรรมการที่ดูแลรับผิดชอบ

4.7.1.2 โครงสร้างการทำงานของชุมชนมหาดไทย 1

มีการบริหารจัดการชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชน โดยทั่วไปคณะกรรมการจะดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี โดยกรรมการชุดปัจจุบันเป็นชุดที่ 5 ผู้นำคือ นางทองใบ จันทร์ตะคุ มีการแบ่งหน้าที่ดังนี้ ประธาน รองประธานฝ่ายพัฒนา รองประธานฝ่ายประสานงาน เลขานุการ ฝ่ายบัญชี ฝ่ายซ่อมบำรุง และฝ่ายประชาสัมพันธ์ นับว่ามีการแบ่งหน้าที่ได้ชัดเจน ส่วนการแบ่งหน้าที่ในการดำเนินการด้านที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคงมีหน้าที่รับผิดชอบดังนี้ ฝ่ายข้อมูลและพิจารณาสิทธิ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายออมทรัพย์ ฝ่ายบริหารจัดการ ฝ่ายจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง ฝ่ายก่อสร้างที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภค และฝ่ายบริการ ทางคณะกรรมการชุมชนจะเรียกประชุมชาวชุมชนเพื่อจัดแบ่งงานกันทำตามความถนัดในฝ่ายต่างๆ

4.7.1.3 ขนาดและที่ตั้งของชุมชนมหาดไทย 1

ชุมชนมหาดไทย 1 มีพื้นที่รวม 9 ไร่ 2 งาน 88 วา หรือ 3,888 ตารางวา มีความหนาแน่นโดยเฉลี่ย 20.68 หลังคาเรือน/ไร่ หลังคาเรือนมีขนาดพื้นที่ประมาณ 20 ตารางวา ซึ่งตั้งอยู่บนแปลงที่ดิน 2 แปลง มีพื้นที่ 4 ไร่ 2 งาน 35 ตารางวา และ 5 ไร่ 53 ตารางวา ตั้งอยู่ที่ซอยเฉลิมพระเกียรติ ร.9 ซอย 28 แยก 12 แขวงคอกไม้ เขตประเวศ (คณะกรรมการชุมชนมหาดไทย 1, 2548 และแบบสอบถามระดับผู้นำชุมชน กรกฎาคม – กันยายน 2549)

ภาพที่ 4.3 แสดงภาพจำลองแปลงที่ดินชุมชนมหาดไทย 1

ที่มา : คัดลอกจากสำนักงานที่ดินจังหวัดกรุงเทพมหานคร สาขาประเวศ

4.7.2 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 2

ชุมชนเริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เมื่อนายโสมพร้อมญาติและเพื่อนได้เข้ามาปลูกสร้างบ้านในพื้นที่ชุมชนมหาดไทย 2 ขณะนั้นมีบ้านเรือนอยู่ประมาณ 20 หลังคาเรือน ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนส่วนใหญ่เดือนร้อนมาจากที่ต่าง ๆ บ้างก็ถูกไล่รื้อ ไฟไหม้ หรือเข้ามาหางานทำที่กรุงเทพฯ แต่ไม่มีที่อยู่อาศัย จนในปัจจุบันพ.ศ. 2549 มีอยู่ 95 หลังคาเรือน ก่อนหน้านี้มีบ้านเรือนมากกว่านี้ แต่เกิดเพลิงไหม้จึงได้ย้ายออกไป เหตุการณ์เพลิงไหม้อาจเป็นสาเหตุให้ชุมชนนี้มีบ้านให้เช่าจำนวนมาก โดยเจ้าของบ้านตัวจริงย้ายออกไปอยู่นอกชุมชน มีบ้านให้เช่าประมาณ 34 หลังคาเรือนอีกทั้งยังมีห้องแบ่งให้เช่าอีกด้วย

จากที่ตั้งของชุมชนเป็นพื้นที่ลุ่มมีน้ำขังภายในชุมชนอยู่ตลอด ระดับน้ำในชุมชนจะสูงมากในช่วงฤดูฝน ซึ่งน้ำจะระบายออกช้าแต่ยังไม่เคยท่วมบ้านในชุมชน บ้านที่อยู่ภายในต้องยกพื้นขึ้นจากแอ่งน้ำ ส่วนบ้านเรือนที่อยู่รอบชุมชนปลูกบนพื้นดิน ที่ชุมชนนี้มีบ้านเรือนที่ปลูกสร้างในที่ดินของเอกชนอีกประมาณ 43 หลังคาเรือน ด้วยเหตุที่อยู่นอกโครงการผู้ศึกษาได้ศึกษาเฉพาะประชากรที่อาศัยอยู่บนพื้นที่จัดสรรของกระทรวงมหาดไทยเท่านั้น

4.7.2.1 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย 2

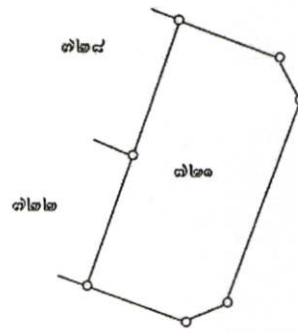
ชุมชนมีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เมื่อปี พ.ศ. 2546 ปัจจุบันมีสมาชิก 88 ราย โดยกำหนดการจ่ายออมทรัพย์ขั้นต่ำเป็นจำนวน 100 บาทต่อเดือน ในการจัดเก็บเงินออมทรัพย์ได้แบ่งชาวบ้านที่เป็นสมาชิกออกเป็น 7 กลุ่ม หัวหน้าของแต่ละกลุ่มทำหน้าที่รวบรวมเงินออมทรัพย์มาให้ผู้รับผิดชอบรวบรวมไว้

4.7.2.2 โครงสร้างการทำงานของชุมชนมหาดไทย 2

มีการบริหารจัดการชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชน โดยเริ่มมีคณะกรรมการชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 คณะกรรมการชุดปัจจุบันเป็นชุดที่ 2 ผู้นำคือ นางสุภัท ขอดศึกษา ไม่มีการกำหนดระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง หากชาวชุมชนเกิดความไม่ไว้วางใจก็เลือกกันใหม่ มีโครงสร้างการบริหารและการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกับชุมชนมหาดไทย 1 มีกรรมการชุมชนทั้งหมด 9 คน

4.7.2.3 ขนาดและที่ตั้งของชุมชนมหาดไทย 2

ชุมชนมหาดไทย 2 มีพื้นที่ 4 ไร่ 3 งาน 75 ตารางวา หรือ 1,975 ตารางวา ความหนาแน่นโดยเฉลี่ย 19.43 หลังคาเรือน/ไร่ ตั้งอยู่ที่ซอยเฉลิมพระเกียรติ ร.9 ซอย 28 แขวง 9 หมู่ 10 แขวงคอกไม้ เขตประเวศ (คณะกรรมการชุมชนมหาดไทย 2, 2548 และแบบสอบถามระดับผู้นำชุมชน กรกฎาคม – กันยายน 2549)

ภาพที่ 4.5 แสดงภาพจำลองแปลงที่ดินชุมชนมหาดไทย 2
ที่มา : คัดลอกจากสำนักงานที่ดินจังหวัดกรุงเทพมหานคร สาขาประเวศ

4.7.3 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 3

ชุมชนเริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2535 อีก 2 ปีต่อมาก็มีคนเข้ามาอยู่จนเต็มพื้นที่ ปี พ.ศ. 2538 มีหมายของราชการมาที่ชุมชนว่าปลูกอาคารที่อยู่อาศัยโดยไม่ได้รับอนุญาต ชาวบ้านจึงเริ่มรวมกลุ่มกัน ปลายปี พ.ศ.2538 จึงมีคณะทำงานชุมชน ผู้นำคนแรกคือ นายนพพร คงทอง มีการจัดตั้งและแต่งตั้งกันเองซึ่งสำนักงานเขตไม่สามารถรับรองได้เพราะเป็นชุมชนบุกรุก

นอกจากเรื่องความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยแล้วปัญหาที่ชุมชนเดือดร้อนอย่างมาก คือ ปัญหาปากท้องหรือการดำรงชีวิต และปัญหาสาธารณูปโภคด้านประปาและไฟฟ้า เนื่องจากยังไม่สามารถใช้ประปาและไฟฟ้าที่ถูกต้องได้ เพราะเป็นชุมชนบุกรุกมีเพียงทะเบียนบ้านชั่วคราวซึ่งนำไปใช้ได้เฉพาะในการสำรวจสำมะโนประชากร ด้านการศึกษา และการทำงาน แต่ไม่สามารถใช้ขอประปาและไฟฟ้าที่ถูกต้องได้จึงต้องใช้ในราคาที่สูงกว่าปกติ ในปี พ.ศ. 2549 มีบ้านเรือนในชุมชน 83 หลังคาเรือน แต่มีผู้อยู่อาศัยอยู่จริง 79 หลังคาเรือน

4.7.3.1 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย 3

ชุมชนเริ่มตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2546 ปัจจุบันมีสมาชิก 112 ราย (ประชากรครอบครัวหลัก 83 ราย และครอบครัวขยายอีก 29 ราย) ในสมัยนายนพพรเป็นผู้นำชุมชนได้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น แต่ต้องล้มไปเนื่องจากผู้นำลาออก ในปัจจุบันมีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นอีกครั้ง โดยช่วงแรกเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ประเภทพัฒนาได้ประมาณปีกว่า จนได้ดำเนินโครงการบ้านมั่นคงจึงมีการตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนมหาดไทย 3 โดยสมาชิกต้องจ่ายขั้นต่ำ 200 บาทต่อเดือน ช่วงแรกที่ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชาวชุมชนยังไม่เชื่อมั่น แต่พอโครงการเริ่มชัดเจนเมื่อปี พ.ศ.2548 ชาวชุมชนก็เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์มากขึ้น ในการจัดเก็บเงินออมทรัพย์ชาวบ้านดูแลกันเองโดยการแบ่งกลุ่มและมีหัวหน้าของแต่ละกลุ่มรวบรวมเงินออมทรัพย์มาที่คณะกรรมการที่รับผิดชอบรวบรวมไว้

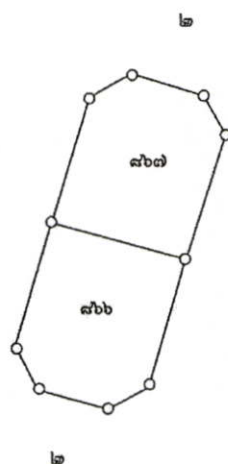
4.7.3.2 โครงสร้างการทำงานของชุมชนมหาดไทย 3

คณะกรรมการชุมชนมหาดไทยมีมาแล้ว 3 ชุด คณะกรรมการสามารถดำรงตำแหน่งได้คราวละ 4 ปี ผู้นำในชุดที่ 1 คือ นายนพพร คงทอง ปี พ.ศ.2539 แต่ลาออกก่อนครบวาระ ผู้นำในชุดที่ 2 คือ นายสุวรรณ กันจา อยู่ในตำแหน่งได้ประมาณ 1 ปี แต่เนื่องจากชาวชุมชนไม่ยอมรับจึงต้องออกไป และชุดที่ 3 คือ นายสมบูรณ์ เนียมจันทร์ ปี พ.ศ. 2542 – 2546 มีสมาชิก 7 คน ได้มีการรับรองการแต่งตั้งกรรมการชุมชนจากสำนักงานเขตซึ่งเป็นการรับรองการแต่งตั้งเพียงครั้งเดียว เนื่องจากสำนักงานเขตจะให้ชุมชนทำสัญญาเช่าเป็นปีต่อปีแต่ไม่สามารถตกลงกันได้ หลังจากครบวาระดำรงตำแหน่งของกรรมการชุมชนแล้วทางสำนักงานเขตจึงไม่มารับรองให้อีก จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2549 คณะกรรมการชุดที่ 3 ยังคงอยู่ในตำแหน่งเนื่องจากไม่มีการเลือกตั้งใหม่เพราะไม่มีใครมาสมัคร จึงทำให้ระบบการปกครองของชุมชนมหาดไทย 3 ไม่มี

ความชัดเจน ไม่มีการกระจายงานไปยังกลุ่มคนอื่นในชุมชน การดำเนินงานของโครงการบ้านมั่นคงในทุก ๆ เรื่องมักมีตัวแทนเพียงไม่กี่คนทำงานในหลายหน้าที่

4.7.3.3 ขนาดและที่ตั้งของชุมชนมหาดไทย 3

ชุมชนมหาดไทย 3 มีพื้นที่รวม 5 ไร่ 2 งาน 79 ตารางวา หรือ 2,279 ตารางวา ความหนาแน่นโดยเฉลี่ย 14.56 หลังคาเรือน/ไร่ ตั้งอยู่บนแปลงที่ดิน 2 แปลง มีพื้นที่ 2 ไร่ 3 งาน 45 ตารางวา และ 2 ไร่ 3 งาน 34 ตารางวา ตั้งอยู่ที่ซอยเฉลิมพระเกียรติ ร.9 ซอย 28 แยก 14 - 1 หมู่ 10 แขวงคอกไม้ เขตประเวศ (คณะกรรมการชุมชนมหาดไทย 3, 2544 และแบบสอบถามระดับผู้นำชุมชน กรกฎาคม - กันยายน 2549)

ภาพที่ 4.7 แสดงภาพจำลองแปลงที่ดินชุมชนมหาดไทย 3

ที่มา : คัดลอกจากสำนักงานที่ดินจังหวัดกรุงเทพมหานคร สาขาประเวศ

4.7.4 ความเป็นมาของชุมชนมหาดไทย 4

เริ่มมีคนเข้ามาอยู่ในปี พ.ศ. 2535 ผู้ที่เข้ามาอยู่ในชุมชนนี้เกือบครึ่งหนึ่งเคยอาศัยอยู่ในชุมชนคลองเตยมาก่อน เมื่อเกิดเหตุการณ์สารเคมีระเบิด บ้านเรือนที่เคยอยู่เสียหายจึงต้องหาที่อยู่ใหม่ บางส่วนก็อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื่องจากไม่ต้องการเช่าบ้านจึงมาปลูกบ้านอยู่บริเวณนี้ด้วยเช่นกัน ประมาณปี พ.ศ. 2542 ชาวชุมชนมีทะเบียนบ้านชั่วคราว ในปัจจุบันมีบ้านเรือนอยู่ 113 หลังคาเรือนแต่มีผู้อาศัยอยู่จริง 90 หลังคาเรือน ส่วนการใช้น้ำประปาและไฟฟ้ามีการใช้เป็นกลุ่มเช่นเดียวกันชุมชนมหาดไทยทั้ง 3 ชุมชนที่กล่าวมา

4.7.4.1 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย 4

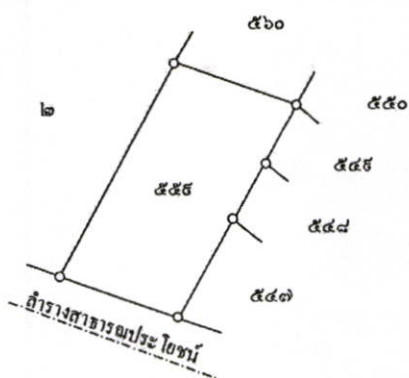
ที่ผ่านมาชุมชนเคยตั้งกลุ่มออมทรัพย์มาก่อนแล้วแต่ล้มเหลวเนื่องจากมีความไม่เชื่อใจต่อการทำงานของคณะกรรมการ จนเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2546 ก็มีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคงโดยแบ่งเป็น 7 กลุ่ม จำนวนสมาชิกทั้งหมด 79 ราย ซึ่งสมาชิกบางส่วนถอนหุ้นออมทรัพย์เพื่อไปรวมกลุ่มกับชุมชนบัวหลวงซึ่งอยู่ข้างเคียง ชุมชนบัวหลวงเป็นชุมชนบุกรุกที่ดินจึงมีปัญหาเรื่องความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเช่นเดียวกัน จึงรวมเงินกันไปหาซื้อหรือเช่าที่ดินบริเวณอื่น

4.7.4.2 โครงสร้างการทำงานของชุมชนมหาดไทย 4

เริ่มมีการบริหารจัดการชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2539 คณะกรรมการชุดปัจจุบันเป็นชุดที่ 2 เข้ามาดำรงตำแหน่งในปี พ.ศ. 2548 มีสมาชิก 7 คน ผู้นำชุมชน คือ นายสาคร รบประเสริฐ ส่วนการแบ่งหน้าที่ในการดำเนินงานพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชนมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบเช่นเดียวกับชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 แต่การปฏิบัติงานมีเพียงไม่กี่คน อาจเป็นเพราะไม่มีเวลาที่จะแก้ไขปัญหของชุมชนเนื่องจากปัญหาสภาพเศรษฐกิจในครอบครัว

4.7.4.3 ขนาดและที่ตั้งของชุมชนมหาดไทย 4

ชุมชนมหาดไทย 4 มีพื้นที่ 4 ไร่ 18 ตารางวา หรือ 1,618 ตารางวา ความหนาแน่นโดยเฉลี่ย 22.25 หลังคาเรือน/ ไร่ ตั้งอยู่ที่ซอยเฉลิมพระเกียรติ ร.9 ซอย 28 หมู่ 10 แขวงซอยชุมชนมหาดไทย 4 แขวงดอกไม้ เขตประเวศ (สันติ ย่ำสัน, 2549 และแบบสอบถามระดับผู้นำชุมชน กรกฎาคม - กันยายน 2549)

ภาพที่ 4.9 แสดงภาพจำลองแปลงที่ดินชุมชนมหาดไทย 4
ที่มา : คัดลอกจากสำนักงานที่ดินจังหวัดกรุงเทพมหานคร สาขาประเวศ

4.8 คุณลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคมของหัวหน้าครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ในการศึกษานี้ได้เก็บตัวอย่างหัวหน้าครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 จำนวน 83 คน ชุมชนมหาดไทย 2 จำนวน 30 คน ในชุมชนมหาดไทย 3 จำนวน 36 คน และชุมชนมหาดไทย 4 จำนวน 30 คน คุณลักษณะทางด้านประชากรที่ได้ศึกษา ประกอบด้วย เพศ อายุ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน โครงสร้างครอบครัว ภูมิลำเนา ที่อยู่อาศัยก่อนหน้า และระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน ส่วนคุณลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วย ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ กรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่อยู่อาศัย การเป็นสมาชิกออมทรัพย์ และพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจ

ในหัวข้อนี้ได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาทำการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่าง 4 ชุมชน เพื่อศึกษาความแตกต่างในโครงสร้างทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคมของทุกชุมชน ผลการวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้

4.8.1 คุณลักษณะทางด้านประชากร

เพศ ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง พบว่า ผู้ตอบส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (63.1%) และมีสัดส่วนผู้ตอบเพศหญิงมากกว่าเพศชายในทุกชุมชน โดยเฉพาะชุมชนมหาดไทย 2 (ดังตารางที่ 4.2) แต่ทดสอบแล้วพบว่าสัดส่วนเพศของผู้ตอบใน 4 ชุมชนไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และได้พบว่าเพศหญิงส่วนใหญ่ค้าขายหรือรับจ้างในชุมชน บ้างก็ทำหน้าที่แม่บ้าน จึงคาดว่าจะเป็นเหตุให้ผู้ตอบส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง

อายุ จากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน โดยผู้ตอบส่วนมากอยู่ในช่วง 31 – 45 ปี มีร้อยละ 41.0 ผู้ตอบกลุ่มรองลงมาคืออายุช่วง 46 ปีขึ้นไป มีร้อยละ 34.3 และผู้ตอบส่วนน้อยมีอายุน้อยกว่าหรือเท่ากับ 30 ปี มีร้อยละ 24.7 ดังตารางที่ 4.2

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชนแล้ว พบว่ามีโครงสร้างอายุของกลุ่มผู้ตอบที่แตกต่างกัน ($\chi^2 = 15.081, \text{Sig.} < 0.05$) โดยผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 1 – 3 ส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 31 ปีขึ้นไป แต่ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 4 ส่วนใหญ่มีอายุน้อยกว่าหรือเท่ากับ 30 ปี

ตารางที่ 4.2 แสดงเพศ และอายุของผู้ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติ ทดสอบ
	1	2	3	4		
เพศผู้ตอบ						
ชาย	41.0%	26.7%	36.1%	36.7%	66 (36.9%)	$\chi^2 = 1.949$ Sig.= 0.583
หญิง	59.0%	73.3%	63.9%	63.3%	113 (63.1%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
อายุผู้ตอบ						
≤ 30 ปี	21.7%	13.3%	20.0%	50.0%	44 (24.7%)	$\chi^2 = 15.08$ Sig. = 0.020
31 – 45 ปี	47.0%	46.7%	37.1%	23.3%	73 (41.0%)	
≥ 46 ปี	31.3%	40.0%	42.9%	26.7%	61 (34.3%)	
รวม	83 (46.6%)	30 (16.9%)	35 (19.7%)	30 (16.9%)	178 (100%)	
\bar{X}	39.69	42.87	43.69	35.03	40.22	F = 3.693
S.D.	12.14	9.43	11.55	11.39	11.74	Sig = 0.013

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

ภูมิฐานะ จากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง ไม่ตอบ 7 ตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีภูมิฐานะภาคกลาง ร้อยละ 46.5 ครัวเรือนกลุ่มรองลงมา มีภูมิฐานะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 37.8 ดังตารางที่ 4.3

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีการกระจายตัวของประชากรตามภูมิฐานะที่แตกต่างกัน ($\chi^2 = 24.909$, Sig. < 0.05) โดยครัวเรือนที่อยู่ในชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 มีสัดส่วนผู้ที่มีภูมิฐานะมาจากภาคกลางมากกว่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งคาดว่าภูมิหลังของประชากร เช่น ด้านภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อาจส่งผลต่อความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมในชุมชนได้

ตารางที่ 4.3 แสดงภูมิลำเนา ที่อยู่อาศัยก่อนหน้า และระยะเวลาการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
ภูมิลำเนาของครัวเรือน						
ภาคกลาง	32.9%	40.0%	57.6%	76.7%	80 (46.5%)	$\chi^2 = 24.909$ Sig. = 0.000
ภาคตะวันออก	48.1%	46.7%	18.2%	23.3%	65 (37.8%)	
ภาคเหนือ	19.0%	13.3%	24.2%	-	27 (15.7%)	
ภาคอื่นๆ	79 (45.9%)	30 (17.4%)	33 (19.2%)	30 (17.4%)	172 (100%)	
รวม						
มี 2 cell (16.7%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 4.71						
ที่อยู่อาศัยก่อนหน้าของครัวเรือน						
ภูมิลำเนาที่ต่างจังหวัด	37.8%	23.3%	19.4%	3.3%	43 (25.3%)	$\chi^2 = 18.067$ Sig. = 0.006
ชุมชนแออัดในกทม.	37.8%	50.0%	44.4%	73.3%	81 (47.6%)	
บ้านเช่าหรือเช่าที่ในกทม.	24.3%	26.7%	36.1%	23.3%	46 (27.1%)	
รวม	74 (43.5%)	30 (17.6%)	36 (21.2%)	30 (17.6%)	170 (100%)	

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ระยะเวลาการอยู่อาศัยของครัวเรือน						
น้อย (≤ 5 ปี)	21.1%	10.3%	14.7%	18.5%	29 (17.5%)	$\chi^2 = 5.142$ Sig. = 0.526
ปานกลาง (6 – 10 ปี)	27.6%	48.3%	41.2%	37.0%	59 (35.5%)	
มาก (≥ 11 ปี)	51.3%	41.4%	44.1%	44.4%	78 (47.0%)	
รวม	76 (45.8%)	29 (17.5%)	34 (20.5%)	27 (16.3%)	166 (100%)	
มี 1 cell (8.3%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 4.72						
\bar{X}	10.70	9.97	9.35	9.78	10.14	F = 0.864
S.D.	5.14	4.03	3.45	3.04	4.35	Sig. = 0.461

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

ที่อยู่อาศัยก่อนหน้า ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง ไม่ตอบ 9 ตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่อาศัยในชุมชนแออัดแห่งอื่นในกรุงเทพฯ มาก่อนที่จะเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนมหาดไทย ร้อยละ 47.6 ส่วนที่เคยอยู่บ้านเช่าหรือเช่าที่ในกรุงเทพฯ และมาจากภูมิลำเนาจากต่างจังหวัด มีร้อยละ 27.1 และ 25.3 ก่อนข้างใกล้เคียงกัน ดังตารางที่ 4.3

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่าในการกระจายของครัวเรือนตามตัวแปรที่อยู่อาศัยก่อนหน้ามีความแตกต่างกัน ($\chi^2 = 18.067$, Sig. < 0.05) โดยในชุมชนมหาดไทย 2-4 มีสัดส่วนที่เคยอาศัยในชุมชนแออัดแห่งอื่นในกรุงเทพฯ ก่อนที่จะเข้ามาอาศัยในชุมชนมหาดไทยมากกว่าชุมชนมหาดไทย 1 โดยที่ในชุมชนมหาดไทย 1 มีสัดส่วนที่เคยอาศัยในชุมชนแออัดแห่งอื่นในกรุงเทพฯ และมาจากภูมิลำเนาจากต่างจังหวัดเท่า ๆ กัน

ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน จากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง ไม่ตอบ 13 ตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนโดยรวมมีระยะเวลาการอยู่อาศัยเฉลี่ย 10.14 ปี ครัวเรือนส่วนใหญ่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนมหาดไทย 11 ปีขึ้นไป (47.0%) ครัวเรือนกลุ่มรองลงมา มีระยะเวลาการอยู่อาศัย 6 – 10 ปี (35.5%) จากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างของระยะเวลาการอยู่อาศัยของครัวเรือนในแต่ละชุมชน ดังตารางที่ 4.3

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีสมาชิก 4-6 คน ร้อยละ 54.2 ครัวเรือนกลุ่มรองลงมา มีสมาชิก 1-3 คน ร้อยละ 25.7 ดังตารางที่ 4.4

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีการกระจายในขนาดครัวเรือนแตกต่างกัน ($\chi^2 = 14.955$, Sig. < 0.05) โดยในชุมชนมหาดไทย 1 2 และ 4 ครัวเรือนส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4-6 คน แต่ในชุมชนมหาดไทย 3 มีครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4-6 คน เพียง 1 ใน 3 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยพบว่ามีครัวเรือนขนาดใหญ่ (จำนวนสมาชิก 7 คนขึ้นไป) มากกว่าชุมชนอื่น ๆ

โครงสร้างครอบครัว ของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีครอบครัวขยาย (63.8%) ดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 แสดงจำนวนสมาชิก และโครงสร้างครอบครัวของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1-4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
สมาชิกในครัวเรือน						
1-3 คน	26.5%	23.3%	25.0%	26.7%	46 (25.7%)	$\chi^2 = 14.955$ Sig. = 0.021
4-6 คน	63.9%	53.3%	36.1%	50.0%	97 (54.2%)	
7 คนขึ้นไป	9.6%	23.3%	38.9%	23.3%	36 (20.1%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
\bar{X}	4.59	5.47	6.00	5.00	5.09	F = 2.573
S.D.	2.13	3.03	3.66	2.20	2.70	Sig = 0.056
โครงสร้างครอบครัว						
ไม่มี	65.1%	60.0%	58.8%	70.0%	113 (63.8%)	$\chi^2 = 1.109$ Sig. = 0.775
มี	34.9%	40.0%	41.2%	30.0%	64 (36.2%)	
รวม	83 (46.9%)	30 (16.9%)	34 (19.2%)	30 (16.9%)	177 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม - กันยายน 2549.

4.8.2 คุณลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

ระดับการศึกษา ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน โดยผู้ตอบส่วนมากมีระดับการศึกษาต่ำหรือมีจำนวนปีการศึกษาน้อยกว่าหรือเท่ากับ 4 ปี (41.3%) ผู้ตอบกลุ่มรองลงมา มีระดับการศึกษาปานกลางหรือมีจำนวนปีการศึกษาระหว่าง 5 – 9 ปี (35.8%) และผู้ตอบส่วนน้อยมีระดับการศึกษาสูงหรือมีจำนวนปีการศึกษามากกว่า 10 ปี (22.9%) จากการวิเคราะห์พบว่าผู้ตอบทั้ง 4 ชุมชนมีระดับการศึกษาไม่แตกต่างกันโดยมีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำและปานกลาง ดังตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 แสดงระดับการศึกษา และอาชีพของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1-4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
ระดับการศึกษาผู้ตอบ						
ต่ำ (≤ 4 ปี)	37.3%	53.3%	47.2%	33.3%	74 (41.3%)	$\chi^2 = 4.840$ Sig. = 0.564
ปานกลาง (5 – 9 ปี)	37.3%	33.3%	27.8%	43.3%	64 (35.8%)	
สูง (≥ 10 ปี)	25.3%	13.3%	25.0%	23.3%	41 (22.9%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
\bar{X}	7.36	6.20	6.86	6.97	7.00	F = 0.743
S.D.	3.69	3.18	4.26	3.59	3.71	Sig. = 0.528
อาชีพ						
อาชีพ มั่นคง	19.3%	16.7%	19.4%	10.0%	31 (17.3%)	$\chi^2 = 3.220$ Sig. = 0.781
อาชีพไม่ มั่นคง	55.4%	53.3%	61.1%	70.0%	105 (58.7%)	
ผู้ว่างงาน	25.3%	30.0%	19.4%	20.0%	43 (24.0%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

อาชีพ ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบส่วนใหญ่มีอาชีพไม่มั่นคง (58.7%) โดยเฉพาะในชุมชนมหาดไทย 4 ได้แก่ อาชีพรับจ้าง และค้าขาย โดยทั่วไปอาชีพรับจ้างของผู้ตอบมักจะได้อำนาจเป็นรายวันและมีรายได้ไม่แน่นอน ส่วนการค้าขายของผู้ตอบส่วนมากประกอบการค้าขนาดเล็กไม่มีเงินหมุนเวียนมาก หากหยุดทำการค้าก็จะขาดรายได้จึงมีรายได้ไม่แน่นอนเช่นกัน ผู้ตอบกลุ่มรองลงมาเป็นผู้ว่างงาน (24%) ได้แก่ แม่บ้าน ผู้ไม่มีงานทำ และผู้ที่กำลังศึกษา และผู้ตอบส่วนน้อยมีอาชีพมั่นคง (17.3%) ได้แก่ พนักงานเอกชน รัฐวิสาหกิจ และรับราชการ แต่จากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างในการกระจายของครัวเรือนตามตัวแปรด้านอาชีพของผู้ตอบในแต่ละชุมชน ดังตารางที่ 4.5

รายได้ ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนโดยรวมมีรายได้เฉลี่ย 10,452.54 บาท ส่วนใหญ่มีระดับรายได้ปานกลางหรือ 5,001 – 10,000 บาท (51.4%) ครัวเรือนกลุ่มรองลงมามีระดับรายได้สูงหรือ 10,001 บาทขึ้นไป (30.5%) จากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างในการกระจายของครัวเรือนตามระดับรายได้ในแต่ละชุมชน ดังตารางที่ 4.6

ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย (78.1%)

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของลักษณะกรรมสิทธิ์ของครัวเรือน ($\chi^2 = 10.46$, Sig. < 0.05) โดยครัวเรือนที่อยู่ในชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 มีแนวโน้มการเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยสูงกว่าชุมชนอื่น ๆ (ดังตารางที่ 4.6) จะเห็นได้ว่าการมีกรรมสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของก่อนข้างสูงถึงแม้ว่ายังไม่มีการมีกรรมสิทธิ์ทางที่ดินก็ตาม และคาดว่าส่วนใหญ่ต้องการอยู่ในชุมชนมหาดไทยต่อไป ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยจึงอาจส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม และความคิดเห็นต่อการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชน

การเป็นสมาชิกออมทรัพย์ ทุกครัวเรือนใน 4 ชุมชนควรเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์หากต้องการเข้าร่วมโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน เนื่องจากต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อการพัฒนาค่อนข้างสูงและเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของโครงการบ้านมั่นคง ดังนั้นครัวเรือนควรเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ทั้ง 100% แต่พบว่ามีครัวเรือนที่เป็นสมาชิกออมทรัพย์ 85.4% ดังตารางที่ 4.6

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของสัดส่วนการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ของครัวเรือน ($\chi^2 = 8.828$, Sig. < 0.05) โดยครัวเรือนที่อยู่ในชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 มีแนวโน้มการเป็นสมาชิกออมทรัพย์สูงกว่าชุมชนอื่น ๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย

ตารางที่ 4.6 แสดงรายได้ ลักษณะกรรมสิทธิ์ และการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ของครัวเรือนที่
ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติ ทดสอบ
	1	2	3	4		
ระดับรายได้ของครัวเรือน						
น้อย (≤ 5,000)	19.5%	20.0%	20.0%	10.0%	32 (18.1%)	$\chi^2 = 5.192$ Sig. = 0.519
ปานกลาง (5,001 – 10,000)	53.7%	40.0%	57.1%	50.0%	91 (51.4%)	
สูง (≥ 10,001)	26.8%	40.0%	22.9%	40.0%	54 (30.5%)	
รวม	82 (46.3%)	30 (16.9%)	35 (19.8%)	30 (16.9%)	177 (100%)	
\bar{X}	9,820.73	11,900.00	10,128.57	11,110.00	10,452.54	F = 0.790
S.D.	5,916.45	9,201.20	6,555.58	7,056.00	6,870.47	Sig. = 0.501
ลักษณะกรรมสิทธิ์ของครัวเรือน						
เป็นเจ้าของ	72.0%	66.7%	91.7%	90.0%	139 (78.1%)	$\chi^2 = 10.46$ Sig. = 0.015
ไม่เป็น เจ้าของ	28.0%	33.3%	8.3%	10.0%	39 (21.9%)	
รวม	82 (46.1%)	30 (16.9%)	36 (20.2%)	30 (16.9%)	178 (100%)	
การเป็นสมาชิกออมทรัพย์ของครัวเรือน						
เป็นสมาชิก	78.3%	83.3%	97.1%	93.3%	152 (85.4%)	$\chi^2 = 8.828$ Sig. = 0.032
ไม่เป็น สมาชิก	21.7%	16.7%	2.9%	6.7%	26 (14.6%)	
รวม	83 (46.6%)	30 (16.9%)	35 (19.7%)	30 (16.9%)	178 (100%)	

มี 2 cell (25%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 4.38

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

พฤติกรรมด้านเศรษฐกิจ ได้ทดสอบพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจ 3 ลักษณะ (ดังตารางที่ 4.7) ดังนี้

ความพยายามแสวงหารายได้ ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบส่วนใหญ่ประเมินว่าตนเองมีความพยายามแสวงหารายได้ (57.1%) และทดสอบแล้วพบว่าสัดส่วนมีความพยายามและไม่มีมีความพยายามแสวงหารายได้ของผู้ตอบใน 4 ชุมชนไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ส่วนความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือน ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่ามีผู้ตอบประเมินการมีความพยายามและไม่มีมีความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอได้ใกล้เคียงกันและไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

และความอดทนในการทำงาน ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบส่วนใหญ่ประเมินตนเองว่ามีความอดทนในการทำงาน (81.1%) และสัดส่วนของผู้ตอบที่ประเมินว่ามีความอดทนและไม่มีมีความอดทนในการทำงานไม่แตกต่างกันทุกชุมชน และจากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างของความอดทนในการทำงานของผู้ตอบในแต่ละชุมชน

ตารางที่ 4.7 แสดงพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจของผู้ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติ ทดสอบ
	1	2	3	4		
ความพยายามแสวงหารายได้ของผู้ตอบ						
มี	61.3%	50.0%	54.3%	56.7%	100 (57.1%)	$\chi^2 = 1.295$ Sig. = 0.730
ไม่มี	38.8%	50.0%	45.7%	43.3%	75 (42.9%)	
รวม	80 (45.7%)	30 (17.1%)	35 (20.0%)	30 (17.1%)	175 (100%)	
ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือนของผู้ตอบ						
มี	60.5%	60.0%	38.2%	43.3%	93 (53.1%)	$\chi^2 = 6.518$ Sig. = 0.089
ไม่มี	39.5%	40.0%	61.8%	56.7%	82 (46.9%)	
รวม	81 (46.3%)	30 (17.1%)	34 (19.4%)	30 (17.1%)	175 (100%)	
ความอดทนในการทำงานของผู้ตอบ						
มี	84.0%	86.2%	74.3%	76.7%	142 (81.1%)	$\chi^2 = 2.372$ Sig. = 0.499
ไม่มี	16.0%	13.8%	25.7%	23.3%	33 (18.9%)	
รวม	81 (46.3%)	29 (16.6%)	35 (20.0%)	30 (17.1%)	175 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

จากการเปรียบเทียบการกระจายของกลุ่มตัวอย่างในเรื่องคุณลักษณะประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละชุมชน พบว่าชุมชนมหาดไทยมีความคล้ายคลึงกันของการกระจายในด้านเพศ

ระยะเวลาการอยู่อาศัย โครงสร้างครอบครัว ด้านระดับการศึกษา อาชีพ ระดับรายได้ และ พฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจ และมีความแตกต่างกันของการกระจายในด้านอายุ ภูมิลำเนา ที่อยู่อาศัยก่อนหน้า จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย และการเป็นสมาชิก ออมทรัพย์

4.9 ลักษณะทางกายภาพด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย 1 - 4

สำหรับการศึกษาลักษณะทางกายภาพด้านที่อยู่อาศัยได้เก็บข้อมูลของครัวเรือนโดยใช้ เครื่องมือแบบสังเกตและแบบสอบถาม ลักษณะทางกายภาพที่ได้ศึกษา ประกอบด้วย ขนาดการ ถือครองที่ดิน รูปแบบที่อยู่อาศัย ลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย การแบ่งใช้ประโยชน์ ภายในที่อยู่อาศัย วัสดุที่ใช้ก่อสร้าง และสภาพที่อยู่อาศัย

ในหัวข้อนี้ได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาทำการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่าง 4 ชุมชน เพื่อศึกษาความแตกต่างลักษณะทางกายภาพด้านที่อยู่อาศัยของทุกชุมชน ผลการวิเคราะห์สรุปได้ ดังนี้

ขนาดการถือครองที่ดิน ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ถือครองที่ดินขนาดปานกลางหรือ 11 - 20 ตารางวา ร้อยละ 41.3 ครัวเรือนกลุ่มรองลงมาถือครองที่ดินขนาดใหญ่หรือ 21 ตารางวาขึ้นไป ร้อยละ 33 ดังตาราง ที่ 4.8

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของขนาดการถือครองที่ดิน ($\chi^2 = 28.466, \text{Sig.} < 0.05$) โดยครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 2 และ 4 มีแนวโน้มมีการถือครองที่ดิน ขนาดปานกลางและขนาดเล็กเป็นส่วนใหญ่ โดยมีมากกว่าร้อยละ 30 ที่มีแปลงที่ดินขนาดเล็กมาก ไม่ถึง 10 ตารางวา ในขณะที่ครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 3 มีแนวโน้มมีการถือครองที่ดินขนาดใหญ่เป็นส่วนใหญ่

ตารางที่ 4.8 แสดงขนาดการถือครองที่ดิน รูปแบบที่อยู่อาศัย และลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1-4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
ขนาดการถือครองที่ดิน (ตารางวา)						
น้อย (≤ 10)	30.1%	30.0%	2.8%	36.7%	46 (25.7%)	$\chi^2 = 28.466$ Sig. = 0.000
ปานกลาง (11 - 20)	41.0%	53.3%	30.6%	43.3%	74 (41.3%)	
มาก (≥ 21)	28.9%	16.7%	66.7%	20.0%	59 (33.0%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
\bar{X}	17.09	17.67	35.82	15.48	20.68	F = 18.651
S.D.	9.08	15.09	22.26	7.96	15.53	Sig. = 0.000
รูปแบบที่อยู่อาศัย						
บ้านเดี่ยวชั้นเดียวยกใต้ถุน	20.5%	30.0%	16.7%	26.7%	40 (22.3%)	$\chi^2 = 5.625$ Sig. = 0.466
บ้านเดี่ยวชั้นเดียว	56.6%	56.7%	72.2%	60.0%	108 (60.3%)	
บ้านเดี่ยวสองชั้น	22.9%	13.3%	11.1%	13.3%	31 (17.3%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
ลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย						
อยู่อาศัย	81.9%	73.3%	80.6%	96.7%	148 (82.7%)	$\chi^2 = 6.075$ Sig. = 0.108
อยู่อาศัยและประกอบกิจการ	18.1%	26.7%	19.4%	3.3%	31 (17.3%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสังเกต กรกฎาคม - กันยายน 2549.

รูปแบบที่อยู่อาศัย ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีที่อยู่อาศัยแบบบ้านเดี่ยวชั้นเดียวเป็นส่วนใหญ่ (60.3%) โดยเฉพาะครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 แต่จากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างของรูปแบบที่อยู่อาศัยของครัวเรือนในแต่ละชุมชน ดังตารางที่ 4.8

ลักษณะการใช้ประโยชน์ของที่อยู่อาศัย ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนเกือบทั้งหมดอยู่อาศัยอย่างเดี่ยว (82.7%) โดยเฉพาะชุมชนมหาดไทย 4 และทดสอบแล้วว่าไม่มีความแตกต่างกันของลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัยของครัวเรือนทุกชุมชน ดังตารางที่ 4.8

การแบ่งใช้ประโยชน์ภายในที่อยู่อาศัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 6 ประเภท คือ ห้องนอน ห้องน้ำ พื้นที่ทำครัว พื้นที่ซักล้าง พื้นที่ตากผ้า และพื้นที่เก็บอุปกรณ์ประกอบอาชีพ มีดังนี้

ห้องนอน ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีห้องนอนที่เป็นสัดส่วนประมาณ ร้อยละ 70 มีครัวเรือนที่ไม่กันเป็นห้องนอนหรือเป็นห้องโล่ง ร้อยละ 30.2 ดังตารางที่ 4.9

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของการแบ่งใช้พื้นที่เป็นห้องนอนของครัวเรือน ($\chi^2 = 15.190$, Sig. < 0.05) โดยที่ครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 3 มีสัดส่วนครัวเรือนที่ไม่กันเป็นห้องนอนเพียงร้อยละ 8.3 ต่ำกว่าชุมชนอื่น ๆ และมีครัวเรือนที่มีห้องนอนเป็นสัดส่วนมากกว่าชุมชนอื่น ๆ

ห้องน้ำ ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีห้องน้ำ 1 ห้อง (87.2%) ดังตารางที่ 4.9

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของการแบ่งใช้พื้นที่เป็นห้องน้ำของครัวเรือน ($\chi^2 = 10.662$, Sig. < 0.05) โดยที่ครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 มีแนวโน้มว่าครัวเรือนเกือบทั้งหมดมีการแบ่งใช้พื้นที่เป็นห้องน้ำ 1 ห้องมากกว่าในชุมชนอื่น ๆ

ตารางที่ 4.9 แสดงการแบ่งใช้ประโยชน์ภายในที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามใน
ชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติ ทดสอบ
	1	2	3	4		
ห้องนอน						
ห้องโล่ง/ไม่ กั้นห้อง	36.1%	30.0%	8.3%	40.0%	54 (30.2%)	$\chi^2 = 15.190$ Sig. = 0.019
1 ห้อง	27.7%	13.3%	30.6%	16.7%	43 (24.0%)	
2 ห้องขึ้นไป	36.1%	56.7%	61.1%	43.3%	82 (45.8%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
ห้องน้ำ						
1 ห้อง	88.0%	93.3%	72.2%	96.7%	156 (87.2%)	$\chi^2 = 10.662^1$ Sig. = 0.014
2 ห้องขึ้นไป	12.0%	6.7%	27.8%	3.3%	23 (12.8%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
มี 3 cell (37.5%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 3.85						
พื้นที่ทำครัว						
มีพื้นที่เฉพาะ	13.3%	23.3%	16.7%	6.7%	26 (14.5%)	$\chi^2 = 3.608^2$ Sig. = 0.307
ไม่มีพื้นที่ เฉพาะ	86.7%	76.7%	83.3%	93.3%	153 (85.5%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
มี 2 cell (25%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 4.36						
พื้นที่ซักล้าง						
มีพื้นที่เฉพาะ	20.5%	23.3%	30.6%	16.7%	40 (22.3%)	$\chi^2 = 2.139$ Sig. = 0.544
ไม่มีพื้นที่ เฉพาะ	79.5%	76.7%	69.4%	83.3%	139 (77.7%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

ตารางที่ 4.9 (ต่อ)

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติ ทดสอบ
	1	2	3	4		
พื้นที่ตากผ้า						
มีพื้นที่เฉพาะ	15.7%	10.0%	11.1%	6.7%	22 (12.3%)	$\chi^2 = 1.948^3$ Sig. = 0.583
ไม่มีพื้นที่ เฉพาะ	84.3%	90.0%	88.9%	93.3%	157 (87.7%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

มี 3 cell (37.5%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 3.69

พื้นที่เก็บอุปกรณ์ประกอบอาชีพ

มีพื้นที่เฉพาะ	4.8%	16.7%	11.1%	6.7%	15 (8.4%)	$\chi^2 = 11.139^4$ Sig. = 0.084
ไม่มีพื้นที่ เฉพาะ	20.5%	33.3%	16.7%	10.0%	36 (20.1%)	
ไม่มีอุปกรณ์	74.7%	50.0%	72.2%	83.3%	128 (71.5%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

มี 3 cell (25%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 2.51

¹⁻⁴ หมายเหตุ : เนื่องจากในการศึกษามีกลุ่มตัวอย่างที่มีห้องน้ำ 2 ห้องขึ้นไป มีพื้นที่ทำครัวเฉพาะพื้นที่ตากผ้าเฉพาะ และพื้นที่เก็บอุปกรณ์ประกอบอาชีพเฉพาะมีจำนวนน้อยมาก ค่าความถี่ที่คาดไว้ (Expected frequencies) จึงมีค่าต่ำกว่า 5 จำนวนหลาย cell มีผลทำให้ค่า Sig. ของการทดสอบไม่ใช่ค่าที่แท้จริง (เป็นเพียงค่าประมาณ) ดังนั้นผลที่ได้จึงเป็นค่าโดยประมาณ

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสังเกต กรกฎาคม - กันยายน 2549.

พื้นที่ทำครัว ชักล้างและตากผ้า ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีพื้นที่ต่าง ๆ ดังกล่าว (85.5% 77.7% และ 87.7% ตามลำดับ) และครัวเรือนมีสัดส่วนของการไม่มีพื้นที่มากกว่ามีพื้นที่ในทุกชุมชน และจากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างในสัดส่วนของการมีและไม่มีพื้นที่เฉพาะของพื้นที่ทำครัว ชักล้างและตากผ้าของครัวเรือนในทุกชุมชน ดังตารางที่ 4.9

พื้นที่เก็บอุปกรณ์ประกอบอาชีพ ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีอุปกรณ์ประกอบอาชีพ (71.5%) โดยเฉพาะชุมชนมหาดไทย 1 และ 4

และไม่พบความแตกต่างกันในสัดส่วนของตัวแปรพื้นที่เก็บอุปกรณ์ประกอบอาชีพของครัวเรือน ในทุกชุมชน ดังตารางที่ 4.9

วัสดุที่ใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัย โดยแบ่งตามส่วนประกอบต่างๆ 4 ส่วน คือ โครงสร้าง ผนัง หลังคา และพื้น ดังนี้

โครงสร้าง และพื้นของที่อยู่อาศัย ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีโครงสร้าง และพื้นของที่อยู่อาศัยเป็นไม้ ร้อยละ 89.9 และ 79.9 ส่วนวัสดุโครงสร้างอื่นๆ ได้แก่ คอนกรีตเสริมเหล็ก เหล็ก และไม้และคอนกรีตเสริมเหล็ก และวัสดุพื้นอื่นๆ ได้แก่ พื้นคอนกรีต พื้นไม้และคอนกรีต และพบว่ามีสัดส่วนของการใช้วัสดุไม้มากกว่าวัสดุอื่นๆ ทั้งโครงสร้างและพื้นของที่อยู่อาศัยของครัวเรือนโดยเฉพาะชุมชนมหาดไทย 4 จากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างของการใช้วัสดุไม้และวัสดุอื่นของครัวเรือนในทุกชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.10 แสดงวัสดุที่ใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1-4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
โครงสร้าง						
ไม้	92.8%	83.3%	83.3%	96.7%	161 (89.9%)	$\chi^2 = 5.421^1$ Sig. = 0.143
อื่นๆ	7.2%	16.7%	16.7%	3.3%	18 (10.1%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	
มี 3 cell (37.5%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 3.02						
ผนัง						
โครงคร่าไม้ ฝาไม้	33.7%	33.3%	41.7%	40.0%	65 (36.3%)	$\chi^2 = 4.647$ Sig. = 0.590
โครงคร่าไม้ ฝากระเบื้อง	28.9%	40.0%	27.8%	40.0%	58 (32.4%)	
อื่นๆ	37.3%	26.7%	30.6%	20.0%	56 (31.3%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

ตารางที่ 4.10 (ต่อ)

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติ ทดสอบ
	1	2	3	4		
หลังคา						
กระเบื้องลอน	68.7%	40.0%	80.6%	40.0%	110 (61.5%)	$\chi^2 = 36.885^2$ Sig. = 0.000
กระเบื้อง คอนกรีต	1.2%	20.0%	2.8%	-	8 (4.5%)	
สังกะสี	30.1%	40.0%	16.7%	60.0%	61 (34.1%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

มี 4 cell (33.3%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 1.34

พื้น						
ไม้	80.7%	70.0%	80.6%	86.7%	143 (79.9%)	$\chi^2 = 2.730$ Sig. = 0.435
อื่นๆ	19.3%	30.0%	19.4%	13.3%	36 (20.1%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179(100%)	

¹⁻² **หมายเหตุ:** เนื่องจากการศึกษามีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้วัสดุโครงสร้างอื่น ๆ และใช้วัสดุหลังคากระเบื้องคอนกรีต มีจำนวนน้อยมาก ค่าความถี่ที่คาดไว้ (Expected frequencies) จึงมีค่าต่ำกว่า 5 จำนวนหลาย cell มีผลทำให้ค่า Sig. ของการทดสอบไม่ใช่ค่าที่แท้จริง (เป็นเพียงค่าประมาณ) ดังนั้นผลที่ได้จึงเป็นค่าโดยประมาณ

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสังเกต กรกฎาคม – กันยายน 2549.

ผนังของที่อยู่อาศัย ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนมีการใช้วัสดุผนังอย่างหลากหลาย ประกอบด้วย โครงเคร่าไม้-ฝาไม้ โครงเคร่าไม้-ฝากระเบื้อง และวัสดุอื่น ๆ ประกอบด้วย ก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสี ก่ออิฐ สังกะสี รวมทั้งกลุ่มที่ใช้วัสดุ 2 ชนิดขึ้นไป จากการทดสอบไม่พบความแตกต่างกันของการใช้วัสดุต่าง ๆ ของครัวเรือนในทุกชุมชน ดังตารางที่ 4.10

หลังคาที่อยู่อาศัย ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ใช้วัสดุกระเบื้องลอน (61.5%) ครัวเรือนกลุ่มรองลงมาใช้วัสดุสังกะสี (34.1%) ดังตารางที่ 4.10

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของการใช้วัสดุมุงหลังคาของครัวเรือน ($\chi^2 = 36.885$, Sig. < 0.05) โดยที่ครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 และ 3 มีแนวโน้มว่าครัวเรือนมีการใช้วัสดุกระเบื้องลอนมากกว่าครัวเรือนในชุมชนอื่น ๆ

สภาพที่อยู่อาศัย จากการสังเกตของผู้ศึกษาได้แบ่งสภาพที่อยู่อาศัยเป็น 2 ระดับ คือ สภาพปานกลาง นั่นคือ ลักษณะที่อยู่อาศัยยังอยู่ในสภาพแข็งแรง โดยสังเกตจากวัสดุอาคารอยู่ในสภาพใช้งานได้ไม่เกิดอันตรายจนถึงสภาพดี สภาพควรปรับปรุง นั่นคือ ที่อยู่อาศัยเริ่มร้าว วัสดุอาคารมีความเสียหายเกิดขึ้นจนถึงสภาพอาคารไม่แข็งแรง อาจมาจากวัสดุที่ใช้ตามแต่จะหาได้ ทำให้วัสดุอาคารไม่ได้มาตรฐาน จากการวิเคราะห์พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีสภาพที่อยู่อาศัยระดับควรปรับปรุง (55.9%) ครัวเรือนกลุ่มรองลงมา มีสภาพระดับปานกลาง (44.1%) และไม่พบความแตกต่างกันของสภาพที่อยู่อาศัยของครัวเรือนในแต่ละชุมชน (ดังตารางที่ 4.11) และได้พบว่า ครัวเรือนที่มีสภาพควรปรับปรุงเป็นผลจากการขาดการดูแลรักษาและความเก่าแก่ตามระยะเวลา ส่วนครัวเรือนที่มีสภาพที่อยู่อาศัยระดับปานกลางมีสาเหตุของความทรุดโทรมจากการต่อเติมเอง จึงคาดว่าอาจเกิดความไม่เป็นระเบียบได้

ตารางที่ 4.11 แสดงสภาพที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
สภาพที่อยู่อาศัย						
ปานกลาง	39.8%	46.7%	55.6%	40.0%	79 (44.1%)	$\chi^2 = 2.835$ Sig. = 0.418
ควรปรับปรุง	60.2%	53.3%	44.4%	60.0%	100 (55.9%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสังเกต กรกฎาคม – กันยายน 2549.

จากการเปรียบเทียบการกระจายของกลุ่มตัวอย่างทางด้านกายภาพที่อยู่อาศัยของแต่ละชุมชน พบว่า ชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 มีความคล้ายคลึงกันของการกระจายในด้านรูปแบบที่อยู่อาศัย ลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย การแบ่งใช้พื้นที่ทำครัว ชักล้าง ตากผ้า และพื้นที่เก็บอุปกรณ์ประกอบอาชีพ การใช้วัสดุโครงสร้าง ผนัง และพื้นของที่อยู่อาศัย และสภาพที่อยู่อาศัย และมีความแตกต่างกันของการกระจายในด้านขนาดการถือครองที่ดิน การแบ่งใช้ห้องนอนและห้องน้ำ และการใช้วัสดุหลังคา

4.10 การบริการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

4.10.1 การบริการสาธารณูปโภค

ชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนมีบริการสาธารณูปโภคของส่วนรวม คือ ถนนและทางเดินเท้า การป้องกันอัคคีภัย การจัดเก็บขยะ ไฟฟ้า และน้ำประปา

ในหัวข้อนี้ได้นำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสำรวจสภาพชุมชนและการสอบถามความพึงพอใจต่อบริการสาธารณูปโภคของชุมชน มาทำการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่าง 4 ชุมชน เพื่อศึกษาความแตกต่างในระดับบริการที่ได้รับและความพึงพอใจต่อบริการสาธารณูปโภคของทุกชุมชน ผลการวิเคราะห์สรุปได้ดังนี้

4.10.1.1 เส้นทางสัญจรในชุมชน

ชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน มีเส้นทางสัญจร 2 ประเภท คือ ถนนและทางเดินเท้า ซึ่งถนนที่ตัดรอบชุมชนมีความกว้างประมาณ 5 เมตร ส่วนทางเดินเท้าที่อยู่ภายในชุมชนมีความกว้างประมาณ 1 เมตร

ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีที่อยู่อาศัยอยู่ติดกับทางเดินเท้า (58.1%) ดังตารางที่ 4.12

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของที่ตั้ง(ที่อยู่อาศัย) ของครัวเรือน ($\chi^2 = 21.937$, Sig. < 0.05) โดยในชุมชนมหาดไทย 1 2 และ 4 มีครัวเรือนที่มีที่ตั้งอยู่ติดกับทางเดินเท้ามากกว่าในชุมชนมหาดไทย 3 นั้นแสดงว่าชุมชนมหาดไทย 1 2 และ 4 มีการแบ่งที่ดินภายในชุมชนมากกว่า โดยเฉพาะชุมชนมหาดไทย 4 และสอดคล้องกับความหนาแน่นของชุมชน (20.68 19.43 14.56 และ 22.25 หลัง/ไร่ ตามลำดับ จากหัวข้อ 4.7.1.3 – 4.7.4.3)

ตารางที่ 4.12 แสดงการจำแนกกลุ่มตัวอย่างตามที่ตั้งของที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ที่อยู่อาศัยอยู่ติดกับ	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
ถนน	39.8%	36.7%	72.2%	16.7%	75 (41.9%)	$\chi^2 = 21.937$ Sig = 0.000
ทางเดินเท้า	60.2%	63.3%	27.8%	83.3%	104 (58.1%)	
รวม	83 (46.4%)	30 (16.8%)	36 (20.1%)	30 (16.8%)	179 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสังเกต กรกฎาคม – กันยายน 2549.

วัสดุผิวจราจร ถนนในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน เป็นถนนลาดยางทั้งหมด ส่วนวัสดุที่ใช้ก่อสร้างทางเดินเท้ามีหลายชนิด ส่วนมากเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก วัสดุอื่น ๆ ได้แก่

ไม้ แผ่นพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กสำเร็จรูป และวัสดุหลายชนิดมาประกอบกันทำเป็นทางเดินเท้า ตามแต่จะหาได้มาใช้ประโยชน์

ระดับความพึงพอใจต่อการจราจร ระดับความพึงพอใจในความสะอาดของการจราจรในชุมชนจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งแบ่งตามกลุ่มตัวอย่างที่อยู่อาศัยอยู่ติดกับถนนและทางเดินเท้า ดังนี้

ตารางที่ 4.13 แสดงระดับความพึงพอใจต่อการจราจรตามที่ตั้งของที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ที่อยู่อาศัยอยู่ติดกับ	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
ถนน						
มาก	15.6%	27.3%	48.0%	60.0%	23 (31.5%)	$\chi^2 = 11.544^1$ Sig = 0.073
ปานกลาง	59.4%	54.5%	48.0%	40.0%	39 (53.4%)	
น้อยและควรปรับปรุง	25.0%	18.2%	4.0%	-	11 (15.1%)	
รวม	32 (43.8%)	11 (15.1%)	25 (34.2%)	5 (6.8%)	73 (100%)	

มี 7 cell (58.3%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 0.75

ทางเดินเท้า

มาก	14.6%	36.8%	-	20.0%	19 (18.6%)	$\chi^2 = 9.560^2$ Sig = 0.144
ปานกลาง	50.0%	52.6%	70.0%	56.0%	55 (53.9%)	
น้อยและควรปรับปรุง	35.4%	10.5%	30.0%	24.0%	28 (27.5%)	
รวม	48 (47.1%)	19 (18.6%)	10 (9.8%)	25 (24.5%)	102 (100%)	

มี 4 cell (33.3%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 1.86

¹⁻² หมายเหตุ: เนื่องจากในการศึกษามีกลุ่มตัวอย่างที่มีความพึงพอใจต่อความสะอาดของถนนในชุมชนที่ระดับน้อย และมีความพึงพอใจกับความสะอาดของทางเดินเท้าที่ระดับมาก มีจำนวนน้อยมาก ค่าความถี่ที่คาดหวัง (Expected frequencies) จึงมีค่าต่ำกว่า 5 จำนวนหลาย cell มีผลทำให้ค่า Sig. ของการทดสอบไม่ใช่ค่าที่แท้จริง (เป็นเพียงค่าประมาณ) ดังนั้นผลที่ได้จึงเป็นค่าโดยประมาณ

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

กลุ่มที่อยู่อาศัยติดกับถนน (ตารางที่ 4.13) จากการศึกษาพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจระดับปานกลาง (53.4%) ครัวเรือนกลุ่มรองลงมาพึงพอใจระดับมาก (31.5%) จากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างกันของระดับความพึงพอใจของครัวเรือนที่มีที่อยู่ติดกับถนนในทุกชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

กลุ่มที่อยู่อาศัยติดกับทางเดินเท้า พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจระดับปานกลาง (53.9%) ครัวเรือนกลุ่มรองลงมามีความพึงพอใจระดับน้อยและเห็นว่าควรปรับปรุง (27.5%) (ตารางที่ 4.13) และครัวเรือนส่วนใหญ่มีสัดส่วนความพึงพอใจระดับปานกลางมากกว่าระดับน้อยและเห็นว่าควรปรับปรุง โดยเฉพาะชุมชนมหาดไทย 3 แต่จากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างกันของระดับความพึงพอใจของครัวเรือนที่มีที่อยู่ติดกับทางเดินเท้าในแต่ละชุมชน

4.10.1.2 การป้องกันอัคคีภัย

สำหรับการป้องกันอัคคีภัยของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน มีเฉพาะถึงเคมีดับเพลิงขนาดเล็ก โดยไม่มีระบบเตือนภัยใด ๆ ซึ่งเครื่องดับเพลิงเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภากรุงเทพฯ โดยชุมชนได้นำอุปกรณ์ดับเพลิงเหล่านี้ติดตั้งกระจายตามบ้านเรือนในชุมชน

ระดับความพึงพอใจต่อการป้องกันอัคคีภัย จากข้อมูลกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจระดับน้อยและเห็นว่าควรปรับปรุง (86.8%) ดังตารางที่ 4.14

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของความพึงพอใจต่อการป้องกันอัคคีภัยของครัวเรือน ($\chi^2 = 9.080$, Sig. < 0.05) โดยครัวเรือนที่อยู่ในชุมชนมหาดไทย 1 และ 3 มีแนวโน้มว่าครัวเรือนมีความพึงพอใจน้อยและเห็นว่าควรปรับปรุงมากกว่าในชุมชนมหาดไทย 2 และ 4

การที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อการป้องกันอัคคีภัยที่ระดับน้อยเป็นส่วนใหญ่อาจเป็นเพราะ โครงสร้างของที่อยู่อาศัยเป็นไม้ถึงร้อยละ 89.9 (จากตารางที่ 4.10) อีกทั้งเส้นทางสัญจรภายในชุมชนเป็นทางเดินเท้าที่กว้างเพียง 1 เมตร ซึ่งยากลำบากต่อการดับเพลิง และที่อยู่อาศัยมีความแออัดหากเกิดเพลิงไหม้จะลุกลามได้รวดเร็ว

4.10.1.3 การจัดเก็บขยะ

การจัดเก็บขยะในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน ชาวชุมชนจะต้องนำขยะมาทิ้งที่จุดทิ้งขยะรวมของชุมชน ที่รองรับขยะมีลักษณะเป็นถังพลาสติกขนาดใหญ่ 2 - 3 ใบต่อจุด จากนั้นรถขยะจะเข้ามาเก็บขยะในชุมชนสัปดาห์ละ 2 ครั้ง

ระดับความพึงพอใจต่อการจัดเก็บขยะ ของกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจระดับน้อยและเห็นว่าควรปรับปรุง (56.6%) มากกว่าครัวเรือนที่พึงพอใจระดับปานกลางอยู่บ้าง ยกเว้นชุมชนมหาดไทย 3 แต่จากการวิเคราะห์

ไม่พบความแตกต่างกันของความพึงพอใจต่อการจัดเก็บขยะของครัวเรือนในแต่ละชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 4.14 แสดงระดับความพึงพอใจต่อการป้องกันอัคคีภัย การจัดเก็บขยะ บริการไฟฟ้า และบริการประปาของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
การป้องกันอัคคีภัย						
ปานกลาง	7.5%	26.7%	8.6%	20.7%	23 (13.2%)	$\chi^2 = 9.080^1$ Sig = 0.028
น้อยและควรปรับปรุง	92.5%	73.3%	91.4%	79.3%	151 (86.8%)	
รวม	80 (46.0%)	30 (17.2%)	35 (20.1%)	29 (16.7%)	174 (100%)	
มี 3 cell (37.5%) ที่มีค่าคาดหวังน้อยกว่า 5 ค่าคาดหวังต่ำสุด คือ 3.83						
การจัดเก็บขยะ						
ปานกลาง	39.2%	43.3%	60.0%	34.5%	75 (43.4%)	$\chi^2 = 5.423$ Sig = 0.143
น้อยและควรปรับปรุง	60.8%	56.7%	40.0%	65.5%	98 (56.6%)	
รวม	79 (45.7%)	30 (17.3%)	35 (20.2%)	29 (16.8%)	173 (100%)	
การบริการไฟฟ้า						
ปานกลาง	28.0%	36.7%	14.3%	20.7%	45 (25.6%)	$\chi^2 = 4.911$ Sig = 0.178
น้อยและควรปรับปรุง	72.0%	63.3%	85.7%	79.3%	131 (74.4%)	
รวม	82 (46.6%)	30 (17.0%)	35 (19.9%)	29 (16.5%)	176 (100%)	

ตารางที่ 4.14 (ต่อ)

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติ ทดสอบ
	1	2	3	4		
การบริการประปา						
ปานกลาง	35.4%	36.7%	17.1%	17.2%	51 (29.0%)	$\chi^2 = 6.811$ Sig = 0.078
น้อยและควร ปรับปรุง	64.6%	63.3%	82.9%	82.8%	125 (71.0%)	
รวม	82 (46.6%)	30 (17.0%)	35 (19.9%)	29 (16.5%)	176 (100%)	

¹ **หมายเหตุ :** เนื่องจากในการศึกษามีกลุ่มตัวอย่างที่มีความพึงพอใจต่อการป้องกันอัคคีภัยที่ระดับปานกลาง มีจำนวนน้อยมาก ค่าความถี่ที่คาดไว้ (Expected frequencies) จึงมีค่าต่ำกว่า 5 จำนวนหลาย cell มีผลทำให้ค่า Sig. ของการทดสอบไม่ใช่ค่าที่แท้จริง (เป็นเพียงค่าประมาณ) ดังนั้นผลที่ได้จึงเป็นค่าโดยประมาณ

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

4.10.1.4 บริการไฟฟ้า

การบริการไฟฟ้าในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน ชาวชุมชนมีการใช้ไฟฟ้าเป็นกลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีมิเตอร์ (มิเตอร์ใหญ่) ใช้ร่วมกัน แล้วแยกมิเตอร์ออกไปในแต่ละหลังที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ดังนั้นการใช้ไฟฟ้าจึงเป็นของส่วนรวมในชุมชน ค่าไฟฟ้าที่ชาวชุมชนจะต้องจ่ายคิดจากการหารจำนวนหน่วยไฟฟ้าที่ใช้กับจำนวนครัวเรือนในกลุ่ม หากสมาชิกในกลุ่มใช้ไฟฟ้ากันมากจนเกินระดับหน่วยที่การไฟฟ้านครหลวงกำหนดจะต้องจ่ายค่าไฟฟ้าในราคาที่แพงขึ้น ทำให้ค่าไฟฟ้ามียาราคาค่อนข้างสูง ราคาไฟฟ้าต่อหน่วยโดยเฉลี่ยของชุมชนมหาดไทย 1-4 คือ 6 บาท 5 บาท 8.50 บาท และ 5 บาท ตามลำดับ

ระดับความพึงพอใจต่อการบริการไฟฟ้า ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจระดับน้อยและเห็นว่าควรปรับปรุง (74.4%) มากกว่าครัวเรือนที่พึงพอใจระดับปานกลาง โดยเฉพาะครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 3 และจากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างกันความพึงพอใจต่อการบริการไฟฟ้าของครัวเรือนในแต่ละชุมชน

การที่ครัวเรือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการบริการไฟฟ้าในชุมชนที่ระดับน้อยอาจเนื่องมาจากค่าไฟฟ้าที่แพงกว่าปกติและไฟฟ้าดับบ่อย เมื่อบ้านเรือนหลายหลังใช้ไฟฟ้าพร้อมกันในช่วงเวลาเดียวกัน

4.10.1.5 บริการน้ำประปา

การบริการน้ำประปาในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน มีรูปแบบใช้มิเตอร์ร่วมกัน และใช้น้ำประปาเป็นกลุ่มเช่นเดียวกับการใช้ไฟฟ้า หากปริมาณการใช้น้ำประปาต่อครัวเรือนในกลุ่มสูงกว่าที่การประปานครหลวงกำหนดไว้จะต้องจ่ายในอัตราเหมาซึ่งมีราคาสูงกว่าปกติ ราคาประปาต่อหน่วยโดยเฉลี่ยของชุมชนมหาดไทย 1 – 4 คือ 16 บาท 11 บาท 19 บาท และ 19 บาท ตามลำดับ

ระดับความพึงพอใจต่อการบริการน้ำประปา จากข้อมูลกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจน้อยและเห็นว่าควรปรับปรุง (71.0%) โดยเฉพาะชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 แต่จากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างกันของความพึงพอใจต่อการบริการน้ำประปาในแต่ละชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สาเหตุที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการบริการน้ำประปาในชุมชนที่ระดับน้อยอาจเนื่องมาจากค่าน้ำประปาที่แพงกว่าปกติ

4.10.2 การบริการสาธารณสุข

ชุมชนมหาดไทย 1 มีบริการสาธารณสุข 2 ประเภท คือ 1) ที่ทำการชุมชน ซึ่งเป็นสถานที่ที่ชาวชุมชนมาประชุมกันตามวาระต่าง ๆ และเป็นที่ยกเอกสารของชุมชน ลักษณะอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กชั้นเดียวอยู่ติดถนนในชุมชน 2) ศูนย์เด็กเล็ก เป็นสถานที่รับดูแลเด็กเล็กก่อนวัยเรียน โดยมีคนทำงานซึ่งเป็นคนในชุมชนดูแลรับผิดชอบ มีการประสานงานกับองค์กรภาคเอกชน ได้แก่ มูลนิธิดวงประทีป และสำนักงานเขตอยู่ตลอด

ชุมชนมหาดไทย 2 มีบริการสาธารณสุข คือ ศูนย์เด็กเล็ก มีการจัดการเช่นเดียวกับชุมชนมหาดไทย 1 ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นสถานที่ประชุมของชุมชนและสถานที่จัดฝึกอบรมอาชีพแก่ชาวชุมชน ลักษณะอาคารเป็นโครงคร่ำไม้ฝากระเบื้องยกพื้นสูงเหนือน้ำเสียดังอยู่ภายในชุมชน และจัดสนามเด็กเล่นซึ่งอยู่ตรงข้ามกับศูนย์เด็กเล็ก

ชุมชนมหาดไทย 3 มีบริการสาธารณสุข คือ ศูนย์ประสานงานพัฒนาชุมชนประจำเขต เป็นสถานที่ทำการชุมชนเพื่อใช้เป็นี่ประชุมของชุมชนและเครือข่ายประจำเขต จัดฝึกอบรมแก่คนในชุมชนและเก็บเอกสารที่เกี่ยวข้อง ลักษณะอาคารเป็นโครงคร่ำไม้ฝากระเบื้องชั้นเดียว ตั้งอยู่ติดถนนในชุมชนบริเวณทางเข้าชุมชน

ชุมชนมหาดไทย 4 ไม่มีบริการสาธารณสุขใด ๆ การประชุมของชุมชนจะใช้พื้นที่บริเวณใกล้กับศาลาพักร้อนที่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนในชุมชน

จากการเปรียบเทียบการกระจายของกลุ่มตัวอย่างทางด้านความพึงพอใจในบริการสาธารณสุขปกคของแต่ละชุมชน พบว่าชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 มีความคล้ายคลึงกันของการกระจายในด้านระดับความพึงพอใจต่อเส้นทางจราจร การจัดเก็บขยะ และบริการไฟฟ้าและน้ำประปา

และมีความแตกต่างกันของการกระจายในด้านที่ตั้งของที่อยู่อาศัย และระดับความพึงพอใจต่อการป้องกันอัคคีภัย

4.11 สภาพทางสังคมในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ผู้ที่อาศัยในชุมชนบางส่วนเคยอยู่ในชุมชนแออัดแห่งอื่นๆ มาก่อน หลังจากถูกไล่รื้อหรือไม่สามารถอยู่อาศัยที่เดิมได้ก็ย้ายมาอยู่ที่ชุมชนมหาดไทย เมื่อตนเองมีที่อยู่แล้วก็ชักชวนคนรู้จักหรือญาติมาอยู่ด้วยกัน จำนวนประชากรจึงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การดำรงชีวิตของคนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ทั้งที่เป็นรายเดือน รายวันหรือเฉพาะงาน อาชีพอื่นๆ เช่น ค้าขายหาบเร่หรือรถเข็น และอาชีพรับซื้อของเก่า เนื่องจากเป็นอาชีพที่ไม่แน่นอนทำให้คนในชุมชนมีปัญหาหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบ อีกทั้งชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนไม่มีการรวมกลุ่มทางสังคมเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มอาชีพหรือการเสริมสร้างอาชีพในชุมชน จึงทำให้ชาวชุมชนต้องช่วยเหลือตนเองเป็นหลัก สำหรับสภาพทางสังคมในชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

4.16.1 ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและการปกครองในชุมชนมหาดไทย

4.16.2 กิจกรรมของชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ประกอบด้วยกิจกรรมด้านประเพณี กิจกรรมด้านพัฒนาชุมชน และกิจกรรมพัฒนาชุมชนร่วมกับองค์กรเอกชน

4.16.3 ปัญหาการดำรงชีวิตของชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ประกอบด้วย ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย หนี้สิน ค่าครองชีพ สาธารณูปโภค (ไฟฟ้าและประปา) และสิ่งแวดล้อมชุมชน สำหรับหัวข้อนี้ นำข้อมูลที่ให้ผู้ตอบเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา เพื่อทราบปัญหาหลักของการดำรงชีวิตในแต่ละชุมชน

4.11.1 ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและการปกครองในชุมชนมหาดไทย

ลักษณะความสัมพันธ์ ของคนในชุมชนมหาดไทย สำหรับการศึกษานี้ได้ศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านอาชีพ (ที่ต้องพึ่งพากัน) ด้านวัฒนธรรม และด้านการมีปัญหาคู่ที่อยู่อาศัยร่วมกัน โดยมีระดับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้านต่าง ๆ แตกต่างกันในแต่ละชุมชน ดังนี้

ด้านอาชีพ ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จำนวน 179 ตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนมีความพึ่งพากันทางอาชีพในระดับปานกลาง และระดับน้อยหรือไม่มีการพึ่งพาคู่ก่อนข้างใกล้เคียงกัน เมื่อเปรียบเทียบกันพบว่า มีความแตกต่างกันของการพึ่งพากันด้านอาชีพของครัวเรือน ($\chi^2 = 7.569$, Sig. < 0.1) โดยครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 และ 3 มีแนวโน้มที่จะพึ่งพาทางอาชีพสูงกว่าชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 ดังตารางที่ 4.15

ด้านวัฒนธรรม สำหรับกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันระดับปานกลาง ร้อยละ 57.5 ดังตารางที่ 4.15

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม ($\chi^2 = 15.329$, Sig. < 0.05) โดยครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 และ 3 มีแนวโน้มว่าครัวเรือนมีความสัมพันธ์ที่ต่ำกว่าชุมชนมหาดไทย 2 และ 4

ด้านการมีปัญหาคู่ที่อยู่อาศัยร่วมกัน สำหรับกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันระดับมาก (45.8%) ครัวเรือนกลุ่มรองลงมา มีความสัมพันธ์กันที่ระดับปานกลาง (34.5%) ดังตารางที่ 4.15

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของระดับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคู่ที่อยู่อาศัยร่วมกัน ($\chi^2 = 12.778$, Sig. < 0.05) โดยครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 มีแนวโน้มว่าครัวเรือนจะมีความสัมพันธ์ที่มากกว่าครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 และ 3

ตารางที่ 4.15 แสดงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมทางด้านอาชีพ วัฒนธรรม และปัญหาที่อยู่อาศัยของครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ลักษณะ ความสัมพันธ์	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติ ทดสอบ
	1	2	3	4		
ความพึงพาทางอาชีพ						
ปานกลาง	61.3%	46.7%	57.1%	33.3%	93 (53.1%)	$\chi^2 = 7.569$ Sig = 0.056
น้อยหรือไม่มี การพึงพา	38.8%	53.3%	42.9%	66.7%	82 (46.9%)	
รวม	80 (45.7%)	30 (17.1%)	35 (20.0%)	30 (17.1%)	175 (100%)	
ด้านวัฒนธรรม						
มาก	33.8%	65.5%	28.6%	60.0%	74 (42.5%)	$\chi^2 = 15.329$ Sig = 0.002
ปานกลาง	66.3%	34.5%	71.4%	40.0%	100 (57.5%)	
รวม	80 (46.0%)	29 (16.7%)	35 (20.1%)	30 (17.2%)	174 (100%)	
ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน						
มาก	34.6%	63.3%	47.2%	56.7%	81 (45.8%)	$\chi^2 = 12.778$ Sig = 0.047
ปานกลาง	39.5%	26.7%	27.8%	36.7%	61 (34.5%)	
น้อยหรือไม่มี ความสัมพันธ์	25.9%	10.0%	25.0%	6.7%	35 (19.8%)	
รวม	81 (45.8%)	30 (16.9%)	36 (20.3%)	30 (16.9%)	177 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

ลักษณะการปกครอง ในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน สำหรับการศึกษานี้ได้ศึกษาลักษณะการปกครอง 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการประชุมเพื่อขอความคิดเห็นจากชาวชุมชน และด้านการแสดงความคิดเห็นของชาวชุมชน ซึ่งลักษณะการปกครองในแต่ละชุมชน มีดังนี้

ด้านการประชุมเพื่อขอความคิดเห็น ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบส่วนใหญ่เห็นว่าการประชุมเพื่อขอความคิดเห็นที่ระดับปานกลาง ร้อยละ 44.8 ผู้ตอบกลุ่มรองลงมาเห็นว่าอยู่ในระดับมาก ร้อยละ 35.1 ดังตารางที่ 4.16

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่ามีความแตกต่างกันของความคิดเห็นของผู้ตอบ ($\chi^2 = 18.736$, Sig. < 0.05) โดยผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 มีแนวโน้มที่เห็นว่าการประชุมเพื่อขอความคิดเห็นที่ระดับมากและปานกลางเป็นส่วนใหญ่ แต่ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 มีแนวโน้มที่เห็นว่าอยู่ในระดับปานกลางและน้อยมากกว่า

ด้านแสดงความคิดเห็น ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบส่วนใหญ่เห็นว่าสามารถแสดงความคิดเห็นได้ระดับปานกลาง (43.2%) ผู้ตอบกลุ่มรองลงมาเห็นว่าสามารถแสดงความคิดเห็นได้ระดับมาก (34.1%) ดังตารางที่ 4.16 และจากการวิเคราะห์ไม่พบความแตกต่างกันของความคิดเห็นของผู้ตอบใน 4 ชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 4.16 แสดงลักษณะการปกครองของผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 1-4

ลักษณะการปกครอง	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
มีประชุมเพื่อขอความคิดเห็น						
มาก	41.3%	53.6%	19.4%	20.0%	61 (35.1%)	$\chi^2 = 18.736$ Sig = 0.005
ปานกลาง	47.5%	28.6%	44.4%	53.3%	78 (44.8%)	
น้อยและไม่มี	11.3%	17.9%	36.1%	26.7%	35 (20.1%)	
รวม	80 (46.0%)	28 (16.1%)	36 (20.7%)	30 (17.2%)	174 (100%)	
แสดงความคิดเห็นได้						
มาก	37.8%	42.9%	22.2%	30.0%	60 (34.1%)	$\chi^2 = 5.250$ Sig = 0.512
ปานกลาง	42.7%	39.3%	44.4%	46.7%	76 (43.2%)	
น้อยและไม่ได้	19.5%	17.9%	33.3%	23.3%	40 (22.7%)	
รวม	82 (46.6%)	28 (15.9%)	36 (20.5%)	30 (17.0%)	176 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม - กันยายน 2549.

จากการเปรียบเทียบการกระจายความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนและการปกครองในชุมชน พบว่าชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 มีความคล้ายคลึงกันของการกระจายในด้านการแสดงความคิดเห็น และมีความแตกต่างกันของการกระจายในระดับของการพึงพาทางด้านอาชีพ ความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรม และการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน รวมทั้งในเรื่องการประชุมเพื่อขอความคิดเห็น

4.11.2 การทำกิจกรรมของชุมชนมหาดไทย 1-4

การเข้าร่วมกิจกรรมของครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1-4 ผู้ศึกษาได้สอบถามความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมทั้งด้านประเพณีและด้านการพัฒนาชุมชน พบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่มีการเข้าร่วมกิจกรรมในระดับปานกลาง (54.6%) และจากการวิเคราะห์พบว่ามีความแตกต่างของความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมของครัวเรือน ($\chi^2 = 19.973$, Sig. < 0.05) โดยครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 มีการกระจายของครัวเรือนในระดับความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนค่อนข้าง

ใกล้เคียงกัน ส่วนชุมชนมหาดไทย 1 และ 3 มีการกระจายของครัวเรือนในระดับความถี่แตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่มีความถี่ของการร่วมกิจกรรมในระดับปานกลาง และเป็นที่น่าสังเกตว่าชุมชนมหาดไทย 1 2 และ 3 ครัวเรือนมีความถี่ของการร่วมกิจกรรมในระดับมากและปานกลางรวมกันมากกว่าร้อยละ 70 ซึ่งมากกว่าชุมชนมหาดไทย 4 ดังตารางที่ 4.17

ตารางที่ 4.17 แสดงการเข้าร่วมกิจกรรมของครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ตัวแปร	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
ความถี่ของการร่วมกิจกรรม						
มาก	14.8%	41.4%	23.5%	33.3%	42 (24.1%)	$\chi^2 = 19.973$ Sig = 0.003
ปานกลาง	63.0%	41.4%	67.6%	30.0%	95 (54.6%)	
น้อยและไม่ได้เข้าร่วม	22.2%	17.2%	8.8%	36.7%	37 (21.3%)	
รวม	81 (46.6%)	29 (16.7%)	34 (19.5%)	30 (17.2%)	174 (100%)	

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

สำหรับกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ด้านประเพณีและด้านการพัฒนาชุมชน แสดงรายละเอียดไว้ดังนี้

4.11.2.1 กิจกรรมส่วนร่วมด้านประเพณี

ชุมชนมีกิจกรรมส่วนรวมในชุมชนที่ดำเนินการกันเองโดยไม่ต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอก ในระยะเวลาที่ผ่านมา 1 ปี (เมษายน พ.ศ. 2548 – 2549) มีกิจกรรมด้านประเพณีและวัฒนธรรม ได้แก่ วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันพ่อ และวันแม่ ส่วนกิจกรรมวันเด็กมีการจัดทุก ๆ ปี แต่ต้องดำเนินการร่วมกับสำนักงานเขตซึ่งจัดงบประมาณของขัวญมอบให้แก่เด็ก ๆ ในชุมชนทุกปี กิจกรรมส่วนรวมในชุมชนด้านประเพณีนั้นชาวชุมชนมีการระดมทุนหรือเงินทำบุญเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน แต่ยังไม่มีการระดมทุนที่นำมาใช้เพื่อประโยชน์ของการพัฒนาชุมชน (ข้อมูลการตอบแบบสอบถามผู้นำชุมชน มิถุนายน – กรกฎาคม 2549)

4.11.2.2 กิจกรรมส่วนร่วมด้านการพัฒนาชุมชน

ชุมชนมหาดไทยมีโอกาสได้เรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนอื่น ๆ ได้แก่ ชุมชนคลองเตย ชุมชนร่วมใจพัฒนา ชุมชนร่วมสามัคคี และชุมชนในจังหวัดจันทบุรี โดยได้ศึกษาเรื่องการก่อสร้างที่อยู่อาศัยและการเจรจาต่อรองเรื่องที่ดินเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเครือข่ายประเวศที่ชุมชน

มหาดไทยร่วมกันก่อตั้งจนมีสมาชิก 18 ชุมชนนั้นแบ่งสมาชิกเป็น 2 กลุ่ม คือ ชุมชนบุรุษ 9 ชุมชน ซึ่งมีการร่วมแก้ไขปัญหาด้านที่ดินและที่อยู่อาศัยตลอดจนปัญหาการดำรงชีวิต และชุมชนที่ได้รับรองแล้ว 9 ชุมชน ซึ่งร่วมแก้ไขปัญหาและต่อต้านยาเสพติด เครือข่ายประเวศมีการประชุมเฉลี่ยเดือนละครั้ง โดยจุดเริ่มต้นของกิจกรรมส่วนรวมด้านการพัฒนาชุมชนมีดังนี้

ปี พ.ศ. 2539 มีความพยายามเจรจาหยุดการไล่รื้อโดยความร่วมมือกันของชุมชนมหาดไทย 1-4 ชุมชนร่วมใจพัฒนา และชุมชนบัวหลวง ซึ่งชุมชนดังกล่าวได้ร่วมกันก่อตั้งศูนย์ประสานงานพัฒนาชุมชนเขตประเวศขึ้นมาหรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า “เครือข่ายประเวศ” ซึ่งการตั้งศูนย์ฯ เกิดจากปัญหาการไล่รื้อสลัม ชุมชนจึงมารวมกลุ่มเพื่อเจรจาดำเนินการให้ได้รับความมั่นคงในที่อยู่อาศัย

พ.ศ. 2540 เครือข่ายประเวศได้เข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงได้รับรู้ถึงพลังขององค์กรชาวบ้านในการร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค เช่น เกรจาการยุติการไล่รื้อชุมชน เป็นต้น

พ.ศ. 2541 ชุมชนมหาดไทยพยายามร้องขอให้สำนักงานเขตประเวศเข้ามารับรองชุมชนให้เป็นชุมชนที่ถูกต้องตามระเบียบของกรุงเทพมหานคร เพื่อให้ชาวชุมชนสามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ สำนักงานเขตประเวศไปยังตัวแทนเจ้าของที่ดิน หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่สำนักงานเขตประเวศได้เข้ามาสำรวจชุมชนและความต้องการของชาวชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ต้องการอยู่อาศัยบนที่ดินเดิมแบบพื้นราบ เจ้าหน้าที่เขตประเวศเป็นตัวแทนในการเจรจากับชาวชุมชน โดยจะให้ชุมชนเช่าที่ดินปีต่อปีซึ่งไม่ได้มีการรับรองว่าจะมีการต่อสัญญาให้อีก ชาวชุมชนต้องการขอเช่าระยะยาว 30 ปี การเจรจาไม่ประสบความสำเร็จและเรื่องได้เงียบหายไป

ในปีเดียวกันเครือข่ายประเวศได้จัดทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF เมนู 5) เป็นโครงการสวัสดิการเร่งด่วนที่ช่วยเหลือผู้ยากลำบากในชุมชน อีกทั้งกองทุนการศึกษา กองทุนประกอบอาชีพ และสวัสดิการคนชราให้กับชุมชนสมาชิกเครือข่ายประเวศ

พ.ศ. 2543 ประมาณช่วงกลางปี ชุมชนคลองตาพุกถูกไล่รื้อ ทางเครือข่ายประเวศไปช่วยเจรจากับสำนักงานเขตลาดกระบังให้ชะลอการไล่รื้อไว้ก่อน จากนั้นชุมชนคลองตาพุกจึงเป็นสมาชิกใหม่ของเครือข่ายประเวศ

พ.ศ. 2544 คณะกรรมการจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย มีมติยืนยันให้การเคหะแห่งชาติดำเนินการก่อสร้างอาคารเช่ามหาดไทยเพื่อรองรับการอพยพชาวชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน แต่เครือข่ายประเวศได้ร่วมกันยุติโครงการสร้างอาคารเช่ามหาดไทย เนื่องจากที่อยู่อาศัยไม่ตรงกับความต้องการของชาวชุมชนซึ่งไม่ได้ทำการสำรวจหรือสอบถามความต้องการจากชาวชุมชนมาก่อน ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีขนาดครอบครัวใหญ่ การทำที่อยู่อาศัยแบบแฟลตก่อให้เกิดความแออัด

ในปีนี้มีอีกกิจกรรมที่เครือข่ายประเวศจัดร่วมกับมูลนิธิวัดปากบ่อโดยการจัดงานอุปสมบทหมู่ 72 รูป เพื่อถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในโอกาสเฉลิมพระชนมายุครบรอบ 72 พรรษา

พ.ศ. 2545 ยาเสพติดได้เริ่มระบาดเข้ามาในชุมชน เครือข่ายประเวศจึงได้ทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.) และทางเครือข่ายจัดกิจกรรมแข่งขันฟุตบอลเพื่อรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด

พ.ศ. 2546 เริ่มเข้าโครงการบ้านมั่นคงโดยอาศัยในที่ดินเดิม ซึ่งโครงการบ้านมั่นคงเป็นโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยที่อยู่ในชุมชนแออัด ที่ส่วนใหญ่ไม่มีสิทธิในที่ดินที่ตนอาศัย การดำเนินงานในขั้นตอนแรก ๆ มีการทำความเข้าใจกับชาวชุมชนให้มีความเข้าใจเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะการดำเนินงานบ้านมั่นคงจะมีผลกับทุกครอบครัว และทำความเข้าใจถึงวิธีการดำเนินการของบ้านมั่นคง อย่งไรก็ตามชาวชุมชนยังไม่ให้ความร่วมมือกับการอบรมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการดำเนินการบ้านมั่นคงเพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและหลักประกันในการใช้เงินเชื่อจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

ในด้านกิจกรรมต่อต้านยาเสพติดได้มีการจัดการอบรมเยาวชนในชุมชนให้มีความรู้เรื่องยาเสพติด

พ.ศ. 2547 มีการจัดการแข่งขันกีฬาเพื่อต่อต้านยาเสพติดในเครือข่ายประเวศร่วมกับองค์กรภาครัฐ จนมาถึงปีนี้เครือข่ายประเวศได้มีสมาชิกชุมชนเพิ่มขึ้นเป็น 14 ชุมชน

พ.ศ. 2548 ทางคณะกรรมการจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยมีความเห็นชอบตามแนวทางแก้ไขที่ทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและนักวิชาการอิสระ นั่นคือตามที่ชาวชุมชนอาศัยกันอยู่ 4 แปลงจะให้ชาวชุมชนอยู่ได้ 3 แปลง โดยใช้แปลงพื้นที่ชุมชนมหาดไทย 1 แปลงพื้นที่ชุมชนมหาดไทย 3 และแปลงบริเวณใกล้กับชุมชนมหาดไทย 3 ที่มีขนาด 5 ไร่ 2 งาน 5 ตารางวา ซึ่งเป็นพื้นที่จัดสรรของกระทรวงมหาดไทยเช่นกัน และมีผู้มาบุกรุกจำนวน 31 หลังคาเรือน แต่ในขณะที่ทำการศึกษาชาวชุมชนไม่เห็นด้วยเพราะชุมชนมีขนาดใหญ่หากรวมกันอยู่ 3 แปลงตามที่กล่าวมาจะเกิดความแออัดอย่างมาก สิ่งที่ชาวชุมชนต้องการและหากเลือกได้คือ ต้องการอยู่อาศัยบนที่ดินเดิม เพียงปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการก็เพียงพอแล้ว

ในปีนี้ชุมชนมหาดไทยได้ศึกษาและปฏิบัติเพื่อดำเนินโครงการบ้านมั่นคงจากตัวแทนบ้านมั่นคงมากขึ้น มีการศึกษางานจากชุมชนอื่นที่ทำโครงการบ้านมั่นคงโดยอาศัยในที่ดินเดิม ได้รับความรู้เกี่ยวกับการอบรมทรัพย์และด้านสหกรณ์และได้รวบรวมข้อมูลภายในชุมชน เช่น ข้อมูลประชากร ข้อมูลสภาพชุมชน ความต้องการรูปแบบที่อยู่อาศัย เป็นต้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการสร้างที่อยู่อาศัยทั้งได้รับคำแนะนำจากองค์กรอิสระให้ความรู้ในการต่อรองต่อเจ้าของที่ดิน ขั้นตอนการสร้างบ้านมั่นคง ในปีนี้ชาวชุมชนเริ่มเข้ากลุ่มอบรมทรัพย์เพื่อที่

อยู่อาศัยมากขึ้น ในส่วนของเครือข่ายประเวศได้มีสมาชิกชุมชนเพิ่มขึ้นเป็น 18 ชุมชน และได้มีการประชุมเพื่อปรึกษาหารือกันเป็นประจำ

พ.ศ. 2549 (จนถึงเดือนมิถุนายน) ในปีนี้ชุมชนมหาดไทยยังคงได้รับการศึกษาและปฏิบัติเพื่อดำเนินโครงการบ้านมั่นคงจากตัวแทนบ้านมั่นคง เช่น ความรู้ด้านการทำงานแบบมีส่วนร่วม การจัดตั้งสหกรณ์ การออกแบบผังบ้าน – ผังชุมชน ขั้นตอนการขอสินเชื่อ แผนงานสาธารณูปโภคและร่วมกันทำแผนสาธารณูปโภคของแต่ละชุมชนเพื่อส่งของงบประมาณจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนตามขั้นตอนการดำเนินโครงการ และร่วมกันตั้งกฎเกณฑ์พิจารณาสิทธิบ้านมั่นคงของชุมชน เป็นต้น แต่ชาวชุมชนเริ่มถอนเงินออมทรัพย์คืนเนื่องจากเกิดความไม่มั่นใจในการดำเนินการต่อไปเพราะเจ้าของที่ดินยังไม่ยินยอมให้ดำเนินการใด ๆ กับที่ดิน (ศูนย์ประสานงานพัฒนาชุมชน เขตประเวศ, ม.ป.ป. และคณะกรรมการชุมชนมหาดไทย 2, ม.ป.ป)

จนกระทั่งมีการแถลงข่าวเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ.2549 โดยประธานกรรมการโครงการบ้านมั่นคงว่า งบประมาณอุดหนุนโครงการบ้านมั่นคงจากรัฐบาลไม่เพียงพอที่จะดำเนินโครงการบ้านมั่นคงต่อไป ดังนั้นจึงต้องชะลอโครงการหรือยุติการพิจารณาอุดหนุนโครงการบ้านมั่นคงตั้งแต่เดือนตุลาคมเป็นต้นไป (โพสต์ทูเดย์, 2549: A8) เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2549 มีการประชุมคณะรัฐมนตรีมีวาระการประชุมเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเรื่องขออนุมัติงบประมาณในการดำเนินการ “โครงการบ้านมั่นคง” เป็นวาระหนึ่งในการประชุม ซึ่งแผนงบประมาณในปี พ.ศ. 2549 ของโครงการบ้านมั่นคงมีเป้าหมายรวม 100,000 หน่วย งบประมาณสนับสนุนจากรัฐวงเงินรวม 6,460 ล้านบาท ระยะเวลาดำเนินการโครงการ 2 ปี (ปี พ.ศ.2549 – 2550) โดยมีงบประมาณที่จะใช้จ่ายจริงในปี พ.ศ. 2549 จำนวน 1,694 ล้านบาท และในปีพ.ศ. 2550 จำนวน 4,886 ล้านบาท ปรากฏว่าในปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้รับการจัดสรรงบประมาณเพียง 120 ล้านบาท (ยังไม่มีการจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติมอีก 1,574 ล้านบาท) และได้ดำเนินโครงการที่มีความพร้อมและจำเป็นเร่งด่วนต้องแก้ไขปัญหจำนวนรวม 30,218 หน่วย ตามมติคณะรัฐมนตรี (15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548) โดยได้อนุมัติโครงการและสำรองจ่ายงบประมาณจากกองทุนพอช. ไปก่อน และมีการปรับปรุงแผนปฏิบัติการจากปีงบประมาณพ.ศ. 2549 – 2552 เป็น พ.ศ. 2550 – 2554 และปรับลดเป้าหมายจากเดิมจำนวน 285,000 หน่วย เป็นจำนวน 200,218 หน่วย เพื่อลดภาระการสนับสนุนจากรัฐ โดยจะสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนร่วมกันพัฒนาในส่วนของชุมชนที่เหลือให้มากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการกระจายอำนาจ โดยมีแผนปฏิบัติการและเป้าหมาย (รัฐบาลไทย, 2550) ซึ่งโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน อาจต้องชะลอตามเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ด้วย

4.11.2.3 กิจกรรมพัฒนาชุมชนร่วมกับองค์กรเอกชน

นอกจากเครือข่ายชุมชนที่ทำงานร่วมกับองค์กรป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.) ที่มีการร่วมแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยให้บงแกชุมชนในการทำกิจกรรมต่อต้านยาเสพติด แล้วนั้นชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนยังมีการทำงานร่วมกับองค์กรเอกชนที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ มูลนิธิดวงประทีป และเครือข่ายสลัม 4 ภาค การดูแลจากองค์กรเอกชนนอกจากเรื่องที่อยู่อาศัยแล้วยังดูแลในเรื่องของเด็ก สิ่งแวดล้อม และกลุ่มออมทรัพย์โดยมูลนิธิดวงประทีป ส่วนเรื่องสิทธิที่อยู่อาศัย และสิทธิมนุษยชนโดยเครือข่ายสลัม 4 ภาค (ข้อมูลการตอบแบบสอบถามผู้นำชุมชน มิถุนายน – กรกฎาคม 2549)

ส่วนสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มีฐานะเป็นองค์การมหาชนมีการบริหารโดยคณะกรรมการ ในการกำกับของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งจะทำหน้าที่ให้ข้อมูลแก่ชุมชนในการเข้าบ้านมั่นคงและเจรจาประสานกับกระทรวงมหาดไทย (เจ้าของที่ดิน)

ดังนั้นชุมชนมหาดไทยมักทำกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานภายนอกเป็นประจำ หน่วยงานภายนอกที่ชุมชนต้องทำกิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ ร่วมประชุมกับสถานีตำรวจ ร่วมประชุมกับองค์กรป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ร่วมประชุมกับเขต และร่วมประชุมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

เหตุผลที่ผู้ศึกษาเลือกชุมชนมหาดไทย 1 – 4 เป็นพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ เพื่อศึกษาถึงการแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชุมชนที่ศึกษานี้จะสามารถแก้ปัญหายาเสพติดด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันได้อย่างประสบความสำเร็จ เนื่องจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยนี้อยู่ในขั้นเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนโดยหน่วยงานที่รับผิดชอบได้ให้ความรู้ต่อวิธีการพัฒนา เตรียมความพร้อมโดยสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ แม้ว่าชุมชนที่ได้ดำเนินโครงการพัฒนาด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันเสร็จสิ้นแล้วยังประสบปัญหาต่าง ๆ หลายด้าน นอกจากปัญหาของตัวอย่างชุมชนที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 แล้ว ผู้ศึกษาได้ทบทวนปัญหาจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการอื่นด้วย เพราะไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบใดอาจต้องเผชิญกับปัญหาแบบเดียวกันได้ จึงควรเตรียมความพร้อมเพื่อไม่ต้องเผชิญกับปัญหาเหล่านี้ ชุมชนเก่าแสง อำเภอมือเมือง จังหวัดสงขลา ได้มีโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบปรับปรุงอยู่ในที่ดินเดิม เนื่องจากก่อนหน้านี้ทางเทศบาลมีแผนปรับปรุงที่ดินบริเวณชุมชนเก่าแสงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและต้องการย้ายชุมชนไปอยู่ในที่รองรับแห่งใหม่ ชาวชุมชนจึงรวมตัวกันต่อรองกับทางจังหวัด ปัญหาที่ชุมชนได้รับ คือชาวบ้านมีเงินไม่มากนัก สามารถจ่ายได้เดือนละ 500 – 600 บาท ถ้าเงินไม่พอก็ต้องยืมนอกระบบ ปัญหาเรื่องนี้ได้มีการพยายามช่วยเหลือโดยกลุ่มออมทรัพย์ โดยจะต้องทำการถ่ายโอนหนี้นอกระบบเข้าระบบออมทรัพย์ ซึ่งคิดดอกเบี้ยต่ำกว่า (วิมุติ ประเสริฐพันธุ์และคณะ, 2546) ก่อนการสำรวจชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ผู้ศึกษาได้ไปสำรวจชุมชนที่

ดำเนินการโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยเสร็จสิ้นแล้ว 3 ชุมชน นั่นคือ ชุมชนทับแก้ว มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยโดยการรื้อย้ายไปที่ดินใกล้เคียงและมีเจ้าของที่ดินเดิม ผู้ศึกษาได้สอบถามอดีตครองประธานชุมชน ชุมชนนี้ถูกไล่รื้อมาทั้งหมด 3 ครั้ง ซึ่งที่ที่ชุมชนตั้งอยู่เป็นที่ดินของการรถไฟ เมื่อกรุงเทพมหานครมีโครงการสร้างถนนจตุรทิศ ชุมชนจึงต้องย้ายออก หลังจากนั้นชาวชุมชนรวมตัวกันเจรจาขอเช่าที่กับการรถไฟ เมื่อขั้นตอนต่าง ๆ ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ปัญหาที่ชาวบ้านต้องเผชิญขณะนี้ คือ ปัญหางานมีไม่ต่อเนื่องจนมีผลต่อกิจกรรมพัฒนาชุมชน ก่อนหน้าที่ชุมชนจะมีที่ดินของชาวชุมชน ชาวชุมชนสามารถรวมตัวกันทำกิจกรรมได้ดีกว่าในปัจจุบัน ชุมชนที่สอง คือ ชุมชนร่วมใจพัฒนา มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยโดยการรื้อย้ายไปที่ดินใกล้เคียงและมีเจ้าของที่ดินเดิม ผู้นำชุมชนชี้แจงว่า สาเหตุที่ชุมชนต้องรื้อย้ายเพราะเจ้าของที่ดิน(กรุงเทพมหานคร) ต้องการใช้ที่ดิน ชาวชุมชนจึงเจรจาขอเช่าที่ดินจึงได้อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับที่เคยอยู่เดิม ส่วนปัญหาที่ชาวชุมชนนี้ต้องเผชิญ เช่น ไม่มีแผนการรองรับในการรื้อย้าย แผนก่อสร้างที่อยู่อาศัยผิดพลาดทำให้ชาวบ้านต้องรับภาระจ่ายที่แพงขึ้น เป็นต้น และชุมชนร่วมสามัคคี มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน ผู้นำชุมชนได้ชี้แจงว่า หลังจากทางสำนักงานทรัพย์สินฯ (เจ้าของที่ดิน) มีแนวโน้มว่าต้องการที่ดิน ชาวชุมชนตั้งตัวประสานงานกับหน่วยงานภายนอกมากขึ้น มีการเจรจางานได้อยู่ในบริเวณเดิมโดยรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างเดิมและสร้างขึ้นใหม่ ปัญหาต่างๆ ที่ชาวชุมชนต้องเผชิญ เช่น จำนวนเงินกู้ได้มาไม่เพียงพอกับที่ต้องก่อสร้างจริง ทำให้ชาวบ้านต้องกู้เงินนอกระบบ (จากการสัมภาษณ์ เมษายน - มิถุนายน พ.ศ. 2549) นอกจากปัญหาที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังพบว่าชุมชนที่ได้ดำเนินโครงการเสร็จสิ้นไปแล้วมีอยู่หลายๆ ชุมชนที่ต้องมาแก้ปัญหาภายหลังในเรื่องรูปแบบอาคารและการเว้นระยะห่างระหว่างอาคารที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายควบคุมอาคารกำหนดไว้

ความสำเร็จของโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวทางบ้านมั่นคงยังต้องอาศัยการประสานงานระหว่างภาครัฐ ต้องมีนโยบายจากรัฐให้หน่วยงานที่เป็นเจ้าของที่ดินและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างที่อยู่อาศัยรวมทั้งการจัดสรรที่ดินให้ผ่อนปรนกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ให้เอื้อต่อการแก้ปัญหา อีกทั้งความต่อเนื่องของการสนับสนุนด้านงบประมาณตามแผนเพื่อการแก้ไขปัญหาได้สำเร็จ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2546) แต่ในขณะที่ทำการศึกษานี้การประสานงานหรือข้อตกลงระหว่างรัฐกำลังดำเนินการอยู่ซึ่งยังไม่เสร็จสิ้น

แม้ว่าขณะนี้ชุมชนที่ได้ดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันจะต้องเผชิญกับปัญหาหลายประเด็น อย่างไรก็ตาม วิธีการใช้ที่ดินร่วมกันก็นับว่าเป็นวิธีการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่อาศัยการมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชาวชุมชนเป็นหลักในการตัดสินใจในทุก ๆ ขั้นตอนของวิธีการ ซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งที่ดีกว่าการแก้ปัญหาแบบในอดีต เช่น การไล่รื้อสลัม เป็นต้น จากการทบทวนวรรณกรรมที่พบว่า การไล่รื้อส่งผลกระทบต่อกลับมาตั้งถิ่นฐานทั้งด้านเศรษฐกิจของเมืองซึ่งในอีกด้านหนึ่งชุมชนแออัดเป็นแหล่งพักพิงและเป็นกระบวนการผลิตสินค้าและบริการแก่

ผู้ใช้แรงงานขั้นต่ำที่ให้บริการแก่สังคม อีกทั้งการไล่อิจจะทำให้เกิดปัญหาสังคมมากขึ้น เป็นการกระจายตัวของชุมชนแออัดและเมื่อคนถูกไล่อิจเกิดอคติขึ้นกับรัฐและสังคมอาจก่อภัยต่างๆ ขึ้นได้ เช่น อาชญากรรม ดังนั้นการหันกลับมาองความเป็นจริงของสังคมและการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันน่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่ดีกว่าวิธีการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาในอดีต

4.11.3 ปัญหาการดำรงชีวิตของชุมชนมหาดไทย 1-4

ผู้ศึกษาได้สอบถามปัญหาการดำรงชีวิตของชาวชุมชนมหาดไทยกับผู้นำชุมชนทุกชุมชน ก่อน เพื่อทราบสภาพปัญหาทั่วไปในชุมชนซึ่งได้พบปัญหา 5 เรื่อง คือ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย หนี้สิน ค่าครองชีพ การบริการไฟฟ้าและน้ำประปา และสิ่งแวดล้อมชุมชน ได้สอบถามปัญหากับหัวหน้าครัวเรือน จำนวน 179 คน และให้เรียงลำดับปัญหา 1 - 5 (สำคัญมากที่สุด - สำคัญน้อยที่สุด) ที่คิดว่าเป็นปัญหาสำหรับครอบครัวหรือชุมชน เพื่อให้ทราบปัญหาที่ผู้ตอบคิดว่าสำคัญที่สุดและควรแก้ไขปัญหานั้นๆ ก่อน ดังนี้ (ดังตารางที่ 4.18)

ชุมชนมหาดไทย 1 ปัญหาลำดับที่ 1 คือ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย (55.7%) ปัญหาลำดับที่ 2 คือ บริการไฟฟ้าและน้ำประปา และหนี้สิน ใกล้เคียงกัน (27.8 % และ 26.3%) และปัญหาลำดับที่ 3 คือ ค่าครองชีพ (41.0%)

ชุมชนมหาดไทย 2 ปัญหาลำดับที่ 1 คือ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย (83.3%) ปัญหาลำดับที่ 2 คือ บริการไฟฟ้าและน้ำประปา และหนี้สิน ใกล้เคียงกัน (47.8% และ 40.0%) และปัญหาลำดับที่ 3 คือ ค่าครองชีพ (53.8%)

ชุมชนมหาดไทย 3 ปัญหาลำดับที่ 1 คือ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย (70.6%) ปัญหาลำดับที่ 2 คือ บริการไฟฟ้าและน้ำประปา (58.8%) และปัญหาลำดับที่ 3 คือ สิ่งแวดล้อมชุมชน (43.8%)

ชุมชนมหาดไทย 4 ปัญหาลำดับที่ 1 คือ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย (66.7%) ปัญหาลำดับที่ 2 คือ บริการไฟฟ้าและน้ำประปา (39.3%) และ ปัญหาลำดับที่ 3 คือ ค่าครองชีพ (30.8%)

จากการวิเคราะห์ปัญหาการดำรงชีวิตของของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนข้างต้นสรุปได้ว่า ปัญหาที่สำคัญและต้องแก้ไขเป็นอันดับที่หนึ่ง คือ ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ซึ่งชุมชนมหาดไทย 2 ตอบว่าเป็นปัญหามากที่สุดในลำดับนี้ ส่วนปัญหาในลำดับที่ 2 คือ ไฟฟ้าและประปา โดยชุมชนมหาดไทย 3 ตอบว่าเป็นปัญหามากที่สุดในลำดับนี้ ส่วนปัญหาลำดับที่ 3 คือ ปัญหาค่าครองชีพ ซึ่งชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 ตอบว่าเป็นปัญหามากที่สุดในลำดับนี้

ตารางที่ 4.18 แสดงลำดับความสำคัญของปัญหาการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ของครัวเรือนในชุมชน
มหาดไทย 1-4

ปัญหาการดำรงชีวิตของ ชุมชนมหาดไทย 1	ปัญหาลำดับที่					รวม
	1	2	3	4	5	
ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย	55.7 %	22.8 %	10.1 %	6.3 %	5.1 %	100% (79)
หนี้สิน	11.8 %	26.3 %	17.1 %	31.6 %	13.2 %	100% (76)
ค่าครองชีพ	11.5 %	16.7 %	41.0 %	16.7 %	14.1 %	100% (78)
ประปา - ไฟฟ้า	20.3 %	27.8 %	21.5 %	21.5 %	8.9 %	100% (79)
สิ่งแวดล้อมชุมชน	2.6 %	9.0 %	10.3 %	21.8 %	56.4 %	100% (78)
ปัญหาการดำรงชีวิตของ ชุมชนมหาดไทย 2	ปัญหาลำดับที่					รวม
	1	2	3	4	5	
ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย	83.3 %	10.0 %	-	6.7 %	-	100% (30)
หนี้สิน	4.0 %	40.0 %	20.0 %	20.0 %	16.0 %	100% (25)
ค่าครองชีพ	7.7 %	11.5 %	53.8 %	26.9 %	-	100% (26)
ประปา - ไฟฟ้า	4.3 %	47.8 %	17.4 %	17.4 %	13.0 %	100% (23)
สิ่งแวดล้อมชุมชน	4.5 %	9.1 %	9.1 %	22.7 %	54.5 %	100% (22)
ปัญหาการดำรงชีวิตของ ชุมชนมหาดไทย 3	ปัญหาลำดับที่					รวม
	1	2	3	4	5	
ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย	70.6 %	11.8 %	5.9 %	8.8 %	2.9 %	100% (34)
หนี้สิน	9.4 %	12.5 %	12.5 %	25.0 %	40.6 %	100% (32)
ค่าครองชีพ	-	18.8 %	31.3 %	43.8 %	6.3 %	100% (32)
ประปา - ไฟฟ้า	23.5 %	58.8 %	8.8 %	8.8 %	-	100% (34)
สิ่งแวดล้อมชุมชน	-	-	43.8 %	9.4 %	46.9 %	100% (32)
ปัญหาการดำรงชีวิตของ ชุมชนมหาดไทย 4	ปัญหาลำดับที่					รวม
	1	2	3	4	5	
ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย	66.7 %	18.5 %	11.1 %	-	3.7 %	100% (27)
หนี้สิน	12.0 %	28.0 %	24.0 %	12.0 %	24.0 %	100% (25)
ค่าครองชีพ	3.8 %	11.5 %	30.8 %	46.2 %	7.7 %	100% (26)
ประปา - ไฟฟ้า	21.4 %	39.3 %	10.7 %	21.4 %	7.1 %	100% (28)
สิ่งแวดล้อมชุมชน	-	7.7 %	23.1 %	15.4 %	53.8 %	100% (26)

ที่มา : ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม - กันยายน 2549.

บทที่ 5

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน พื้นที่ศึกษาชุมชนมหาดไทย 1-4 เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร ซึ่งกำลังพัฒนาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 นั้นได้ศึกษาชุมชนแออัดที่ได้พัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันมาก่อน จึงได้ทราบถึงปัญหาทั้งจากขั้นตอนการดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัย จากการไม่มีส่วนร่วมและจากการที่ชุมชนไม่เข้มแข็ง ทำให้ชุมชนที่ดำเนินการไปแล้วไม่ได้ประสบความสำเร็จทั้งหมด ดังนั้นการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาให้กับชาวชุมชนจึงควรทราบความต้องการและความสามารถของชุมชนในพื้นที่ให้ถ่องแท้ เพื่อที่จะสามารถดำเนินการได้อย่างสอดคล้อง อีกทั้งเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างของชาวชุมชนและภาครัฐ

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในบทที่ 5 นี้จะวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ โดยแยกออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

5.1 วิเคราะห์เงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย ทั้ง 4 ชุมชน บนพื้นฐานเงื่อนไขที่พบในชุมชนที่เคยดำเนินการใช้ที่ดินร่วมกัน

5.2 วิเคราะห์ปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย เป็นสภาพที่อาจส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็ง และการมีส่วนร่วมของชุมชน

5.3 วิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็นมิติต่าง ๆ ประกอบด้วย ความเข้มแข็งด้านความตระหนักในชุมชน ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและการเมืองของชุมชน

5.4 วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ระดับการมีส่วนร่วม และวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการรับทราบข้อมูลจากชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในโครงการใช้ที่ดินร่วมกัน

5.5 วิเคราะห์ความคิดเห็นด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน ในเรื่องความเห็นชอบของประชาชนต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน

5.6 วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็นด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน

5.1 วิเคราะห์เงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน

จากที่ได้ศึกษาชุมชนที่เคยดำเนินการใช้ที่ดินร่วมกัน พบเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน 10 ประการ ได้แก่ มีการประชุมเพื่อกำหนดเป้าหมายและแนวทางเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย มีการแบ่งหน้าที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วม มีการจัดดูงานและอบรมให้ความรู้ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยแก่ชาวชุมชน มีการใส่ใจในการออมทรัพย์ ความบ่อยครั้งในการร่วมกิจกรรมของชุมชน ร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์การพิจารณาสิทธิบ้านมั่นคง คณะกรรมการมีความรู้-ความสามารถ มีความมุ่งมั่นตั้งใจ เสียสละ และนำมติของชุมชนเป็นหลักในการทำงาน แต่เนื่องจากไม่มีการร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์การพิจารณาสิทธิบ้านมั่นคงสำหรับชุมชนมหาดไทย 1-4 เพราะกฎเกณฑ์ที่ใช้ในชุมชนมหาดไทยได้นำมาจากชุมชนในโครงการนำร่องบ้านมั่นคง ในการศึกษาวิจัยเหลือเพียง 9 ประการ

ผู้ศึกษาได้ขอให้ผู้ตอบแบบสอบถามประเมินชุมชนของตนในเงื่อนไขต่าง ๆ ทั้ง 9 ประการนี้ ในการวัดการประเมินได้นำข้อมูลที่นำมาทำการวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก ๆ ของเงื่อนไข รวมทั้งคำนวณค่าเฉลี่ยของคะแนนเพื่อวัดระดับความพร้อมของชุมชนต่าง ๆ ในเงื่อนไขที่สำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการ ดังตารางที่ 5.1

5.1.1 ข้อมูลเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน ก่อนทำการวิเคราะห์ปัจจัยได้ทดสอบความเหมาะสมของข้อมูลด้วย Kaiser – Meyer – Olkin Measure (KMO) ซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.868 และใช้ Bartlett's test เพื่อทดสอบความไม่สัมพันธ์ของตัวแปรได้ค่า Sig. < 0.01 สรุปได้ว่าความเหมาะสมของข้อมูลอยู่ในระดับดีและมีความสัมพันธ์กันของตัวแปร ดังนั้นตัวแปรเงื่อนไขต่าง ๆ จึงสามารถนำไปวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์ปัจจัยได้

ผลจากการวิเคราะห์ปัจจัยได้ปัจจัยร่วม 2 ปัจจัย โดยปัจจัยแรกสามารถอธิบายความผันแปรของตัวแปรทั้ง 9 ตัวได้มากที่สุด ร้อยละ 41.941 และปัจจัยที่สองอธิบายความผันแปรของตัวแปรได้ร้อยละ 19.296 โดยสรุปตัวแปรทั้ง 9 ตัวมีปัจจัยร่วมกัน 2 ปัจจัย และปัจจัยร่วมทั้งสองสามารถร่วมกันอธิบายความผันแปรของตัวแปรทั้งหมดได้ร้อยละ 61.237

5.1.2 ปัจจัยร่วมเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน ที่สกัดได้ 2 ปัจจัยนั้นปัจจัยแรก คือ ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการ โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปีจัยนี้ คือ คณะกรรมการทำงานอย่างเสียสละ มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.872 ตัวแปรที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ คณะกรรมการนำมติของชุมชนเป็นหลัก คณะกรรมการมีความมุ่งมั่นตั้งใจ และคณะกรรมการมีความรู้และความสามารถ ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยใกล้เคียงกัน คือเท่ากับ 0.834 0.813 และ 0.804 ตามลำดับ

ปัจจัยที่สองคือ การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้ คือ การใส่ใจการออมทรัพย์ และความบ่อยครั้งในการร่วมกิจกรรมชุมชน ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.806 เท่ากัน

ก่อนการคำนวณคะแนนปัจจัยทั้งสองเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป ได้ทำการทดสอบความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของมาตรวัดปัจจัยในด้านความสอดคล้องของข้อมูล พบว่าปัจจัยที่ 1 มีค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.875 นั่นคือมาตรวัดปัจจัยที่ 1 ที่ประกอบด้วยตัวแปรทั้ง 7 ตัวมีความสอดคล้องภายในปัจจัยในระดับที่ดี ส่วนปัจจัยที่ 2 มีค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.461 แสดงว่ามาตรวัดปัจจัยที่ 2 มีความสอดคล้องภายในค่อนข้างต่ำ (ค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.5 เป็นค่าน้อยที่สุดที่ยอมรับได้ว่ามีความสอดคล้องกันภายในปัจจัย) ดังนั้นจึงไม่สามารถสร้างมาตรวัดที่ดีสำหรับปัจจัยที่สองได้ จึงจะใช้ตัวแปรทั้งสองเป็นเงื่อนไขในการวิเคราะห์ต่อไป

สรุปได้ว่าเงื่อนไขที่สำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน มีอยู่ 3 เงื่อนไข คือ ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการ การใส่ใจการออมทรัพย์ และความถี่ในการร่วมกิจกรรมของชุมชน

ตารางที่ 5.1 แสดงปัจจัยร่วมเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน

ปัจจัยร่วมเงื่อนไข	ตัวแปรย่อย	น้ำหนักปัจจัย (ค่าสัมประสิทธิ์ ของคะแนนปัจจัย)
ปัจจัยที่ 1 <u>ลักษณะการทำงานของ</u> <u>คณะกรรมการ</u> Eigenvalue = 4.33 อธิบายความผันแปรได้ 41.941 % Cronbach's Alpha = 0.875	คณะกรรมการทำงานอย่างเสถียร	0.872 (0.214)
	คณะกรรมการนำมติของชุมชนเป็นหลัก	0.834 (0.205)
	คณะกรรมการมีความมุ่งมั่นตั้งใจ	0.813 (0.199)
	คณะกรรมการมีความรู้ – สามารถ	0.804 (0.197)
	การจัดดูงานและอบรมให้ความรู้ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย	0.725 (0.178)
	การแบ่งหน้าที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วม	0.649 (0.159)
	การประชุมเพื่อกำหนดเป้าหมายและแนวทางเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย	0.604 (0.148)
	ปัจจัยที่ 2 <u>การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน</u> Eigenvalue = 1.737 อธิบายความผันแปรได้ 19.296 % Cronbach's Alpha = 0.461	การใส่ใจการออมทรัพย์
ความถี่ในการร่วมกิจกรรมชุมชน		0.806 (0.620)

5.1.3 ระดับความพร้อมของชุมชนในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

เพื่อทราบความพร้อมของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จึงนำค่าเฉลี่ยของคะแนนเงื่อนไขทั้ง 3 ด้าน มาทำการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่าง 4 ชุมชน ในการคิดคะแนนปัจจัยที่ 1 คือ ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการ ได้นำค่าคะแนนที่ผู้ตอบได้ประเมินในตัวแปรการทำงานของคณะกรรมการของตัวแปรต่างๆ มาคำนวณด้วยสูตร

$$\begin{aligned} \text{คะแนนปัจจัย} &= \text{ผลรวม (คะแนนดิบตัวแปร}_i \times W_i) \dots \dots \dots (A) \\ \text{โดยที่ ค่าน้ำหนักตัวแปรที่ } i (W_i) &= \frac{\text{ค่าสัมประสิทธิ์คะแนนปัจจัยของตัวแปรที่ } i}{\text{ผลรวมของค่าสัมประสิทธิ์คะแนนปัจจัยของตัวแปรที่ } i} \end{aligned}$$

ซึ่งการคำนวณโดยสูตรดังกล่าว ทำให้สามารถตีความค่าคะแนนปัจจัยที่ได้ตามความหมายของค่าตัวแปรเดิม (การประเมินเงื่อนไขของชุมชนซึ่งทุกตัวแปรที่ใช้มีค่าคะแนนระหว่าง 0 – 3 โดยค่า 0 = ไม่มี 1 = น้อย 2 = ปานกลาง และ 3 = มาก) โดยได้พิจารณาถึงน้ำหนักความสำคัญของแต่ละตัวแปรย่อยแล้ว

ส่วนเงื่อนไขการใส่ใจการออมทรัพย์ และความบ่อยครั้งในการร่วมกิจกรรมชุมชน ผู้ศึกษาสามารถนำคะแนนที่ผู้ตอบประเมินมาใช้หาค่าเฉลี่ยได้ ดังตารางที่ 5.2

ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการ ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ย 2.15 คะแนน อยู่ในระดับปานกลาง

เมื่อเปรียบเทียบกับ 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบมีการประเมินลักษณะการทำงานของคณะกรรมการแตกต่างกัน ($F = 5.182, \text{Sig.} < 0.05$) โดยผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 2 ได้ประเมินลักษณะการทำงานของคณะกรรมการไว้สูงกว่าชุมชนอื่น ๆ โดยเฉลี่ยเท่ากับ 2.44 คะแนน

การใส่ใจการออมทรัพย์ ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ย 2.57 คะแนน อยู่ในระดับปานกลางถึงมาก จากการทดสอบไม่พบความแตกต่างของการประเมินการใส่ใจการออมทรัพย์ในแต่ละชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ความบ่อยครั้งในการร่วมกิจกรรมของชุมชน ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 2.03 คะแนน อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งผู้ตอบในแต่ละชุมชนได้ประเมินความบ่อยครั้งในการร่วมกิจกรรมได้ใกล้เคียงกันและจากการทดสอบไม่พบความแตกต่างกันของการประเมินในแต่ละชุมชน

สรุปได้ว่าความพร้อมของชุมชนในเงื่อนไขที่สำคัญทั้ง 3 เงื่อนไข ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มตัวอย่างมีการประเมินความพร้อมของเงื่อนไขไว้คล้ายคลึงกัน คือ การใส่ใจการออมทรัพย์ มีความพร้อมระดับปานกลางถึงมาก และความบ่อยครั้งของการเข้าร่วมกิจกรรม มีความพร้อมระดับปานกลาง และกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชุมชนประเมินความพร้อมด้านลักษณะการทำงานของคณะกรรมการไว้แตกต่างกัน โดยชุมชนมหาดไทย 2 มีความพร้อมในด้านการทำงานของคณะกรรมการมากกว่าชุมชนอื่น ๆ

ตารางที่ 5.2 แสดงค่าเฉลี่ยของคะแนนเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน

เงื่อนไข	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการ (ปัจจัยที่ 1)						
\bar{X}	2.18	2.44	1.99	1.99	2.15	F = 5.182 Sig. = 0.002
S.D.	0.54	0.54	0.47	0.39	0.52	
n	75	28	35	30	168	
การใส่ใจการออมทรัพย์						
\bar{X}	2.44	2.72	2.69	2.63	2.57	F = 2.083 Sig. = 0.104
S.D.	0.66	0.65	0.58	0.63	0.64	
n	79	29	35	27	170	
ความบ่อยครั้งในการร่วมกิจกรรมของชุมชน						
\bar{X}	1.93	2.24	2.15	1.97	2.03	F = 2.055 Sig. = 0.108
S.D.	0.61	0.74	0.56	0.85	0.68	
n	81	29	34	30	174	

ที่มา : ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

5.2 วิเคราะห์ปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย

สำหรับการวิเคราะห์ปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย ผู้ศึกษาได้นำปัญหาการใช้ที่ดินร่วมกันจากการทบทวนวรรณกรรมและจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ซึ่งพบปัญหาหลัก ๆ 5 เรื่อง แล้วนำปัญหาเหล่านี้มาให้กลุ่มตัวอย่างพิจารณาเรียงปัญหาที่กลุ่มตัวอย่างประเมินว่าเป็นปัญหาหลักของการดำเนินโครงการใช้ที่ดินร่วมกันในชุมชนมหาดไทย มีดังนี้

จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 179 ตัวอย่าง มีกลุ่มที่ไม่ตอบ 8 ตัวอย่าง พบว่า ปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทยที่กลุ่มตัวอย่างตอบมากที่สุด คือ ความล่าช้าในการพิจารณาการใช้ที่ดินจากเจ้าของที่ดิน ร้อยละ 73.7 ปัญหาที่กลุ่มรองลงมาตอบ คือ ความไม่พร้อมจากหน่วยงานที่มาช่วยเหลือเรื่องที่ดิน ร้อยละ 62.0 และเป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่าย ร้อยละ 55.3 นอกจากนี้ยังมีกลุ่มตัวอย่างที่ตอบว่ามีปัญหานอกจากปัญหาดังกล่าวแล้ว คือ ปัญหาความไม่พร้อมด้านการออมเงินของชาวชุมชน ชาวบ้านไม่ยอมรื้อย้ายและไม่มีความสามัคคี ที่ดินไม่เพียงพอ และยังไม่ทราบข้อเท็จจริงในโครงการและข้อมูลข่าวสาร

ตารางที่ 5.3 แสดงปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย

ปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย	ร้อยละ (n = 179)
ความล่าช้าในการพิจารณาการใช้ที่ดินจากเจ้าของที่ดิน	73.7
ความไม่พร้อมจากหน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือเรื่องที่ดิน	62.0
การเพิ่มภาระค่าใช้จ่าย	55.3
การพิจารณาสิทธิต่าง ๆ	43.0
ความไม่เชื่อมั่นในการจัดการด้านการเงินของชุมชน	42.5

ที่มา : ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

5.3 วิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย

จากที่ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน พบว่าได้มีการจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ความเข้มแข็งด้านความตระหนักในชุมชน ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม และการเมือง ได้กำหนดตัวชี้วัดทั้งหมด 21 ตัว ได้แก่

ด้านความตระหนักในชุมชน 1) ใ่วางใจต่อกัน 2) มีความปลอดภัยด้านทรัพย์สินในชุมชน 3) มีระบบความช่วยเหลือให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ 4) การคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นและมองเห็นแนวทางแก้ปัญหา 5) ผู้นำสามารถกำหนดศักยภาพจุดแข็งและจุดอ่อนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน 6) รักและผูกพันกับชุมชน 7) มีความภูมิใจว่าชุมชนของตนไม่ด้อยกว่าชุมชนอื่น 8) ชุมชนเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่น

ด้านเศรษฐกิจ 9) ความเพียงพอจากรายได้ที่ครัวเรือนได้รับ 10) การออมเงินของครัวเรือน

ด้านสังคมและการเมือง 11) คนในชุมชนและผู้นำสามารถติดต่อปรึกษาและพูดคุยได้อย่างเป็นกันเอง 12) ความขัดแย้งภายในชุมชน 13) ผู้นำเป็นที่ยอมรับว่าเป็นคนดีและมีความสามารถ และ 14) เป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 15) การมองเห็นและเข้าใจปัญหาของชุมชน 16) ความสามารถของชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองร่วมกัน 17) คณะกรรมการมีความสามัคคี 18) คณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มและคนในชุมชน 19) คณะกรรมการตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ของชุมชนเป็นที่ตั้ง 20) เจ้าหน้าที่เขตที่ประสานงานกับชุมชนมีความสามารถและประสิทธิภาพ 21) ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่เขตต่อชุมชน

โดยผู้ศึกษาได้ขอให้ผู้ตอบแบบสอบถามประเมินชุมชนของตนตามตัวชี้วัดทั้ง 21 ตัวนี้ แล้วนำผลจากแบบสอบถามดังกล่าวมาวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อพิจารณาการรวมกลุ่มของตัวแปรและนำไปหาความสัมพันธ์กับตัวแปรอิสระต่อไป ดังตารางที่ 5.4

5.3.1 ข้อมูลตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ก่อนทำการวิเคราะห์ปัจจัยได้ทดสอบความเหมาะสมของข้อมูล (KMO) ซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.822 และใช้ Bartlett's test เพื่อทดสอบความไม่สัมพันธ์ของตัวแปรได้ค่า Sig. < 0.01 สรุปได้ว่าความเหมาะสมของข้อมูลอยู่ในระดับดีและมีความสัมพันธ์กันของตัวแปร ดังนั้นตัวชี้วัดต่าง ๆ จึงสามารถนำไปวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์ปัจจัยได้

ผลจากการวิเคราะห์ปัจจัยได้ปัจจัยร่วม 6 ปัจจัย โดยปัจจัยแรกสามารถอธิบายความผันแปรของตัวแปรทั้งหมด ร้อยละ 13.184 ปัจจัยที่สองอธิบายความผันแปรของตัวแปรได้ร้อยละ 9.743 ปัจจัยที่สามอธิบายความผันแปรได้ร้อยละ 8.794 ส่วนปัจจัยลำดับที่ 4 และ 5 สามารถอธิบายความผันแปรได้ใกล้เคียงกัน ร้อยละ 8.425 และ 8.421 และปัจจัยลำดับที่ 6 สามารถอธิบายความผันแปรได้ ร้อยละ 7.292

โดยสรุปตัวแปรทั้ง 21 ตัวมีปัจจัยร่วมกัน 6 ปัจจัย และปัจจัยร่วมทั้งหมดนี้สามารถอธิบายความผันแปรของตัวแปรทั้งหมดได้ร้อยละ 55.858

5.3.2 ปัจจัยร่วมความเข้มแข็งของชุมชน ในการวิเคราะห์ปัจจัยความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสกัดได้ 6 ปัจจัย ปัจจัยแรก คือ ลักษณะของผู้นำ โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้คือ ผู้นำเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นคนดีและมีความสามารถ มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.904 ตัวแปรที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ ผู้นำเป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้นำสามารถกำหนดศักยภาพจุดแข็งและจุดอ่อนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งมีค่าน้ำหนักปัจจัยใกล้เคียงกัน น้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.782 และ 0.760

ปัจจัยที่ 2 คือ ลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้คือ คณะกรรมการตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ของชุมชนเป็นที่ตั้ง มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.873 ตัวแปรที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ คณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มและคนในชุมชน มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.822 และตัวแปรที่มีอิทธิพลในลำดับต่อมา คือ คณะกรรมการมีความสามัคคี มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.728

ปัจจัยที่ 3 คือ ความพึงพอใจต่อชุมชน โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้คือ ความภูมิใจว่าชุมชนของตนไม่ด้อยกว่าชุมชนอื่น มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.851 ตัวแปรที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ ชุมชนเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่น มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.818 และตัวแปรที่มีอิทธิพลในลำดับต่อมา คือ รักและผูกพันกับชุมชน มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.721

ปัจจัยที่ 4 คือ การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้คือ การมองเห็นและเข้าใจปัญหาของชุมชนร่วมกัน และการคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นและมองเห็นแนวทางแก้ปัญหา ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยใกล้เคียงกัน มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.773 และ 0.769

ปัจจัยที่ 5 คือ ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปีจจัยนี้ คือ มีระบบความช่วยเหลือให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ และความปลอดภัยด้านทรัพย์สินในชุมชน ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.873

ปัจจัยที่ 6 คือ ความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่เขตต่อชุมชน และเจ้าหน้าที่เขตที่ประสานงานกับชุมชนมีความสามารถและประสิทธิภาพ ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.877

ก่อนการคำนวณคะแนนปัจจัยทั้ง 6 ปัจจัยเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป ได้ทำการทดสอบความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของมาตรวัดปัจจัยในด้านความสอดคล้องของข้อมูลพบว่า ปัจจัยที่ 1 2 และ 3 มีความสอดคล้องภายในปัจจัยระดับปานกลาง โดยมีค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.785 0.757 และ 0.713 ตามลำดับ ส่วนปัจจัยที่ 4 มีความสอดคล้องภายในปัจจัยอยู่ในระดับไม่ดี โดยมีค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.588 และปัจจัยที่ 5 และ 6 มีความสอดคล้องภายในปัจจัยระดับระดับพอใช้ได้ โดยมีค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.682 และ 0.698

สรุปได้ว่าปัจจัยที่สำคัญของความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน มีอยู่ 6 ปัจจัย คือ ลักษณะของผู้นำ ลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ ความพึงพอใจต่อชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต และความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น

ตารางที่ 5.4 แสดงปัจจัยร่วมความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย

ปัจจัยร่วมความเข้มแข็ง	ตัวแปรย่อย	น้ำหนักปัจจัย (ค่าสัมประสิทธิ์ ของคะแนนปัจจัย)
ปัจจัยที่ 1 <u>ลักษณะของผู้นำ</u> Eigenvalue = 3.032 อธิบายความผันแปรได้ 13.184 % Cronbach's Alpha = 0.785	ผู้นำเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นคนดีและมี ความสามารถ	0.904 (0.368)
	ผู้นำเป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	0.782 (0.319)
	ผู้นำสามารถกำหนดศักยภาพจุดแข็งและ จุดอ่อนในด้านต่างๆ ของชุมชน	0.760 (0.310)
	คนในชุมชนและผู้นำสามารถติดต่อปรึกษา และพูดคุยกันได้เป็นอย่างดี	0.668 (0.273)
ปัจจัยที่ 2 <u>ลักษณะการดำเนินงานของ คณะกรรมการ</u> Eigenvalue = 2.241 อธิบายความผันแปรได้ 9.743 % Cronbach's Alpha = 0.757	คณะกรรมการตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ ของชุมชนเป็นที่ตั้ง	0.873 (0.371)
	คณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นของกลุ่ม และคนในชุมชน	0.822 (0.350)
	คณะกรรมการมีความสามัคคี	0.728 (0.310)
	ความสามารถของชุมชนในการรวมตัวกัน เพื่อสร้างอำนาจต่อรอง	0.618 (0.263)
ปัจจัยที่ 3 <u>ความพึงพอใจต่อชุมชน</u> Eigenvalue = 2.023 อธิบายความผันแปรได้ 8.794 % Cronbach's Alpha = 0.713	ความภูมิใจว่าชุมชนของตนไม่ด้อยกว่า ชุมชนอื่น	0.851 (0.445)
	ชุมชนเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่น	0.818 (0.427)
	รักและผูกพันกับชุมชน	0.721 (0.377)

ตารางที่ 5.4 (ต่อ)

ปัจจัยร่วมความเข้มแข็ง	ตัวแปรย่อย	น้ำหนักปัจจัย (ค่าสัมประสิทธิ์ ของคะแนนปัจจัย)
ปัจจัยที่ 4 <u>การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน</u> Eigenvalue = 1.938 อธิบายความผันแปรได้ 8.425 % Cronbach's Alpha = 0.588	การมองเห็นและเข้าใจปัญหาของชุมชน ร่วมกัน	0.773 (0.431)
	การคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นและ มองเห็นแนวทางแก้ปัญหา	0.769 (0.429)
	ความไว้วางใจต่อกัน	0.588 (0.328)
	การออมเงินของครัวเรือน	0.507 (0.283)
ปัจจัยที่ 5 <u>ความมั่นคงปลอดภัยในการ ดำรงชีวิต</u> Eigenvalue = 1.937 อธิบายความผันแปรได้ 8.421 % Cronbach's Alpha = 0.683	มีระบบความช่วยเหลือให้คนในชุมชน ดำรงชีวิตอยู่ได้	0.873 (0.573)
	ความปลอดภัยด้านทรัพย์สินในชุมชน	0.873 (0.573)
ปัจจัยที่ 6 <u>ความพร้อมของเจ้าหน้าที่ ปกครองส่วนท้องถิ่น</u> Eigenvalue = 1.677 อธิบายความผันแปรได้ 7.292 % Cronbach's Alpha = 0.698	ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่เขตต่อ ชุมชน	0.877 (0.570)
	เจ้าหน้าที่เขตที่ประสานงานกับชุมชนมี ความสามารถและประสิทธิภาพ	0.877 (0.570)

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยชี้ให้เห็นว่าความเข้มแข็งของชุมชนมีมิติใดบ้าง และนำความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ นี้ไปวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบในแต่ละชุมชน เพื่อทราบความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน และสร้างมาตรวัดความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชนเพื่อนำค่าคะแนนที่ได้ไปวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับตัวแปรอิสระ

5.3.3 ระดับความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย

เพื่อทราบความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทยในแต่ละชุมชน ผู้ศึกษาได้นำค่าเฉลี่ยคะแนนปัจจัยรวมทั้ง 6 ปัจจัย มาทำการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่าง 4 ชุมชน ในการคิดคะแนนปัจจัยได้ใช้สูตร (A) เช่นเดียวกับการคิดคะแนนเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน ดังนั้นจะสามารถตีความหมายได้ตามค่าตัวแปรเดิม (การประเมินความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งทุกตัวแปรที่ใช้มีค่าคะแนนระหว่าง 0-3 โดยค่า 0 = ไม่มี 1 = น้อย 2 = ปานกลาง และ 3 = มาก) โดยได้พิจารณาถึงน้ำหนักความสำคัญของแต่ละตัวแปรย่อยแล้ว ดังตารางที่ 5.5

ลักษณะของผู้นำ ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ย 1.92 คะแนน อยู่ในระดับปานกลาง

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบมีการประเมินลักษณะของผู้นำไว้แตกต่างกัน ($F = 4.393$, Sig. < 0.05) โดยผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 2-4 ได้ประเมินลักษณะของผู้นำสูงกว่าผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 1

ลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ย 2.15 อยู่ในระดับปานกลาง

เมื่อเปรียบเทียบใน 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบมีการประเมินลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการแตกต่างกัน ($F = 6.672$, Sig. < 0.05) โดยผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 2 ประเมินไว้สูงกว่าผู้ตอบชุมชนอื่น ๆ มีคะแนนเฉลี่ย 2.50 อยู่ในระดับปานกลางถึงมาก

ความพึงพอใจต่อชุมชน ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ย 2.23 อยู่ในระดับปานกลาง จากการทดสอบไม่พบความแตกต่างกันของการประเมินในแต่ละชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ย 1.80 อยู่ในระดับน้อยถึงปานกลางและจากการทดสอบไม่พบความแตกต่างกันของการประเมินในแต่ละชุมชน

ความมั่นคงปลอดภัย ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ย 1.82 อยู่ในระดับน้อยถึงปานกลางและไม่พบความแตกต่างกันของการประเมินความมั่นคงปลอดภัยในแต่ละชุมชน

ความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนได้ประเมินไว้โดยมีคะแนนเฉลี่ย 1.39 อยู่ในระดับน้อยและไม่พบความแตกต่างกันของการประเมินในแต่ละชุมชน

สรุปได้ว่าความเข้มแข็งของชุมชนทั้ง 6 เรื่องของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน เรื่องความพึงพอใจต่อชุมชน และลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ มีความเข้มแข็งมากที่สุด มีความอ่อนแอในเรื่องลักษณะของผู้นำ การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความมั่นคงปลอดภัย และมี

ความอ่อนแอกมากในเรื่องความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น และเป็นที่น่าสังเกตว่าชุมชนมหาดไทย 2 มีความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าชุมชนอื่น ๆ ในทุกเรื่อง

ตารางที่ 5.5 แสดงค่าเฉลี่ยของคะแนนปัจจัยความเข้มแข็งของชุมชน

ปัจจัยความเข้มแข็ง	ชุมชนมหาดไทย				รวม	ค่าสถิติทดสอบ
	1	2	3	4		
ลักษณะของผู้นำ						
\bar{X}	1.79	2.15	1.91	2.06	1.92	F = 4.393 Sig. = 0.005
S.D.	0.57	0.53	0.53	0.37	0.54	
n	82	30	36	30	178	
ลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ						
\bar{X}	2.13	2.50	1.97	2.08	2.15	F = 6.672 Sig. = 0.000
S.D.	0.51	0.51	0.47	0.52	0.53	
n	82	29	36	30	177	
ความพึงพอใจต่อชุมชน						
\bar{X}	2.18	2.39	2.16	2.31	2.23	F = 1.896 Sig. = 0.132
S.D.	0.53	0.48	0.44	0.41	0.49	
n	82	30	35	30	177	
การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน						
\bar{X}	1.76	1.98	1.71	1.82	1.80	F = 1.820 Sig. = 0.145
S.D.	0.46	0.53	0.46	0.55	0.49	
n	78	27	34	30	169	
ความมั่นคงปลอดภัย						
\bar{X}	1.78	1.87	1.86	1.83	1.82	F = 0.212 Sig. = 0.888
S.D.	0.63	0.67	0.58	0.48	0.60	
n	83	30	35	30	178	
ความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น						
\bar{X}	1.32	1.51	1.43	1.41	1.39	F = 2.038 Sig. = 0.110
S.D.	0.40	0.38	0.40	0.36	0.39	
n	83	30	36	30	179	

ที่มา : ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม - กันยายน 2549.

5.3.4 ปัจจัยความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชนมหาดไทย

ในขั้นตอนนี้ นำคะแนนปัจจัยรวมทั้ง 6 ปัจจัยมาเป็นตัวแปรในการวิเคราะห์ปัจจัยอีกครั้ง เพื่อการคำนวณค่าคะแนนความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชนสำหรับใช้ในการวิเคราะห์ในขั้นตอนนี้ต่อไป

ผลการวิเคราะห์ปัจจัยพบว่าสกัดได้เพียง 1 ปัจจัย ซึ่งว่ามีคิดต่าง ๆ ของความเข้มแข็งของชุมชนมีปัจจัยพื้นฐานร่วมกัน และตั้งชื่อว่า “ความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชน” พบว่า ด้านที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้ คือ ลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.779 ด้านที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ ลักษณะของผู้นำ มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.755 ด้านอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลลำดับต่อมา คือ ความพึงพอใจต่อชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.677 0.656 0.646 และ 0.516 ดังตารางที่ 5.6

เมื่อทดสอบความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของมาตรวัดปัจจัยความเข้มแข็งโดยรวมเพื่อพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูลในปัจจัย พบว่า มีค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.759 แสดงว่ามีความสอดคล้องภายในปัจจัยอยู่ในระดับปานกลาง

การคำนวณค่าคะแนนความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชน ได้คำนวณด้วยสูตร

$$\begin{aligned} \text{คะแนนปัจจัย} &= \text{ผลรวม (ค่ามาตรฐานของคะแนนปัจจัยของมิติที่ } i \times W_i) \dots (B) \\ \text{โดยที่ ค่าน้ำหนักมิติที่ } i (W_i) &= \frac{\text{ค่าสัมประสิทธิ์คะแนนปัจจัยของมิติที่ } i}{\text{ผลรวมของค่าสัมประสิทธิ์คะแนนปัจจัยของมิติที่ } i} \end{aligned}$$

ค่าคะแนนปัจจัยที่ได้นี้ นำไปใช้ในการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในหัวข้อที่ 5.6

ตารางที่ 5.6 แสดงความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชนมหาดไทย

ปัจจัยความเข้มแข็งโดยรวม	น้ำหนักปัจจัย (ค่าสัมประสิทธิ์ของคะแนนปัจจัย)
ลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ	0.779 (0.283)
ลักษณะของผู้นำ	0.755 (0.275)
ความพึงพอใจต่อชุมชน	0.677 (0.246)
ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต	0.656 (0.239)
การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน	0.646 (0.235)
ความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น	0.516 (0.188)

Eigenvalue = 2.749 อธิบายความผันแปรได้ 45.816 % Cronbach's Alpha = 0.759

จากการเปรียบเทียบคะแนนมาตรฐานความเข้มแข็งของชุมชนโดยรวมที่ประเมินโดยสมาชิกในแต่ละชุมชน ซึ่งผู้ตอบมีการประเมินความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชนแตกต่างกัน ($F = 5.289$, $Sig < 0.05$) โดยชุมชนมหาดไทย 2 มีค่าเฉลี่ยคะแนนมาตรฐานความเข้มแข็งของชุมชน (0.652) สูงกว่าชุมชนอื่น ๆ ลำดับรองลงมา คือ ชุมชนมหาดไทย 4 (0.079) และลำดับถัดไป คือ ชุมชนมหาดไทย 1 (-0.167) และ 3 (-0.201)

5.4 วิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนมหาดไทยในการใช้ที่ดินร่วมกัน

สำหรับการวิเคราะห์เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ที่ดินร่วมกันได้แบ่งการวิเคราะห์เป็น 3 ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ระดับการมีส่วนร่วม และวิธีการมีส่วนร่วม

5.4.1 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ของชุมชนมหาดไทย

จากที่ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่างๆ ของการมีส่วนร่วมของชุมชนได้แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน ร่วมวิเคราะห์สาเหตุของ

ปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินพร้อมแนวทางแก้ไข ร่วมเลือกวิธีที่เหมาะสมจากแนวทางเลือกต่าง ๆ การแบ่งความรับผิดชอบ และร่วมติดตามและประเมินผลโครงการที่ได้ดำเนินการไป ผู้ศึกษาได้สอบถามกลุ่มตัวอย่างถึงการเข้าร่วมในชั้นต่าง ๆ หรือไม่ (ค่าตัวแปร 0, 1) ได้นำตัวแปรดังกล่าวมาวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อนำไปสู่การวัดการมีส่วนร่วมเชิงปริมาณต่อไป โดยนำข้อมูลการมีส่วนร่วมในชั้นตอนทั้ง 5 เข้าเป็นตัวแปรย่อยในการวิเคราะห์ ได้ผลการวิเคราะห์ดังตารางที่ 5.7

5.4.1.1 ข้อมูลการมีส่วนร่วมในชั้นตอนต่าง ๆ ก่อนทำการวิเคราะห์ปัจจัยได้ทดสอบความเหมาะสมของข้อมูล (KMO) ซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.804 และใช้ Bartlett's test เพื่อทดสอบความไม่สัมพันธ์ของตัวแปรได้ค่า Sig. = 0.00 สรุปได้ว่าความเหมาะสมของข้อมูลอยู่ในระดับดีและมีความสัมพันธ์กันของตัวแปร ดังนั้นตัวแปรการมีส่วนร่วมในชั้นตอนต่าง ๆ จึงสามารถนำไปวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์ปัจจัยได้

ผลจากการวิเคราะห์ปัจจัยได้ปัจจัย 1 ปัจจัย ซึ่งแสดงความเป็นมิติเดียวกันของการมีส่วนร่วมในชั้นตอนต่าง ๆ ทั้งหมด โดยปัจจัยนี้คือ ปัจจัยการมีส่วนร่วมในชั้นตอนต่าง ๆ และสามารถอธิบายความผันแปรของตัวแปรทั้งหมดได้ร้อยละ 58.159

โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้ คือ ร่วมเลือกวิธีที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา มีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.821 ตัวแปรที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ การแบ่งความรับผิดชอบ และร่วมวิเคราะห์สาเหตุปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินพร้อมแนวทางแก้ไข ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยใกล้เคียงกัน น้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.796 และ 0.762

เมื่อทำการทดสอบความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของข้อมูลที่สกัดปัจจัยเพื่อพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูลในปัจจัย พบว่า ปัจจัยการมีส่วนร่วมในชั้นตอนต่าง ๆ มีค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.819 แสดงว่ามีความสอดคล้องภายในปัจจัยอยู่ในระดับดี จึงนำค่าการมีส่วนร่วมในชั้นตอนทั้ง 5 มาสร้างมาตรวัดการมีส่วนร่วมโดยรวม ในการคำนวณค่ามาตรวัดได้นำค่าสัมประสิทธิ์ของคะแนนปัจจัยของแต่ละตัวแปรย่อยมาคำนวณด้วย

ตารางที่ 5.7 แสดงปัจจัยการมีส่วนร่วมโดยรวมของชุมชนมหาดไทย

ปัจจัยการมีส่วนร่วมโดยรวม	น้ำหนักปัจจัย (ค่าสัมประสิทธิ์ของคะแนนปัจจัย)
ร่วมเลือกวิธีที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา	0.821 (0.282)
การแบ่งความรับผิดชอบ	0.796 (0.274)
ร่วมวิเคราะห์สาเหตุปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินพร้อมแนว ทางแก้ไข	0.762 (0.262)
ร่วมติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน	0.724 (0.249)
ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน	0.703 (0.242)

Eigenvalue = 2.908 อธิบายความผันแปรได้ 58.159 % Cronbach's Alpha = 0.819

ได้นำค่าตัวแปรทั้ง 5 (ซึ่งมีค่า 0, 1) มาสร้างเป็นคะแนนปัจจัยการมีส่วนร่วม โดยคิดคะแนนปัจจัยด้วยสูตร (B) ค่าคะแนนปัจจัยที่ได้ให้นำไปใช้ในการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในหัวข้อที่ 5.7

จากการเปรียบเทียบคะแนนมาตรฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งสี่ชุมชน ซึ่งว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความแตกต่างกัน ($F = 5.509, \text{Sig} < 0.05$) โดยชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 มีค่าเฉลี่ยคะแนนมาตรฐานการมีส่วนร่วม คือ 0.330 และ 0.311 ซึ่งสูงกว่าชุมชนมหาดไทย 1 (0.193) และชุมชนมหาดไทย 3 (-0.317)

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกัน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันมีขั้นตอนต่าง ๆ อยู่หลายขั้นตอน ได้แก่ 1) สำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชน 2) จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือสหกรณ์เคหสถาน 3) พิจารณาผู้มีสิทธิที่สามารถอยู่ในโครงการ 4) ตกลงรายละเอียดการซื้อหรือเช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดิน 5) วางผังชุมชน 6) กำหนดขนาดแปลงที่ดิน 7) กำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่ 8) ขอเงินจากกองทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อก่อสร้างบ้านและที่ดิน 9) การเก็บเงินผ่อนส่งแก่เจ้าของที่ดิน และ 10) ก่อสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

ผู้ศึกษาได้นำขั้นตอนเหล่านี้ไปสอบถามกลุ่มตัวอย่างว่าต้องการให้กลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานใดมีส่วนร่วมในขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกัน

จากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างจำนวน 179 ตัวอย่าง พบว่าต้องการให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่มากที่สุด (40.2%) (ตารางที่ 5.8) กลุ่มรองลงมาต้องการให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือสหกรณ์เคหสถาน และการเก็บเงินผ่อนส่งแก่เจ้าของที่ดิน เป็นจำนวนเท่า ๆ กัน (35.8%) และลำดับถัดมาต้องการให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการก่อสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ(33.0%) และการพิจารณาผู้มีสิทธิที่สามารถอยู่ในโครงการ (32.4%)

โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างต้องการให้กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการการใช้ที่ดินร่วมกันมากกว่ากลุ่มหรือหน่วยงานอื่นในทุกขั้นตอน ขั้นตอนที่กลุ่มตัวอย่างต้องการให้ร่วมมากที่สุด คือ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ (44.1%) กลุ่มรองลงมาต้องการให้กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาผู้มีสิทธิที่จะสามารถอยู่ในโครงการต่อไป (42.5%) ลำดับถัดมาต้องการให้กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการสำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชน (41.9%) วางผังชุมชน (40.2%) และการเก็บเงินผ่อนส่งแก่เจ้าของที่ดินและก่อสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเป็นจำนวนเท่า ๆ กัน (37.4%)

กลุ่มตัวอย่างต้องการให้สำนักงานเขตมีส่วนร่วมในการดำเนินการการใช้ที่ดินร่วมกันในขั้นตอนการสำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชนมากที่สุด (52.5%) กลุ่มรองลงมาต้องการให้สำนักงานเขตมีส่วนร่วมในการตกลงรายละเอียดการซื้อหรือเช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดิน (40.8%) ลำดับถัดมาต้องการให้สำนักงานเขตมีส่วนร่วมในการกำหนดขนาดแปลงที่ดิน (39.1%) การก่อสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ (38.0%) และการกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่ (33.5%) มีหลายขั้นตอนที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจหน้าที่ของสำนักงานเขตแต่กลุ่มตัวอย่างต้องการให้มีส่วนร่วม เช่น การตกลงรายละเอียดการซื้อหรือเช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดิน การกำหนดขนาดแปลงที่ดิน และการกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่ อาจเป็นเพราะในขั้นตอนเหล่านี้จะเกิดความขัดแย้งกันในชุมชนได้ ชาวชุมชนจึงต้องการให้สำนักงานเขตมาร่วมรับรู้ด้วย

ส่วนความต้องการให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานนั้น โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างต้องการให้มีส่วนร่วมน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ ในทุกขั้นตอน ยกเว้นการขอกู้เงินจากกองทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อก่อสร้างบ้านและที่ดิน (33.5%) ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของสถาบันนี้ แสดงให้เห็นว่าชาวชุมชนมีความไว้วางใจต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนไม่มากพอเมื่อเทียบกับหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ สำนักงานเขต แม้ว่าสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยแก่ชุมชนแออัด จึงอาจเป็นผลเสียต่อการพัฒนาที่กำลังดำเนินการได้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนอาจจะประสานงานกับสำนักงานเขตในการร่วมกันดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนนี้ โดยแบ่งหน้าที่ตามภาระความรับผิดชอบที่สำนักงานเขตต้องดำเนินการอยู่แล้วหรือมีความเชี่ยวชาญมากกว่า อาทิเช่น การสำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชน

แอ็ค การก่อสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เป็นต้น ซึ่งจะเกิดผลดีทั้งไม่เกิดการชอนทับหน้าที่ต่อกัน ประหยัดงบประมาณและระยะเวลา

ตารางที่ 5.8 แสดงกลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานที่ชาวชุมชนต้องการให้มีส่วนร่วมในขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกัน

ขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกัน	กลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานที่ชาวชุมชนต้องการให้มีส่วนร่วม (ร้อยละ)			
	ชาวชุมชน	กรรมการชุมชน	สำนักงานเขต	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
สำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชน	21.2	41.9	52.5	20.1
จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือสหกรณ์เคหสถาน	35.8	44.1	24.0	21.2
พิจารณาผู้มีสิทธิที่สามารถอยู่ในโครงการ	32.4	42.5	28.5	15.6
ตกลงรายละเอียดการซื้อ/เช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดิน	26.8	33.5	40.8	21.8
วางผังชุมชน	31.8	40.2	31.8	17.3
กำหนดขนาดแปลงที่ดิน	30.7	36.3	39.1	20.1
กำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่	40.2	33.0	33.5	18.4
ขอกู้เงินจากกองทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อก่อสร้างบ้านและที่ดิน	24.6	35.2	22.3	33.5
การเก็บเงินผ่อนส่งแก่เจ้าของที่ดิน	35.8	37.4	25.1	12.3
ก่อสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ	33.0	37.4	38.0	15.6

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

5.4.2 ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนมหาดไทย

ในการวิเคราะห์ความคิดเห็นของชาวชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนต่อระดับการมีส่วนร่วมได้ใช้วิธีตารางไขว้ (Cross tabulation) ในการวิเคราะห์ โดยได้สอบถามกลุ่มตัวอย่างใน 2 ประเด็นคือ ระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการที่ผ่านมา และระดับการมีส่วนร่วมที่ต้องการให้เกิดขึ้น ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมเรื่องระดับการมีส่วนร่วมในบทที่ 2 มาแล้วนั้น ระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับลักษณะของโครงการ หากเป็นโครงการที่ประชาชนมีส่วนต้องรับภาระต้นทุนโดยตรงเช่นเดียวกับโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันที่ชุมชนมหาดไทยกำลังดำเนินการอยู่นั้น ควรให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ ร่วมคิด ร่วมทำ ดังนั้นระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมคือ ระดับที่ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ สำหรับในชุมชน

มหาดไทย มีเพียงประมาณร้อยละ 30 ที่ประเมินว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในปัจจุบันอยู่ในระดับนี้แล้ว และประมาณร้อยละ 50 เห็นว่าชุมชนยังไม่มีอำนาจตัดสินใจ ดังตารางที่ 5.9

จากตารางที่ 5.9 สำหรับระดับการมีส่วนร่วมที่ผู้ตอบต้องการให้เกิดขึ้น พบว่าระดับที่ต้องการยังเป็นส่วนน้อย คือ ระดับที่ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ ร้อยละ 19.2 โดยผู้ตอบส่วนมากต้องการให้ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน ร้อยละ 53.9 และผู้ตอบที่ต้องการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ภาครัฐ คือ ระดับประชาชนให้ข้อมูลและคำปรึกษาแต่ยังไม่มีอำนาจตัดสินใจ และภาครัฐเป็นผู้คิดและจัดการให้ คิดเป็นร้อยละ 27

จากที่ผู้ตอบส่วนใหญ่ต้องการให้มีระดับการมีส่วนร่วมเป็นระดับประชาชนและรัฐร่วมกันทำงานนั้น จากความคิดเห็นของผู้ตอบพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นยังต่ำกว่าระดับที่ต้องการ เพราะกลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่ง (45.5%) เห็นว่าการมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นระดับที่ประชาชนให้ข้อมูลและคำปรึกษาแต่ยังไม่มีอำนาจการตัดสินใจ

จากจำนวนผู้ตอบที่ต้องการให้การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นระดับประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการนั้น ผู้ตอบประมาณครึ่งหนึ่ง (9.6%) ที่เห็นว่าระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นตรงกับระดับที่ต้องการ ส่วนจำนวนผู้ตอบที่ต้องการให้การมีส่วนร่วมเป็นระดับประชาชนและรัฐร่วมกันทำงาน มีผู้ตอบประมาณ 1 ใน 3 ส่วน (16.8%) ที่เห็นว่าระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นตรงกับระดับที่ต้องการ และจากจำนวนผู้ตอบที่ต้องการให้ภาครัฐมีอำนาจการตัดสินใจ มีผู้ตอบประมาณ 3 ใน 4 ส่วน (7.2%) ที่เห็นว่าระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นตรงกับระดับที่ต้องการ

ตารางที่ 5.9 แสดงระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในการดำเนิน โครงการที่ผ่านมาและระดับการมีส่วนร่วมที่ต้องการให้เกิดขึ้น (คำนวณ % จากจำนวนรวมทั้งหมด)

ระดับการมีส่วนร่วมที่ต้องการ	ระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้น				รวม
	1	2	3	4	
1	9.6%	1.8%	6.6%	1.2%	32 (19.2%)
2	12.0%	16.8%	23.4%	1.8%	90 (53.9%)
3	1.2%	1.2%	6.6%	0.6%	16 (9.6%)
4	5.4%	2.4%	9.0%	0.6%	29 (17.4%)
รวม	47 (28.1%)	37 (22.2%)	76 (45.5%)	7 (4.2%)	167 (100.0%)

1 คือ ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ

2 คือ ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน

3 คือ ประชาชนให้ข้อมูลและคำปรึกษาแต่ยังไม่มีอำนาจตัดสินใจ

4 คือ ภาครัฐเป็นผู้คิดและจัดการให้

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม - กันยายน 2549.

5.4.3 วิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนมหาดไทย

สำหรับการสอบถามถึงวิธีการเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการที่ต้องการจากกลุ่มตัวอย่างในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งมีวิธีการที่ประชาชนจะเข้าร่วมแตกต่างกัน จึงได้แบ่งกลุ่มวิธีการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 กลุ่มตามชั้นตอนหลัก ๆ คือ วิธีการมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูล วิธีการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็น และวิธีการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือหรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งได้สอบถามความต้องการของกลุ่มตัวอย่างต่อวิธีต่าง ๆ ซึ่งต้องกระทำระหว่างชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังตารางที่ 5.10

5.4.3.1 วิธีการมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูล

วิธีการมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินร่วมกัน พบว่าวิธีการที่กลุ่มตัวอย่างเห็นความเหมาะสมมากที่สุด ใน 5 ลำดับแรก คือ การชี้แจงต่อประชาชนในที่ประชุม (71.5%) หอกระจายข่าวชุมชน (68.2%) เอกสารข้อเท็จจริง (52.5%) ทักษศึกษา (36.9%) และจดหมายข่าว (35.2%)

สำหรับวิธีการมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลใน 5 ลำดับแรก พบว่า วิธีการชี้แจงต่อประชาชนในที่ประชุม หอกระจายข่าวชุมชน และทักษศึกษาเป็นเทคนิคที่ชุมชนได้ดำเนินการอยู่แล้ว โดยวิธีการเหล่านี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะแจ้งข้อมูลต่อตัวแทนชุมชน และตัวแทนชุมชนจะนำข้อมูลที่รับทราบมาแจ้งต่อชาวชุมชน ส่วนการแจกเอกสารข้อเท็จจริง และจดหมายข่าว ชุมชนยังไม่เคยดำเนินการ ซึ่งวิธีการนี้สามารถสร้างความเข้าใจเบื้องต้นในหลักการแนวทางปฏิบัติ ตลอดจนความคืบหน้าของการดำเนินโครงการได้เป็นอย่างดี

5.4.3.2 วิธีการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็น

วิธีการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินร่วมกัน พบว่า วิธีการที่กลุ่มตัวอย่างเห็นความเหมาะสมที่สุดใน 3 ลำดับแรก คือ แบบสอบถาม (60.9%) การสัมภาษณ์รายบุคคล (54.7%) และการสนทนากลุ่มย่อย (41.9%)

สำหรับวิธีการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นทั้ง 3 ลำดับนี้ พบว่า ชุมชนยังไม่เคยดำเนินการเลย เพราะชาวชุมชนจะสามารถแสดงความคิดเห็นได้ในระหว่างการประชุมของชุมชน แต่จากการศึกษาพบว่าสามารถแสดงความคิดเห็นได้ในระดับปานกลาง ซึ่งวิธีการที่กลุ่มตัวอย่างต้องการนี้มีจุดประสงค์เพื่อการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นในระดับบุคคล ทั้งด้านข้อเท็จจริงในพื้นที่และความต้องการรายบุคคล

5.4.3.3 วิธีการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือหรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

วิธีการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือหรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินร่วมกัน พบว่า วิธีการที่กลุ่มตัวอย่างเห็นความเหมาะสมที่สุดใน 3 ลำดับแรก คือ ตั้งคณะที่ปรึกษา (ตัวแทนชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐ) เพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อ

โครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน) (66.5%) จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วม (63.1%) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (57.5%)

สำหรับวิธีการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือหรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นใน 3 ลำดับแรก พบว่า ชุมชนดำเนินการในวิธีการดังกล่าวบ้างแล้ว ซึ่งวิธีเหล่านี้มีจุดประสงค์เพื่อสร้างตัวแทนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อเป็นตัวแทนให้ข้อมูลแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้ในการตัดสินใจเสนอทางเลือกเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัย และเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในชุมชน

ตารางที่ 5.10 แสดงวิธีการมีส่วนร่วมที่ต้องการของชุมชนมหาดไทย

วิธีการมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูล	ร้อยละ (n = 176)
การชี้แจงต่อประชาชนในที่ประชุม	71.5
หอกระจายข่าวชุมชน	68.2
เอกสารข้อเท็จจริง	52.5
ทัศนศึกษา	36.9
จดหมายข่าว	35.2
การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร	34.1
เวทีทำเสนอข้อมูล	24.6
จัดสัมมนาวิชาการ	24.6
สื่อสารผ่านวิทยุกระจายเสียง	23.5
รายงานการศึกษา	21.8
การจัดทำวิกิพีเดีย	20.7
วิธีการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล	ร้อยละ (n = 170)
แบบสอบถาม	60.9
การสัมภาษณ์รายบุคคล	54.7
การสนทนากลุ่มย่อย	41.9
ประชาพิจารณ์	33.5
สายด่วนสายตรง	19.0
การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์	1.70
วิธีการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ	ร้อยละ (n = 173)
ตั้งคณะที่ปรึกษา	66.5
จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วม	63.1
การประชุมเชิงปฏิบัติการ	57.5
เวทีสาธารณะ	54.2
การพบปะแบบไม่เป็นทางการ	33.5

ที่มา : ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

5.5 วิเคราะห์ความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการใช้ที่ดินร่วมกันในบทที่ 2 ผู้ศึกษาได้พบหลักการทั่วไปของการใช้ที่ดินร่วมกัน โดยผู้ศึกษาได้นำมาสร้างเป็นข้อตกลงเพื่อสอบถามความคิดเห็นจากชาวชุมชน ซึ่งจำแนกเป็นหัวข้อย่อย ๆ ได้ 9 ประการ ได้แก่

- 1) เมื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยแล้วชุมชนจะมีความมั่นคงในที่ดินที่อยู่อาศัย
- 2) การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัย
- 3) การพัฒนาที่อยู่อาศัยต้องหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำใช้ในการพัฒนา
- 4) แปลงที่ดินใหม่อาจไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่ยังคงอยู่ในบริเวณใกล้เคียง
- 5) แปลงที่ดินใหม่มีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่เดิม
- 6) ต้องมีการรื้อถอนที่อยู่อาศัยและสร้างขึ้นมาใหม่
- 7) การสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นมาใหม่อาจมีความหนาแน่นของบ้านเรือนเพิ่มขึ้น
- 8) แปลงที่ดินใหม่ไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชน
- 9) บางครอบครัวอาจต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นที่ได้เตรียมไว้ พร้อมกับได้รับเงินชดเชย

ผู้ศึกษาได้ขอให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นกับข้อตกลงต่าง ๆ โดยกำหนดการให้คะแนนเป็น 0 = ไม่เห็นด้วย 1 = ไม่แน่ใจ และ 2 = เห็นด้วย โดยผู้ศึกษาเห็นว่าความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่อข้อตกลงดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในการนำวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันมาพัฒนาที่อยู่อาศัย ซึ่งความคิดเห็นเหล่านี้จะสามารถเป็นสิ่งบ่งบอกต่อการมีส่วนร่วมในโครงการใช้ที่ดินร่วมได้

โดยภาพรวมผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนเห็นด้วยกับข้อตกลงเป็นส่วนใหญ่ (ดังตารางที่ 5.11) ซึ่งข้อตกลงที่ผู้ตอบส่วนใหญ่เห็นด้วย ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัย (84.7%) การพัฒนาที่อยู่อาศัยต้องหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ (85.8%) เมื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยแล้วชุมชนจะมีความมั่นคงในที่ดินที่อยู่อาศัย (78.5%) ต้องมีการรื้อถอนที่อยู่อาศัยและสร้างขึ้นมาใหม่ (69.1%) แปลงที่ดินใหม่อาจไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่ยังคงอยู่ในบริเวณใกล้เคียง (64.4%) และการสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นมาใหม่อาจมีความหนาแน่นของบ้านเรือนเพิ่มขึ้น (60.0%)

ส่วนข้อตกลงที่ผู้ตอบไม่เห็นด้วยและไม่แน่ใจมีจำนวนเท่า ๆ กัน ได้แก่ บางครอบครัวอาจต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นที่ได้เตรียมไว้ พร้อมกับได้รับเงินชดเชย (25.3%, 25.3%) แปลงที่ดินใหม่มีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่เดิม (32.2%, 23.2%) ส่วนข้อตกลงเรื่องแปลงที่ดินใหม่ไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชน ผู้ตอบส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย (52.5%)

ตารางที่ 5.11 แสดงค่าเฉลี่ยของคะแนนการประเมินความคิดเห็นของผู้ตอบตามข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน

ข้อตกลง	\bar{X} (S.D.)	% ผู้ตอบ			รวม
		ไม่เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	เห็นด้วย	
- การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัย	1.82 (0.455)	2.8%	12.5%	84.7%	176 (100%)
- การพัฒนาที่อยู่อาศัยต้องหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ	1.77 (0.590)	8.5%	5.7%	85.8%	176 (100%)
- เมื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยแล้วชุมชนจะมีความมั่นคงในที่ดินที่อยู่อาศัย	1.73 (0.549)	5.1%	16.9%	78.5%	177 (100%)
- ต้องมีการรื้อถอนที่อยู่อาศัยและสร้างขึ้นมาใหม่	1.55 (0.724)	13.7%	17.1%	69.1%	175 (100%)
- แปลงที่ดินใหม่อาจไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่ยังคงอยู่ในบริเวณใกล้เคียง	1.43 (0.824)	21.5%	14.1%	64.4%	177 (100%)
- การสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่อาจมีความหนาแน่นของบ้านเรือนเพิ่มขึ้น	1.36 (0.845)	24.0%	16.0%	60.0%	175 (100%)
- บางครอบครัวอาจต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นที่ได้เตรียมไว้ พร้อมกับได้รับเงินชดเชย	1.24 (0.832)	25.3%	25.3%	49.4%	174 (100%)
- แปลงที่ดินใหม่มีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่เดิม	1.12 (0.870)	32.2%	23.2%	44.6%	177 (100%)
- แปลงที่ดินใหม่ไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชน	0.76 (0.873)	52.5%	18.6%	28.8%	177 (100%)

ที่มา: ข้อมูลจากแบบสอบถาม กรกฎาคม – กันยายน 2549.

จากข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกันทั้ง 9 ประการ ผู้ศึกษาได้นำมาวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) เพื่อนำข้อตกลงต่าง ๆ มาสร้างเป็นปัจจัยร่วมกัน (ดังตารางที่ 12) เมื่อได้ปัจจัยร่วมจึงจะนำไปวิเคราะห์เพื่อหาอิทธิพลจากตัวแปรอิสระต่อไป

5.5.1 ข้อมูลความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน ก่อนทำการวิเคราะห์ปัจจัยได้ทดสอบความเหมาะสมของข้อมูล (KMO) มีค่าเท่ากับ 0.790 และใช้ Bartlett's test เพื่อทดสอบความไม่สัมพันธ์ของตัวแปรได้ค่า Sig. = 0.00 สรุปได้ว่าความเหมาะสมของข้อมูลอยู่ในระดับปาน

กลางและมีความสัมพันธ์กันของตัวแปร ดังนั้นตัวแปรข้อตกลงต่าง ๆ จึงสามารถนำไปวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์ปัจจัยได้

ผลจากการวิเคราะห์ปัจจัยได้ปัจจัยร่วม 2 ปัจจัย โดยปัจจัยแรกสามารถอธิบายความผันแปรของตัวแปรทั้งหมด ร้อยละ 28.269 และปัจจัยที่สองอธิบายความผันแปรของตัวแปรได้ร้อยละ 25.544 โดยสรุปตัวแปรทั้งหมดมีปัจจัยร่วมกัน 2 ปัจจัย และปัจจัยทั้งหมดสามารถอธิบายความผันแปรของตัวแปรทั้งหมดได้ ร้อยละ 53.813

5.5.2 ปัจจัยร่วมข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน ที่สกัดได้ 2 ปัจจัย โดยปัจจัยแรก คือ การพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยข้อตกลงที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้ คือ การพัฒนาที่อยู่อาศัยต้องหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำใช้ในการพัฒนา และการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยใกล้เคียงกัน น้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.786 และ 0.780 ข้อตกลงที่มีอิทธิพลในลำดับต่อมา คือ ต้องมีการรื้อถอนที่อยู่อาศัยและสร้างขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.730

ปัจจัยที่สอง คือ ปัจจัยที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย โดยข้อตกลงที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้ คือ แปลงที่ดินใหม่มีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่เดิม และแปลงที่ดินใหม่ไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชน ซึ่งมีน้ำหนักปัจจัยใกล้เคียงกัน น้ำหนักปัจจัยเท่ากับ 0.849 และ 0.840

จากผลการวิเคราะห์ที่ได้ จึงทำการสร้างมาตรวัดปัจจัยทั้ง 2 โดยคำนวณค่าคะแนนปัจจัยจากค่าตัวแปรที่อยู่ภายในแต่ละปัจจัย คะแนนปัจจัยที่ได้จะนำไปใช้ในการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป แต่ก่อนการคำนวณค่าคะแนนปัจจัยได้ทำการทดสอบความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของมาตรวัดเพื่อพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูลในแต่ละปัจจัย พบว่า ปัจจัยที่ 1 และ 2 มีค่า Cronbach's Alpha เท่ากับ 0.763 และ 0.704 แสดงว่ามีความสอดคล้องภายในปัจจัยในระดับปานกลาง

ตารางที่ 5.12 แสดงปัจจัยร่วมข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน

ปัจจัยร่วมข้อตกลง	ตัวแปรย่อย	น้ำหนักปัจจัย (ค่าสัมประสิทธิ์ ของคะแนนปัจจัย)
ปัจจัยที่ 1 <u>การพัฒนาที่อยู่อาศัย</u> Eigenvalue = 2.544 อธิบายความผันแปรได้ 28.269% Cronbach's Alpha = 0.763	การพัฒนาที่อยู่อาศัยต้องหาแหล่งเงินทุน ดอกเบี้ยต่ำใช้ในการพัฒนา	0.786 (0.293)
	การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนส่งผลต่อ ความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัย	0.780 (0.291)
	ต้องมีการรื้อถอนที่อยู่อาศัยและสร้าง ขึ้นมาใหม่	0.730 (0.272)
	การสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นมาใหม่อาจมีความ หนาแน่นของที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น	0.706 (0.263)
	เมื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยเรียบร้อยแล้วชุมชน จะมีความมั่นคงในที่ดินที่อยู่อาศัย	0.651 (0.243)
ปัจจัยที่ 2 <u>ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย</u> Eigenvalue = 2.299 อธิบายความผันแปรได้ 25.544% Cronbach's Alpha = 0.704	แปลงที่ดินใหม่มีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่เดิม	0.849 (0.449)
	แปลงที่ดินใหม่ไม่เพียงพอสำหรับทั้ง ชุมชน	0.840 (0.444)
	แปลงที่ดินใหม่ไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่ยังคง อยู่ในบริเวณใกล้เคียง	0.681 (0.360)

ได้นำข้อตกลงต่อการใช้ที่ดินร่วมกันทั้ง 9 ประการ มาสร้างเป็นคะแนนปัจจัยร่วมข้อตกลง โดยคิดคะแนนปัจจัยด้วยสูตร (B) ค่าคะแนนปัจจัยที่ได้ก็นำไปใช้ในการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมของชุมชนในหัวข้อที่ 5.8

5.6 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนใน 6 เรื่องที่สำคัญที่ได้จากการประเมินของผู้ตอบทั้ง 4 ชุมชน พบว่าผู้ตอบประเมินไว้แตกต่างกันในเรื่องลักษณะของผู้นำ โดยผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 2 3 และ 4 ได้ประเมินอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประเมินสูงกว่าผู้ตอบจากชุมชนมหาดไทย 1 ที่ประเมินอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ และเรื่องลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการผู้ตอบในชุมชนมหาดไทย 2 ได้ประเมินไว้ในระดับค่อนข้างสูง ซึ่งสูงกว่าชุมชนอื่น ๆ ส่วนการประเมินเรื่องความพึงพอใจต่อชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัย และความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่าผู้ตอบมีการประเมินไม่แตกต่างกัน และหลังจากนั้นได้ทำการวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) ของปัจจัยร่วมความเข้มแข็งทั้ง 6 อีกครั้งเพื่อศึกษาคะแนนความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชน ซึ่งได้นำคะแนนดังกล่าวมาเป็นตัวแปรตามในการวิเคราะห์อิทธิพลจากตัวแปรอิสระต่าง ๆ ในหัวข้อนี้

จากกรอบแนวความคิดที่ระบุไว้ในบทที่ 2 [65 – 66] การศึกษานี้กำหนดสมมติฐานไว้ว่าความเข้มแข็งของชุมชนตามการประเมินของกลุ่มตัวอย่าง ขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 กลุ่มได้แก่

1) ด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ จากการทบทวนกรรมในเรื่องการมีส่วนร่วมทำให้ทราบว่าปัจจัยด้านคุณลักษณะบุคคลจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงเห็นว่าลักษณะของประชากรที่แตกต่างกันก็อาจมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นในด้านความเข้มแข็งของชุมชนได้

2) ด้านสถานะบุคคลในชุมชน ประกอบด้วย ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน สภาพการถือครอง ภูมิลำเนา (ภาค) ลักษณะความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม และด้านปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน ผู้ศึกษาคาดว่าตัวแปรเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

3) ด้านคุณลักษณะของชุมชน ประกอบด้วย สถานะการเป็นสมาชิกออกมตรพัย กรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ความหลากหลายทางภูมิลำเนา ความสัมพันธ์ทางสังคม สภาพที่อยู่อาศัย และขนาดการถือครองที่ดิน เนื่องจากมีความแตกต่างกันของตัวแปรเหล่านี้ภายในชุมชนของแต่ละชุมชน อนึ่งเนื่องจากชุมชนมหาดไทยเป็นชุมชนแออัดที่มีอายุเพียง 10 กว่าปีเท่านั้น หากชุมชนมีโครงสร้างประชากรในเรื่องภูมิหลังที่หลากหลายกันมาก เมื่อมีระยะเวลาของการปรับตัวเข้าหากันไม่มากนักอาจส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนได้

เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนตามวัตถุประสงค์ ผู้ศึกษาได้ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวน (Analysis of Variance : ANOVA) กับปัจจัยทั้ง 3 กลุ่มนี้โดยแบ่งการวิเคราะห์เป็น 2 ส่วน ได้แก่

5.6.1 การวิเคราะห์ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

5.6.2 การวิเคราะห์ปัจจัยด้านสถานะบุคคลในชุมชน และด้านคุณลักษณะชุมชนที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

5.6.1 การวิเคราะห์ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

สำหรับการวิเคราะห์ในหัวข้อนี้ได้กำหนดแบบจำลองการวิเคราะห์ความแปรปรวนเป็นรูปแบบดังนี้

$$\text{ความเข้มแข็งของชุมชน} = \text{เพศ} + \text{อายุ} + \text{ระดับการศึกษา} + \text{อาชีพ} + \text{รายได้}$$

แบบจำลองข้างต้นระบุว่า ความผันแปรของการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นอยู่กับผลหลักของเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้

จากการทดสอบพบว่า ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคล ไม่สามารถอธิบายความผันแปรของการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนได้ หมายความว่าปัจจัยดังกล่าวไม่มีผลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน ดังตารางที่ 5.13

ตารางที่ 5.13 แสดงปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

ตัวแปร	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	9.093	9	1.010	1.009	0.435
Intercept	0.457	1	0.457	0.457	0.500
ด้านคุณลักษณะบุคคล					
เพศ	0.153	1	0.153	0.152	0.697
อายุ	0.682	2	0.341	0.340	0.712
ระดับการศึกษา	2.568	2	1.284	1.282	0.280
อาชีพ	1.010	2	0.505	0.504	0.605
รายได้	1.907	2	0.953	0.952	0.388
Corrected Total	163.307	163			

Adjusted R Squared = 0.000

5.6.2 การวิเคราะห์ปัจจัยด้านสถานะบุคคลในชุมชน และด้านคุณลักษณะชุมชนที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

การวิเคราะห์ในหัวข้อนี้ ได้กำหนดแบบจำลองการวิเคราะห์ความแปรปรวนเป็นรูปแบบดังนี้

ความเข้มแข็งของชุมชน = ระยะเวลาการอยู่อาศัย + กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย + ภูมิฐานะ (ภาค) + ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม + ความสัมพันธ์ทางปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน + ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย + ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม + ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ทางปัญหาที่อยู่อาศัย + กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ทางปัญหาที่อยู่อาศัย + สถานะการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ + กรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย + ความหลากหลายทางภูมิฐานะ + ความสัมพันธ์ทางสังคม + สภาพที่อยู่อาศัย + ขนาดการถือครองที่ดิน

แบบจำลองข้างต้นระบุว่า ความผันแปรของการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นอยู่กับผลหลักของสถานะบุคคลในชุมชน ได้แก่ ระยะเวลาการอยู่อาศัย กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ภูมิฐานะ (ภาค) ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน และผลหลักของคุณลักษณะชุมชน ได้แก่ สถานะการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ กรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ความหลากหลายทางภูมิฐานะ ความสัมพันธ์ทางสังคม สภาพที่อยู่อาศัย และขนาดการถือครองที่ดิน

และขึ้นอยู่กับผลปฏิสัมพันธ์ของสถานะบุคคลในชุมชน ระหว่างระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านปัญหาที่อยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านปัญหาที่อยู่อาศัย

ตามแบบจำลองนี้มีปัจจัย 2 ระดับ คือ ระดับบุคคล ซึ่งเป็นสถานะของผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน และระดับชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนโดยรวมจากครัวเรือนในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน จากค่าของตัวแปรระดับชุมชนที่ประมวลขึ้นนั้น เกิดมีค่าที่พ้องกันหรือตรงกันข้ามกันในหลาย ๆ ตัวแปร ดังแสดงเป็นกลุ่มของตัวแปรได้ในตารางที่ 5.14

จากเหตุนี้ทำให้มีปัญหาในกระบวนการทางคณิตศาสตร์ ทำให้ไม่สามารถนำตัวแปรที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันเข้าทำการวิเคราะห์ได้ ในที่นี้จึงจัดตัวแปรเป็น 3 กลุ่ม และใช้กลุ่มเป็นตัวแทนการวิเคราะห์ของกลุ่มนั้น ๆ

ตารางที่ 5.14 แสดงจัดกลุ่มของตัวแปรที่มีค่าที่พ้องกันหรือตรงกันข้ามกัน

ตัวแปร	ชุมชนที่มีค่าตัวแปรสูง	ชุมชนที่มีค่าตัวแปรต่ำ
<u>กลุ่มลักษณะพื้นฐาน</u>		
- กรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ^a	3 และ 4	1 และ 2
- สถานะการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ ^b	3 และ 4	1 และ 2
- ความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะ ^c	3 และ 4	1 และ 2
<u>กลุ่มความสัมพันธ์ทางสังคม</u>		
- ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมระดับมาก ^d	2 และ 4	1 และ 3
- ความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันระดับมาก ^d	2 และ 4	1 และ 3
<u>กลุ่มสภาพที่อยู่อาศัย</u>		
- สภาพที่อยู่อาศัยระดับปานกลางถึงระดับดี ^d	3	1, 2 และ 4
- ขนาดการถือครองที่ดินระดับมาก ^d	3	1, 2 และ 4

หมายเหตุ ^a ชุมชนที่มีค่าตัวแปรสูง = ชุมชนที่มีจำนวนครัวเรือนมากกว่า 90 % และชุมชนที่มีค่าตัวแปรต่ำ = ชุมชนที่มีจำนวนครัวเรือนโดยประมาณน้อยกว่า 70%

^b ชุมชนที่มีค่าตัวแปรสูง = ชุมชนที่มีจำนวนครัวเรือนมากกว่า 90 % และชุมชนที่มีค่าตัวแปรต่ำ = ชุมชนที่มีจำนวนครัวเรือนโดยประมาณน้อยกว่า 80%

^c ชุมชนที่มีค่าตัวแปรสูง = ชุมชนที่มีความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะมากโดยมีการกระจายของครัวเรือนในภาคใด ๆ มากกว่า 50 % และชุมชนที่มีค่าตัวแปรต่ำ = ชุมชนที่มีความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะน้อยโดยมีจำนวนครัวเรือนกระจายอยู่ในภาคต่าง ๆ ประมาณ 30 % – 40 %

^d ชุมชนที่มีค่าตัวแปรสูง = ชุมชนที่มีจำนวนครัวเรือนโดยประมาณมากกว่า 60 % และชุมชนที่มีค่าตัวแปรต่ำ = ชุมชนที่มีจำนวนครัวเรือนโดยประมาณน้อยกว่า 40%

โดยกลุ่มแรกคือ ตัวแปรลักษณะพื้นฐาน ประกอบด้วย กรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย สถานะการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ และความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะ โดยพบว่าชุมชนที่มีความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะมาก จะมีค่าตัวแปรกรรมสิทธิ์สูง และมีค่าการเป็นสมาชิกออมทรัพย์สูงไปด้วย ซึ่งตรงกับความเป็นจริงที่เมื่อเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยก็มักที่จะมุ่งมั่นเข้าร่วมโครงการจึงเป็นสมาชิกออมทรัพย์ด้วย

ดังนั้นจึงพบว่าครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 มีความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะมาก และมีครัวเรือนจำนวนมากที่มีสถานะการเป็นสมาชิกออมทรัพย์และเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ซึ่งตรงข้ามกับครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 มีความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะน้อยกว่า จะมีครัวเรือนจำนวนน้อยกว่าที่มีสถานะการเป็นสมาชิกออมทรัพย์และเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย

กลุ่มที่สอง คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมระดับระดับมาก และความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันระดับมาก โดยพบว่าชุมชนที่มีค่าความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมสูง ก็จะมีค่าความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันสูงด้วย ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเมื่อครัวเรือนแต่ละครัวเรือนมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ได้พบปะพูดคุยและทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกันจะมีความสัมพันธ์กันมาก เมื่อได้เผชิญปัญหาที่อยู่อาศัย จึงเกิดความรู้สึกว่าเป็นการมีปัญหาร่วมกัน ซึ่งต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหา

ดังนั้นจึงพบว่าชุมชนที่ครัวเรือนมีความสัมพันธ์กันมาก คือ ชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 และชุมชนที่ครัวเรือนมีความสัมพันธ์กันน้อย คือ ชุมชนมหาดไทย 1 และ 3

และกลุ่มที่สาม คือ สภาพที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย สภาพที่อยู่อาศัยระดับปานกลางถึงระดับดี และขนาดการถือครองที่ดินระดับมาก โดยพบว่าชุมชนที่มีค่าขนาดการถือครองที่ดินมาก ก็จะมีค่าสภาพที่อยู่อาศัยมากด้วย ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเมื่อครัวเรือนที่มีขนาดการถือครองที่ดินขนาดใหญ่กว่า แสดงว่ามีความสามารถในการจ่ายค่าที่ดินได้สูง จึงมีที่อยู่อาศัยที่มีสภาพดีกว่า

ดังนั้นจึงพบว่าครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 3 มีขนาดการถือครองที่ดินขนาดใหญ่กว่าและมีที่อยู่อาศัยสภาพดีกว่าครัวเรือนในชุมชนมหาดไทย 1 2 และ 4

จากการทดสอบพบว่า ปัจจัยด้านสถานะบุคคลในชุมชน และด้านคุณลักษณะชุมชนสามารถอธิบายความผันแปรของการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนได้ 36.5% (ดังตารางที่ 5.15) ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยมีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อตัวแปรตาม ($F = 4.299$, $\text{Sig.} < 0.05$) (ดูภาพที่ 5.1) และระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านปัญหาที่อยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านปัญหาที่อยู่อาศัย ($F = 2.342$ และ 2.998 โดยที่ $\text{Sig.} < 0.1$) (ดูภาพที่ 5.2 - 5.3) ส่วนระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม ไม่มีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อตัวแปรตามอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติ ($F = 2.217$, $\text{Sig.} = 0.113$) แต่จากภาพที่ 5.4 แสดงให้เห็นว่าเมื่อผู้ตอบมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี กลุ่มที่มีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมแตกต่างกันจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนแตกต่างกันด้วย ถึงแม้จะพบว่าไม่มีนัยสำคัญทางสถิติก็ตาม

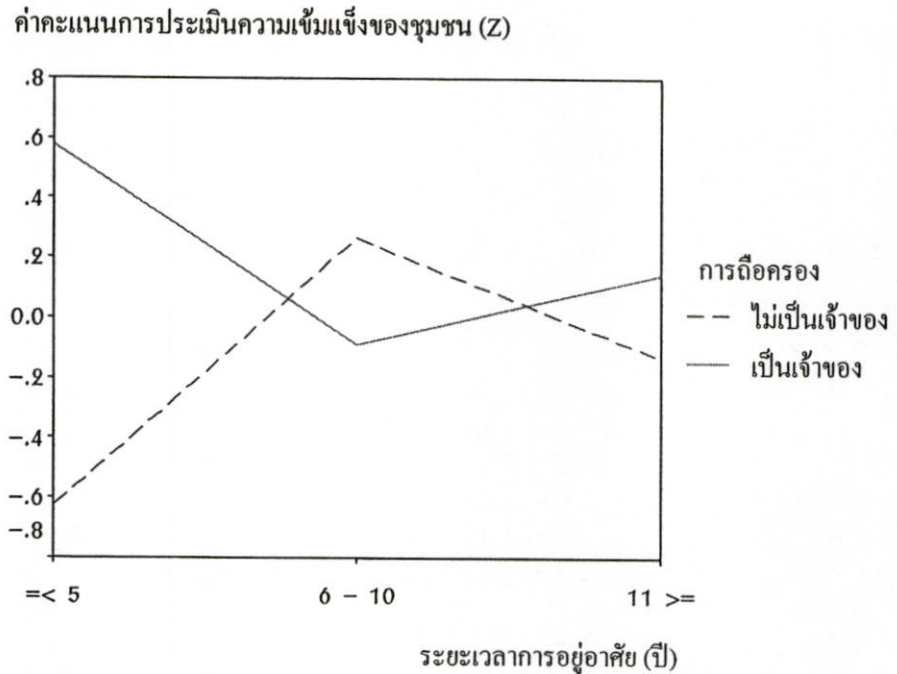
ตัวแปรระดับบุคคลที่พบว่า มีผลหลักต่อตัวแปรตาม ได้แก่ ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม ($F = 8.764$, $\text{Sig.} < 0.05$) ส่วนภูมิฐานะ (ภาค) ไม่มีผลหลักต่อตัวแปรการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน ตัวแปรระดับชุมชนที่พบว่า มีผลหลัก ได้แก่ กลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน ($F = 3.870$, $\text{Sig.} < 0.1$) และกลุ่มตัวแปรความสัมพันธ์ทางสังคม ($F = 5.390$, $\text{Sig.} < 0.05$) ส่วนกลุ่มตัวแปรสภาพที่อยู่อาศัยพบว่า ไม่มีผลหลักต่อตัวแปรการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 5.15 แสดงปัจจัยด้านสถานะบุคคลในชุมชน และด้านคุณลักษณะชุมชนที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

ตัวแปร	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	68.918	21	3.282	4.939	0.000
Intercept	0.016	1	0.016	0.025	0.875
ด้านสถานะบุคคลในชุมชน					
ผลหลัก					
ระยะเวลาการอยู่อาศัย	0.140	2	0.070	0.105	0.900
กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย	2.359	1	2.359	3.550	0.062
ภูมิลำเนา (ภาค)	2.679	2	1.339	2.016	0.138
ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม	5.823	1	5.823	8.764	0.004
ความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน	9.380	2	4.690	7.059	0.001
ผลปฏิสัมพันธ์					
ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย	5.713	2	2.857	4.299	0.016
ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม	2.947	2	1.473	2.217	0.113
ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน	6.225	4	1.556	2.342	0.059
กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน	3.983	2	1.992	2.998	0.054
ด้านคุณลักษณะชุมชน					
ผลหลัก					
กลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน	2.572	1	2.572	3.870	0.051
กลุ่มตัวแปรความสัมพันธ์ทางสังคม	3.581	1	3.581	5.390	0.022
กลุ่มตัวแปรสภาพที่อยู่อาศัย	0.733	1	0.733	1.103	0.296
Corrected Total	150.643	144			

Adjusted R Squared = 0.365

ภาพที่ 5.1 ถึง 5.4 แสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระที่พบว่ามีผลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

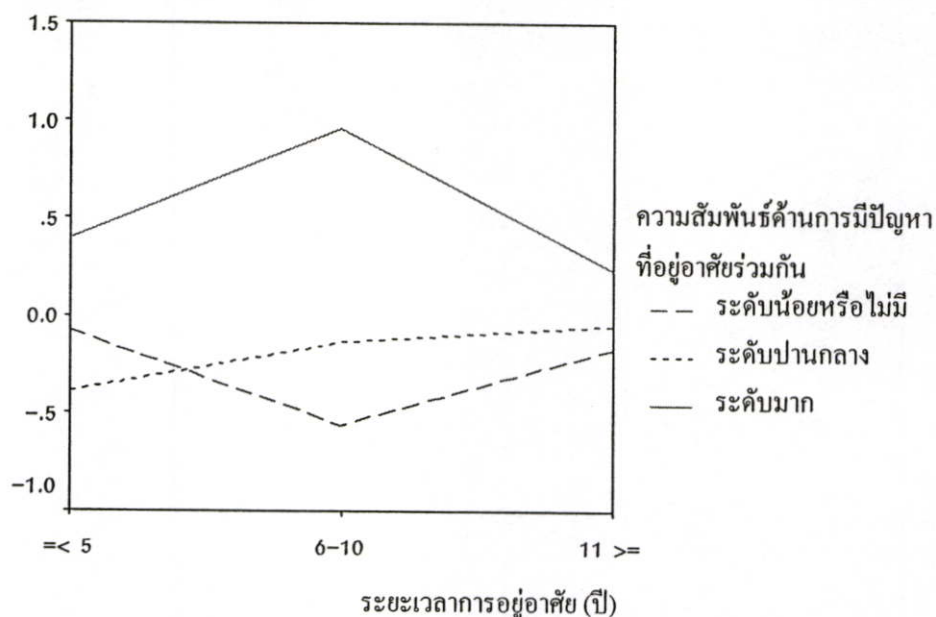
ภาพที่ 5.1 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน

ภาพที่ 5.1 เส้นกราฟทั้งสองเส้นเป็นของกลุ่มผู้ตอบที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน จะพบว่าเส้นกราฟทั้งสองมีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนของผู้ตอบ ซึ่งเปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างกัน แสดงว่าตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยมีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการทดสอบทางสถิติ โดยภาพรวมผู้ที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าผู้ที่ไม่เป็นเจ้าของ

ในกลุ่มที่เป็นเจ้าของ เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนไว้สูง แต่เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 6 - 10 ปี ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนลดลงมาก และเมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 11 ปีขึ้นไป ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงขึ้นบ้างเล็กน้อย

ในทางตรงข้ามสำหรับกลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของ เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนไว้ต่ำมาก เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยมากขึ้นในช่วง 6-10 ปี ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงขึ้นมาก แต่เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 11 ปีขึ้นไป ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนลดลงเล็กน้อย

ค่าคะแนนการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน (Z)

ภาพที่ 5.2 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคืออยู่อาศัยที่แตกต่างกัน

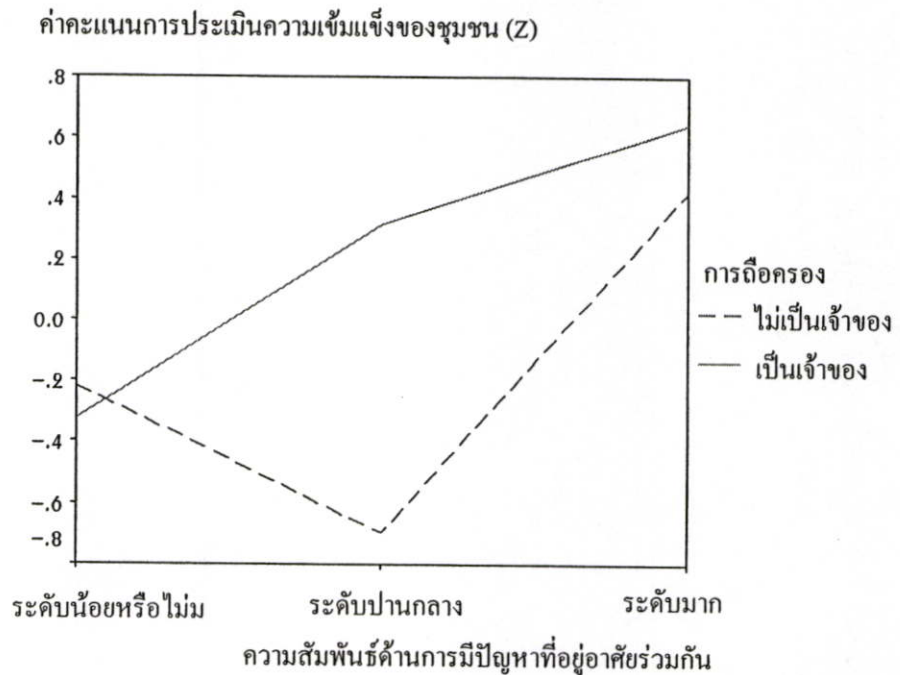
จากภาพที่ 5.2 เส้นกราฟทั้งสามเส้นเป็นของกลุ่มผู้ตอบที่มีระดับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคืออยู่อาศัยร่วมกันแตกต่างกัน จะพบว่าเส้นกราฟทั้งสามมีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนของผู้ตอบ ซึ่งเปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างกัน แสดงว่าตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคืออยู่อาศัยร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการทดสอบทางสถิติ โดยภาพรวมผู้ที่ตอบว่ามีความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคืออยู่อาศัยร่วมกันที่ระดับมากจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าผู้ตอบอีกสองกลุ่ม

ในกลุ่มที่ตอบว่ามีความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคืออยู่อาศัยร่วมกันระดับมาก เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนไว้สูงกว่ากลุ่มอื่นๆ เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 6 - 10 ปี ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงขึ้นเล็กน้อย แต่เมื่อผู้ตอบมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 11 ปีขึ้นไป จะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนต่ำลงไปซึ่งใกล้เคียงกับผู้ตอบที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี

ส่วนกลุ่มที่ตอบว่ามีความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคืออยู่อาศัยร่วมกันระดับปานกลาง จะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงขึ้นเล็กน้อย เมื่อผู้ตอบมีระยะเวลาการอยู่อาศัยมากขึ้น

และกลุ่มที่ตอบว่ามีความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคืออยู่อาศัยร่วมกันระดับน้อยหรือไม่มีความสัมพันธ์ เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี จะประเมินความเข้มแข็งของ

ชุมชนสูงกว่าผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ระดับปานกลาง แต่จะประเมินความเข้มแข็งลดต่ำลงมาเมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 6 – 10 ปี และได้ประเมินสูงขึ้นเมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 11 ปีขึ้นไป ซึ่งใกล้เคียงกับการประเมินของผู้ตอบในกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ระดับปานกลาง

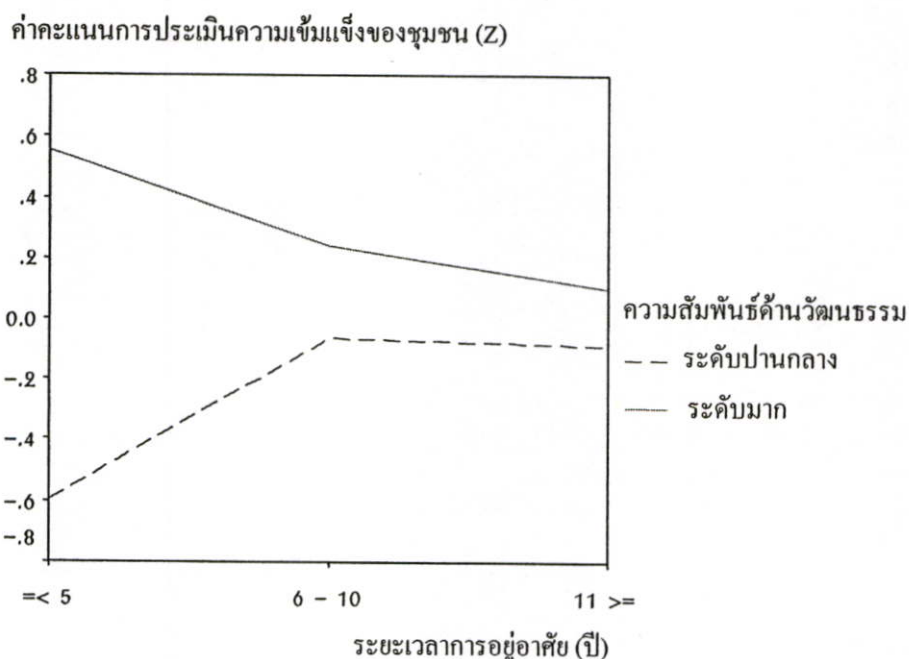
ภาพที่ 5.3 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหที่อยู่อาศัยร่วมกัน ต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน

จากภาพที่ 5.3 เส้นกราฟทั้งสองเส้นเป็นของกลุ่มผู้ตอบที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน จะพบว่าเส้นกราฟทั้งสองมีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงตามระดับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหที่อยู่อาศัยร่วมกันของผู้ตอบ ซึ่งเปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างกัน แสดงว่าตัวแปรความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหที่อยู่อาศัยร่วมกันกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยมีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการทดสอบทางสถิติ โดยภาพรวมกลุ่มที่เป็นเจ้าของจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่ากลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของ

ในกลุ่มที่เป็นเจ้าของที่มีระดับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหที่อยู่อาศัยร่วมกันมากขึ้น จะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงขึ้นเรื่อย ๆ

ส่วนกลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยที่มีระดับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหที่อยู่อาศัยร่วมกันระดับน้อยหรือไม่มีความสัมพันธ์ จะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนไว้สูงกว่ากลุ่มที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยอยู่เล็กน้อย แต่เมื่อผู้ตอบมีความสัมพันธ์ระดับปานกลาง จะประเมินความ

เข้มแข็งของชุมชนลดลง และจะประเมินสูงขึ้นอย่างมากเมื่อมีความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาคู่อาศัยร่วมกันระดับมาก ซึ่งประเมินได้ใกล้เคียงกันกับกลุ่มที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย

ภาพที่ 5.4 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

จากภาพที่ 5.4 เส้นกราฟทั้งสองเป็นของกลุ่มผู้ตอบที่มีระดับความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จะพบว่าเส้นกราฟทั้งสองมีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนของผู้ตอบ ซึ่งเปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างกัน แสดงว่าตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมมีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชน แต่ไม่เป็นผลทางสถิติ กลุ่มผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมระดับมากจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่ากลุ่มผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ระดับปานกลาง

โดยกลุ่มที่ตอบว่ามีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมที่ระดับมาก เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนไว้สูงมาก แต่เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 6 ปีขึ้นไป จะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนลดต่ำลงเล็กน้อย

ในทางตรงข้ามกลุ่มที่ตอบว่ามีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมที่ระดับปานกลาง เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี ได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนไว้ต่ำมาก แต่เมื่อผู้ตอบมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 6 ปีขึ้นไป จะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงขึ้นเล็กน้อย และค่อนข้างคงที่

ในการพิจารณาผลหลักของตัวแปรอิสระที่พบว่า มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชนดังตารางที่ 5.15 นั้น ผู้ศึกษาใช้ค่าความเบี่ยงเบนจากกลุ่มอ้างอิงในการวิเคราะห์ Parameter Estimates ของความเข้มแข็งของชุมชน (แสดงไว้ในภาคผนวก ข) ตัวแปรระดับบุคคล ได้แก่ ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม พบว่าผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมที่ระดับมากจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ที่ระดับปานกลาง ถึงแม้จะพบว่าค่าสัมประสิทธิ์ดังกล่าวไม่มีนัยสำคัญก็ตาม

ส่วนตัวแปรระดับชุมชนที่มีผลหลัก ได้แก่ กลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน และกลุ่มตัวแปรความสัมพันธ์ทางสังคม โดยกลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน ประกอบด้วย ธรรมเนียมการเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย สถานะการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ และความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะ จากที่พบว่าชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 มีจำนวนครัวเรือนที่มีธรรมเนียมการเป็นเจ้าของ การเป็นสมาชิกออมทรัพย์ และมีความคล้อยคลึงทางภูมิฐานะน้อยกว่าชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 แต่มีแนวโน้มว่าชาวชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 จะประเมินชุมชนของตนว่ามีความเข้มแข็งมากกว่าชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 จึงไม่เป็นไปในทิศทางที่ได้คาดไว้ ดังนั้นผู้ศึกษาได้คาดว่าลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ [151 – 152] อาจจะเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนมากกว่ากลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน เมื่อพบว่าชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 มีความเข้มแข็งของลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการมากกว่า นั่นคือคณะกรรมการตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ของชุมชนเป็นที่ตั้ง คณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มและคนในชุมชน คณะกรรมการมีความสามัคคี และสามารถของชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งในตัวแปรเหล่านี้มากกว่าจึงสะท้อนให้ชาวชุมชนประเมินความเข้มแข็งในชุมชนของตนสูงกว่าด้วย

ส่วนกลุ่มตัวแปรความสัมพันธ์ทางสังคม ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหที่อยู่อาศัยร่วมกัน จากที่พบว่าชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 มีระดับความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมและระดับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหที่อยู่อาศัยร่วมกันที่สูงกว่าชุมชนมหาดไทย 1 และ 3 โดยมีแนวโน้มว่าชาวชุมชนจะประเมินความเข้มแข็งในชุมชนของตนสูงกว่าด้วย

5.7 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้ที่ดินร่วมกัน

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ทั้ง 5 ขั้นตอน ที่ได้จากการประเมินของผู้ตอบในชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน ได้ถูกนำมาสร้างเป็นตัววัดเชิงปริมาณของการมีส่วนร่วมชุมชนด้วยการวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) ผู้ศึกษาได้นำคะแนนการมีส่วนร่วมดังกล่าวมาเป็นตัวแปรตามในการวิเคราะห์หาอิทธิพลจากตัวแปรอิสระต่าง ๆ ในหัวข้อนี้

สำหรับการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนได้กำหนดปัจจัยไว้ในกรอบแนวความคิดในบทที่ 2 [63 – 64] ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ ระยะเวลาการอยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ผู้ศึกษาได้มาจากการทบทวนกรรม และคาดว่าความแตกต่างของลักษณะประชากรจะส่งผลให้การมีส่วนร่วมในชุมชนแตกต่างกัน ในการวิเคราะห์ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) โดยกำหนดแบบจำลองเป็นดังนี้

การมีส่วนร่วมของชุมชน = เพศ + อายุ + ระดับการศึกษา + อาชีพ + รายได้ + ระยะเวลาการอยู่อาศัย + กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

แบบจำลองข้างต้นระบุว่า ความผันแปรของการมีส่วนร่วมของชุมชนขึ้นอยู่กับผลหลักของเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาการอยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

จากการทดสอบพบว่า ตัวแปรดังกล่าวอธิบายความผันแปรของการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ 21.0% (ดังตารางที่ 5.16) ตัวแปรที่พบว่ามีผลหลักต่อตัวแปรตาม ได้แก่ เพศ และอายุ ($F = 3.120$ และ 2.523 โดยที่ $\text{Sig.} < 0.1$) และผลหลักของระยะเวลาการอยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ($F = 5.980$ และ 9.053 โดยที่ $\text{Sig.} < 0.05$) แต่ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ พบว่าไม่มีผลหลักต่อตัวแปรตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 5.16 แสดงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

ตัวแปร	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	42.735	12	3.561	4.502	0.000
Intercept	4.834	1	4.834	6.112	0.015
เพศ	2.468	1	2.468	3.120	0.079
อายุ	3.991	2	1.996	2.523	0.084
ระดับการศึกษา	1.295	2	0.647	0.818	0.443
อาชีพ	1.729	2	0.864	1.093	0.338
รายได้	3.374	2	1.687	2.133	0.122
ระยะเวลาการอยู่อาศัย	9.460	2	4.730	5.980	0.003
กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย	7.161	1	7.161	9.053	0.003
Corrected Total	158.220	158			

Adjusted R Squared = 0.210

ในการพิจารณาผลหลักของตัวแปรอิสระที่พบว่ามีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนดังตารางข้างต้น ผู้ศึกษาได้ใช้ค่าการเบี่ยงเบนจากกลุ่มอ้างอิงในการวิเคราะห์ Parameter Estimates ของการมีส่วนร่วม (แสดงไว้ในภาคผนวก ข) อันได้แก่ เพศ อายุ ระยะเวลาการอยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

ในการศึกษานี้พบว่าเพศหญิงมีส่วนร่วมมากกว่าเพศชาย ซึ่งสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในชุมชน [105] ที่ผู้หญิงส่วนใหญ่มีอาชีพอยู่ในชุมชน ส่วนผู้ชายออกไปทำงานนอกชุมชน ดังนั้นจึงมีแนวโน้มว่าผู้ที่เข้ามีส่วนร่วมส่วนใหญ่จึงเป็นเพศหญิง

ส่วนอายุ พบว่าผู้ตอบที่มีอายุมากกว่า 46 ปีขึ้นไป มีแนวโน้มที่จะเข้ามีส่วนร่วมมากกว่าผู้ตอบที่มีอายุน้อยกว่าหรือเท่ากับ 45 ปี โดยเฉพาะในช่วงอายุ 31 – 45 ปี อาจเป็นเพราะว่าผู้ที่มีช่วงอายุดังกล่าวอยู่ในวัยทำงานจึงไม่มีเวลาให้กับการเข้าร่วมประชุม การแบ่งรับหน้าที่ และขั้นตอนอื่นๆ ในชุมชนมากนัก

ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน พบว่าผู้ตอบที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัย 6 – 10 ปี และมากกว่า 11 ปีขึ้นไป มีแนวโน้มที่จะเข้ามีส่วนร่วมไม่แตกต่างกัน แต่ผู้ตอบที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี ซึ่งได้เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนไม่นานจะเข้ามีส่วนร่วมน้อยกว่า ขณะเดียวกันยังพบว่าผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนไม่นานนี้มักเป็นผู้เช่าหรือยังไม่ได้เป็นสมาชิกออมทรัพย์ และเป็นผู้ที่มีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนน้อยกว่าผู้ที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยมานานกว่าด้วย

กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย พบว่าผู้ตอบที่ไม่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยหรือผู้เช่า มีแนวโน้มที่จะเข้ามีส่วนร่วมในโครงการน้อยกว่าผู้ตอบที่เป็นเจ้าของ ขณะเดียวกันยังพบว่าผู้เช่ามีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนและการเป็นสมาชิกออมทรัพย์น้อยกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของ และมีแนวโน้มที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่นและไม่แน่ใจว่าจะอาศัยอยู่ในชุมชนต่อไปมากกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของ

5.8 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน

จากที่ได้นำข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกันทั้ง 9 ประการ ไปสอบถามความคิดเห็นกับกลุ่มตัวอย่าง โดยส่วนใหญ่เห็นด้วยกับข้อตกลงนั้น และได้นำค่าความคิดเห็นต่อข้อตกลงทั้ง 9 มาทำการวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) ได้ปัจจัยร่วม 2 ปัจจัย คือ การพัฒนาที่อยู่อาศัย และที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย (ในหัวข้อ 5.5.2) และผู้ศึกษาได้คำนวณค่าคะแนนปัจจัยความคิดเห็นเรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัย และเรื่องที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย เพื่อนำมาเป็นตัวแปรตามในการวิเคราะห์อิทธิพลจากตัวแปรอิสระในหัวข้อนี้

สำหรับการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะมีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน ได้กำหนดปัจจัยไว้ตามกรอบแนวคิด [66 – 67] แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1) ด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และ อาชีพ โดยผู้ศึกษาเห็นว่าจากความแตกต่างของคุณลักษณะเหล่านี้อาจเป็นผลต่อความคิดเห็นในการใช้ที่ดินร่วมกันได้

2) ด้านสถานะของบุคคลและลักษณะทางกายภาพที่อยู่อาศัยในชุมชน ได้แก่ ระยะเวลาการอยู่อาศัย กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ภูมิถาณา (ภาค) พฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างครอบครัว การใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย และขนาดการถือครองที่ดิน ผู้ศึกษาคาดว่าปัจจัยเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของชาวชุมชน โดยเฉพาะขนาดการถือครองที่ดิน และโครงสร้างครอบครัว ทั้งผู้ตอบที่ถือครองที่ดินขนาดเล็กหรือใหญ่ มีครอบครัวเดียวหรือครอบครัวขยาย อาจเป็นสิ่งที่กลุ่มตัวอย่างคำนึงถึงในการตัดสินใจในการเข้าร่วมโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันได้ และตัวแปรพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจของคนในชุมชน ทั้งเรื่องความพยายามในการแสวงหารายได้ การใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอ และความอดทนในการทำงาน อาจมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นได้เนื่องจากการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันนั้นต้องมีค่าใช้จ่ายอย่างมาก

สำหรับการวิเคราะห์ปัจจัยที่จะมีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน ได้ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) และแบ่งการวิเคราะห์เป็น 2 หัวข้อ คือ การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย และปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย ดังนี้

5.8.1 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย

จากปัจจัย 2 กลุ่มคือ ปัจจัยคุณลักษณะพื้นฐาน และสถานะของบุคคลในชุมชน ที่อาจมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลง ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ใน 2 ส่วน โดยได้กำหนดแบบจำลองเป็นดังนี้

1). ความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน = เพศ + อายุ + ระดับการศึกษา + รายได้ + อาชีพ.....(A)

2). ความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน = ระยะเวลาการอยู่อาศัย + กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย + ภูมิถาณา(ภาค) + ความพยายามแสวงหารายได้ + ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือน + ความอดทนในการทำงาน + โครงสร้างครอบครัว+ การใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย + ขนาดการถือครองที่ดิน + ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย.....(B)

จากแบบจำลอง (A) ระบุว่า ความผันแปรของความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกันขึ้นอยู่กับผลหลักของเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้

จากการทดสอบพบว่า ตัวแปรคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลทั้งหมดอธิบายความผันแปรของความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยได้ 2.1% แต่พบว่าไม่มีผลต่อตัวแปรตามอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติ ดังตารางที่ 5.17

ตารางที่ 5.17 แสดงปัจจัยคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย

ตัวแปร	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	12.452	9	1.384	1.410	0.188
Intercept	0.283	1	0.283	0.288	0.592
เพศ	1.134	1	1.134	1.155	0.284
อายุ	0.794	2	0.397	0.405	0.668
ระดับการศึกษา	2.377	2	1.188	1.211	0.301
อาชีพ	2.068	2	1.034	1.054	0.351
รายได้	3.220	2	1.610	1.640	0.197
Corrected Total	169.492	169			

Adjusted R Squared = 0.021

จากแบบจำลอง (B) ระบุว่า ความผันแปรของความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกันขึ้นอยู่กับผลหลักของระยะเวลาการอยู่อาศัย กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ภูมิลำเนา (ภาค) ความพยายามแสวงหารายได้ ความพยายามใช้เงินที่จำกัดในเพียงพอ ความอดทนในการทำงาน โครงสร้างครอบครัว การใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย และขนาดการถือครองที่ดิน และผลปฏิสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

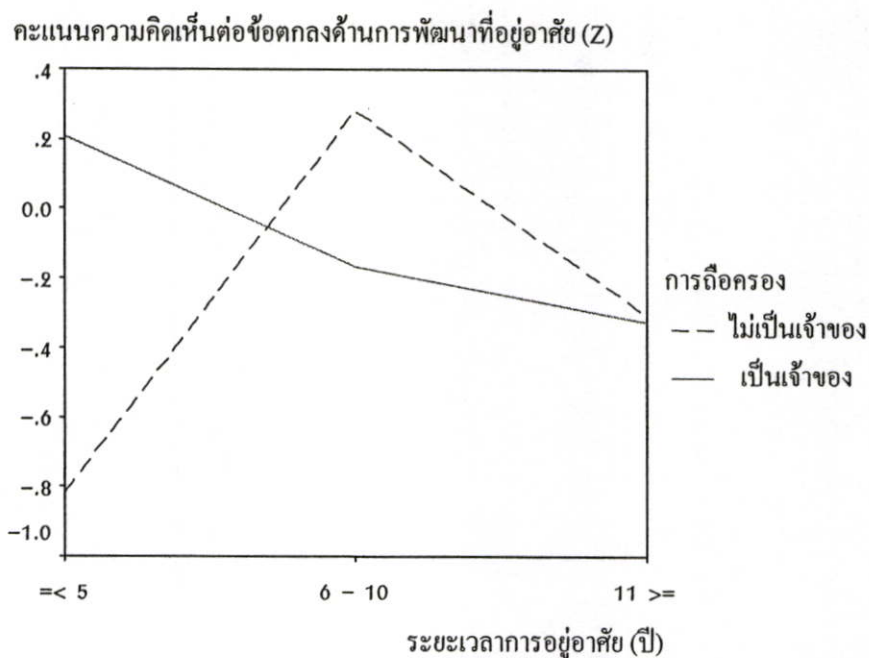
จากการทดสอบพบว่า ตัวแปรสถานะของบุคคลทั้งหมดอธิบายความผันแปรของความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยได้ 10.1% (ดังตารางที่ 5.18) ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยมีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อตัวแปรตาม ($F = 3.866$, $\text{Sig.} < 0.05$) ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือน และโครงสร้างครอบครัว มีผลหลักต่อตัวแปรตาม ($F = 4.279$ และ 7.150 โดยที่ $\text{Sig.} < 0.05$) แต่พบว่าระยะเวลาการอยู่อาศัย กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ภูมิลำเนา (ภาค) ความพยายามแสวงหารายได้ ความอดทนในการทำงาน การใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย และขนาดการถือครองที่ดิน ไม่มีผลหลักต่อตัวแปรความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 5.18 แสดงปัจจัยสถานะของบุคคลในชุมชนที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย

ตัวแปร	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	27.193	14	1.942	2.187	0.011
Intercept	1.352	1	1.352	1.522	0.219
ผลหลัก					
ระยะเวลาการอยู่อาศัย	2.699	2	1.350	1.519	0.223
กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย	0.720	1	0.720	0.810	0.370
ภูมิลำเนา (ภาค)	2.065	2	1.032	1.162	0.316
ความพยายามแสวงหารายได้	0.708	1	0.708	0.797	0.374
ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอ	3.800	1	3.800	4.279	0.041
ความอดทนในการทำงาน	1.298	1	1.298	1.462	0.229
โครงสร้างครอบครัว	6.350	1	6.350	7.150	0.008
การใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย	0.062	1	0.062	0.070	0.792
ขนาดถือครองที่ดิน	2.855	2	1.428	1.607	0.204
ผลปฏิสัมพันธ์					
ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย	6.867	2	3.433	3.866	0.023
Corrected Total	146.208	148			

Adjusted R Squared = 0.101

ภาพที่ 5.5 แสดงปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ซึ่งพบว่าผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงการด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย

ภาพที่ 5.5 แสดงการเปรียบเทียบผลของตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชน สำหรับกลุ่มที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน

จากภาพที่ 5.5 เส้นกราฟทั้งสองเส้นเป็นของกลุ่มผู้ตอบที่มีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน จะพบว่าเส้นกราฟทั้งสองมีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนของผู้ตอบ ซึ่งเปลี่ยนไปในลักษณะที่ต่างกันไป แสดงว่าตัวแปรระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยมีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย ซึ่งสอดคล้องกับการทดสอบทางสถิติ โดยกลุ่มที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยจะให้คะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยสูงกว่ากลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของอย่างมากเมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยมาไม่นาน แต่เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยนานขึ้น กลุ่มที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยจะให้คะแนนความคิดเห็นโดยเฉลี่ยน้อยลงเล็กน้อย ส่วนกลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของจะให้คะแนนความคิดเห็นโดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นมาก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่เป็นเจ้าของ เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี ให้คะแนนความคิดเห็นไว้สูงมาก แต่เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยมากกว่า 6 ปีขึ้นไปได้ให้คะแนนความคิดเห็นลดลงอย่างต่อเนื่อง

สำหรับกลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของ เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยน้อยกว่าหรือเท่ากับ 5 ปี ให้คะแนนความคิดเห็นไว้ต่ำมาก เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยมากขึ้นในช่วง 6-10 ปี ได้ให้คะแนนความคิดเห็นสูงขึ้นอย่างมาก แต่เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัย 11 ปีขึ้นไป ให้คะแนนความคิดเห็น

ลดต่ำลง และเป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มที่เป็นเจ้าของและไม่เป็นเจ้าของ มีระยะเวลาการอยู่อาศัย 11 ปีขึ้นไป ได้ให้คะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยแทบจะไม่แตกต่างกัน

ในการพิจารณาผลหลักของตัวแปรอิสระที่พบว่า มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย (ดังตารางที่ 5.18) ผู้ศึกษาได้ใช้ค่าการเบี่ยงเบนจากกลุ่มอ้างอิงในการวิเคราะห์ Parameter Estimates ของความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย (แสดงไว้ในภาคผนวก ข) ได้แก่ ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอ และโครงสร้างครอบครัว

ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอ พบว่าผู้ตอบที่ไม่มีความพยายามจะให้ค่าคะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยน้อยกว่าผู้ตอบที่มีความพยายาม หมายความว่าผู้ตอบที่ไม่มีความพยายามส่วนใหญ่จะไม่เห็นด้วยกับข้อตกลงด้านนี้มากกว่า ซึ่งการพัฒนาที่อยู่อาศัยอาจต้องมีการรื้อถอนที่อยู่อาศัยและสร้างขึ้นมาใหม่ โดยต้องมีแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำใช้ในการพัฒนา อย่างไรก็ตามชาวชุมชนต้องรับภาระทางการเงินเพิ่มขึ้น ดังนั้นผู้ที่ไม่เห็นด้วยอาจเห็นว่ายังไม่มีความพร้อมทางการเงิน

โครงสร้างครอบครัว พบว่าผู้ตอบที่ไม่มีการครอบครัวยายในครัวเรือนหรือครอบครัวเดียวจะให้ค่าคะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยมากกว่าผู้ตอบที่มีการครอบครัวยายในครัวเรือน หมายความว่าผู้ตอบที่เป็นครอบครัวเดียวจะเห็นด้วยกับข้อตกลงด้านนี้มากกว่า อาจเป็นเพราะว่าผู้ตอบที่เป็นครอบครัวเดียวรับภาระด้านต่าง ๆ น้อยกว่า จึงคิดพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้เกิดความมั่นคงเพิ่มขึ้น

5.8.2 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย

ปัจจัยที่จะมีผลที่ผู้ศึกษาคาดไว้ คือ ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคล และสถานะของบุคคลในชุมชน โดยกำหนดแบบจำลองไว้เช่นเดียวกับหัวข้อ 5.8.1

จากแบบจำลอง (A) ระบุว่า ความผันแปรของความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยขึ้นอยู่กับผลหลักของเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้

จากการทดสอบพบว่า ตัวแปรคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลทั้งหมดอธิบายความผันแปรของความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยได้ 0.1% และพบว่าไม่มีผลต่อตัวแปรตามอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติ ดังตารางที่ 5.19

ตารางที่ 5.19 แสดงปัจจัยคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย

ตัวแปร	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	9.258	9	1.029	1.016	0.430
Intercept	0.057	1	0.057	0.057	0.812
เพศ	0.012	1	0.012	0.012	0.912
อายุ	2.091	2	1.046	1.032	0.358
ระดับการศึกษา	4.494	2	2.247	2.219	0.112
อาชีพ	0.306	2	0.153	0.151	0.860
รายได้	2.739	2	1.369	1.352	0.262
Corrected Total	175.365	173			

Adjusted R Squared = 0.001

จากแบบจำลอง (B) ระบุว่า ความผันแปรของความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยขึ้นอยู่กับผลหลักของระยะเวลาการอยู่อาศัย กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ภูมิภาค (ภาค) ความพยายามแสวงหารายได้ ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอ ความอดทนในการทำงาน โครงสร้างครอบครัว การใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย และขนาดการถือครองที่ดิน และผลปฏิสัมพันธ์ระหว่างระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

จากการทดสอบพบว่า ตัวแปรสถานะของบุคคลอธิบายความผันแปรของความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยได้ 5.3% (ดังตารางที่ 5.20) ตัวแปรที่พบว่ามีผลหลักต่อตัวแปรตาม ได้แก่ ภูมิภาค (ภาค) ($F = 4.249$, $\text{Sig.} < 0.05$) และโครงสร้างครอบครัว ($F = 2.917$, $\text{Sig.} < 0.1$) ส่วนระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ไม่มีปฏิสัมพันธ์ที่มีผลต่อตัวแปรตาม รวมทั้งพบว่าระยะเวลาการอยู่อาศัย กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ความพยายามแสวงหารายได้ ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอ ความอดทนในการทำงาน การใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย และขนาดการถือครองที่ดิน ไม่มีผลหลักต่อตัวแปรตามอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 5.20 แสดงปัจจัยสถานะของบุคคลในชุมชนที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย

ตัวแปร	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	20.078	14	1.434	1.602	0.086
Intercept	2.303	1	2.303	2.572	0.111
ผลหลัก					
ระยะเวลาการอยู่อาศัย	3.962	2	1.981	2.212	0.113
กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย	0.658	1	0.658	0.735	0.393
ภูมิลำเนา (ภาค)	7.611	2	3.805	4.249	0.016
ความพยายามแสวงหารายได้	0.212	1	0.212	0.237	0.627
ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอ	0.130	1	0.130	0.146	0.703
ความอดทนในการทำงาน	0.857	1	0.857	0.957	0.330
โครงสร้างครอบครัว	2.612	1	2.612	2.917	0.090
การใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย	0.772	1	0.772	0.862	0.355
ขนาดถือครองที่ดิน	1.013	2	0.506	0.566	0.569
ผลปฏิสัมพันธ์					
ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย	1.223	2	0.611	0.683	0.507
Corrected Total	142.761	151			

Adjusted R Squared = 0.053

ในการพิจารณาผลหลักของตัวแปรอิสระที่พบว่า มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยดังตารางข้างต้น ผู้ศึกษาได้ใช้ค่าการเบี่ยงเบนจากกลุ่มอ้างอิงในการวิเคราะห์ Parameter Estimates ของความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย(แสดงไว้ในภาคผนวก ข) ได้แก่ ภูมิลำเนา (ภาค) และโครงสร้างครอบครัว

ภูมิลำเนา (ภาค) พบว่าผู้ตอบที่มีภูมิลำเนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคอื่น ๆ มีแนวโน้มจะให้คะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยน้อยกว่าผู้ตอบที่มีภูมิลำเนาจากภาคกลาง โดยเฉพาะผู้ตอบที่มีภูมิลำเนาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หมายความว่าผู้ตอบที่มีภูมิลำเนาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและที่มีภูมิลำเนาจากภาคอื่น ๆ ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านนี้ ขณะเดียวกันยังพบว่าผู้ตอบที่มีภูมิลำเนาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและจากภาคอื่น ๆ มีกรรมสิทธิ์เป็นผู้เช่ามากกว่า และมีแนวโน้มที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่นหรือยังไม่แน่ใจที่จะอยู่ในชุมชนต่อไปมากกว่า จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ยังไม่เห็นด้วยกับ

ข้อตกลงในด้านนี้ซึ่งประกอบด้วย ที่ดินที่จะใช้สร้างที่อยู่อาศัยใหม่อาจมีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่
แปลงที่ดินที่ใหม่อาจไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชน และแปลงที่ดินที่ใหม่อาจจะไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่
ยังคงอยู่ในบริเวณใกล้เคียง

และโครงสร้างครอบครัว พบว่าผู้ตอบที่ไม่มีครอบครัวขยายในครัวเรือนจะให้ค่าคะแนน
ความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยมากกว่าผู้ตอบที่มีครอบครัวขยายในครัวเรือน
หมายความว่าผู้ตอบที่เป็นครอบครัวเดี่ยวจะเห็นด้วยกับข้อตกลงด้านนี้มากกว่า อาจเป็นเพราะว่า
ผู้ตอบที่เป็นครอบครัวเดี่ยวเห็นว่าครัวเรือนของตนมีจำนวนสมาชิกไม่มากนักหรือไม่เกิดความ
แออัด แม้ว่าแปลงที่ดินที่ใหม่จะมีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่ จึงต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้เกิด
ความมั่นคงเพิ่มขึ้น

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัยในชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ซึ่งดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยตามแนวทางของโครงการบ้านมั่นคงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 นับจนถึงปี พ.ศ. 2549 ที่ผู้ศึกษากำลังทำการศึกษากการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน ชาวชุมชนได้รับความรู้และคำแนะนำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินงานพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน

ในการดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ผ่านมาหลายชุมชนที่นำแนวทางการใช้ที่ดินร่วมกันมาใช้ มีชุมชนที่ประสบความสำเร็จแต่มีจำนวนมากที่ยังดำเนินการล่าช้าหรือมีแนวโน้มที่จะไม่สำเร็จได้ ผู้ศึกษาจึงมีเป้าหมายที่จะสรุปเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จโดยการศึกษาจากโครงการในอดีต จากการพิจารณาเงื่อนไขต่าง ๆ นั้น ผู้ศึกษาสามารถแยกปัจจัยที่ส่งผลต่อโอกาสความสำเร็จแก่โครงการการใช้ที่ดินร่วมกันได้ 3 ปัจจัย อันได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน ผู้ศึกษาได้ศึกษาปัจจัยที่จะมีผลต่อปัจจัยทั้งสามนี้ เพื่อเสนอแนวทางที่จะนำไปสู่การเพิ่มโอกาสความสำเร็จในการดำเนินโครงการ ซึ่งปัจจัยที่ผู้ศึกษาคาดว่าจะมีผลนั้นแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับบุคคลหรือครัวเรือนกับระดับชุมชน ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะชุมชนในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และประชากร ผู้ศึกษาเริ่มต้นการศึกษาด้วยการทบทวนวรรณกรรมและการสัมภาษณ์ตัวแทนชุมชนที่เคยดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน ซึ่งมีผลของการดำเนินโครงการเป็นที่น่าพอใจบ้างและไม่น่าพอใจบ้าง ผู้ศึกษานำสิ่งที่พบไปเป็นพื้นฐานในการสร้างกรอบแนวความคิดของการศึกษาเพื่อหาความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ผลการศึกษาชี้ถึงปัญหาของชุมชนและแนวทางแก้ไข ซึ่งผู้ศึกษาได้รวบรวมมาเป็นข้อเสนอเพื่อใช้เป็นแนวทางแก่ชุมชนที่กำลังดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันต่อไป

ในการศึกษานี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน องค์กรพัฒนาที่ให้การสนับสนุนและจากการเก็บแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 179 ตัวอย่าง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติอนุमानและสถิติพรรณนา ได้แก่ สถิติทดสอบความสัมพันธ์ไคสแควร์ (χ^2 - test) เพื่อเปรียบเทียบการกระจายในคุณลักษณะต่าง ๆ ของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชุมชน การวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) เพื่อช่วยลดข้อมูลที่มีหลายตัวแปรให้กลายเป็นปัจจัยร่วมซึ่งสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ขั้นต่อไปได้อย่างกระชับขึ้น การวิเคราะห์ความแปรปรวน (Analysis of Variance : ANOVA) เพื่อการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่อาจจะมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกัน เพื่อเสนอแนวทางที่จะนำไปสู่

ความสำเร็จในการดำเนินโครงการ การทดสอบความเท่ากันของค่าเฉลี่ย (One – way Anova) เพื่อให้ทราบว่าชุมชนทั้ง 4 มีความแตกต่างกันอย่างไรในเรื่องความพร้อมของชุมชนในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ความเข้มแข็งของชุมชน และความคิดเห็นต่อข้อตกลงการใช้ที่ดินร่วมกัน และการทดสอบด้วยตารางไขว้ (Cross – tabulation) เพื่อเปรียบเทียบระหว่างระดับการมีส่วนร่วมที่ชาวชุมชนต้องการให้เกิดขึ้นกับระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจริงในการดำเนินโครงการ

ในบทนี้ได้แบ่งการสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะออกเป็นข้อย่อย ดังนี้

6.1 สรุปเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัยจากชุมชนที่เคยดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

6.2 สรุปสภาพทั่วไปของชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ประกอบด้วย คุณลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคมของหัวหน้าครัวเรือน และลักษณะทางกายภาพและสภาพทางสังคมของชุมชน

6.3 สรุประดับความพร้อมในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกันในชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ประกอบด้วย ปัจจัยความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน รวมทั้งปัญหาของชุมชนจากการดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยการใช้ที่ดินร่วมกันที่ผ่านมา

6.4 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน

6.5 ข้อเสนอแนะ โดยแบ่งเป็นข้อเสนอแนะต่อชุมชน ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาคั้งต่อไป

6.1 สรุปเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัยจากชุมชนที่เคยดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน

จากการรวบรวมรายงานผลการวิจัยของชุมชนต่าง ๆ ทั้งชุมชนชอยเซ่งกี ชุมชนวัดลาดบัวขาว ชุมชนคลองลำนุ่น ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่และชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่ โดยภาพรวมชุมชนเหล่านี้มีปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จดังนี้

1) ความเอื้ออาทรและความเสียสละของเจ้าของที่ดิน โดยยอมให้ชาวชุมชนสามารถอาศัยอยู่ได้โดยการเช่าหรือซื้อในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด

2) ประชาชนในชุมชนมีการแบ่งหน้าที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมโดยไม่ถูกปิดกั้น

3) ภายในชุมชนมีความปรองดองและเอื้ออาทรต่อกัน

4) มีความตั้งใจจริงในการแก้ไขปัญหาของตนเองตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยการต่อสู้อย่างอดทนและไม่ย่อท้อ

5) มีการประชุมร่วมกันเพื่อกำหนดเป้าหมายและพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในแนวทางการดำเนินงาน

6) มีโอกาสศึกษาดูงานจากชุมชนอื่น โดยมีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยและการจัดการเกี่ยวกับการออมทรัพย์

7) ประชาชนต้องการความมั่นคงในที่อยู่อาศัยจึงมีความใส่ใจการออมทรัพย์เพื่อการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของตน

8) มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมชุมชนและงานประเพณีวัฒนธรรมกันอย่างต่อเนื่อง

9) ชาวชุมชนได้ร่วมกันกำหนดกติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่างสมาชิก

10) แกนนำชุมชนมีความรู้ความสามารถ มีความมุ่งมั่นตั้งใจ เข้าใจงาน มีความเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชน และนำมติของชุมชนเป็นหลักในการทำงาน

11) มีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกทั้งด้านความรู้และขั้นตอนการจัดทำโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย

เงื่อนไขต่าง ๆ ข้างต้นมีบางส่วนได้นำไปสอบถามกับผู้นำชุมชน แต่ส่วนใหญ่ได้นำไปสอบถามกับชาวชุมชนเพื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่พบในชุมชน และเพื่อประเมินความพร้อมของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ที่กำลังจะดำเนินโครงการต่อไป

6.2 สรุปสภาพทั่วไปของชุมชน

6.2.1 สรุปคุณลักษณะทางด้านประชากร เศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่างในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีจำนวน 179 คน รวบรวม คุณลักษณะทางด้านประชากร พบว่าส่วนมากเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อยู่ในช่วงอายุ 31 – 45 ปี รองลงมาช่วงอายุ 46 ปีขึ้นไป มีภูมิลำเนาภาคกลาง รองลงมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อนหน้าที่จะมาอาศัยอยู่ในชุมชนเคยอาศัยอยู่ที่ชุมชนแออัดในกรุงเทพฯ รองลงมาอาศัยอยู่บ้านเช่าหรือเช่าที่ในกรุงเทพฯ กลุ่มตัวอย่างส่วนมากอยู่ในชุมชนมีระยะเวลา 11 ปีขึ้นไป รองลงมา 6 – 10 ปี มีสมาชิกในครัวเรือน 4 – 6 คนและส่วนมากไม่มีครอบครัวขยายในครัวเรือน ส่วนคุณลักษณะด้านเศรษฐกิจและสังคม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับการศึกษาน้อยกว่าหรือเท่ากับระดับประถมศึกษาตอนต้นเป็นส่วนใหญ่ ส่วนมากมีอาชีพที่ไม่มั่นคง ได้แก่ รับจ้าง และค้าขาย มีรายได้ต่อเดือนประมาณ 5,001 – 10,000 บาท ส่วนมากเป็นเจ้าของบ้าน มีสถานะเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์แทบทั้งหมด ส่วนพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ส่วนมากมีการพยายามแสวงหารายได้และมีความอดทนในการทำงาน ส่วนในเรื่องการพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือนและไม่มีการพยายาม มีจำนวนค่อนข้างใกล้เคียงกัน

จากการเปรียบเทียบการกระจายของกลุ่มตัวอย่างในเรื่องคุณลักษณะประชากร เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละชุมชน พบว่าชุมชนมหาดไทยมีความคล้ายคลึงกันของการกระจายในด้านเพศ ระยะเวลาการอยู่อาศัย โครงสร้างครอบครัว ระดับการศึกษา อาชีพ ระดับรายได้ และพฤติกรรมทางด้านเศรษฐกิจ และมีความแตกต่างกันของการกระจายในด้านอายุ ภูมิฐานะ ที่อยู่อาศัยก่อนหน้า จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ลักษณะกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย และสถานะการเป็นสมาชิกออมทรัพย์

6.2.2 สรุปลักษณะทางกายภาพของชุมชนมหาดไทย 1-4

1). ด้านที่อยู่อาศัย

กลุ่มตัวอย่างส่วนมากถือครองที่ดินขนาด 11-20 ตร.ว. แต่ยังมีถึง 1 ใน 3 ที่ถือครองที่ดินขนาดเล็กไม่ถึง 10 ตารางวา ที่อยู่อาศัยเป็นรูปแบบบ้านเดี่ยวชั้นเดียว ใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัยเพื่อการอยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว ส่วนการแบ่งใช้ประโยชน์ภายในที่อยู่อาศัย ส่วนมากมีห้องนอนที่เป็นสัดส่วน มีห้องน้ำ 1 ห้อง ไม่มีพื้นที่เฉพาะสำหรับทำครัว ชักล้าง ตากผ้า และส่วนมากไม่มีอุปกรณ์เพื่อการประกอบอาชีพ ส่วนวัสดุที่ใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัย ประกอบด้วยโครงสร้างที่เป็นไม้ ผนังเป็นโครงเคร่าไม้ฝาไม้ รองลงมาเป็นโครงเคร่าไม้ฝากระเบื้องแผ่นเรียบ ส่วนหลังคาเป็นกระเบื้องลอน และพื้นอาคารเป็นไม้ สภาพที่อยู่อาศัยส่วนมากควรปรับปรุง มีสาเหตุจากความทรุดโทรมอันเกิดจากขาดการดูแลรักษาและเก่าแก่ตามระยะเวลา

จากการเปรียบเทียบการกระจายของกลุ่มตัวอย่างทางด้านกายภาพที่อยู่อาศัยของแต่ละชุมชน พบว่า ชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 มีความคล้ายคลึงกันของการกระจายในด้านรูปแบบที่อยู่อาศัย ลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่อยู่อาศัย การมีพื้นที่เฉพาะสำหรับทำครัว ชักล้าง ตากผ้า และพื้นที่เก็บอุปกรณ์ประกอบอาชีพ การใช้วัสดุโครงสร้าง ผนัง และพื้นของที่อยู่อาศัย และสภาพที่อยู่อาศัย และมีความแตกต่างกันของการกระจายในด้านขนาดการถือครองที่ดิน การแบ่งใช้ห้องนอน และห้องน้ำ และการใช้วัสดุหลังคา

2). การบริการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

ข้อมูลจากการสังเกตและจากการตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับบริการสาธารณูปโภคในเรื่องเส้นทางการสัญจรในชุมชน การป้องกันอัคคีภัย การจัดเก็บขยะ และการบริการไฟฟ้าและน้ำประปา สรุปได้ว่าชุมชนทั้งสี่มีเส้นทางการสัญจรอยู่ 2 ประเภท คือ ถนน และทางเดินเท้า ถนนเป็นวัสดุลาดยางทั้งหมด ทางเดินเท้าส่วนมากเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีที่อยู่อาศัยอยู่ติดกับทางเดินเท้า การป้องกันอัคคีภัยที่มีอยู่ในชุมชน มีถังเคมีดับเพลิงขนาดเล็กติดตั้งตามผนังบ้านเรือนในชุมชน การจัดเก็บขยะมีจุดทิ้งขยะรวมโดยใช้ถังพลาสติกขนาดใหญ่ รถเก็บขยะเข้ามาเก็บสัปดาห์ละ 2 ครั้ง ส่วนการบริการไฟฟ้าและประปา ชุมชนมีมิเตอร์รวม

และในแต่ละครัวเรือนมีมิเตอร์ย่อยของตนเอง การบริการสาธารณูปการในชุมชนมี 2 ประเภท คือ ที่ทำการชุมชนและศูนย์เด็กเล็ก แต่มีเฉพาะบางชุมชนเท่านั้น

ระดับความพึงพอใจต่อเส้นทางการสัญจรของครัวเรือนส่วนมากอยู่ที่ระดับปานกลาง ส่วนด้านการป้องกันอัคคีภัย ด้านการจัดเก็บขยะ ด้านบริการไฟฟ้า และน้ำประปามีระดับความพึงพอใจที่น้อยและเห็นว่าควรปรับปรุง

จากการเปรียบเทียบการกระจายของกลุ่มตัวอย่างในด้านความพึงพอใจในบริการสาธารณูปโภค พบว่าชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 มีความคล้ายคลึงกันของการกระจายในด้านระดับความพึงพอใจต่อเส้นทางการสัญจร การจัดเก็บขยะ และบริการไฟฟ้าและน้ำประปา และมีความแตกต่างกันของการกระจายในด้านที่ตั้งของที่อยู่อาศัย และระดับความพึงพอใจต่อการป้องกันอัคคีภัย

6.2.3 สรุปสภาพทางสังคมในชุมชนมหาดไทย 1-4

1). ลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน และการปกครองในชุมชน

คนในชุมชนมีการพึ่งพาทางด้านอาชีพระดับปานกลาง และในระดับน้อยหรือไม่มี การพึ่งพา ในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน ส่วนความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมส่วนมากมีระดับปานกลาง สำหรับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันนั้นมีระดับมาก ส่วนลักษณะการปกครองมีระดับปานกลางทั้งในด้านการประชุมเพื่อขอความคิดเห็น และการแสดงความคิดเห็นได้

จากการเปรียบเทียบการกระจายในความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมาชิกและการปกครองในชุมชน พบว่าชุมชนมหาดไทยทั้งสี่มีความคล้ายคลึงกันในการกระจายในด้านการแสดงความคิดเห็น และมีความแตกต่างกันในการกระจายในระดับของการพึ่งพาทางด้านอาชีพ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม และการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน รวมทั้งในเรื่องการประชุมเพื่อขอความคิดเห็น

2). ความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน

คนในชุมชนมหาดไทยทั้งสี่มีความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมในระดับปานกลาง และมีความแตกต่างกันในความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน โดยชุมชนมหาดไทย 1-3 มีแนวโน้มว่าได้เข้าร่วมกิจกรรมชุมชนสูงกว่าในชุมชนมหาดไทย 4

3). ปัญหาการดำรงชีวิตของชุมชน

ผู้ศึกษาได้สอบถามถึงปัญหาการดำรงชีวิตของชุมชนใน 5 เรื่อง ได้แก่ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย หนี้สิน ค่าครองชีพ บริการไฟฟ้าและน้ำประปา และสิ่งแวดล้อมชุมชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าปัญหาที่สำคัญและต้องแก้ไขเป็นอันดับที่หนึ่ง คือ ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย โดยในชุมชนมหาดไทย 2 มีผู้ที่ตอบว่าเป็นปัญหามากที่สุดในสัดส่วนที่สูงกว่าชุมชนอื่น ส่วนปัญหาในลำดับที่ 2 คือ การบริการไฟฟ้าและน้ำประปา โดยในชุมชนมหาดไทย 3 มีผู้ที่ตอบ

ว่าเป็นปัญหามากที่สุดในสัดส่วนที่สูงกว่า ส่วนปัญหาลำดับที่ 3 คือ ปัญหาค่าครองชีพ ซึ่งในชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 มีผู้ที่ตอบว่าเป็นปัญหามากที่สุดในสัดส่วนที่สูงกว่าชุมชนอื่น

6.3 สรุประดับความพร้อมในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกันในชุมชนมหาดไทย 1 – 4

จากเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกันที่ผู้ศึกษารวบรวมจากชุมชนที่เคยดำเนินโครงการที่ผ่านมา ได้นำไปสอบถามกับชาวชุมชนเพื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่พบในชุมชนและได้นำมาทำการวิเคราะห์ปัจจัย เมื่อได้ปัจจัยร่วมจึงนำมาประเมินความพร้อมของชุมชนมหาดไทยทั้งสี่ที่กำลังจะดำเนินโครงการต่อไป รวมทั้งได้ศึกษาปัญหาจากการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทยทั้งสี่ที่ผ่านมา มีข้อสรุปดังนี้

ในการวิเคราะห์ปัจจัยของเงื่อนไขต่าง ๆ นั้นได้ปัจจัยร่วม 1 ปัจจัย คือ ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการ และปัจจัยเฉพาะ 2 ปัจจัย คือ การใส่ใจการออมทรัพย์ และความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรม

โดยในปัจจัยที่สามารถอธิบายเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทยได้มากที่สุด คือ ลักษณะการทำงานของคณะกรรมการ โดยมีตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปีฉบับนี้ คือ คณะกรรมการทำงานอย่างเสียสละ ตัวแปรที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ คณะกรรมการนำมติของชุมชนเป็นหลัก คณะกรรมการมีความมุ่งมั่นตั้งใจ และคณะกรรมการมีความรู้และความสามารถ

สรุปได้ว่าในระดับความพร้อมของชุมชนในเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการใช้ที่ดินร่วมกัน พบว่า กลุ่มตัวอย่างประเมินความพร้อมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มตัวอย่างทั้ง 4 ชุมชนมีการประเมินความพร้อมของชุมชนของตนไว้คล้ายคลึงกันในเรื่องการใส่ใจการออมทรัพย์ โดยมีความพร้อมระดับปานกลางถึงมาก และความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรม มีความพร้อมระดับปานกลาง แต่กลุ่มตัวอย่างในแต่ละชุมชนประเมินความพร้อมด้านลักษณะการทำงานของคณะกรรมการไว้แตกต่างกัน โดยชุมชนมหาดไทย 2 มีความพร้อมในด้านการทำงานของคณะกรรมการมากกว่าชุมชนอื่น ๆ

สำหรับการศึกษาปัญหาในการดำเนินโครงการนี้ ผู้ศึกษาได้นำปัญหาการใช้ที่ดินร่วมกันจากการทบทวนวรรณกรรมและจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ซึ่งพบปัญหาหลัก ๆ 5 เรื่องมาให้กลุ่มตัวอย่างเรียงปัญหาตามลำดับที่ควรแก้ไขก่อนในการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันในชุมชนมหาดไทย โดยพบว่า ปัญหาลำดับที่หนึ่ง คือ ความล่าช้าในการพิจารณาการใช้ที่ดินจากเจ้าของที่ดิน ปัญหาลำดับที่สอง คือ ความไม่พร้อมจากหน่วยงานที่มาช่วยเจรจาเรื่องที่ดิน และปัญหาลำดับที่สาม คือ การเพิ่มภาระค่าใช้จ่าย

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าปัจจัยที่จะส่งผลกระทบต่อโอกาสความสำเร็จในการดำเนินโครงการใด ๆ ของชุมชนจะประกอบด้วย ความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็นต่อข้อตกลงต่าง ๆ ของโครงการ ได้นำปัจจัยเหล่านี้มาเป็นประเด็นในการประเมินระดับความพร้อมของชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ในการดำเนินโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน สรุปได้ดังนี้

6.3.1 สรุปความเข้มแข็งของชุมชนของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ความเข้มแข็งของชุมชนในการศึกษานี้ได้การจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ความเข้มแข็งด้านความตระหนักในชุมชน ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมและการเมือง มีตัวชี้วัดทั้งหมด 21 ตัว ทำการวิเคราะห์ปัจจัยได้ปัจจัยรวม 6 ปัจจัย ได้แก่ ลักษณะของผู้นำ ลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ ความพึงพอใจต่อชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต และความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น

ปัจจัยที่สามารถอธิบายความเข้มแข็งของชุมชนได้มากที่สุด คือ ลักษณะของผู้นำ โดยมีตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปีจจัยนี้ คือ ผู้นำเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นคนดีและมีความสามารถ ตัวแปรที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ ผู้นำเป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้นำสามารถประเมินศักยภาพจุดแข็งและจุดอ่อนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

ในการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนทั้ง 6 ปัจจัยโดยกลุ่มตัวอย่างทั้ง 4 ชุมชน มีการประเมินไว้คล้ายคลึงกันในเรื่องความพึงพอใจต่อชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัย และความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนเรื่องที่ประเมินไว้แตกต่างกัน ได้แก่ ลักษณะของผู้นำ และลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ

โดยปัจจัยลักษณะผู้นำ กลุ่มตัวอย่างประเมินความเข้มแข็งว่าอยู่ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มตัวอย่างในชุมชนมหาดไทย 2 – 4 ได้ประเมินลักษณะของผู้นำสูงกว่ากลุ่มตัวอย่างในชุมชนมหาดไทย 1 และลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ กลุ่มตัวอย่างประเมินว่าอยู่ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มตัวอย่างในชุมชนมหาดไทย 2 ประเมินไว้สูงกว่ากลุ่มตัวอย่างในชุมชนอื่น ๆ

ความพึงพอใจต่อชุมชน กลุ่มตัวอย่างประเมินความเข้มแข็งว่าอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัย กลุ่มตัวอย่างประเมินว่าอยู่ในระดับน้อยถึงปานกลาง และความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่างประเมินว่าอยู่ในระดับน้อย

ดังนั้นระดับความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชนจากการประเมินของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละเรื่อง โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อยจนถึงระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่าความเข้มแข็งของชุมชนยังมีไม่มากพอ เพื่อให้สามารถพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เกิดความสำเร็จ ชุมชนควรมีความเข้มแข็งระดับที่สูง และสรุปได้ว่าความเข้มแข็งของชุมชนทั้ง 6 เรื่อง เรื่องความพึงพอใจต่อชุมชน และลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ มีความเข้มแข็งมากที่สุด มีความอ่อนแอในเรื่องลักษณะของผู้นำ การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความมั่นคงปลอดภัย และมีความอ่อนแอ

มากในเรื่องความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น และเป็นที่น่าสังเกตว่าชุมชนมหาดไทย 2 มีความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าชุมชนอื่น ๆ ในทุกเรื่อง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนมาตรฐานความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อวัดระดับความเข้มแข็งของชุมชนโดยรวม พบว่าชุมชนมหาดไทย 2 มีค่าเฉลี่ยคะแนนมาตรฐานความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าชุมชนอื่น ๆ และกลุ่มตัวอย่างมีการประเมินความเข้มแข็งโดยรวมของชุมชนแตกต่างกัน

6.3.2 สรุปการมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ในการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมต่อการใช้ที่ดินร่วมกันได้ศึกษาใน 3 เรื่อง คือ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ระดับการมีส่วนร่วม และวิธีการมีส่วนร่วม

1). การมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ

สำหรับการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ มีทั้งหมด 5 ขั้นตอน และนำขั้นตอนทั้ง 5 มาทำการวิเคราะห์ปัจจัย ได้ปัจจัยร่วม 1 ปัจจัย คือ ปัจจัยการมีส่วนร่วมโดยรวมของชุมชนมหาดไทย โดยมีตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้ คือ ร่วมเลือกวิธีที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา รองลงมาคือ การแบ่งความรับผิดชอบ และเพื่อวัดระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ทั้งสี่จึงนำค่าเฉลี่ยของคะแนนมาตรฐานของการมีส่วนร่วมโดยรวม มาทำการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าชุมชนอื่น ๆ

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกันที่มีอยู่ 10 ขั้นตอน ได้นำไปสอบถามกลุ่มตัวอย่างว่าต้องการให้กลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานใดมีส่วนร่วมในขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกันบ้าง พบว่ากลุ่มตัวอย่างต้องการให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่มากที่สุด กลุ่มรองลงมาต้องการให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือสหกรณ์เคหสถาน และการเก็บเงินผ่อนส่งแก่เจ้าของที่ดิน เป็นจำนวนเท่า ๆ กัน

โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างต้องการให้กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการใช้ที่ดินร่วมกันมากกว่ากลุ่มหรือหน่วยงานอื่นในทุกขั้นตอน ขั้นตอนที่กลุ่มตัวอย่างต้องการให้ร่วมมากที่สุด คือ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มรองลงมาต้องการให้กรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาผู้มีสิทธิที่จะสามารถอยู่ในโครงการต่อไป

กลุ่มตัวอย่างต้องการให้สำนักงานเขตมีส่วนร่วมในการดำเนินการการใช้ที่ดินร่วมกันในขั้นตอนการสำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชนมากที่สุด กลุ่มรองลงมาต้องการให้สำนักงานเขตมีส่วนร่วมในการตกลงรายละเอียดการซื้อหรือเช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดิน มีหลายขั้นตอนที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจหน้าที่ของสำนักงานเขตแต่กลุ่มตัวอย่างต้องการให้มีส่วนร่วม อาจเป็นเพราะในขั้นตอนเหล่านี้จะเกิดความขัดแย้งกันในชุมชนได้ ชาวชุมชนจึงต้องการให้สำนักงานเขตมาร่วมรับรู้ด้วย

ความต้องการให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานนั้น โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างต้องการให้มีส่วนร่วมน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ ในทุกขั้นตอน ยกเว้นการขอกู้เงินจากกองทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อก่อสร้างบ้านและที่ดิน ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของสถาบันนี้ แสดงให้เห็นว่าชาวชุมชนมีความไว้วางใจต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนไม่มากพอเมื่อเทียบกับหน่วยงานของรัฐ (สำนักงานเขต) แม้ว่าสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยแก่ชุมชนแออัด จึงอาจเป็นผลเสียต่อการพัฒนาที่กำลังดำเนินการได้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนอาจจะประสานงานกับสำนักงานเขตในการร่วมกันดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนนี้ โดยแบ่งหน้าที่ตามภาระความรับผิดชอบที่สำนักงานเขตต้องดำเนินการอยู่แล้วหรือมีความเชี่ยวชาญมากกว่า

2). ระดับการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้ศึกษาใน 2 ประเด็น คือ ระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการที่ผ่านมา และระดับการมีส่วนร่วมที่ชุมชนต้องการให้เกิดขึ้น โดยระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมต่อโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันจากการทบทวนวรรณกรรม คือระดับที่ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ สำหรับในชุมชนมหาดไทยมีเพียงประมาณร้อยละ 30 ที่ประเมินว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในปัจจุบันอยู่ในระดับนี้แล้ว และอีกประมาณร้อยละ 50 เห็นว่าชุมชนยังไม่มีอำนาจตัดสินใจ

แต่พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนมากต้องการระดับที่ให้ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน รองลงมาคือ ต้องการระดับที่ให้อำนาจการตัดสินใจแก่ภาครัฐ

สรุปได้ว่าจากที่กลุ่มตัวอย่างส่วนมากต้องการให้มีระดับการมีส่วนร่วมเป็นระดับประชาชนและรัฐร่วมกันทำงานนั้น จากความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นยังต่ำกว่าระดับที่ต้องการ เพราะกลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งเห็นว่าการมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นระดับที่ประชาชนให้ข้อมูลและคำปรึกษาแต่ยังไม่มีอำนาจการตัดสินใจ

3). วิธีการมีส่วนร่วม

สำหรับวิธีการมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้ศึกษาวิธีการมีส่วนร่วมใน 3 ประเด็น คือ วิธีการมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูล วิธีการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็น และวิธีการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือหรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น พบว่า วิธีการมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมมากที่สุดตามลำดับ คือ การชี้แจงต่อประชาชนในที่ประชุม หอกระจายข่าวชุมชน เอกสารข้อเท็จจริง ทัศนศึกษา และจดหมายข่าว ซึ่งวิธีการชี้แจงต่อประชาชนในที่ประชุม หอกระจายข่าวชุมชน และทัศนศึกษาเป็นเทคนิคที่ชุมชนได้ดำเนินการอยู่แล้ว โดยวิธีการเหล่านี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะแจ้งข้อมูลต่อตัวแทนชุมชน และตัวแทนชุมชนจะนำข้อมูลที่รับทราบมาแจ้งต่อชาวชุมชน ส่วนการแจกเอกสารข้อเท็จจริง และจดหมายข่าว ชุมชนยังไม่เคยดำเนินการ ซึ่งวิธีการนี้สามารถสร้างความ

เข้าใจเบื้องต้นในหลักการ แนวทางปฏิบัติ ตลอดจนความคืบหน้าของการดำเนินโครงการได้เป็นอย่างดี

วิธีการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมมากที่สุดตามลำดับ คือ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์รายบุคคล และการสนทนากลุ่มย่อย ซึ่งวิธีการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ลำดับนี้ ชุมชนยังไม่เคยดำเนินการเลย ชาวชุมชนจะสามารถแสดงความคิดเห็นได้ในระหว่างการประชุมของชุมชน แต่จากการศึกษาพบว่าสามารถแสดงความคิดเห็นได้ในระดับปานกลาง โดยจุดประสงค์ของวิธีการที่กลุ่มตัวอย่างต้องการนี้เพื่อการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นในระดับบุคคล ทั้งด้านข้อเท็จจริงในพื้นที่และความต้องการรายบุคคล

สำหรับวิธีการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือหรือการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดตามลำดับ คือ ตั้งคณะที่ปรึกษา (ตัวแทนชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐ เพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อโครงการการใช้ที่ดินร่วมกัน) จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (ทั้งขั้นตอนการประชุมเพื่อเลือกรูปแบบที่อยู่อาศัย และวางแผนการก่อสร้างสาธารณูปโภคและวางผังชุมชน ชาวชุมชนได้ลงปฏิบัติแล้ว) ซึ่งวิธีการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ลำดับนี้ ชุมชนดำเนินการในวิธีการดังกล่าวบ้างแล้ว โดยวิธีเหล่านี้มีจุดประสงค์เพื่อสร้างตัวแทนกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อเป็นตัวแทนให้ข้อมูลแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้ในการตัดสินใจเสนอทางเลือกเพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัย และเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกการมีส่วนร่วมในชุมชน

6.3.3 สรุปความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย 1 - 4

ในการศึกษาเรื่องความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน ผู้ศึกษาได้นำหลักการทั่วไปของการใช้ที่ดินร่วมกันมาสร้างเป็นข้อตกลง 9 ประการ เพื่อสอบถามความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับข้อตกลง โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับข้อตกลงเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งข้อตกลงที่ผู้ตอบส่วนใหญ่เห็นด้วยเรียงตามลำดับ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของชาวชุมชนส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัย การพัฒนาที่อยู่อาศัยต้องหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ เมื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยแล้วชุมชนจะมีความมั่นคงในที่ดินที่อยู่อาศัย ต้องมีการรื้อถอนที่อยู่อาศัยและสร้างขึ้นมาใหม่ แปลงที่ดินใหม่อาจไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่ยังคงอยู่ในบริเวณใกล้เคียง และการสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นมาใหม่อาจมีความหนาแน่นของบ้านเรือนเพิ่มขึ้น

ส่วนข้อตกลงที่ผู้ตอบส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยหรือไม่แน่ใจ ได้แก่ บางครอบครัวอาจต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นที่ได้เตรียมไว้พร้อมกับได้รับเงินชดเชย แปลงที่ดินใหม่มีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่เดิม ส่วนข้อตกลงเรื่องแปลงที่ดินใหม่ไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย

ผู้ศึกษานำข้อตกลงทั้ง 9 มาทำการวิเคราะห์ปัจจัย ได้ปัจจัยร่วม 2 ปัจจัย คือ การพัฒนาที่อยู่อาศัย และที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย

ปัจจัยที่สามารถอธิบายความคิดเห็นต่อข้อตกลงของกลุ่มตัวอย่างได้มากที่สุด คือ การพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยมีตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดในปัจจัยนี้ คือ การพัฒนาที่อยู่อาศัยต้องหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อใช้ในการพัฒนา รองลงมา คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัย

6.4 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน

6.4.1 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และอาชีพ ไม่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน แต่ปัจจัยด้านสถานะของบุคคลในชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม ระยะเวลาการอยู่อาศัย กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน และปัจจัยด้านคุณลักษณะชุมชน ได้แก่ สัดส่วนการเป็นสมาชิกการออมทรัพย์ การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ความคล้ายคลึงทางภูมิฐานะ ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันของชุมชน สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนแบ่งตามปัจจัยระดับบุคคลและระดับชุมชน โดยมีทั้งผลปฏิสัมพันธ์และผลหลัก ดังนี้

1). ปัจจัยระดับบุคคลที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ผลปฏิสัมพันธ์

1.1). ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

โดยพบว่า กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยทั้งกลุ่มที่เป็นเจ้าของและกลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของ มีการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาการอยู่อาศัย แต่เปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างกัน โดยภาพรวมผู้ที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าผู้ที่ไม่เป็นเจ้าของ

1.2). ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน

กลุ่มผู้ตอบมีระดับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันแตกต่างกัน ทั้งกลุ่มความสัมพันธ์ระดับมาก ระดับปานกลาง และระดับน้อย มีการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน แต่เปลี่ยนไปในลักษณะที่

แตกต่างกัน โดยภาพรวมผู้ที่ตอบว่ามีความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันที่ระดับมาก จะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าในผู้ตอบอีกสองกลุ่ม

1.3). กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน

กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยทั้งกลุ่มที่เป็นเจ้าของและไม่เป็นเจ้าของ มีการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนเปลี่ยนแปลงตามความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน แต่เปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างกัน โดยภาพรวมกลุ่มที่เป็นเจ้าของจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่ากลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของ

1.4). ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม

ส่วนความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมของกลุ่มตัวอย่าง ทั้งกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ระดับมากและระดับปานกลางได้ประเมินความเข้มแข็งของชุมชนเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาการอยู่อาศัย แต่เปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างกันถึงแม้จะพบว่าไม่มีนัยสำคัญก็ตาม โดยกลุ่มผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมระดับมากจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่ากลุ่มผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ระดับปานกลางในทุก ๆ กลุ่มที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยแตกต่างกัน

ผลหลัก ได้แก่ ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม

จากการศึกษาความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม ซึ่งผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมที่ระดับมากจะประเมินความเข้มแข็งของชุมชนสูงกว่าผู้ตอบที่มีความสัมพันธ์ที่ระดับปานกลาง ถึงแม้จะพบว่าค่าสัมประสิทธิ์ดังกล่าวไม่มีนัยสำคัญก็ตาม

2). ปัจจัยระดับชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

ผลหลัก ได้แก่ กลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน และกลุ่มตัวแปรความสัมพันธ์ทางสังคม

กลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน ประกอบด้วย การเป็นสมาชิกการออมทรัพย์ การเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย และความคล้อยคลึงทางภูมิลำเนา จากที่พบว่าชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 มีสัดส่วนครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของ การเป็นสมาชิกออมทรัพย์และมีความคล้อยคลึงทางภูมิลำเนาน้อยกว่าชุมชนอื่น ๆ แต่กลับพบว่าชาวชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 จะประเมินชุมชนของตนว่ามีความเข้มแข็งมากกว่า จึงไม่เป็นไปในทิศทางที่ได้คาดไว้ ดังนั้นผู้ศึกษาได้คาดว่าลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ [151 – 152] อาจจะเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการประเมินความเข้มแข็งของชุมชนมากกว่ากลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน เพราะได้พบว่าชุมชนมหาดไทย 1 และ 2 มีความเข้มแข็งของลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการมากกว่า จึงทำให้ชาวชุมชนประเมินความเข้มแข็งในชุมชนของตนสูงกว่าด้วย

กลุ่มตัวแปรความสัมพันธ์ทางสังคม ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน พบว่าชุมชนมหาดไทย 2 และ 4 ซึ่งมีระดับความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมและระดับความสัมพันธ์ด้านการมีปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกันที่สูงกว่าชุมชนอื่น ๆ มีแนวโน้มจะประเมินความเข้มแข็งในชุมชนของตนสูงกว่าด้วย

6.4.2 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

จากการศึกษาพบว่า ตัวแปรที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ เพศ อายุ ระยะเวลาการอยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

ในการศึกษานี้พบว่าเพศหญิงมีส่วนร่วมมากกว่าเพศชาย ซึ่งสะท้อนการมีเวลาว่างที่แตกต่างกัน โดยที่ผู้หญิงส่วนใหญ่มีอาชีพอยู่ในชุมชน [105] ส่วนผู้ชายออกไปทำงานนอกชุมชน ดังนั้นจึงมีแนวโน้มว่าผู้ที่เข้ามีส่วนร่วมส่วนใหญ่จึงเป็นเพศหญิง

ส่วนอายุ พบว่าผู้ตอบที่มีอายุมากกว่า 46 ปีขึ้นไป มีแนวโน้มที่จะเข้ามีส่วนร่วมมากกว่าผู้ตอบที่มีอายุน้อยกว่า โดยเฉพาะในช่วงอายุ 31 – 45 ปี อาจเป็นเพราะว่าผู้ที่มีช่วงอายุดังกล่าวอยู่ในวัยทำงานจึงไม่มีเวลาให้กับการเข้าร่วมประชุม การแบ่งรับหน้าที่ และขั้นตอนอื่นๆ ในชุมชนมากนัก

ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน พบว่าผู้ตอบที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัย 6 – 10 ปี และมากกว่า มีแนวโน้มที่จะเข้ามีส่วนร่วมไม่แตกต่างกัน แต่ผู้ตอบที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยตั้งแต่ 5 ปี ลงไป ซึ่งได้เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนไม่นานจะมีส่วนร่วมน้อยกว่า ขณะเดียวกันยังพบว่าผู้ที่เข้าอาศัยอยู่ในชุมชนมาไม่นานมักเป็นผู้เช่าหรือยังไม่ได้เป็นสมาชิกออมทรัพย์ และเป็นผู้ที่มีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนน้อยกว่าผู้ที่มีระยะเวลาการอยู่อาศัยมานานกว่าด้วย

กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย พบว่าผู้ตอบที่ไม่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยหรือผู้เช่า มีแนวโน้มที่จะเข้ามีส่วนร่วมในโครงการน้อยกว่าผู้ตอบที่เป็นเจ้าของ นอกจากนี้ยังพบว่ามีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนและการเป็นสมาชิกออมทรัพย์น้อยกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของ มีแนวโน้มที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่นและไม่แน่ใจว่าจะอาศัยอยู่ในชุมชนต่อไปมากกว่าผู้ที่เป็นเจ้าของ

6.4.3 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย 1 – 4

1). ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคล

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และอาชีพ ไม่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย และด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย

2). ปัจจัยด้านสถานะของบุคคลในชุมชนที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย

จากการศึกษาพบว่า การพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือน โครงสร้างครอบครัว ระยะเวลาการอยู่อาศัย และกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยมีทั้งผลปฏิสัมพันธ์และผลหลักดังนี้

ผลปฏิสัมพันธ์ ได้แก่ ระยะเวลาการอยู่อาศัยกับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

สำหรับกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยทั้งกลุ่มที่เป็นเจ้าของและกลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของ มีความเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลาการอยู่อาศัย ซึ่งเปลี่ยนไปในลักษณะที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยจะให้คะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยสูงกว่ากลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของอย่างมากเมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยมาไม่นาน แต่เมื่อมีระยะเวลาการอยู่อาศัยนานขึ้น กลุ่มที่เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยจะให้คะแนนความคิดเห็นโดยเฉลี่ยน้อยลงเล็กน้อย ส่วนกลุ่มที่ไม่เป็นเจ้าของจะให้คะแนนความคิดเห็นโดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นมาก

ผลหลัก ได้แก่ การพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือน และโครงสร้างครอบครัว

การพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอในแต่ละเดือน พบว่าผู้ตอบที่ไม่มี ความพยายามส่วนใหญ่มองจะไม่เห็นด้วยกับข้อตกลงด้านนี้มากกว่าผู้ที่ตอบว่ามีความพยายาม ซึ่งการพัฒนาที่อยู่อาศัยอาจต้องมีการรื้อถอนที่อยู่อาศัยและสร้างขึ้นมาใหม่ โดยต้องมีแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำใช้ในการพัฒนา อย่างไรก็ตามชาวชุมชนต้องรับภาระทางการเงินเพิ่มขึ้น ดังนั้นผู้ที่ไม่เห็นด้วยอาจเห็นว่ายังไม่มีความพร้อมทางการเงิน

โครงสร้างครอบครัว พบว่าผู้ตอบที่เป็นครอบครัวเดี่ยวจะเห็นด้วยกับข้อตกลงด้านนี้มากกว่า อาจเป็นเพราะว่าผู้ตอบที่เป็นครอบครัวเดี่ยวรับภาระด้านต่าง ๆ น้อยกว่า จึงคิดพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้เกิดความมั่นคงเพิ่มขึ้น

3). ปัจจัยด้านสถานะของบุคคลในชุมชนที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย

จากการศึกษาพบว่า ภูมิลำเนา (ภาค) และโครงสร้างครอบครัว มีผลต่อความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย

ภูมิลำเนา (ภาค) พบว่า ผู้ตอบที่มีภูมิลำเนาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและที่มีภูมิลำเนาจากภาคอื่น ๆ ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านนี้ ขณะเดียวกันยังพบว่าผู้ตอบที่มีภูมิลำเนาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและจากภาคอื่น ๆ มีกรรมสิทธิ์เป็นผู้เช่ามากกว่า และมีแนวโน้มที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่นหรือยังไม่แน่ใจที่จะอยู่ในชุมชนต่อไปมากกว่า จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ยังไม่เห็นด้วยกับข้อตกลงในด้านนี้ซึ่งประกอบด้วย ที่ดินที่จะใช้สร้างที่อยู่อาศัยใหม่อาจมีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่ แปลงที่ดินที่ใหม่อาจไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชน และแปลงที่ดินที่ใหม่อาจจะไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่ยังคงอยู่ในบริเวณใกล้เคียง

โครงสร้างครอบครัว พบว่าผู้ตอบที่เป็นครอบครัวเดี่ยวจะเห็นด้วยกับข้อตกลงด้านนี้มากกว่า อาจเป็นเพราะว่าผู้ตอบที่เป็นครอบครัวเดี่ยวเห็นว่าครัวเรือนของตนมีจำนวนสมาชิกไม่มากนักหรือไม่เกิดความแออัด แม้ว่าแปลงที่ดินที่ใหม่จะมีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่ จึงต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อให้เกิดความมั่นคงเพิ่มขึ้น

6.5 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชนมหาดไทย ผู้ศึกษาได้พบว่าการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนยังมีไม่เพียงพอ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชน จึงได้เสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีความมั่นคงต่อไป

6.5.1 ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1). เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

สร้างสิ่งจูงใจเพื่อการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ทั้งกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน และด้านประเพณี การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนจากการประเมินของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับปานกลาง แต่จากการประเมินของผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ประเมินการเข้าร่วมกิจกรรมไว้ไม่เกินร้อยละ 50 และทุกครั้งที่ชาวชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม จะต้องมีการลงชื่อผู้เข้าร่วมหรือตัวแทนของครัวเรือน แต่มีจำนวนรายชื่อของผู้เข้าร่วมมากกว่าจำนวนผู้เข้าร่วมจริงอยู่เสมอ ซึ่งแสดงว่ามีชาวชุมชนเพียงส่วนน้อยที่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน จึงควรรหาแนวทางดึงคนเข้าร่วมกิจกรรมโดยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้แก่คนในชุมชน อาจจัดกิจกรรมที่คนทุกเพศทุกวัยสามารถทำร่วมกันได้ ได้แก่ กิจกรรมทางด้านกีฬา โดยการจัดการแข่งขันกีฬาของชาวชุมชนมหาดไทยทั้ง 4 ชุมชน เช่น การจัดการแข่งขันกีฬาของแม่บ้านหรือของเด็ก โดยเฉพาะการจัดการกีฬาให้แก่เด็ก ๆ นั้น ในการแข่งขันกีฬาทุกครั้งจะมีกองเชียร์จากผู้ปกครองไปให้กำลังใจแก่ลูกหลานของตน บรรดาผู้ปกครองสามารถนำอาหารหรือของทานเล่นไปร่วมกันคนอย่างตามความสมัครใจ และการจัดกิจกรรมการประกวดตกแต่งบ้านเรือน โดยเน้นการจัดความเป็นระเบียบ ความสะอาด ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายในแต่ละกิจกรรมมากนัก

ในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีแก่คนในชุมชน สิ่งสำคัญที่ควรคำนึง คือ กิจกรรมที่จะจัดขึ้นต้องเป็นสิ่งที่ชาวชุมชนมีความสนใจ และมีระยะเวลาอย่างต่อเนื่อง เช่น กิจกรรมการแข่งขันกีฬา กีฬาที่แข่งก็เปลี่ยนไปตามแต่ละฤดูกาล ฤดูร้อนอาจจัดแข่งขันเปตอง ฤดูหนาวอาจจัดการแข่งขันเอโรบิก หรือกีฬาประเภทอื่น ๆ ที่ชาวชุมชนสนใจ โดยในทุกปีมีการจัดการแข่งขัน 2 ครั้ง ส่วนคณะกรรมการในแต่ละชุมชนมีหน้าที่อำนวยความสะดวกการแข่งขัน โดยจัดหาพื้นที่เพื่อการจัดกิจกรรม อาจเป็นที่ว่างที่มีอยู่ในชุมชนหรือจัดหาพื้นที่ว่างที่อยู่ใกล้กับชุมชน เช่น สวนมหาดไทย ที่ตั้งอยู่ด้านหลังของชุมชนมหาดไทย 2 ซึ่งชุมชนอื่น ๆ สามารถ

เดินทางมาใช้ได้สะดวก และหลังจากการจัดกิจกรรมคณะกรรมการควรมีการประเมินผล เพื่อนำไปการแก้ไขและปรับปรุงกิจกรรมที่จะจัดครั้งต่อไปให้ประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น

เมื่อชาวชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากขึ้น จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้น สามารถพูดคุยปรึกษาปัญหาที่อยู่อาศัย และปัญหาอื่นๆ ของตนเองได้มากขึ้น

การเลือกผู้นำชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนในเรื่องลักษณะของผู้นำ กลุ่มตัวอย่างประเมินไว้ระดับปานกลาง ซึ่งที่ระดับนี้ยังไม่เพียงพอ เนื่องจากในการศึกษานี้ปัจจัยลักษณะของผู้นำสามารถอธิบายความเข้มแข็งของชุมชนได้มากที่สุด ดังนั้นชาวชุมชนควรระมัดระวังในการเลือกผู้นำ สิ่งแรกที่ชาวชุมชนควรคำนึงถึงในการเลือกผู้นำคือ ผู้นำต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นคนดีและมีความสามารถ ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าผู้นำที่ดีจะสามารถนำการแก้ไขปัญหามาในชุมชนได้ดี และสมาชิกชุมชนต้องทบทวนการดำเนินงานของผู้นำในจุดที่ผ่านๆ มาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาข้อดีและข้อเสียซึ่งจะนำไปสู่การเลือกผู้นำที่มีประสิทธิภาพ

สร้างวิสัยทัศน์ของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนในเรื่องการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน กลุ่มตัวอย่างประเมินไว้ระดับน้อยถึงปานกลาง จึงควรสร้างความเข้าใจต่อชาวชุมชนในความสำคัญของขั้นตอนต่าง ๆ ของวิธีการใช้ที่ดินร่วมกัน เพื่อให้ชาวชุมชนทราบถึงปัญหาของชุมชน และสามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นและมองเห็นแนวทางแก้ปัญหา โดยจุดร่วมที่ชุมชนสามารถร่วมกันสร้างได้อย่างเป็นรูปธรรมในขณะนี้ คือ การออมทรัพย์ ตามแนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยของโครงการบ้านมั่นคงที่มีหลักการให้กู้ยืมโดยพิจารณาตามเงินออมทรัพย์ของชุมชน ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยชาวชุมชนจำเป็นต้องรับภาระทางการเงินเพิ่มขึ้น เป็นเงินทุนในการเช่าหรือซื้อที่ดิน และการปรับปรุงที่อยู่อาศัย ดังนั้นควรสร้างความเข้าใจต่อชาวชุมชนถึงคุณประโยชน์และความชัดเจนของการออมทรัพย์ โดยการทำบัญชีรายรับและรายจ่ายให้ชาวชุมชนได้รับรู้การใช้จ่ายเงินออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาที่อยู่อาศัย ภายใต้การแนะนำของหน่วยงานที่รับผิดชอบหรือผู้เชี่ยวชาญ ประกอบกับการส่งเสริมการจัดทำบัญชีครัวเรือนซึ่งจะทำให้ชาวชุมชนได้ทราบรายรับและรายจ่ายของครัวเรือน เพื่อการลดค่าใช้จ่ายสิ่งที่ไม่จำเป็นอาจช่วยให้ชาวชุมชนออมทรัพย์ได้เพิ่มขึ้นและมีความต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาที่พบว่าชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 มีจำนวนครัวเรือนที่เป็นสมาชิกออมทรัพย์มากกว่าชุมชนอื่น ๆ แต่ยังประเมินความเข้มแข็งในชุมชนของคนต่ำกว่า โดยผู้ศึกษาเห็นว่าหากชุมชนทั้งสองมีลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการที่ดีมากขึ้น อาจจะทำให้ความเข้มแข็งของชุมชนเพิ่มขึ้นได้ ซึ่งลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการที่ดี ประกอบด้วยคณะกรรมการตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ของชุมชนเป็นที่ตั้ง รับฟังความคิดเห็นของกลุ่มและคนในชุมชน มีความสามัคคี และชุมชนมีความสามารถในการรวมตัวกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองได้

ดังนั้นในส่วนของสมาชิกชุมชนควรให้ความร่วมมือในการคัดเลือกคณะกรรมการที่ตนเห็นว่ามีความสามารถและเป็นที่น่าเชื่อถือ เพื่อสมาชิกชุมชนจะสามารถไว้วางใจในบุคคลที่ตนต้องการให้เป็นผู้ทำได้ และข้อเสนอแนะในส่วนต่อไปจะเสนอแนะเกี่ยวกับการรับรองการเป็นคณะกรรมการของชุมชน ซึ่งอาจจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นในการดำเนินงานของคณะกรรมการได้

สร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ความเข้มแข็งของชุมชนในเรื่องความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ประกอบด้วย การมีระบบความช่วยเหลือให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ และความปลอดภัยด้านทรัพย์สินในชุมชน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างประเมินไว้ระดับน้อยถึงปานกลาง จึงควรสนับสนุนให้มีระบบความช่วยเหลือคนในชุมชนที่มีปัญหาเดือดร้อนให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ ตามที่แต่ละชุมชนมีการประสานกับหน่วยงานองค์กรอิสระในการขอรับความช่วยเหลือทั้งด้านการพัฒนาอาชีพ การดูแลเด็กเล็ก การพัฒนาชุมชน และสวัสดิการแก่ผู้ว่างงานหรือผู้ชรา เป็นต้น การจัดความช่วยเหลืออาจตั้งเป็นกองทุนระหว่าง 4 ชุมชน เพื่อช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหาเดือดร้อนในชุมชน โดยแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารกองทุน มีหน้าที่บริหารค่าใช้จ่ายและพิจารณาคัดเลือกช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนอย่างเป็นธรรมและตรงเป้าหมาย

การสร้างความปลอดภัยด้านทรัพย์สินในชุมชน ในความเป็นจริงความปลอดภัยทั้งด้านชีวิตและทรัพย์สินนั้นทุก ๆ ชุมชนไม่ว่าจะเป็นชุมชนแออัดหรือชุมชนเมืองก็มีความต้องการทั้งสิ้น ทุกคนต้องการอยู่ด้วยความไว้วางใจ ไม่หวาดระแวง ดังนั้นควรเริ่มต้นจากความปลอดภัยในละแวกบ้านใกล้เรือนเคียงก่อน โดยการแบ่งกลุ่มบ้านในชุมชนตามความใกล้เคียง อาจแบ่งเป็น 5 - 10 หลังต่อ 1 กลุ่ม ที่จะช่วยกันเป็นหูเป็นตาระวังความไม่ปลอดภัยให้แก่กัน แต่ในความเป็นจริงหากคนในละแวกบ้านไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอยู่ก่อน การช่วยกันดูแลแบบนี้อาจจะยังไม่ส่งผลให้เห็นได้ เมื่อคนในชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นจากการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ความปลอดภัยในชุมชนก็จะเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามต้องใช้ระยะเวลา

ดังนั้นอาจเพิ่มมาตรการจัดเวรยาม ซึ่งเป็นมาตรการเบื้องต้นที่อาจต้องทำก่อน โดยจัดเป็นอาสาสมัคร โดยเฉพาะอาสาสมัครที่เป็นเยาวชน นอกจากเพิ่มความปลอดภัยด้านทรัพย์สินแล้ว เยาวชนในชุมชนยังสามารถใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และเกิดความผูกพันกับชุมชน

สร้างกลุ่มสนับสนุนอาชีพในชุมชน จากการศึกษาสภาพทางสังคมในชุมชนได้พบว่า ความสัมพันธ์ด้านอาชีพของคนในชุมชน อยู่ในระดับไม่มีความสัมพันธ์ถึงระดับปานกลาง หากชุมชนมีการสนับสนุนการมีกลุ่มพัฒนาอาชีพ ซึ่งสามารถสร้างช่องทางการเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชน โดยผู้ที่มีความถนัดในด้านใดก็ถ่ายทอดในด้านนั้น เมื่อคนในชุมชนมีความสนใจมากขึ้น อาจนำวิทยากรจากนอกชุมชนมาให้ความรู้ได้อีก ชาวชุมชนจะสามารถยกระดับสภาพเศรษฐกิจของตนเองได้ คนในชุมชนจะมีความสัมพันธ์กันทางด้านอาชีพเพิ่มขึ้น และความเข้มแข็งของชุมชนจะมีเพิ่มขึ้นด้วย สามารถรับภาระทางด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยได้ดี

2). เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

เพิ่มระดับการมีส่วนร่วมในชุมชน จากการศึกษากลุ่มตัวอย่างส่วนมากต้องการระดับที่ให้ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน รองลงมาคือ ต้องการระดับที่ให้อำนาจการตัดสินใจแก่ภาครัฐ แต่จากการทบทวนวรรณกรรมระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมต่อโครงการที่ประชาชนต้องรับภาระค่าใช้จ่าย คือ ระดับที่ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ อย่างไรก็ตามสำหรับโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันจะต้องมีการประสานกับเจ้าของที่ดิน การให้ความรู้และคำแนะนำตามขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกัน ดังนั้นภาครัฐจำเป็นต้องร่วมกันทำงานกับชาวชุมชน และพบว่าระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นยังต่ำกว่าระดับที่ต้องการ เพราะกลุ่มตัวอย่างเกือบครึ่งเห็นว่าการมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นระดับที่ประชาชนให้ข้อมูลและคำปรึกษาแต่ยังไม่มีอำนาจการตัดสินใจ

ดังนั้นชาวชุมชนควรต้องทราบบทบาทของตนต่อการพัฒนาที่อยู่อาศัย ซึ่งมักไม่ทราบสิทธิในทางการมีส่วนร่วมของตน จึงควรจัดหาผู้แนะนำนอกเหนือจากตัวแทนของหน่วยงานการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ให้คำแนะนำแก่ชุมชนอยู่แล้ว เช่น ตัวแทนจากชุมชนที่เคยดำเนินการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันทั้งชุมชนที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ มาให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนา ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ โดยเน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนเป็นหลัก

สนับสนุนการมีส่วนร่วมด้วยวิธีการใหม่ ๆ กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการรับทราบข้อมูลด้วยการแจกเอกสารข้อเท็จจริง และจดหมายข่าว โดยวิธีการนี้มีจุดประสงค์เพื่อทราบความเข้าใจเบื้องต้นในหลักการ แนวทางปฏิบัติ และความคืบหน้าของการดำเนินโครงการ ซึ่งเป็นสิ่งบ่งบอกที่ชาวชุมชนยังมีความรู้เรื่องการใช้ที่ดินร่วมกันไม่มากพอ อย่างไรก็ตามสมาชิกชุมชนต้องให้ความสำคัญในการติดตามสอบถามข้อมูลต่อตัวแทนชุมชนเองด้วย

การให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นในกลุ่มตัวอย่างต้องการวิธีการใหม่ทั้งหมดใน 3 ลำดับแรก นั่นคือ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์รายบุคคล และการสนทนากลุ่มย่อย โดยจุดประสงค์ของวิธีการนี้เพื่อการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นในระดับบุคคล ทั้งด้านข้อเท็จจริงในพื้นที่และความต้องการรายบุคคล ซึ่งเป็นสิ่งบ่งบอกว่าการแก้ไขปัญหาไม่ตรงกับความต้องการของตน โดยเฉพาะการแสดงความคิดเห็นในกลุ่มย่อยหรือจัดการสนทนากลุ่มย่อย เป็นสิ่งที่ชุมชนควรสนับสนุน เพราะเป็นอีกวิธีที่ชาวชุมชนจะสามารถแสดงความคิดเห็นได้แบบไม่เป็นทางการ

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ชุมชนมีคณะที่ปรึกษา จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วม และมีการประชุมเชิงปฏิบัติการ แต่ยังไม่มีความไม่เข้าใจระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่รับผิดชอบในการพัฒนาที่อยู่อาศัย ตัวแทนชุมชนจะต้องติดตามการดำเนินงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อให้รับทราบและเข้าใจลักษณะการดำเนินงาน ว่าขณะนี้ชุมชนอยู่ในระหว่างการพัฒนากลุ่มเพื่อการเตรียมความพร้อมในด้านใด เพื่อประโยชน์อะไร และอะไรคือปัญหาหรืออุปสรรคที่จะต้องการแก้ไขเพื่อ

สามารถดำเนินโครงการต่อไปได้ โดยตัวแทนชุมชนจะต้องกระจายข้อมูลความคืบหน้าของโครงการและทำความเข้าใจกับชาวชุมชนทั้งขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกันและขั้นตอนการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบให้ได้ทั่วถึง

ตารางที่ 6.1 สรุปสถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน (พ.ศ. 2549) ชุมชนมหาดไทย 1 – 4

สถานการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน	สถานการณ์ความเข้มแข็ง			วิธีการแก้ไข
	มาก	ปานกลาง	น้อย	
▪ ลักษณะของผู้นำ		✓		สมาชิกชุมชนควรระมัดระวังในการเลือกผู้นำ โดยต้องทบทวนการดำเนินงานของผู้นำในชุดที่ผ่านมา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาข้อดีและข้อเสียซึ่งจะนำไปสู่การเลือกผู้นำที่มีประสิทธิภาพ
▪ ลักษณะการดำเนินงานของคณะกรรมการ		✓		สมาชิกชุมชนควรให้ความร่วมมือในการคัดเลือกคณะกรรมการ ส่วนภาครัฐควรให้การรับรองการเป็นคณะกรรมการชุมชนแม้ว่าชุมชนยังไม่ได้รับรองตามกฎหมาย
▪ ความพึงพอใจต่อชุมชน		✓		หากชุมชนมีความเข้มแข็งในด้านต่าง ๆ สูงขึ้น เนื่องจากการมีส่วนร่วมของชุมชนเพิ่มขึ้นแล้ว ความรู้สึกรักและผูกพันกับชุมชนของสมาชิก ความภูมิใจว่าชุมชนของตนไม่ด้อยกว่าชุมชนอื่นอาจเพิ่มขึ้นได้ นั่นคือความพึงพอใจต่อชุมชนจะสูงขึ้นด้วย
▪ การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน		✓	✓	สมาชิกชุมชนควรทำความเข้าใจต่อความสำคัญในขั้นตอนต่าง ๆ ของการใช้ที่ดินร่วมกัน โดยเฉพาะประโยชน์จากการออมทรัพย์
▪ ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต		✓	✓	ชุมชนควรสนับสนุนระบบความช่วยเหลือโดยจัดตั้งกองทุนระหว่าง 4 ชุมชน และจัดกลุ่มบ้านละแวกใกล้เคียงช่วยกันระวังความไม่ปลอดภัย
▪ ความพร้อมของเจ้าหน้าที่ปกครองส่วนท้องถิ่น			✓	หากชุมชนสามารถดำเนินการใช้ที่ดินร่วมกันจนประสบความสำเร็จ ชุมชนจะได้รับสิทธิทางที่ดินและได้รับการรับรองเป็นชุมชนที่ถูกกฎหมาย ทางสำนักงานเขตจะสามารถเข้ามาพัฒนาชุมชนได้

ตารางที่ 6.2 สรุปสถานการณ์การมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินร่วมกัน (พ.ศ. 2549) ชุมชนมหาดไทย 1

- 4

สถานการณ์การมีส่วนร่วมในการใช้ที่ดินร่วมกัน	สิ่งที่ควรแก้ไข	วิธีการแก้ไข
<p>ระดับการมีส่วนร่วม</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <u>ระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการที่ผ่านมา</u> คือ ระดับที่ชุมชนยังไม่มีอำนาจการตัดสินใจ อำนาจยังอยู่ที่ภาครัฐ ▪ <u>ระดับการมีส่วนร่วมที่ชุมชนต้องการให้เกิดขึ้น</u> คือ ระดับที่ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน 	<p>โดยทั่วไประดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม คือ ระดับที่ประชาชนกำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ แต่สำหรับโครงการการใช้ที่ดินร่วมกันต้องมีการประสานกับเจ้าของที่ดิน ภาครัฐจำเป็นต้องเข้าร่วมดำเนินงานด้วย</p>	<p>ชุมชนควรจัดหาผู้แนะนำบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน เพื่อการเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมให้เป็นไปตามระดับที่เหมาะสม เพราะเป็นโครงการที่จะต้องรับภาระทางการเงิน</p>
<p>วิธีการมีส่วนร่วม</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <u>การรับทราบข้อมูล</u> วิธีการชี้แจงต่อประชาชนในที่ประชุม หรือกระจายข่าวชุมชน และทัศนศึกษาเป็นเทคนิคที่ชุมชนได้ดำเนินการอยู่แล้ว โดยวิธีการเหล่านี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะแจ้งข้อมูลต่อตัวแทนชุมชน ▪ <u>การแสดงความคิดเห็น</u> ชาวชุมชนแสดงความคิดเห็นได้ในการประชุมของชุมชน ซึ่งอยู่ในระดับปานกลาง ▪ <u>การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น</u> ชาวชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยวิธีการตั้งคณะที่ปรึกษาจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ 	<p>ชาวชุมชนยังมีความสงสัยและไม่เข้าใจหลักการ แนวทางปฏิบัติ และความคืบหน้าของการดำเนินโครงการ</p> <p>ชาวชุมชนต้องการแสดงความคิดเห็นในระดับบุคคล ทั้งด้านข้อเท็จจริงในพื้นที่และความต้องการรายบุคคล</p> <p>ความไม่เข้าใจระหว่างชาวชุมชนกับหน่วยงานที่รับผิดชอบในการพัฒนาที่อยู่อาศัย</p>	<p>ชุมชนควรสนับสนุนวิธีการรับข้อมูลโดยการแจกเอกสารข้อเท็จจริง และจดหมายข่าว และสมาชิกชุมชนต้องให้ความสำคัญในการติดตามสอบถามข้อมูลต่อตัวแทนชุมชนด้วย</p> <p>ชุมชนควรสนับสนุนวิธีการแสดงความคิดเห็นโดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์รายบุคคล และการสนทนากลุ่มย่อย โดยเฉพาะสนทนากลุ่มย่อย เพราะเป็นอีกวิธีที่ชาวชุมชนจะสามารถแสดงความคิดเห็นแบบไม่เป็นทางการได้</p> <p>ตัวแทนชุมชนต้องติดตามการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อให้รับทราบและเข้าใจลักษณะการดำเนินงาน และปัญหาหรืออุปสรรคที่ต้องการแก้ไขเพื่อสามารถดำเนินโครงการต่อไปได้ โดยตัวแทนชุมชนต้องกระจายข้อมูลความคืบหน้าโครงการและทำความเข้าใจกับชาวชุมชนทั้งขั้นตอนการใช้ที่ดินร่วมกัน และขั้นตอนการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบให้ได้ทั่วถึง</p>

6.5.2 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1). จัดหามาตรการจัดการกับที่ดินที่ถูกปล่อยไว้โดยไม่เกิดประโยชน์

จากสาเหตุที่ก่อให้เกิดสภาพชุมชนแออัดสาเหตุหนึ่ง คือ การละเลยจากเจ้าของที่ดิน [1] อาจจัดเก็บภาษีในอัตราก้าวหน้า เพื่อเป็นบทลงโทษแก่เจ้าของที่ดินไม่ใช้ประโยชน์ในที่ดินได้ปล่อยทิ้งไว้ ซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ และยกเว้นภาษีสำหรับการใช้ที่ดินเพื่อสาธารณะประโยชน์โดยเฉพาะการใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย

2). เร่งการบัญญัติกฎหมายสำหรับการสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย

ชุมชนที่ได้ดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยไปแล้วหลายโครงการต้องเผชิญปัญหาเรื่องรูปแบบอาคารและการเว้นระยะห่างระหว่างอาคารที่ไม่เป็นไปตามกฎหมายควบคุมอาคาร เนื่องจากบ้านเรือนจำนวนมากต้องสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่บนพื้นที่ที่จำกัด จึงควรเร่งให้ออกกฎหมายสำหรับการสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยโดยเร็วให้ทันต่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยในโครงการต่อ ๆ ไป

3). การพัฒนาบุคลากรในการดำเนินโครงการ

จากปัญหาในการใช้ที่ดินร่วมกันของชุมชนมหาดไทย 1 – 4 ปัญหาหนึ่ง คือ ความไม่พร้อมจากหน่วยงานที่มาช่วยเจรจาเรื่องที่ดิน อาจเกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจในการดำเนินโครงการ โดยเฉพาะในด้านกฎหมาย ขาดความชำนาญ ขาดการเตรียมข้อมูล เป็นต้น ดังนั้น บุคลากรควรได้รับความรู้หรือความชำนาญในด้านใดด้านหนึ่ง และสามารถเชื่อมโยงงานในด้านอื่น ๆ ได้ด้วย

4). จัดทำแผนดำเนินงานให้ชัดเจน

ควรจัดทำแผนดำเนินงานให้ชัดเจน หากมีปัญหาติดขัดควรแจกแจงต่อตัวแทนชุมชน เพื่อขจัดข้อสงสัยต่อการทำงานของหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย และประสานหน่วยงานอื่นที่มีความเชี่ยวชาญหรือมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบมาร่วมดำเนินโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย เพื่อไม่เกิดการซ้อนทับในหน้าที่ และเป็นการประหยัดงบประมาณและระยะเวลา

5). เพิ่มความมั่นคงในที่อยู่อาศัยให้แก่ชุมชน

จากการศึกษาพบว่า กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีส่วนร่วม และความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการใช้ที่ดินร่วมกัน จึงควรเพิ่มระยะเวลาในการเช่าจากเดิมมีระยะเวลาสูงสุด 30 ปี การขยายเวลาเพิ่มมากขึ้นเพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยให้แก่ชาวชุมชน

6). การรับรองการเป็นคณะกรรมการของชุมชน

ในสภาพความเป็นจริงชุมชนมหาดไทย 3 และ 4 มีโครงสร้างการทำงานของชุมชนที่ไม่ชัดเจน มีผู้ที่ดำเนินงานเพียงไม่กี่คน [99 – 100 และ 102] อาจเนื่องมาจากไม่มีการแต่งตั้งการเป็นคณะกรรมการที่ได้รับรองจากสำนักงานเขตเช่นเดียวกับชุมชนที่ถูกกฎหมาย จากความไม่

ยุติธรรมนี้ทำให้ชาวชุมชนเกิดความไม่เชื่อถือต่อคณะกรรมการได้ ดังนั้นคณะกรรมการที่ได้รับการคัดเลือกมาจากชาวชุมชนควรมีการรับรองจากหน่วยงานอื่น ๆ ได้ เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์หนึ่งเพื่อพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง โดยองค์กรชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนา ซึ่งคณะกรรมการเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งขององค์กรชุมชน

6.5.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป

สำหรับการศึกษาในครั้งต่อไป ผู้ที่สนใจประเด็นด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดยังสามารถศึกษาในประเด็นอื่น ๆ ที่ผู้ศึกษาไม่สามารถทำการศึกษาในครั้งนี้ได้ อาทิเช่น

- 1). ศึกษาความพึงพอใจในการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาที่อยู่อาศัย
- 2). ศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันในพื้นที่กรุงเทพฯ และพื้นที่ต่างจังหวัด
- 3). ศึกษารูปแบบที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมสำหรับชาวชุมชนมหาดไทย
- 4). ศึกษาความพึงพอใจสำหรับการพัฒนาที่อยู่อาศัยด้วยวิธีการใช้ที่ดินร่วมกันหรือวิธีการอื่น ๆ ของชุมชนในโครงการนำร่อง
- 5). ศึกษาหาแนวทางพัฒนาที่อยู่อาศัยเป็นรูปแบบสำเร็จ เช่น บ้าน Knock Down สำหรับชุมชนแออัด เพื่อให้การก่อสร้างมีระยะเวลาที่รวดเร็วขึ้นและมีความแน่นอน อาจมีต้นทุนที่ถูกลง เพราะมีการผลิตแบบเหมา เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กรุงเทพมหานครและภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2543. เอกสารบทความวิชาการประกอบการสัมมนาการประชุมวิชาการสาขาการออกแบบและวางผังชุมชนเมืองและผังเมือง ครั้งที่ 1 เรื่อง “มหานคร”.
กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร.
- กษมพร นवलแสง. 2547. การมีส่วนร่วมของชุมชนในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐกรณีศึกษาชุมชนวัดบางอ้อยช้างและชุมชนวัดแดงประชาราษฎร์ ต.บางสีทอง อ.บางสีทอง จ.นนทบุรี. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- กองยุทธศาสตร์บริหารจัดการ สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล. 2549. สถิติ 2548 กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กุลวิตรา กังคานนท์และคณะ. 2538. ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสพการณ์จากนักพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- คณะกรรมการเครือข่ายศูนย์ประสานงานพัฒนาชุมชนเขตประเวศ. ม.ป.ป. “ศูนย์ประสานงานพัฒนาชุมชนเขตประเวศ”. เอกสารอัดสำเนา.
- คณะกรรมการชุมชนมหาดไทย 1. 2548. “ประวัติชุมชนมหาดไทย 1”. เอกสารอัดสำเนา.
- คณะกรรมการชุมชนมหาดไทย 2. 2548. “ข้อมูลพื้นฐานชุมชนมหาดไทย 2”. เอกสารอัดสำเนา.
- คณะกรรมการชุมชนมหาดไทย 2. ม.ป.ป. “บันทึกการประชุม พ.ศ. 2548 – 2549”. เอกสารอัดสำเนา.
- คณะกรรมการชุมชนมหาดไทย 3. 2544. “วารสารชาวชุมชนมหาดไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน”. เอกสารอัดสำเนา.
- คณะทำงานเครือข่ายกองทุนชุมชนร่วมใจจังหวัดลพบุรี. 2545. จุดประกายสร้างจิตสำนึกชุมชนเพื่อก้าวไปสู่ชุมชนเข้มแข็งด้วยกระบวนการจัดทำแผนแม่บทชุมชน (พึ่งตนเอง). ลพบุรี : กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ชัยมงคล นิมศรีสุขกุล. 2549. ทศนคติ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการก่อสร้างโครงข่ายคมนาคมและขนส่งโดยการจัดรูปที่ดินเพื่อพัฒนาพื้นที่ : พื้นที่ศึกษารุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

- นภาพรณ์ หะวานนท์และคณะ. 2543. เอกสารประกอบสัมมนาเรื่องการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับโครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2547. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง. เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์.
- ประกาศิต เสวตธรรม. 2543. การถ่ายโอนอำนาจจากรัฐบาลส่วนกลางและส่วนภูมิภาคสู่ท้องถิ่น กรณีศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการควบคุมของส่วนกลาง ศักยภาพของท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปริญญา มรรคศิริสุข. 2544. กระบวนการประสานประโยชน์ทางที่ดิน : กรณีศึกษาชุมชนแข่งกี. วิทยานิพนธ์เคหพัฒนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาเคหการ ภาควิชาเคหการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. 2546. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : อูษาการพิมพ์.
- ฝ่ายวิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ. 2547. คำจำกัดความชุมชนแออัด. [Online]. Available : <http://www.nhanet.or.th/chs/homepoor.html>.
- พรรณทิพย์ เพชรมากและคณะ. 2548. บ้านมั่นคงชุมชนคลองด่าน. พิมพ์ครั้งที่ 1. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).
- พัชรี สีโรรส. 2546. คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิปริญญาโทนักบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โพสต์ทูเดย์. 24 สิงหาคม พ.ศ.2549. หน้า A8
- ภมรรัตน์ สุธรรม. 2546. พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยธรรม.
- รัฐบาลไทย. 2550. สรุปผลการประชุมคณะรัฐมนตรี. [Online]. Available : http://www.thaigov.go.th/th/News/New_SumMeting.aspx?Nid=S4900000051
- วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี. 2549. เขตประเวศ. [Online]. Available : <http://th.wikipedia.org>.
- วิมลสิทธิ์ ทรายางกูรและคณะ. 2528. การประเมินผลโครงการชุมชนวัดลาดบัวขาวของการเคหะแห่งชาติ (ตามทัศนะของผู้อยู่). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิมุติ ประเสริฐพันธุ์และคณะ. 2546. รายงานการประเมินผลการดำเนินงานเบื้องต้นของโครงการนำร่อง 10 โครงการภายใต้โครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ศูนย์ว่าด้วยเรื่องการค้าตั้งถิ่นฐานของมนุษย์แห่งสหประชาชาติ สำนักงาน โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. 2531. **คู่มือคำแนะนำการวางแผนสาขาการพัฒนาคุณภาพและสิ่งแวดล้อม. สำนักงานพัฒนาเมือง กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย.**
- สกุนตลา ปัญจากุล. 2548. **ที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพมหานคร. [Online]. Available : <http://203.155.220.217/cpd/tp/residentText.html>**
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). ม.ป.ป. **กรณีศึกษากระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง.**
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). ม.ป.ป. **คู่มือบ้านมั่นคงฉบับชาวบ้าน.**
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2546. **โครงการบ้านมั่นคงเพื่อสร้างความมั่นคงในการอยู่อาศัยให้คนจนในชุมชนแออัด.**
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2546. **เอกสารเผยแพร่เรื่องความเป็นมาขององค์กร.**
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2546. **บ้านมั่นคง แผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาชุมชนแออัด (พ.ศ. 2547 – 2550).**
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2547. **โครงการบ้านมั่นคงกรณีศึกษาชุมชนพัฒนาบ่อนไก่. พิมพ์ครั้งที่ 1.**
- สนธยา พลศรี. 2547. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.**
- สมพงษ์ พัดปุย. 2527. **สภาพลัทธิของสลัม : มองจากแง่เศรษฐกิจสังคมและการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.**
- สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ. 2540. **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.**
- สหกรณ์ที่อยู่อาศัยชุมชนชอยเซ่งกีและศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยฯ การเคหะแห่งชาติ. **โครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยตัวอย่างโดยวิธีประสานประโยชน์ทางที่ดิน.**
- สันติ ย้ำสัน. 2549. **ยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน “ชุมชนมหาดไทย 4”. [Online]. Available : <http://www.tdri.or.th/poverty/vill9.pdf>**
- สำนักงานเขตประเวศ. 2549. **ข้อมูลเขตประเวศ. [Online]. Available : <http://203.155.220.239/subsite/index.php?strOrgID=001027>**
- สำนักงานเขตประเวศ. 2549. **ชุมชน. [Online]. Available : <http://203.155.220.217/prawat/information/community.pdf>**

- สำนักงานเขตประเวศ. 2549. แผนที่เขตประเวศ. [Online]. Available :
http://203.155.220.230/gis_online/information/gisdata /district_thai/webmap/districtthai_map.html.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544. รายงานการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง.
- สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร. 2547. การประสานประโยชน์ทางที่ดิน. [Online]. Available :
<http://www.bma.go.th/dcp>.
- สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร. 2548. รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final report) โครงการบูรณาการแผนผังพัฒนาเขตเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ "กลุ่มศรีนครินทร์". กรุงเทพฯ : สำนักผังเมือง.
- สำนักพัฒนาสังคม. 2549. สรุปข้อมูลชุมชนเขตประเวศ กรุงเทพมหานคร. [Online]. Available :
<http://203.155.220.217/docd/community/pravet.xls>
- สิริลักษณ์ แก้วคงยศ. 2533. ชุมชนแออัดตะกอนบางกอก. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : หจก. รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- สุจิตรา ทองสุทธิ. 2551. "โครงการการแบ่งปันที่ดิน". กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. เอกสารอัดสำเนา.
- สุวิมล ติรกันันท์. 2542. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ : แนวทางสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการประเมินและการวิจัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อคิน รพีพัฒน์. 2542. ชุมชนแออัด : ความรู้กับความเป็นจริง. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อักษณิชา ศรีดารัตน์. 2548. บ้านมั่นคงชุมชนเจริญชัยนิมิตใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 1. โครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).
- อัยฎางค์ ไปราณานันต์. 2542. ภูมิศาสตร์ที่พังกอ้าย. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อิสรา สิทธิเดช. 2546. การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าภูกระแต อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- Alddrich, C. Brian and Ranvinder, S. Sandhu , editors. 1995. **Housing the Urban Poor Policy and Practice in Developing Countries.** pp. 261 – 275.

- Michelsen, Heike. 2002. **Stakeholder Involvement in Research, Extension, and Training : Option or Necessity.** [Online]. Available : <http://www.tropentag.de/2002/abstracts/full/303pdf>.
- Choguill, Marisa B.Guaraldo. 1996. **A Ladder of Community Participation for Underdeveloped Countries.** HABITAT INTL. Vol. 20, No. 3, pp.431 – 444.
- Munt, Richard.2002. **Building Community Participation.** [Online]. Available: <http://www.aifs.gov.au/sf/pubs/bull2/rm.html.2002>.
- Scheaffer, Richard L,et.al 1996. **Elementary Survey Sampling.** 5th ed. United states of America : Wadworth Publishing Company.
- Angel, Shlomo and Somsook Boonyabancha. 1988. **Land Sharing as an Alternative to Eviction.** [Online]. Available : http://web.mit.edu/urbanupgrading/upgrading/issues_tools/Reg-ofland.html.

ภาคผนวก ก

(ตัวอย่างแบบสอบถามสำหรับกลุ่มตัวอย่าง)

คำชี้แจงแบบสอบถาม

เรียน ชาวชุมชนมหาดไทยทุกท่าน

แบบสอบถามชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้เก็บข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องการมีส่วนร่วมชุมชนในการใช้ที่ดินร่วมกันเพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัย : กรณีศึกษาชุมชนมหาดไทย 1 - 4 กรุงเทพมหานคร ในระดับปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

จากที่ชุมชนนี้กำลังดำเนินการสร้างความมั่นคงในที่ดิน-ที่อยู่อาศัย ผู้วิจัยจึงมาศึกษาชุมชนเพื่อทราบความพร้อมของชุมชนที่จะก้าวสู่โครงการบ้านมั่นคง เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษางานชุมชนต่อไป “ขอความกรุณาตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริงและคำตอบของท่านจะเป็นความลับโดยจะใช้เพียงเพื่อการศึกษาเท่านั้น”

ขอแสดงความนับถือ

นางสาวอรรรณ ภิมจิตรผ่อง

แบบสอบถามความคิดเห็นด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการแบ่งปันที่ดิน

กรุณาเติมข้อความหรือเครื่องหมาย ✓ ในช่อง () ทุกข้อ

ข้อ 1 เพศ () ชาย () หญิง

ข้อ 2 อายุปี

ข้อ 3 ระดับการศึกษาของท่าน

() ไม่ได้เรียนหนังสือ	() ประถมต้น	() ประถมปลาย
() มัธยมต้น	() มัธยมปลาย	() อาชีวะ (ปวช., ปวส.)
() ปริญญาตรี	() สูงกว่าปริญญาตรี	
() อื่นๆ โปรดระบุ.....		

ข้อ 4 ท่านเป็นสมาชิกในชุมชนตามข้อใดบ้าง

() ผู้นำชุมชน	() คณะกรรมการชุมชน
() สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์	() ไม่ได้เป็นสมาชิกในกลุ่มใดๆ
() อื่นๆ โปรดระบุ.....	

ข้อ 5 อาชีพหลักของท่าน

() รับราชการ	() รัฐวิสาหกิจ
() พนักงานบริษัท	() ธุรกิจส่วนตัว, ค้าขาย
() รับจ้าง	() แม่บ้าน
() นักเรียน, นักศึกษา	()ว่างงาน
() อื่นๆ โปรดระบุ.....	

ข้อ 6 จำนวนสมาชิกในบ้านของท่านมีกี่คน.....คน

- ครอบครัวชายในครัวเรือน () มี () ไม่มี

- ข้อ 7 ครอบครัวของท่านมีรายได้ต่อเดือน.....บาท (โดยประมาณ)
และครอบครัวของท่านมีเงินออมต่อเดือน.....บาท (โดยประมาณ)
- ข้อ 8 รายได้ที่ครอบครัวของท่านได้รับมีความเพียงพอหรือไม่
() เพียงพอ () ไม่เพียงพอ
- ข้อ 9 ภูมิลำเนาเดิมของท่านอยู่จังหวัดใด.....
- ข้อ 10 ท่านคิดจะกลับไปอาศัยยังภูมิลำเนาเดิมหรือไม่
() กลับ เพราะ.....
() ไม่กลับ เพราะ.....
() ไม่แน่ใจ เพราะ.....
- ข้อ 11 ท่านอาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นระยะเวลา.....ปี
- ข้อ 12 ก่อนที่ท่านจะมาอยู่ในชุมชนนี้ท่านเคยอยู่อาศัยที่ใดมาก่อน
() ภูมิลำเนาที่ต่างจังหวัด
() ชุมชนแออัดในกรุงเทพ
() ที่อื่นๆ โปรดระบุ.....
- ข้อ 13 กรรมสิทธิ์ในสิ่งปลูกสร้างของท่าน
() เจ้าของ () ผู้เช่า () ผู้อาศัย () อื่นๆ โปรดระบุ.....
- ข้อ 14 ความทรุดโทรมของอาคารบ้านเรือนของท่านในชุมชนเป็นอย่างไร เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
() เก่าแก่ตามอายุชุมชน
() ขาดการดูแลรักษา
() ต่อเติมเองอย่างไม่มีระเบียบ
() ใช้วัสดุเก่าหรือวัสดุไม่ได้มาตรฐาน
- ข้อ 15 สาธารณูปโภคในชุมชนของท่านมีประเภทใดบ้าง

สาธารณูปโภค	ถ้ามี ✓ ในช่อง
ถนน	
ท่อระบายน้ำ	
การป้องกันอัคคีภัย	
การจัดเก็บขยะ	
โทรศัพท์บ้าน	
ไฟฟ้า	
ประปา	

ข้อ 16 จากข้อ 15 สาธารณูปโภคในชุมชนของท่าน ท่านมีความพึงพอใจในระดับใด

สาธารณูปโภค	ระดับความพึงพอใจ			
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ต้องปรับปรุง
ถนน				
ท่อระบายน้ำ				
การป้องกันอัคคีภัย				
การจัดเก็บขยะ				
โทรศัพท์บ้าน				
ไฟฟ้า				
ประปา				

ข้อ 17 ท่านคิดว่าท่านมีรูปแบบการดำรงชีวิตอยู่ในระดับใดดังต่อไปนี้

รูปแบบการดำรงชีวิต	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีลักษณะนี้
- ท่านพยายามแสวงหารายได้				
- ท่านพยายามใช้เงินที่จำกัดให้พอเพียงในแต่ละเดือน				
- ท่านใส่ใจการออมทรัพย์เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย				
- ท่านสามารถแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและปัญหาอื่นๆ ของตนเองอย่างไม่ย่อท้อ				
- ท่านมีความอดทนในการทำงาน				

ข้อ 18 ท่านคิดว่าลักษณะการปกครองในชุมชนของท่านอยู่ในระดับใดตามลักษณะดังต่อไปนี้

ลักษณะการปกครองในชุมชน	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีลักษณะนี้
- มีการประชุมเกี่ยวกับปัญหาของชุมชนรวมทั้งกำหนดเป้าหมายและแนวทางเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย				
- มีการประชุมเพื่อหารือหรือขอความเห็นจากชาวบ้าน				
- ชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นได้				

ข้อ 19 ความคิดเห็นของท่านต่อชุมชนอยู่ในระดับใดตามลักษณะต่อไปนี้

ลักษณะ	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มี ลักษณะนี้
1) ความสัมพันธ์กับคนในชุมชนของท่าน				
- ตามอาชีพที่ต้องพึ่งพากัน				
- การมีปัญหาด้านที่อยู่อาศัยร่วมกัน				
- ทางวัฒนธรรมและศาสนาเดียวกัน				
2) ท่านคิดว่าคนในชุมชนมีความไว้วางใจต่อกันในระดับใด				
3) ท่านมีความรักและผูกพันกับชุมชนในระดับใด				
4) ท่านมีความภูมิใจและรู้สึกว่าคุณสมบัติของชุมชนของท่านไม่ด้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ในระดับใด				
5) ท่านรู้สึกว่าชุมชนเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่นๆ ในระดับใด				
6) ท่านคิดว่าความปลอดภัยด้านทรัพย์สินในชุมชนอยู่ในระดับใด				
7) ท่านคิดว่าชุมชนมีแนวทางเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนที่เดือดร้อนอยู่ในระดับใด				
8) ท่านมองเห็นปัญหาชุมชนและมีความเข้าใจปัญหาของชุมชนในระดับใด				
9) ชุมชนสามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดในอนาคตและมองเห็นแนวทางที่จะแก้ปัญหาร่วมกันได้				
10) ท่านคิดว่าความสามารถของชุมชนในการรวมตัวกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรองอยู่ในระดับใด				
11) ท่านคิดว่าชุมชนแบ่งหน้าที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมโดยไม่ถูกปิดกั้นอยู่ในระดับใด				
12) ชุมชนของท่านจัดคนไปดูงานที่ชุมชนอื่นหรือเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยและด้านการออมทรัพย์อยู่ในระดับใด				
13) อาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนของท่านอยู่ในระดับใด				

ข้อ 20 ปัญหาความขัดแย้งกันภายในชุมชนในปัจจุบันมีหรือไม่

() มี โปรครระบุปัญหา.....

() ไม่มี

- ข้อ 21 ปัญหาใดคือปัญหาหลักของชุมชน โปรดเรียงลำดับปัญหา (1, 2, 3, 4 และ 5 ตามความคิดเห็นของท่าน)
- ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย เป็นปัญหาลำดับที่.....
- ปัญหาหนี้สิน เป็นปัญหาลำดับที่.....
- ปัญหาค่าครองชีพ เป็นปัญหาลำดับที่.....
- ปัญหาสาธารณูปโภค(น้ำ-ไฟฟ้า) เป็นปัญหาลำดับที่.....
- ปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชน เป็นปัญหาลำดับที่.....
- ปัญหาอื่นๆ โปรดระบุ.....เป็นปัญหาลำดับที่.....
- ข้อ 22 ท่านคิดว่าผู้นำของท่านสามารถระงูจุดแข็งและจุดอ่อนของชุมชนในด้านต่างๆ ได้หรือไม่
 ได้ ไม่ได้ ไม่แน่ใจ
- ข้อ 23 ท่านคิดว่าผู้นำชุมชนของท่านเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นคนดีและมีความสามารถหรือไม่
 ใช่ ไม่ใช่ ไม่แน่ใจ
- ข้อ 24 ท่านคิดว่าผู้นำชุมชนของท่านเป็นที่ยอมรับของที่เจ้าหน้าที่รัฐและหน่วยงานภายนอกหรือไม่
 เป็นที่ยอมรับ ไม่เป็นที่ยอมรับ ไม่แน่ใจ
- ข้อ 25 ท่านคิดว่าท่านสามารถไปมาหาสู่กับผู้นำเพื่อปรึกษาและพูดคุยเหมือนไปเยี่ยมเยือนเพื่อนบ้านได้หรือไม่
 ได้ ไม่ได้ ไม่แน่ใจ

ข้อ 26 ท่านคิดว่าการทำงานระหว่างคณะกรรมการชุมชนเป็นอย่างไร

ลักษณะการทำงานระหว่างคณะกรรมการชุมชน	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีลักษณะนี้
- คณะกรรมการสามัคคีกัน ไม่แบ่งพรรคพวก				
- คณะกรรมการรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มและคนในชุมชน				
- คณะกรรมการทำงานอย่างเสียสละ				
- คณะกรรมการมีความรู้ความสามารถในการทำงาน				
- คณะกรรมการมีความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน				
- คณะกรรมการนำมติของชุมชนเป็นหลักในการทำงาน				
- คณะกรรมการตัดสินใจโดยยึดประโยชน์ของชุมชนเป็นหลักโดยไม่เกรงกลัวอำนาจอิทธิพลที่ไม่เป็นธรรม				
- การฝึกฝนพรรคการเมืองของคณะกรรมการ				

ข้อ 27 ประสิทธิภาพการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ลักษณะการทำงาน	มาก	ปานกลาง	น้อย	ไม่มีลักษณะนี้
- เจ้าหน้าที่เขตมีความสามารถและมีประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกับชุมชนอยู่ในระดับดี				
- ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่เขตกับชุมชนอยู่ในระดับดี				

- ข้อ 28 ท่านทราบเรื่องกฎเกณฑ์การพิจารณาสิทธิบ้านมั่นคงชุมชนมหาดไทย 1-4 หรือไม่
 ทราบ ไม่ทราบ
- ข้อ 29 (จากข้อ 28 เฉพาะท่านที่ทราบ) ท่านยอมรับในกฎเกณฑ์การพิจารณาสิทธิบ้านมั่นคงได้หรือไม่
 ยอมรับ ไม่ยอมรับ ไม่แน่ใจ
- ข้อ 30 ท่านคิดว่าท่านมีความเข้าใจในโครงการแบ่งปันที่ดินในระดับใด
 มาก ปานกลาง น้อย ไม่เข้าใจเลย
- ข้อ 31 ท่านมีความเห็นด้วยกับโครงการแบ่งปันที่ดินหรือไม่
 เห็นด้วย เพราะ.....
 ไม่เห็นด้วย เพราะ.....
- ข้อ 32 ในขณะนี้ท่านได้เข้าสู่กระบวนการแบ่งปันที่ดินในขั้นตอนใดแล้วบ้าง เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ
 ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน
 ร่วมวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินพร้อมแนวทางแก้ไข
 ร่วมเลือกวิธีที่เหมาะสมจากแนวทางเลือกต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหา
 แบ่งความรับผิดชอบเพื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้
 ร่วมติดตามและประเมินผลโครงการที่ดำเนินการไป
 ยังไม่ได้เข้าร่วม
- ข้อ 33 ขั้นตอนการแบ่งปันที่ดินดังต่อไปนี้หน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลใดควรมีส่วนในการดำเนินงาน

ขั้นตอนในโครงการแบ่งปันที่ดิน	ตัวแทนและ ชาวชุมชน	กรรมการ ชุมชน	พอช.	สง.เขต
- สสำรวจผู้อยู่อาศัยในชุมชน				
- การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือสหกรณ์เคหสถาน				
- พิจารณาผู้มีสิทธิที่สามารถอยู่ในโครงการ				
- กำหนดขนาดแปลงที่ดิน				
- ตกลงรายละเอียดการซื้อ/เช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดิน				
- กำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยใหม่				
- วางผังชุมชน				
- ขอกู้เงินจากกองทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อก่อสร้างบ้าน และที่ดิน				
- การเก็บเงินผ่อนส่งแก่เจ้าของที่ดิน				
- ก่อสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคและ สาธารณูปการ				

ข้อ 34 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับข้อตกลงสำหรับการแบ่งปันที่ดินที่ชุมชนกำลังดำเนินการอยู่

ข้อตกลงสำหรับการแบ่งปันที่ดิน	เห็นด้วย/ ยอมรับ	ไม่เห็นด้วย/ ไม่ยอมรับ	ไม่แน่ใจ
- การพัฒนาที่อยู่อาศัยที่กำลังดำเนินการอยู่นี้ หากทำได้สำเร็จชาวชุมชนจะสามารถมีความมั่นคงในที่ดินที่อยู่อาศัยท่านเห็นด้วยหรือไม่			
- การมีส่วนร่วมของทุกครัวเรือนจะส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาที่อยู่อาศัยท่านเห็นด้วยหรือไม่			
- การพัฒนาและจัดระบบที่อยู่อาศัยใหม่จำเป็นต้องหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อการกู้ยืมใช้ในการพัฒนาท่านเห็นด้วยหรือไม่			
- ถ้าแปลงที่ดินที่ต่อรองได้จากเจ้าของที่ดินไม่ได้อยู่ในที่เดิมแต่ยังอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับบริเวณที่เคยอยู่เดิมท่านยอมรับได้หรือไม่			
- ถ้าแปลงที่ดินที่ต่อรองมาได้อาจมีขนาดเล็กกว่าที่เคยอยู่เดิมท่านยอมรับได้หรือไม่			
- ถ้าที่ดินที่ต่อรองมาได้มีขนาดเล็กไม่เพียงพอสำหรับทั้งชุมชนท่านยอมรับได้หรือไม่			
- ท่านสนใจที่จะย้ายไปอยู่ในสถานที่อื่นที่ได้เตรียมไว้พร้อมกับได้รับเงินชดเชยอย่างเพียงพอท่านยอมรับได้หรือไม่			
- ต้องมีการรื้อถอนบ้านและสร้างขึ้นมาใหม่ท่านยอมรับได้หรือไม่			
- การสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นใหม่อาจมีความหนาแน่นของบ้านเรือนเพิ่มขึ้นท่านยอมรับได้หรือไม่			

ข้อ 35 ในโครงการแบ่งปันที่ดินท่านคิดว่าท่านต้องประสบปัญหาใดบ้าง เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

- () ปัญหาความล่าช้าจากการพิจารณาอนุญาตให้ใช้ที่ดินจากเจ้าของที่
 () ปัญหาความไม่พร้อมจากหน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือเรื่องที่ดิน
 () เพิ่มภาระค่าใช้จ่าย
 () ความไม่เชื่อมั่นในการจัดการด้านการเงินของชุมชน
 () ปัญหาจากการพิจารณาสิทธิ ได้แก่ การพิจารณาสิทธิการเข้าร่วมโครงการ การแบ่งแปลงที่ดิน
 () ปัญหาอื่นๆ โปรดระบุ.....

ข้อ 36 ท่านคิดว่าความบ่อยครั้งในการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนของท่าน อยู่ในระดับใด

- () มาก () ปานกลาง () น้อย () ไม่ได้เข้าร่วม

ข้อ 37 ในระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนบ้างหรือไม่

- () เข้าร่วม.....ครั้ง (โดยประมาณ)
 () ไม่เข้าร่วม

ข้อ 38 (เฉพาะท่านที่เข้าร่วมกิจกรรมตามข้อ 37) กิจกรรมส่วนรวมใดบ้างที่ท่านเข้าไปร่วมในระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา

- () เติมนรงค์ในวันที่อยู่อาศัยโลก () วันสงกรานต์
 () เก็บขยะในวันที่อยู่อาศัยโลก () วันพ่อ-วันแม่
 () วันเด็ก () เข้าร่วมประชุมเรื่องบ้านมั่นคง
 () กิจกรรมอื่นๆ โปรดระบุ.....

ข้อ 39 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมใน โครงการแบ่งปันที่ดินของชุมชนที่กำลังดำเนินการอยู่เป็นลักษณะใด

ลักษณะการมีส่วนร่วม	กรุณาเลือกตอบเพียงข้อเดียว
- ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ	
- ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน	
- ประชาชนให้ข้อมูลและคำปรึกษาแก่ภาครัฐแต่ยังไม่อำนาจการตัดสินใจ	
- ภาครัฐคือผู้คิดและจัดการให้	

ข้อ 40 ท่านคิดว่าการมีส่วนร่วมใน โครงการแบ่งปันที่ดินของชุมชนที่กำลังดำเนินการอยู่ท่านต้องการให้เป็นลักษณะใด

ลักษณะการมีส่วนร่วม	กรุณาเลือกตอบเพียงข้อเดียว
- ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ	
- ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน	
- ประชาชนให้ข้อมูลและคำปรึกษาแก่ภาครัฐแต่ยังไม่อำนาจการตัดสินใจ	
- ภาครัฐคือผู้คิดและจัดการให้	

ข้อ 41 ท่านต้องการรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับโครงการแบ่งปันที่ดินจากชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในวิธีการใดบ้าง เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

- () แจกเอกสารข้อเท็จจริง () จดหมายข่าว
 () รายงานการศึกษา () จัดทำวิดิทัศน์
 () จัดตั้งศูนย์ข้อมูลข่าวสาร () เวทีนำเสนอข้อมูล
 () สื่อสารผ่านวิทยุกระจายเสียง () จัดสัมมนาวิชาการ
 () หอกระจายข่าวชุมชน () ทักษศึกษา/ เยี่ยมชม โครงการ
 () การชี้แจงให้ประชาชนในที่ประชุม
 () อื่นๆ โปรดระบุ.....

ข้อ 42 ท่านต้องการให้ข้อมูลหรือแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ใน โครงการแบ่งปันที่ดินแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในวิธีการใดบ้าง เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

- () การสัมภาษณ์รายบุคคล () สันทนากลุ่มย่อย
 () แสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ () ใช้แบบสอบถาม
 () สายด่วนสายตรง () ทำประชาพิจารณ์
 () อื่นๆ โปรดระบุ.....

ข้อ 43 ท่านต้องการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการแบ่งปันที่ดินกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
ในวิธีการใด เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

- () จัดเวทีสาธารณะ
- () จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ
- () จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วม โดยเน้นการให้และรับข้อมูล
- () การพบปะแบบไม่เป็นทางการ
- () ตั้งคณะที่ปรึกษา (เพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อการดำเนิน โครงการแบ่งปันที่ดิน)
- () อื่นๆ โปรดระบุ.....

ข้อ 44 ความคิดเห็นเพิ่มเติมเรื่องการมีส่วนร่วมในชุมชนหรือเรื่องการแบ่งปันที่ดินกรุณาเขียนด้านล่างได้ค่ะ

.....

.....

.....

.....

.....

(ตัวอย่างแบบสอบถามสำหรับผู้นำชุมชน)

คำชี้แจงแบบสอบถาม

เรียน ผู้นำชุมชนมหาดไทยทุกท่าน

แบบสอบถามชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้เก็บข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องการมีส่วนร่วมชุมชนในการใช้ที่ดินร่วมกันเพื่อความมั่นคงในที่อยู่อาศัย : กรณีศึกษาชุมชนมหาดไทย 1 - 4 กรุงเทพมหานคร ในระดับปริญญาโท สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

จากที่ชุมชนนี้กำลังดำเนินการสร้างความมั่นคงในที่ดิน-ที่อยู่อาศัย ผู้วิจัยจึงมาศึกษาชุมชนเพื่อทราบความพร้อมของชุมชนที่จะก้าวสู่โครงการบ้านมั่นคง เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษางานชุมชนต่อไป “ขอความกรุณาตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริงและคำตอบของท่านจะเป็นความลับโดยจะใช้เพียงเพื่อการศึกษาเท่านั้น”

ขอแสดงความนับถือ

นางสาวอรวรรณ ภิรมจิตร์ผ่อง

ชุมชนมหาดไทยที่.....

กรุณาเติมข้อความหรือเครื่องหมาย ✓ ในช่องว่างทุกข้อ

1. ผู้นำชุมชนคนปัจจุบันคือใคร(กรอกชื่อ-นามสกุล).....
2. การถือครองที่ดินของคนในชุมชนของท่านเป็นอย่างไร
.....
.....
3. สถานการณ์เรื่องการพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชนเป็นอย่างไร
.....
.....
4. ชุมชนของท่านก่อตั้งมาตั้งแต่ปีใด.....
5. ชุมชนของท่านมีกี่หลังคาเรือน.....หลังคาเรือน
ขนาดพื้นที่ชุมชนมีกี่ไร่.....ไร่
6. การเลือกผู้นำและคณะกรรมการในชุมชนของท่านมีวิธีการอย่างไร
.....
.....
7. คณะกรรมการดำรงตำแหน่งคราวละกี่ปี.....ปี
ชุมชนของท่านเริ่มมีคณะกรรมการชุมชนมาตั้งแต่ปีใด.....
และชุดคณะกรรมการปัจจุบันคือชุดที่เท่าใด.....

8. ท่านคิดว่า การเข้ามีส่วนร่วมหรือไม่ของคนในชุมชนเกิดจากสิ่งใดบ้าง

.....
.....

9. ท่านคิดว่าคนในชุมชนได้รับข้อมูลการดำเนินการของโครงการแบ่งปันที่ดินเพียงพอแล้วหรือยัง หากยังไม่เพียงพอต้องการให้เพิ่มข้อมูลด้านใด

.....
.....

10. การประชุมของชุมชนเรื่องการแบ่งปันที่ดินได้ดำเนินการมาทั้งหมดแล้วกี่ครั้ง และครั้งหลังสุดมีการประชุมชี้แจงเรื่องอะไร

.....
.....

11. ท่านคิดว่า การรวมกลุ่มชุมชนก่อให้เกิดพลังอำนาจในการต่อรองทางการเมืองหรือไม่อย่างไร

.....
.....

12. ท่านทราบขั้นตอนการขึ้นทะเบียนชุมชนตามกฎหมายหรือไม่ หากทราบมีวิธีการอย่างไรบ้าง

.....
.....

13. ปัญหาของชุมชนนอกจากความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยแล้วยังมีปัญหาด้านใดอีกบ้าง

.....
.....

14. ชุมชนของท่านมีความกังวลในการดำเนินการแบ่งปันที่ดินบ้างหรือไม่ เรื่องใดบ้าง

.....
.....

ข้อ 15-16 กิจกรรมชุมชนในระยะเวลาที่ผ่านมา 1 ปี

15. จำนวนและประเภทกิจกรรมส่วนรวมที่ชุมชนทำกันเองโดยไม่พึ่งพาทภายนอกในระยะเวลาที่ผ่านมา 1 ปี มีจำนวน.....กิจกรรม

ได้แก่.....

16. จำนวนและประเภทของกิจกรรมส่วนรวมที่ชุมชนต้องร่วมมือกับภายนอกชุมชนในระยะเวลาที่ผ่านมา 1 ปี มีจำนวน.....กิจกรรม

ได้แก่.....

17. ประเภทกิจกรรมหรือโครงการที่ไม่เป็นประโยชน์และชุมชนไม่ต้องการ โดยชุมชนสามารถต่อรองหรือปฏิเสธได้สำเร็จ

มีจำนวน.....กิจกรรมหรือโครงการ

ได้แก่.....

18. ประเภทกิจกรรมเพื่อชุมชนที่ทำสำเร็จลง ไปโดยมีการระดมทุนจากชาวชุมชน มีหรือไม่

() ไม่มี () มี

ถ้ามีโปรดระบุกิจกรรม.....

19. ชุมชนของท่านมีประสบการณ์ในการรวมตัวเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชุมชนหรือไม่

() ไม่มี () มี

ถ้ามีโปรดระบุประสบการณ์.....

20. ในชุมชนของท่านมีกลุ่มเพื่อการสะสมทุน จำนวน.....กลุ่ม

ได้แก่.....

และมีการจัดเก็บจากชาวชุมชนอย่างไร.....

21. ปัญหาใดของชุมชนที่ส่งเรื่อง ไปยังหน่วยงานของรัฐแล้วสามารถแก้ไขได้สำเร็จ

ได้แก่ ปัญหา.....

22. ชุมชนของท่านมีการรวมกลุ่มทางสังคม เพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่น กลุ่มอาชีพ หรือไม่

() ไม่มี () มี

ถ้ามีโปรดระบุกิจกรรม.....

23. ชุมชนของท่านมีประสบการณ์ทำงานร่วมกับองค์กรเอกชน หรือไม่

() ไม่มี () มี

ถ้ามีโปรดระบุกิจกรรม.....

24. ชุมชนของท่านมีเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ หรือไม่

() ไม่มี () มี

ถ้ามีโปรดระบุเครือข่าย.....

25. ชุมชนของท่านมีโอกาสได้เรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนอื่นๆ หรือไม่

() ไม่มี () มี

ถ้ามีได้เรียนรู้จากชุมชนทั้งหมดจำนวน.....ชุมชน

ได้แก่ ชุมชน.....

ในเรื่อง.....

ชุมชน.....

ในเรื่อง.....

ชุมชน.....

ในเรื่อง.....

26. สักส่วนของคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะของชุมชนเป็นเท่าไร

ประมาณ.....เปอร์เซ็นต์

27. ในขณะที่ชุมชนของท่านได้มีส่วนร่วม โครงการแบ่งปันที่ดินในขั้นตอนนี้บ้างแล้ว

- () ร่วมกันศึกษาและสำรวจชุมชน
- () ร่วมวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดินพร้อมแนวทางแก้ไข
- () ร่วมเลือกวิธีที่เหมาะสมจากแนวทางเลือกต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหา
- () แบ่งความรับผิดชอบเพื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้
- () ร่วมติดตามและประเมินผลโครงการที่ดำเนินการไป

(ตัวอย่างแบบสังเกตชุมชนด้านกายภาพ)

ชุมชนมหาดไทยที่.....

แบบสังเกตชุมชนด้านกายภาพ

1. บ้านเลขที่...../บ้านหลังที่.....
2. เนื้อที่ดิน.....ตร.ว.
3. ขนาดสิ่งปลูกสร้าง กว้าง.....ม. ยาว.....ม. ขนาดพื้นที่.....ตร.ม.
4. รูปแบบสิ่งปลูกสร้าง
 - () บ้านเดี่ยว.....ชั้น () บ้านเดี่ยวชั้นเดียวยกใต้ถุนบ้าน
 - () บ้านแถว.....ชั้น () อื่นๆ ระบุ.....
5. การใช้ประโยชน์ในสิ่งปลูกสร้าง () อยู่อาศัย () ร้านค้า () ร้านอาหาร () บริการ
 - () อุตสาหกรรมขนาดเล็กในครัวเรือน..... () อื่นๆ ระบุ.....
6. การแบ่งพื้นที่ใช้สอยในสิ่งปลูกสร้าง
 - จำนวนห้องนอนที่เป็นสัดส่วน.....ห้อง
 - จำนวนห้องน้ำ.....ห้อง
 - โถงในบ้าน () มี () ไม่มี
 - ครัว () ในบริเวณบ้านใช้ร่วมกับพื้นที่อื่น () มีพื้นที่เฉพาะ () นอกบริเวณบ้าน
 - พื้นที่ซักล้าง () ในบริเวณบ้านใช้ร่วมกับพื้นที่อื่น () มีพื้นที่เฉพาะ () นอกบริเวณบ้าน
 - พื้นที่ตากผ้า () ในบริเวณบ้านใช้ร่วมกับพื้นที่อื่น () มีพื้นที่เฉพาะ () นอกบริเวณบ้าน
 - พื้นที่เก็บอุปกรณ์ประกอบอาชีพ
 - () ในบริเวณบ้านใช้ร่วมกับพื้นที่อื่น () มีพื้นที่เฉพาะ () นอกบริเวณบ้าน
7. โครงสร้างอาคาร () ไม้ () คสล. () อื่นๆ เช่น โครงสร้างเหล็ก.....
8. วัสดุผนังหลังคา () กระเบื้องลอน () กระเบื้องคอนกรีต () สังกะสี
9. วัสดุพื้น () ไม้ () คสล. () ไม้ + คสล.
10. ผนัง () ก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสี () โครงเคร่าไม้ ฝาไม้ () โครงเคร่าไม้ ฝาสังกะสี
 - () โครงเคร่าไม้ ฝากระเบื้อง
11. สภาพสิ่งปลูกสร้าง () ดี () ปานกลาง () ควรปรับปรุง () ควรรื้อและสร้างใหม่
12. ความกว้างผิวจราจร/ ทางเดิน.....ม.
13. ผิวจราจร/ ทางเดิน () ไม้ () แผ่นพื้นคสล.สำเร็จรูป () คสล.
 - () ลาดยาง () หินคลุก
14. สภาพผิวจราจร/ ทางเดิน () ดี () ปานกลาง () ควรปรับปรุง
 - () ควรรื้อและสร้างใหม่

เพิ่มเติม.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

ค่าประมาณการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนจากการวิเคราะห์จำแนกประเภท
(Parameter Estimates จาก Multiple Classification Analysis)

ตารางที่ ข.1 แสดงการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนความเข้มแข็งของชุมชน (B) เฉพาะผลหลักที่มีนัยสำคัญ

ตัวแปร	B	t	Sig.
Intercept	0.388	1.306	0.194
ตัวแปรระดับบุคคล			
ความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม			
ระดับปานกลาง	-0.187	-0.777	0.439
ระดับมาก	0	-	-
ตัวแปรระดับชุมชน			
กลุ่มตัวแปรลักษณะพื้นฐาน			
ชุมชนที่มีค่าตัวแปรต่ำ = ชุมชน 1 และ 2	0.486	1.967	0.051
ชุมชนที่มีค่าตัวแปรสูง = ชุมชน 3 และ 4	0	-	-
กลุ่มตัวแปรความสัมพันธ์ทางสังคม			
ชุมชนที่มีค่าตัวแปรต่ำ = ชุมชน 1 และ 3	-0.517	-2.322	0.022
ชุมชนที่มีค่าตัวแปรสูง = ชุมชน 2 และ 4	0	-	-

B คือ ค่าเบี่ยงเบนจากกลุ่มอ้างอิง กลุ่มที่ B=0 เป็นกลุ่มอ้างอิง

ตารางที่ ข.2 แสดงการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ (B) เฉพาะผลหลักที่มีนัยสำคัญ

ตัวแปร	B	t	Sig.
Intercept	0.326	1.174	0.242
เพศ			
หญิง	0.291	1.766	0.079
ชาย	0	-	-
อายุ			
≤ 30 ปี	-0.005	-0.022	0.982
31 – 45 ปี	-0.332	-1.901	0.059
46 ปีขึ้นไป	0	-	-
ระยะเวลาการอยู่อาศัย			
≤ 5 ปี	-0.511	-2.469	0.015
6 – 10 ปี	0.230	1.431	0.155
11 ปีขึ้นไป	0	-	-
กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย			
ไม่ได้เป็นเจ้าของ	-0.548	-3.009	0.003
เป็นเจ้าของ	0	-	-

B คือ ค่าเบี่ยงเบนจากกลุ่มอ้างอิง กลุ่มที่ B = 0 เป็นกลุ่มอ้างอิง

ตารางที่ ข.3 แสดงการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย (B) เฉพาะผลหลักที่มีนัยสำคัญ

ตัวแปร	B	t	Sig.
Intercept	-0.275	-0.983	0.328
ความพยายามใช้เงินที่จำกัดให้เพียงพอ			
ไม่มีความพยายาม	-0.387	-2.069	0.041
มีความพยายาม	0	-	-
ครอบครัวขยายในครัวเรือน			
ไม่มี	0.456	2.674	0.008
มี	0	-	-

B คือ ค่าเบี่ยงเบนจากกลุ่มอ้างอิง กลุ่มที่ B = 0 เป็นกลุ่มอ้างอิง

ตารางที่ ข.4 แสดงการเบี่ยงเบนของค่าคะแนนความคิดเห็นต่อข้อตกลงด้านที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย
(B) เฉพาะผลหลักที่มีนัยสำคัญ

ตัวแปร	B	t	Sig.
Intercept	- 0.265	- 0.948	0.345
ภูมิฐานะ (ภาค)			
ภาคอื่นๆ	- 0.333	- 1.446	0.150
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	-0.509	- 2.878	0.005
ภาคกลาง	0	-	-
ครอบครัวย้ายในครัวเรือน			
ไม่มี	0.290	1.708	0.090
มี	0	-	-

B คือ ค่าเบี่ยงเบนจากกลุ่มอ้างอิง กลุ่มที่ B = 0 เป็นกลุ่มอ้างอิง

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ — นามสกุล	นางสาวอรวรรณ ภิรมจิตรผ่อง
วัน — เดือน — ปีเกิด	12 ตุลาคม พ.ศ. 2524
ที่อยู่	369 ถนนริมน้ำน ตำบลตะพานหิน อำเภอตะพานหิน จังหวัด พิจิตร 66110
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2546 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี วิชาเอกสาขา ภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเข้า ศึกษาต่อในสาขาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้า คุณทหารลาดกระบัง
ทุน	ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ประจำปีการศึกษา 2550